

Čez ocean v novo življenje

Usode slovenskih
povojnih političnih
begunk

Marta Keršič
Neža Strajnar
Mirjam Dujo Jurjevčič

Čez ocean v novo življenje

Usode slovenskih povojnih političnih begunk

Marta Keršič, Neža Strajnar in Mirjam Dujo Jurjevčič

Študijski center za narodno spravo
Ljubljana 2023

Marta Keršič, Neža Strajnar in Mirjam Dujo Jurjevčič

Čez ocean v novo življenje Usode slovenskih povojnih političnih begunk

Izdal: Študijski center za narodno spravo, Ljubljana

Zanj: dr. Tomaž Ivešič, direktor

Recenzentki: dr. Helena Jaklitsch in dr. Marjeta Pisk

Lektoriranje: Nika Vremšak

Oblikovanje: Design Demšar d. o. o.

Slikovno gradivo: Rafaelova družba; Študijski center za narodno spravo; Marjan Kocmur (monografija Umik čez Ljubelj); Lojze Erjavec (hrani Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije); Lojze Erjavec (hrani Helena Jaklitsch); osebni arhiv družine Kosem (monografija The Kosem Family).

Fotografija na naslovnici: Ladja »Santa Cruz«, s katero je v Argentino prišlo mnogo političnih beguncev. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšjo in sodobno zgodovino.)

Prevod recenzij: Andraž Banko (angleščina), DigitPen (španščina)

Publikacijo je sofinanciral Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Leto izida: 2023

Datum javne objave: 15. 12. 2023

Način dostopa (URL): <https://zakladnicaspominov-scnr.si/e-knjige/>

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
[COBISS.SI-ID 176387331](https://nuk.ub.uni-lj.si/COBISS.SI-ID/176387331)

ISBN 978-961-7120-11-0 (PDF)

Kazalo vsebine

Spremna beseda	5
About the book	7
Sobre el libro	9
Slovenske poveljne politične begunke	11
Ženske begunke	11
Na pot	20
V avstrijskih begunskih taboriščih	29
V italijanskih begunskih taboriščih	45
Prihod v nove dežele	56
Osebnе zgodbe sedmih poveljnih političnih begunk	69
Albina Žonta Malavašič Loboda (Buenos Aires, Argentina)	70
Helena Arnež Gaser in Pavla Arnež Hauptman (Cleveland, ZDA)	84
Jožejka Debeljak Žakelj (Tucumán, Argentina)	103
Justina Lukančič Fajfar (Buenos Aires, Argentina)	133
Mari Kosem Celestina (Cleveland, ZDA)	145
Marija Tomažič Lavriša (Cleveland, ZDA)	166
Epilog	184
Viri in literatura	187
Iz recenzij	195

Spremna beseda

Monografija *Čez ocean v novo življenje* je plod prizadevanj sodelavk Enote za svetovanje Študijskega centra za narodno spravo (SCNR), da bi s pomočjo bogatega arhiva pričevanj osvetlile pot političnih begunk ob koncu druge svetovne vojne. Arhiv SCNR-ja hrani okrog 400 pričevanj oziroma spominov na obdobje druge svetovne vojne in socialistične Jugoslavije. Skupaj z ostalim arhivskim gradivom in bazami podatkov predstavlja enega izmed osnovnih temeljev raziskovalnega dela SCNR-ja. Pričevanja in ostalo arhivsko gradivo redno objavljamo na spletni strani *Zakladnica spominov*.

Od balkanskih vojn in predvsem od prve svetovne vojne dalje so vojaški konflikti zaradi begunstva povzročili spremembe v strukturi evropskega prebivalstva. V predmoderni in moderni dobi 19. stoletja so se meje držav oziroma imperijev v večini primerov spreminjale, redkeje pa je prišlo do eksodusov prebivalstva, kakršnim smo bili priča v 20. stoletju in kakršnim smo lahko priča še dandanes.

Pričujoča monografija združuje zgodbe sedmih pričevalk iz geografsko različnih predelov današnje Republike Slovenije, z različnimi letnicami rojstva in enim vzrokom za begunstvo – strahom pred komunističnim nasiljem ob koncu druge svetovne vojne. Bile so med več kot 20.000 Slovencev, ki so se v maju 1945 odločili podati na pot v strahu za lastno življenje. Pri tem jih je spremljala še množica nemškega vojaškega osebja, ki se je umikala na sever, z njimi pa tudi druge vojaške strukture: ustaši, četniki, hrvaški domobranci itd. Ne glede na razliko v starosti je bila pot čez Ljubelj za vse begunke travmatična izkušnja, polna strahu in nepredvidljivosti. Doma so pustile tako rekoč vse imetje, nekatere tudi svoje bližnje, in vse, kar so do tedaj poznale. Mnoge izmed njih pred tem nikoli niso potovale izven meja države, kaj šele, da bi odhajale z mislijo, da se morda nikoli več ne vrnejo domov. Na poti so pokazale dobršno mero poguma in iznajdljivosti, spremljala pa jih je tudi sreča, saj so za razliko od večine strašni usodi vračanja v Slovenijo in koncentracijskim taboriščem oziroma moriščem uspele ubežati. Med potjo sta v ospredje prišli njihova katoliška vera, ki jim je na poti v begunstvo nudila oporo, in ljubezen do slovenstva. Oboje, vero in slovenstvo, so begunke sprva negovale v begunskih taboriščih in ju nato s seboj prinesle tudi na drugo stran oceana, kjer so ju naprej predajale svojim potomcem.

Čez ocean v novo življenje tako ni le monografija o begunstvu, ampak je osnovni dokument časa, v katerem so se združile usode sedmih pričevalk. Zajema tako razmere na Slovenskem pred in med drugo svetovno vojno kot tudi pot v begunstvo, razmere v begunskih taboriščih in pot v novo življenje. Hvaležni smo Uradu Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, da je finančno omogočil nastanek tega dela, ki bo k branju pritegnil mnoge Slovence – tako doma kakor tudi v zamejstvu in po svetu.

*dr. Tomaž Ivešić,
direktor SCNR*

About the book

The monograph *Čez ocean v novo življenje: Usode slovenskih povojnih političnih begunk* (*Going across the Ocean to Start a New Life: The Fates of Slovenian Post-War Female Political Refugees*) highlights the often overlooked fates of Slovenian girls and women who fled the country at the end of the Second World War due to communist violence. The authors, Marta Keršič, Neža Strajnar and Mirjam Dujo Jurjevčič, reveal, with great delicacy, the different layers of what was experienced by women who, in great distress, opted for an uncertain refugee journey for fear of their own lives and the lives of their families, often taking with them only the most basic necessities or even nothing at all. Through biographies of seven refugees, the authors graphically illustrate the complex experience of the young girls, their decisions, which were often intertwined with those of their families, and their emotions in the moments of leaving home and on the journey that followed. This clearly outlines the problems and dangers lying in their path, in their countless movements from camp to camp and finally across the ocean, as well as the importance of solidarity, mutual assistance and hope, which they drew from faith. Being refugees greatly affected their everyday lives and habitual patterns of life; in addition to poor material conditions, it involved constant new beginnings and adaptation. The support by the refugee community and its special care for children and youth was of paramount importance for such young girls. This is why even after their uncertain journey across the ocean, the interviewees stayed in touch with this community and actively helped shape it by engaging in cultural, religious and social activities.

Marjeta Pisk, PhD

The monograph *Čez ocean v novo življenje* (*Going across the Ocean to Start a New Life*) enriches the Slovenian treasury of the memories of people who, for decades, had no right to speak, no right to public memory, to have a place in the national history. Their stories unfolded in a time that left the most fateful mark on the Slovenian nation as well as cruelly bit into the fates of individuals. The authors have decided to give voice to women among these individuals as their role is “an often neglected and marginal historical theme”.

The first part of the book provides a brief historical outline of the journey of a typical Slovenian post-war refugee, which allows readers to place the testimonies of seven Slovenian post-war female political refugees, which are the focus of the central part of the book, in a wider historical context. The refugees' narratives are written in an understandable and readable form; parts of some of their accounts are written in colloquial language, just as they told their stories, which enhances the authenticity of the writings.

Through fragments hidden in the former refugees' narratives, an attentive reader can perceive and discover the full extent of the tragedy brought by the communist revolution to the Slovenian lands and people. This does not mean only the massacred Home Guard and over ten thousand Slovenians leaving their country for a few weeks – which stretched to decades – in order to protect their lives and the lives of their loved ones. This monograph draws attention to the breadth and depth of the impact of that time – countless families torn asunder, the loss of the homeland, property and social status; people had to start from scratch somewhere abroad, without speaking the language and knowing the new world. There was also the departure of the nation's elite and the care of Slovenians who already lived abroad for their compatriots going through this ordeal. The narratives allow readers to glean what happened to those who had stayed at home. They were stigmatised and stripped of their rights.

The stories of the witnesses are shocking but also reveal their indestructible hope drawing from their deep faith in God and their love for their country, nation and mother tongue, based on which they were able to endure all their ordeals and start anew, even if they had to do so abroad.

Helena Jaklitsch, PhD

Sobre el libro

La monografía *Čez ocean v novo življenje: Usode slovenskih povojnih političnih begunk* (A través del océano rumbo a una vida nueva: Los destinos de las refugiadas políticas eslovenas de posguerra) ilumina frecuentemente desapercibidos los destinos de las muchachas y mujeres eslovenas quienes por la violencia comunista huyeron al extranjero al acabarse la Segunda Guerra Mundial. Las autoras Marta Keršič, Neža Strajnar y Mirjam Dujo Jurjevčič con su sensibilidad refinada ponen de relieve la percepción de las mujeres quienes, por temer por sus propias vidas y vidas de sus familias, en una gran aflicción decidieron emprender un inseguro viaje de refugiadas, frecuentemente sólo con lo más necesario o incluso sin ningún equipaje. Apoyándose en las biografías de las siete refugiadas, las autoras ilustran de una manera gráfica los sucesos de las jóvenes, sus decisiones, frecuentemente entrelazadas con las decisiones de sus familias, y lo que estaban sintiendo al abandonar su hogar y luego en los viajes que emprendieron a continuación. A la vez se trazan claramente las dificultades y peligros a lo largo del viaje, durante las mudanzas continuas de un campo de concentración a otro y finalmente la travesía por el océano. Tampoco hay que olvidar la importancia de la solidaridad, ayuda mutua y esperanzas que encontraban en la fe. El exilio afectó fuertemente sus vidas cotidianas y sus formas de la vida asentada – además de las modestas condiciones materiales, consecuentemente cada vez tuvieron que volver a empezar desde cero y adaptarse. El apoyo de la comunidad de refugiados y el cuidado que ésta los dedicaba a los niños y a los jóvenes, era muy importante para las muchachas. Por eso las entrevistadas mantuvieron los contactos con esa comunidad también después de la travesía insegura por el océano y también participaban en su formación con su actividad en el ámbito cultural, religioso y social.

Dr.ª Marjeta Pisk

La monografía *Čez ocean v novo življenje* (*A través del océano rumbo a una vida nueva*) es una gran contribución a la tesorería eslovena de memorias de la gente que durante décadas no ha tenido el derecho a tener voz, a la memoria pública y al espacio dentro de la historia del pueblo. Sus historias estaban escritas en los tiempos que marcaron al pueblo esloveno de la manera más fatal, y afectaron cruelmente también a los destinos de las personas. Las autoras decidieron posibilitar que se escuchara la voz de las mujeres entre todos esos individuos, porque su papel era «un tema histórico demasiado ignorado y dejado al margen».

La primera parte del libro contiene un breve boceto histórico del camino de los refugiados eslovenos en posguerra para que el lector pueda posicionar los testimonios de las siete refugiadas políticas eslovenas de posguerra, a quienes está dedicada la parte central del libro, en un contexto histórico más amplio. Las narraciones de las refugiadas están escritas en una manera inteligible y fácil de leer. Algunas partes de los testimonios están escritas en el lenguaje conversacional, tal como estaban narradas, lo que contribuye a la autenticidad de lo escrito.

Un lector atento, a través de los trozos captados en las narraciones de antiguas refugiadas, es capaz de percibir y descubrir toda la magnitud de la tragedia que llegó con la revolución comunista a tierras eslovenas y al pueblo esloveno. No se trata sólo de los asesinados miembros de la Guardia Nacional y la salida de la patria por unas semanas – que duraba decenios – de más de diez mil eslovenos que se vieron obligados a hacerlo para proteger sus vidas y las vidas de sus familiares. Esta monografía advierte sobre la extensión y profundidad de las consecuencias de esos tiempos – demasiadas familias separadas, pérdida de la patria, los bienes y el estatus social. La gente tuvo que volver a empezar desde cero en el extranjero, sin conocer los idiomas y el mundo nuevo. Tampoco hay que olvidar la partida de la élite nacional y lo mucho que se preocuparon los eslovenos, quienes ya habían vivido en el extranjero, para sus compaisanos en inciertas circunstancias. Basándose en las narraciones es posible discernir lo que ocurrió con los que se quedaron en casa. Estaban marcados y privados de derechos.

Las historias de las refugiadas son aterradoras. A pesar de eso, en ellas sobresale una esperanza indestructible que emana de una profunda fe en Dios y del amor por la patria, pueblo y el idioma materno, por lo cual lograron sobrepasar todas las tentaciones y reconstruir sus vidas en el extranjero.

Dr.ª Helena Jaklitsch

Slovenske povojne politične begunke

Ženske begunke

Vloga žensk kot begunk je večkrat zapostavljena in postranska zgodovinska tema, ki pa v luči velikih emigracij¹ in begunstva² v zadnjih desetletjih ponovno prihaja v ospredje. V okviru raziskovanja begunske problematike so navadno obravnavani širši politični in družbeni vidiki ter splošni vzroki in posledice, ki so privedli do njih, med njimi pa ostane malo ali nič prostora, namenjenega ženskam, njihovem doživljanju, njihovim odločitvam, čustvovanju in izpostavljanju nevarnostim, ki so jih čakale od trenutka, ko so stopile na pot begunstva. Begunstvo je močno poseglo v vsakdanje življenje posameznic in prekinilo ustaljene ritme in prakse v družinskem in širšem družbenem okolju, pri čemer so bili ženske in otroci še posebej na udaru.

Polpretekla slovenska zgodovina, vezana na čas po koncu druge svetovne vojne je v svet poslala množico Slovencev. Poleg pripadnikov protikomunističnih vojaških enot je bilo med njimi tudi veliko število civilistov, celotnih družin in posameznikov, starostno v razponu od dojenčkov, otrok, mladostnikov, deklet, mladih mamic, nosečnic, zrelih mater in žena do starejših mož in žena. Pestra struktura civilistov je predstavljala pestrost doživljanja posameznikov, ki so vsak na svoj način občutili umik od doma, pot do begunskih taborišč, bivanje v njih in dokončno naselitev v čezoceanskih deželah.

-
- 1 emigrácija -e ž (á) izseljevanje v tujino, zlasti iz političnih vzrokov. Glejte: Fran, Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, »emigracija,« pridobljeno 31. 8. 2023, <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=emigracija>.
emigránt -a m (ã á) kdor se izseli v tujino, zlasti iz političnih vzrokov; begunec, izseljenec. Glejte: Fran, »emigrant,« pridobljeno 31. 8. 2023, <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=emigrant>.
imigránt -a m (ã á) priseljenec. Glejte: Fran, pridobljeno 31. 8. 2023, <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=imigrant>.
  - 2 begúneec -nca m (û) kdor (z)beži pred nevarnostjo ali neprijetnostjo, kdor se izseli v tujino iz političnih vzrokov; emigrant. Glejte: Fran, »begunec,« pridobljeno 31. 8. 2023, <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=begunec>.

*Begunske kolone ob nekdanji železnici proti Trziču, 9. ali 10. 5. 1945.
(Foto: Marjan Kocmur, monografija Umik čez Ljubelj.)*

Otrokom begunstvo pogosto ni predstavljalo večje travmatične izkušnje, ampak je šlo za neke vrste zanimivo potovanje, za nekatere od njih prvo daljšo pot od doma, na kateri so bili obkroženi s svojimi domačimi in s sovrstniki ter so se počutili dokaj varne. Po prihodu v taborišče se je med slovenskimi begunci že po nekaj tednih začelo odvijati bogato kulturno, športno, družabno in versko življenje, kar je otrokom predstavljalo prijetno in varno izkušnjo, povezano z življenjem v veliki taboriščni skupnosti.³

Za nekoliko starejša dekleta in mladenke je bil umik večja prelomnica, saj je pomenil prekinitev že prej oblikovanih in dlje časa trajajočih socialnih vezi, ki so se oblikovale v nekdanjih skupnostih. Mnoge med njimi so morale zapustiti svojo družino, rodni kraj, župnijsko skupnost, pevski zbor, igralsko skupino, kulturno ali telovadno društvo, nekatere so že imele fante, s katerimi so načrtovale poroko in skupno življenje. Če so bili njihovi fantje, ki so se kot begunci umaknili iz Slovenije, pripadniki protikomunističnih vojaških enot, so bili že maja iz avstrijske Koroške vrnjeni v Slovenijo v roke novih slovenskih oblastnikov, ki so jih po hitrem postopku, brez sodnih procesov usmrtili. Dekleta so ostala sama, prepuščena travmatičnemu doživljanju izgube in so si morala postaviti nove cilje. Mnogo deklet, ki so bile zaročene ali imele fante med domobranci, je ostalo samih in se niso nikoli več poročile. Marsikatera med njimi je svoje življenje posvetila delu za slovensko skupnost. Nekatere so si življenjske sopotnike poiskale med fanti, ki so ostali v taboriščih. Med mladimi so se spletla prijateljstva, vezana

---

3 Helena Jaklitsch, »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni,« v: *Rojstvo novih domovin* (Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica in Založba Družina, 2017), 49–54.

na družabno, kulturno in športno udejstvovanje v društvih, skupinah in institucijah, ki so delovale v taboriščih. Poti mnogih so se kasneje, ko so prihajali v čezmorske države, ločile, a so se ponovno poiskali in obnovili stike iz taboriščnih let.

Potrebe preživetja v taboriščih so narekovale, da so se dekleta in žene kmalu po prihodu zaposlile kot taboriščne šivilje, učiteljice, vzgojiteljice, kuharice in zdravstvene delavke. Nekatere so se v zameno za skromno plačilo in hrano zaposlile kot pomožna delovna sila na bližnjih kmetijah po avstrijskih vaseh. Na tak način so se počutile koristne, kar jim je pomagalo, da so ohranile dostojanstvo in da so se čutile pripadne skupnosti. Zavedale so se, da je njihov prispevek v prid boljšega bivanja v taboriščni skupnosti pomemben in potreben. Aktivna vloga jim je pomagala prebroditi krizo, ko so čez noč in proti svoji volji ostale brez siceršnjega položaja v družini in v okolju, ki so ga imele pred odhodom v begunstvo.

Najbolj travmatične posledice je begunska pot pustila na ženah in mamah, ki so se v strahu pred komunizmom umaknile že v odraslih letih in za seboj pustile vse, kar so do takrat ustvarile v domovini. Zapustiti so morale hišo, domačijo, vrtove, poklic, ki so ga opravljale, skupnost, ki so ji pripadale, župnijo, sorodnike in prijatelje. Na pot so se odpravile brez premoženja in materialnih dobrin, ki so

Dekleta v Špitalu, med njimi tudi dvojčici Pavla in Helena Arnež ter Mari Kosem. (Hrani Rafaelova družba.)

Begunka z dojenčkom. (Hrani Rafaelova družba.)

jim v domovini zagotavljali sredstva za preživljanje njih samih in družine. Stopile so na pot negotove prihodnosti, v kateri ni bilo zagotovila za zgledno preživetje. Vezi so morale pretrgati hitro in na silo, saj niso imele možnosti, da bi izbrale drugo pot. Odločitev je bila nagla, nenačrtovana in nujna. A le na tak način so ostale s svojo družino, možem in otroki.

Skupina beguncev z osebno prtljago v prehodnem begunskem taborišču Bagnoli pri Neaplju. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

Pristanišče Bremerhaven – pogled na begunce na ladji Santa Cruz. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

Med begunce lahko štejemo tudi precejšnje število tistih žensk, ki so po koncu vojne ostale v domovini in so se svojim možem, očetom, domačim in sorodnikom, ki so pred komunizmom bežali takoj po koncu vojne, pridružile šele kasneje. Zanje je bila pot begunstva nekoliko drugačna, odločitev za odhod pa do neke mere še zahtevnejša kot za povojne begunce, za katere je bila pot umika edina možnost preživetja. Že v času, ko so z otroki še bivale v domovini, so se morale soočiti s številnimi težavami in ovirami. V odsotnosti mož so morale prevzeti skrb za družino in obdržati vsaj del nalog, ki jim je prinašal dohodke za preživetje, pa naj je bilo to delo na kmetiji, v obrtni delavnici, v trgovini ali v podjetju. Ker je povojna oblast omejila delovanje privatnega sektorja – tako kmetijstva, obrti kot podjetništva, so bile ženske primorane delati tudi na črno.⁴ Velik problem je predstavljalo njihovo preživetje, saj pred tem mnoge niso bile zaposlene in je za družinski proračun skrbel mož. Premoženje jim je bilo zaplenjeno, zaposlitev pa večkrat onemogočena. Nekatere so morale poleg za člane ožje družine skrbeti še za ostarele starše in druge družinske člane. Povojna oblast jih je zaznamo-

---

4 delo na črno – samostojno ali nesamostojno delo, ki ga kdo opravlja v nasprotju z zakonskimi določili, brez nadzora pristojnih državnih organov ter brez plačila davkov in prispevkov. Glejte: Fran, »delo na črno,« pridobljeno 1. 9. 2023, <https://fran.si/iskanje?Query=delo&View=1&All=delo&FilteredDictionaryIds=131>.

vala kot drugorazredne državljanke, kot žene zločincev, njihove otroke pa kot potomce okupatorjevih sodelavcev. V javnem življenju so bile zapostavljene in manjvredne, niso bile deležne socialne pomoči in njihovi otroci niso bili upravičeni do podpor in štipendij pri študiju. Čez noč so bile prepuščene lastni iznajdljivosti, pomoči bližnjih sorodnikov, dobrih sosedov in prijateljev. Z možmi in svojci, ki so živeli v begunstvu, so stike vzdrževale s pomočjo redkih pisem, ki pa so bila pregledana in cenzurirana ter pod budnim očesom povojne oblasti. Pod skrbnim nadzorom so bili tudi vsi paketi s hrano in obleko, ki so jih prejele od domačih iz tujine.

Z namenom prikazati dejavnike, ki so zaznamovali ženske kot begunke, in zapolniti zgodovinsko vrzel raziskovanja te tematike, smo se na Študijskem centru za narodno spravo (SCNR) odločili, da skozi pričevanjske zgodbe sedmih begunk njihove pripovedi umestimo v kraj in čas in orišemo njihove stiske, dileme, ovire ter prizadevanja za preživetje njih samih in njihovih družinskih članov.

Sodelavce SCNR je pot večkrat peljala med Slovence po svetu. Prvi obisk je bil namenjen slovenski skupnosti v Severni Ameriki, natančneje v Clevelandu, kamor smo se leta 2011 odpravile tri sodelavke. Tam smo se srečale s Slovenci prve in druge generacije povojnih političnih beguncev z namenom, da bi zabeležile njihove spomine in zbrale pričevanja na temo njihove begunske poti. Leta 2013 so se trije sodelavci odpravili v Južno Ameriko, v Argentino, in tam posneli več pri-

Čez ocean: mlade mamice z otroki med obedom na ladji. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

Skupinska fotografija Slovencev in Slovenk v narodnih nošah s škofom dr. Gregorijem Rožmanom in enajstimi novomašniki, Argentina, 1952. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

čevanj, nato pa smo se s pričevalci srečali še leta 2014 v Argentini in v Clevelandu ter leta 2016 tudi v Kanadi. Posamezne zgodbe smo zabeležili tudi ob obiskih rojakov v domovini. Ob srečanju z njimi smo še bolje spoznali njihovo bogato delovanje znotraj slovenskih skupnosti, ki pa je na vsakem koraku prepleteno z doživetji preteklosti. Spomini pričevalcev so bili vezani na vojne čase, okupacijo, revolucionarno nasilje, beg iz Slovenije in prihod v begunska taborišča v Avstriji ali Italiji. Nekajletno bivanje v taboriščih jih je zaznamovalo za vse življenje. Prve selitve v čezoceanske dežele, ki so se začele leta 1947,⁵ so pomenile nov mejnik na begunski poti. Ob prihodu v nove dežele so se morali ponovno soočiti s številnimi izzivi, tako dobrimi kot slabimi. Vzporedno z iskanjem pogojev za preživetje, iskanjem zaposlitve, službe, šole, stanovanja ter vključevanja v novo jezikovno in družbeno okolje, so potekali procesi oblikovanja slovenskih skupnosti, ki so prišlekem zagotavljali varnost, povezanost s slovenskim jezikom, kulturno in družabno življenje ter stik s katoliško vero. Pomagali so jim pri ohranjanju narodne pripadnosti in premagovanju domotožja ter pri navezavi stika z domovino.

Skupaj smo posneli preko petdeset pričevanj, ki jim lahko dodamo še pisne zapise in spomine, ki jih hranimo v Arhivu pričevanj SCNR. Iz bogatega izbora spominskih zgodb smo izbrali pripovedi sedmih pričevalk z namenom, da bi posebej izpostavili žensko in njeno izkušnjo begunstva.

Svoje življenjske zgodbe nam v tej publikaciji predstavijo Marija (Tomažič Lavriša), Justina (Lukančič Fajfar), Mari (Kosem Celestina), Helena (Arnež Gaser), Pavla (Arnež Hauptman), Albina (Žonta Malavašič Loboda) in Jožejka

.....
5 Marjan Drnovšek, *Izseljevanje »rakrana« slovenskega naroda* (Ljubljana: Nova revija, 2010), 278.

Zorko Simčič, Jožejka Debeljak in Marta Keršič med snemanjem pričevanja na SCNR-ju leta 2015. (Hrani SCNR.)

(Debeljak Žakelj). Rojene so bile med leti 1920 in 1944, razen ene vse pred začetkom druge svetovne vojne, od tega tri v Ljubljani, dve na Jesenicah, ena v Slavini pri Postojni in ena v Dolu pri Ljubljani. V času vojne so bili njihovi družinski člani žrtve fašističnega in nacističnega ter v največji meri komunističnega revolucionarnega nasilja. Pot v begunstvo se je za vse, razen za eno pričevalko, začela maja 1945, ko so se umaknile bodisi v okviru družine ali pa so odšle na pot same. Ena je ostala doma in se šele leta 1954 srečala z očetom. V vseh primerih, razen v dveh (Albina in Mari), je begunstvo pretrgalo prej povezano družinsko skupnost in za več let onemogočilo stike z najožjimi družinskimi člani. Ob umiku so izgubile celotno premoženje in dotedanji družbeni položaj, a želja po preživetju in po ohranitvi svobode jih je nezadržno gnala na pot v neznan svet. Nič jih ni moglo zadržati v strahu pred komunizmom, ki je že v času vojne pokazal, kako bo obračunal z dejanskimi in namišljenimi idejnimi nasprotniki. Tri so našle svoj novi dom v Južni Ameriki, štiri pa so zaživele v Severni Ameriki. Vse so se po prihodu v novo deželo poročile s Slovenci, si ustvarile družine in se aktivno vključile ali pa vsaj podpirale delovanje slovenskih skupnosti. Vloga dejavnega članstva in pripadnosti skupnosti jim je pomagala pri premagovanju ovir, s katerimi so se srečevale v novem družbenem okolju in v spremenjenih državnih okvirih. S pomočjo slovenske skupnosti so premagovale domotožje in ohranjale navezanost na matično domovino Slovenijo.

Pričevalke so skozi težka leta begunstva izkazovale neverjeten pogum in željo po preživetju. Mnoge od njih so poudarile, da je bila prav krščanska vera ključni dejavnik, da so zmogle preživeti turbulentne vojne čase z vsemi posledicami in zaživeti v novem dostojanstvu. Iz njihovih pričevanj sta razvidni velika narodna pripadnost in še vedno prisotna skrb za življenje v Sloveniji danes in v prihodnosti.

Vsako od sedmih pričevanj je izjemno po svoji vsebini, bogatem dogajanju, pretresljivosti in neverjetnem boju protagonistk za obstanek. V pripravah na objavo smo si bile avtorice enotne v pogledu, da bi si vsaka od zgodb zaslužila svojo filmsko uprizoritev ali samostojno knjižno predstavitev. Pred nami so namreč ženske, ki so se zmogle kljub vojnemu pustošenju, totalitarnim prijemom, bolečim družinskim izgubam in negotovi begunski poti soočiti z izzivi zgodovinskega časa in sprejeti danosti v novih krajih in časih. Stopile so v svet, ki jim je dal izgubljeno svobodo, mir in varnost ter v njem ustvarile pogoje ne samo zase, ampak tudi za svoje družine in potomce. Niso se predale malodušju, tarnanju in objokovanju izgubljenega sveta, ampak so iz duhovnih in vrednostnih temeljev zgradile trdne družinske skupnosti ter zaživele polno življenje v novem okolju. Iz njihovih zgodb se izrezuje lik ženske, žene in matere, ki je odigrala posebno mesto v času, ko je bila Slovenija na enem najmočnejših zgodovinskih prepilov.

Na pot

Politične in družbene spremembe v Sloveniji so ob koncu druge svetovne vojne povzročile, da se je v prvih dneh maja 1945 več kot 20.000 Slovencev umaknilo iz domovine. Večina jih je odšla na avstrijsko Koroško, več kot 4.000 pa v Italijo. Med begunci je bila približno polovica civilistov, ostali so bili domobranci in pripadniki drugih protikomunističnih formacij. Na Vetrinjskem polju na avstrijskem Koroškem se je v zasilnem taborišču sredi maja 1945 znašlo 6.000 civilistov, in sicer 2.450 moških, 3.000 žensk in 550 otrok.⁶ Med njimi je bilo tudi 26 nosečnic.⁷ Tako veliko število civilistov, pripravljenih zapustiti svoje domove, premoženje in svojce, kaže na brezizhodnost položaja, v katerem so se znašli. Glavni vzroki za njihov beg so bili travmatična izkušnja revolucionarnega nasilja med vojno, nasprotovanje komunizmu in nezaupanje v prihajajočo komunistično oblast. Mnogi so bili življenjsko ogroženi, ker so bili med vojno družbeno in politično aktivni, ker so imeli svoje bližnje pri domobrancih ali ker so bili zelo dejavni katoličani. Kot se je izrazila pričevalka Pavla: »Mislim, da ni potrebno navajati,

Kocmurjevi gredo proti železniški postaji v Ljubljani po današnji Masarykovi cesti, 5. 5. 1945. (Foto: Marjan Kocmur, monografija Umik čez Ljubelj.)

6 Nikolai Tolstoy, »Reševanje slovenskih civilistov v Avstriji,« v: *Totalitarizmi – vprašanja in izzivi*, ur. Mateja Čoh (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2009), 18. Po podatkih, ki jih je pridobila zgodovinarica Helena Jaklitsch, je bilo v Vetrinju 868 otrok mlajših od 15 let, od tega 228 otrok, starih od tri do šest let, 136 otrok od šest do osem let in 314 otrok od osem do petnajst let.

7 *Taboriščni arhiv priča*, 4. zvezek (Buenos Aires, 1974), 14.

Umik čez Ljubelj. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

zakaj smo šli v begunstvo, ker vam je to gotovo znano. Bojazen pred zločinstvom je bil glavni, edini splošni razlog.»⁸

Odločitev za odhod za nikogar ni bila lahka, velika večina pa nanjo sploh ni bila pripravljena. Bili so prepričani, da odhajajo zgolj za krajši čas. Pričevanja o tem so si v mnogih primerih podobna in so zelo povedna. Marija, ki je na pot odšla sama s prijateljicami, je vzela s seboj le nekaj obleke, kos kruha in jabolko.⁹ Odšla je po očetovem nasvetu, ker je javno izražala nestrinjanje zaradi revolucionarnega nasilja in je bila aktivno vključena v življenje domače župnije.¹⁰ Albina se je spominjala, da ji kot dvanajstletnemu dekletu takrat sploh ni prišlo na misel, da bi ostala doma, strah pred komunisti je bil namreč ogromen.¹¹ Na pot je vzela samo torbico s krljji, zvezkom in svinčnikom.¹² Tudi druge pričevalke, ki niso podrobneje predstavljene v pričujoči publikaciji, so imele podobne izkušnje. Tako je na primer Zdenka Mejač Zakrajšek¹³ povedala: »Ko

8 Arhiv Študijskega centra za narodno spravo, ZPKri, spis št. 130-289/2007, Pavla Arnež Hauptman.

9 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje Marije Tomažič Lavriša, Cleveland, 25. 11. 2016.

10 Ibidem.

11 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje Albine Žonta Malavašič, Buenos Aires, 13. 11. 2014.

12 Ibidem.

13 Zdenka Zakrajšek, rojena Mejač, je bila rojena leta 1940 v Ljubljani. Njen oče je bil mizar, mama pa je imela v posesti mlin. Po vojni so očetu grozili, da ga bodo ubili, zato se je z družino umaknil iz domovine. Iz Vetrinja so bili premeščeni v begunsko taborišče Špital. Z devetimi leti je Zdenka zapustila begunsko taborišče na avstrijskem Koroškem in se od tam s starši preselila v Severno Ameriko. V Clevelandu je spoznala moža in si ustvarila družino. Glejte: »Zdenka Mejač Zakrajšek,« Zakladnica spominov, pridobljeno 20. 7. 2023, <https://zakladnicaspominov-scnr.si/zdenka-mejac-zakrajsek/>.

je oče slišal od soseda: ‚Vas bodo,‘ (ubili, op. a.) smo še tisto noč odšli. Mama je bila skoraj tik pred porodom, pol meseca ji je še manjkalo. Mama in oče sta imela kolesi. Oče me je dal na svoje kolo. Vprašala sem ga: ‚Kam pa mi gremo?‘ Bilo je sredi noči. Zajokal je in rekel: ‚Nič ne vem.‘ Mama je vzela plenice in naj-nujnejše s seboj in smo odšli z mnogimi drugimi.«¹⁴ Majda Starman,¹⁵ takrat osemletna deklica, je v svojih spominih o težki odločitvi za odhod zapisala:

Kot veliko drugih, smo bili tudi mi pred odločitvijo, ali naj se odpravimo na pot brez cilja ali naj ostanemo in se predamo usodi. Za kmeta je bila odločitev zelo težka, saj je zapuščal zemljo, hišo in živali. /.../ Strah pred Sovjeti in njihovim političnim sorodnikom je bil prevelik! /.../ Stari oče je pokleknil na hišni prag in se pokrižal z besedami: »Pa pojdemo v Božjem imenu!« Potem je udaril z gajžlo – bičem – po zemlji in oba vola sta potegnili, kot bi šla na njivo. /.../ Stara mama, obe teti in jaz smo sledile vozu. Vse tri ženske so jokale.¹⁶

Nekateri so se na pot odpravili peš, drugi s kolesi, z vozički, predvsem kmetje pa so s seboj vzeli vozove, na katere so naložili najnujnejše. Pot je bila zelo naporna, zlasti za otroke, žene, nosečnice in ostarele. Mari je zelo pretresljivo opisala težave, s katerimi se je na poti soočala njena družina, predvsem njena mama, ki je imela osemmesečnega dojenčka in je bila takrat v zgodnji nosečnosti. Od doma v Dolu pri Ljubljani se je Marina družina odpravila z vozom, na katerega so naložili nekaj hrane in oblačil, vendar so ga bili primorani pustiti v Tržiču, ker so jih obstreljevali partizani. Tudi skozi ljubeljski predor niso mogli, ampak so pot nadaljevali preko prelaza. Na koroški strani se je Marina mama zaradi silnega napora onesvestila in je bil počitek nujen. Mari je slikovito opisala tudi mamino skrb, da bi zagotovila dovolj hrane, predvsem za najmlajšega člana družine.¹⁷

Na poti so bili slovenski begunci popolnoma prepuščeni lastni iznajdljivosti. Kljub temu, da umik ni bil organiziran, usklajen ali voden, so se kolone beguncev vseeno premikale urejeno, brez večjih medsebojnih incidentov. Na poti iz Tržiča do Ljubelja je bila nepopisna gneča. Kolone beguncev so se zelo počasi premikale. Pot so jim oteževale umikajoče se nemške enote, ki so bile do slovenskih beguncev večkrat nasilne. Nekaterim civilistom so celo preprečile prehod skozi

14 Ibidem.

15 Majda Starman, rojena Šimenc, se je rodila kot druga od sedmih otrok leta 1937 v kmečki družini v Podgori blizu Ljubljane. Kot dveletna deklica je odšla k starim staršem na gorsko kmetijo v župniji Moravče, kjer je vsa leta druge svetovne vojne preživela pri tetah in stricah. Z njimi se je leta 1945 umaknila pred novo komunistično oblastjo preko Ljubelja na avstrijsko Koroško. Iz taborišča na Vetrinjskem polju je odšla v begunski taborišči v Peggetz pri Lienzu in v Špital ob Dravi. Ostala je na avstrijskem Koroškem, tam se je poročila ter si ustvarila dom in družino. Glejte: Majda Starman, *Ostali smo na Koroškem* (Celovec: Mohorjeva Celovec, 2020).

16 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 25–27.

17 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje Mari Kosem Celestina, Cleveland, 11. 10. 2011.

Skupina beguncev pred ljubeljskim predorom, 10. ali 11. 5. 1945. (Foto: Marjan Kocmur, monografija Umik čez Ljubelj.)

Ljubeljski predor, saj so ga želele uporabljati izključno za svoje enote. Tako so morali nekateri pešačiti čez prelaz.

Pričevalcem se je zelo vtisnil v spomin strah, ki so ga doživeli med prehodom skozi nedokončani predor Ljubelj.¹⁸ Zaradi teme, blata na slabi cesti, izpušnih plinov vozil, živali in gneče jim je bilo zelo neprijetno. Irena Zajec Fajdiga¹⁹ se je ljubeljskega predora spominjala: »*Ga ne morem pozabiti. Noter je bila tema, voda, blato, ene tračnice, sploh ne vem, kako smo prišli ven.*«²⁰ So pa imela nekatera mlada dekleta tudi srečo pri prečkanju predora in imajo zato nanj lepši spomin.

18 Helena Jaklitsch, *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018), 19.

19 Irena Zajec Fajdiga se je rodila 26. 8. 1930 v Žireh v družini Marije Oblak in Ivana Zajca. Bila je peta od osmih otrok. Iz strahu pred partizani se je komaj petnajstletna Irena skupaj s teto 5. maja 1945 umaknila na avstrijsko Koroško. Mama je ostala doma, saj je bila preslabotna za pot. Irena ni odšla v Vetrinj, ampak je ostala v bližini Celovca in je bila nato skupaj z ostalimi begunci s tovornjaki preko Beljaka prepeljana v Italijo v Videm, Monigo in 5. septembra prišla v taborišče Servigliano. V taborišču je spoznala časnika Pavla Fajdigo. Leta 1948 sta odšla v Argentino, v Buenos Aires, kjer sta se leta 1952 poročila. Pomagala je svojemu možu, ki je bil v uredniškem odboru tednika *Svobodna Slovenija*, predvsem pa se je posvečala Zvezi slovenskih mater in žena. Bila je ena od ustanovnih članic in je z veseljem prevzela odgovornost kulturne referentke. Umrla je 7. 11. 2018.

20 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje Irene Zajec Fajdiga, Buenos Aires, november 2013.

Justina, takrat stara sedemnajst let, se je spominjala, da je skupaj z znankami, ki jih je srečala na poti, na drugo stran predora prišla udobno in varno na nekem nemškem kamionu.²¹ Marija je imela podobno izkušnjo. Na Ljubelju je namreč srečala svojega bratranca, ki je njej in ostalima dvema dekletoma, s katerima se je skupaj umikala, pomagal pri prehodu skozi predor. S srbskimi četniki se je dogovoril, da so jih prepeljali na drugo stran predora na vozovih. Marija se je s hvaležnostjo spominjala, da so jim četniki dali tudi svoje plašče, da jih ne bi zeblo.²²

Begunci pa tudi na drugi strani predora še niso bili na varnem. Partizani so 8. maja 1945 zvečer vzpostavili blokado tako cestnega kot železniškega mostu na reki Dravi pri Borovljah, da bi onemogočili stik beguncev z Britanci.²³ Šele potem, ko je 10. maja 1945 podpolkovnik Vuk Rupnik²⁴ s četami svojega bataljona prebil partizansko zaporo, so se lahko domobranci in civilisti preko dravskega mostu umaknili v britansko okupacijsko cono. V vmesnem času so partizani zajeli več slovenskih skupin civilistov in vojakov. O tem je pripovedovala tudi Justina, ki je opisala, kako so njeno skupino blizu Borovelj zajeli partizani. Civiliste so odpeljali v neko šolo med Borovljami in Beljakom, iz katere pa je Justini in njeni znanki uspelo pobegniti. Večino zajetih vojakov naj bi partizani v bližini kraja zajetja umorili.²⁵

Za ujetnike je jugoslovanska vojska južno od Drave uredila več taborišč oziroma zaporov (npr. v Področici), ki so delovali do umika jugoslovanske vojske iz avstrijske Koroške do okoli 20. maja 1945. V taboriščih so z ujetniki grobo postopali, tamkajšnje nečloveške razmere pa je že v začetku junija 1945 slikovito opisala pričevalka Vera Debeljak:²⁶

Stanje je bilo brezupno, prostora nobenega, ljudje so spali eden vrh drugega; prehrana obupna, nobenega kruha. /.../ Duševno stanje ujetnikov je bilo strašno, ker je

---

21 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič, Buenos Aires, november 2013.

22 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

23 Jevnikar, »Zajeti med Ljubeljem in Dravo,« *Zaveza* 116, št. 2 (2020): 34.

24 Vuk Rupnik, roj. 27. 7. 1912 v Mostarju, umrl 14. 8. 1975 v Buenos Airesu. Šolal se je na vojaški akademiji v Beogradu, prvo vojaško službo je opravljal v Škofji Loki. Ob razpadu Kraljevine Jugoslavije aprila 1941 je bil zajet in potem poslan v italijansko internacijo. Po vrnitvi je v Novem mestu prevzel vodenje »Legije smrti«, enote za boj proti boljševizmu. Po kapitulaciji Italije je bil eden ključnih pri ustanavljanju domobranstva. Bil je poveljnik udarnega bataljona, s katerim je maja 1945 pri Borovljah v odločilni bitki prebil partizanski obroč in s tem tisočem slovenskih beguncev omogočil varen umik na avstrijsko Koroško. Kasneje je emigriral v Argentino.

25 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič. Pobjo zajetih vojakov opiše tudi pričevalka Liza Pleničar Glejte: Jevnikar, »Zajeti med Ljubeljem in Dravo,« 39.

26 Vera Debeljak se je rodila leta 1921 v Ljubljani, umrla pa je v Braziliji. Oče Janko Debeljak je bil spomladi leta 1945 major primorskih domobrancev. Ob koncu vojne se je oče umaknil v Italijo, Vera pa je preko Ljubelja odšla na avstrijsko Koroško, kjer so jo zajeli partizani. V ujetništvu je preživela več kot teden dni. Ko se je rešila, se je umaknila v Italijo in se pridružila očetu v taborišču v Forliju. Glejte: Jevnikar, »Zajeti med Ljubeljem in Dravo,« 54.

Begunci na koroški strani ljubeljskega predora, 10. ali 11. 5. 1945. (Foto: Marjan Kocmur, monografija Umik čez Ljubelj.)

bil hud teror in nihče ni vedel, kaj nam prinese drugi dan. /.../ Med ujetniki so bile tudi tri noseče žene, napram katerih prav tako niso imeli nobenega usmiljenja. /.../ V taborišču Faak je bilo zelo mrzlo. Spali smo na golih tleh. Posebej je bilo hudo za ranjence in otroke. Otroci so bili oblečeni samo v letno obleko in po večini bili brez perila.²⁷

Iz teh taborišč oziroma zaporov so ujetnike vračali nazaj v Slovenijo. V kolikor Justini in Veri pobeg ne bi uspel, bi se po vsej verjetnosti znašli na Škofjeloškem gradu ali v taborišču v Škofovih zavodih v Šentvidu pri Ljubljani.

Prvi begunci, ki so uspešno prestali vse nevarnosti na poti, so se nastanili v Celovcu in okolici, manjša skupina v Lienzu, nekateri begunci so našli zatočišče v Beljaku in v okolici Baškega jezera. Vendar so bile vse nastanitvene možnosti hitro zasedene. Veliko večino slovenskih beguncev so po 10. maju Britanci že nameščali v zasilno taborišče v Vetrinju.²⁸ Prav zaradi prisotnosti partizanov na avstrijskem Koroškem si je velika večina beguncev želela iti v Italijo.

27 Jevnikar, »Zajeti med Ljubeljem in Dravo,« 57.

28 Jaklitsch, *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*, 20.

Na poti so bili odrasli prežeti s tesnobo, otroci pa predvsem utrujeni od poti, prestrašeni in vznemirjeni. Zelo zgovoren je utrinek iz pričevanja Irene Zajec Fajdiga: »Prvih angleških besed sem se naučila na poti, in sicer v Celovcu, in to so bile: ‚Protection, please!‘«²⁹ Takrat je bila Irena stara petnajst let in se je zelo bala komunistov.

Slaba pripravljenost beguncev za umik kaže na to, da je bila odločitev za beg sprejeta v naglici, poleg tega pa so mnogi pričakovali, da se bodo lahko kmalu vrnili. Računali so na pomoč zahodnih zaveznikov, vendar jih je čakala popolnoma drugačna usoda. Več kot 10.000 slovenskih domobrancev je bilo s prevaro izročeni jugoslovanskim oblastem in večina izmed njih je bila v Slovenji umorjena. Enako usodo je doživelo tudi okoli 600 civilistov, vrnjenih z avstrijske Koroške. Večina vrnjenih je bila umorjena v gozdovih Kočevskega roga, v Starem Hrastniku, v rovu Sv. Barbare v Hudi jami pri Laškem in na drugih moriščih po Sloveniji.³⁰ Med usmrčenimi so bili tudi Albinini bratje in Marin brat. Justinin brat je bil vrnjen, zaprt v taborišču v Šentvidu in septembra 1945 kot mladoletnik izpuščen. Albina, Mari in Justina kar nekaj časa niso vedele, ali so bratje živi ali ne. Le malokatera begunka je imela takšno srečo kot sestra Janeza Zdešarja,³¹ ki se je živ vrnil iz koncentracijskega taborišča na Teharjah. Sestra Stana je mislila, da je mrtev. Janez je opisal njuno ponovno srečanje, ki se je zgodilo v Lienzu, 19. oktobra 1945: »Ko me je zagledala, je od veselja zajokala in ni mogla nikamor. Naslonila se je name in ihtela. Nato me je poljubila, prijela za roke in oba sva počasi, srečna kot nikdar prej korakala novemu življenju naproti.«³²

Strah in negotovost sta se naselila med slovenske begunce na Koroškem in v Italiji, ko se je izvedelo za britansko prevaro. Albina je živo ohranila spomine z Vetrinjskega polja na grozno vzdušje tistega časa: »To smo samo molili, molili in molili. Cerkev je bila stalno polna.«³³ V taborišču Monigo v Italiji pa je Marjana Batagelj³⁴ v svoj dnevnik zapisala:

29 »Irena Zajec Fajdiga,« Zakladnica spominov, pridobljeno 5. 9. 2023, <https://zakladniaspominov-scnr.si/irena-zajec-fajdiga/>.

30 Milko Mikola, *Rdeče nasilje: Represija v Sloveniji po letu 1945* (Celje: Mohorjeva družba, 2012), 48.

31 Msgr. dr. Janez Zdešar se je rodil 19. 5. 1926 v Ljubljani. Preživel je koncentracijsko taborišče Teharje. Uspelo mu je pobegniti in se prebiti do Ljubljane. Devetnajst let starega fanta so skrile sestre usmiljenke in v času bivanja pri njih je napisal prvo verzijo svojih spominov – opisal je pot čez Ljubelj, izdajo Angležev, vrnitev v Jugoslavijo, dneve na Teharjah in končno beg v svobodo. Drugo verzijo spominov je napisal leta 1946 v bogoslovju v Briksnu. Leta 1952 je bil v Rimu posvečen v duhovnika. Dolga leta je opravljal službo izseljenskega duhovnika med zdomci v Nemčiji. Glejte: Janez Zdešar, *Pričevalec težkih dni: Spomini na beg iz teharskega taborišča* (Ljubljana: Družina, 2017).

32 Zdešar, *Pričevalec težkih dni*, 112.

33 Mikola, *Rdeče nasilje*, 48.

34 Marjana Batagelj, roj. 21. 1. 1926 v Novem mestu, umrla 10. 10. 2021 v Argentini. Šolala se je na Poljanski gimnaziji, po vojni se je umaknila v Italijo, kjer je v begunskem taborišču v Serviglianu maturirala 13. julija 1946. Do odhoda v Argentino je delala v vrtcih v begunskih taboriščih. V

Odkritje množičnega grobišča v Hudi jami, 3. 3. 2009. (Foto: Mitja Ferenc, Komisija vlade RS za vprašanja prikritih grobišč.)

Torek, 5. junija. Popoldne ob 5. Vse taborišče je v ognju. Gospe jokajo, drugi obupujejo. Po poročilih nekega duhovnika, ki so zanesljiva, je angleški komandant na Koroškem poslal vse domobrance v plombiranih vagonih v Ljubljano. /.../ Nič ne verjamem. /.../ Sreda, 6. junija. Četrta na tri popoldne. To je blaznica. Ljudje nore. Ženske tulijo, da je groza. Vsi naši fantje domobranci, Srbi in 600 civilistov, da je bilo resnično predanih Titu. Torej, je res. /.../ Večer. Prav zahrbtno se krade v dušo spomin na brate. Težko je zavračati solze, ko je v duši viharo in se znova oglašajo vezi na dom. Gospod, zgodi se Tvoja volja.³⁵

Nepredstavljava je bolečina, s katero so se morali soočiti begunci. Kot je v pesmi zapisalo neko mlado dekle: *»Ah, kdo mi izdreti more to bolečino, da ne vem, kje si? Dragi moj, ugasnil mojim je očem ves žar, perutim mojim dvig je strt, ne morem za teboj.«*³⁶ Vendar pa je prav ta bolečina begunce med seboj še bolj povezala, jih utrdila v prepričanju o pravilnosti odločitve za odhod od doma in jim vlila voljo do življenja. Iz begunskega tiska in pričevanj je razvidno, da so slovenski

.....
Buenos Aires je prispela 11. oktobra 1947 z ladjo Argentina skupaj s sestro Katico in še s šestimi Slovenci. Dolga leta je bila učiteljica in voditeljica osnovne šole nadškofa dr. Antona Bonaventure Jegliča v Slovenski hiši v Buenos Airesu. V Buenos Airesu se je poročila in si ustvarila družino. Zelo je bila aktivna v slovenski skupnosti. Glejte: »In memoriam, Marjana Batagelj, roj. Kovač,« Svobodna Slovenija, pridobljeno 5. 9. 2023, <https://svobodnaslovenija.com.ar/in-memori-am-marjana-batagelj-roj-kovac/>.

35 Marjana Batagelj, »Odhod ...,« Zbornik Svobodne Slovenije 18 (1966): 132, 133.

36 Koledar Svobodne Slovenije (Buenos Aires, 1949): 94.

duhovniki in vodilne osebnosti v taboriščih spodbujali rojake, naj se ne predajajo malodušju, bolečini, brezdelju, ampak naj si med seboj pomagajo, naj uporabijo vse svoje talente za dobrobit skupnosti, naj ohranjajo notranjo svobodo in vero, naj poglobijo ljubezen do sočloveka in naj ne izgubijo upanja v lepšo prihodnost. Močno je bila poudarjena tudi ljubezen do slovenskega naroda, njegovega duhovnega izročila in tradicije.

Kot bo predstavljeno v nadaljevanju, so se slovenski begunci po tem šoku – izgubi sorodnikov, prijateljev, znancev v povojnih pobojih – še bolj oklenili vere in okrepili lastno iznajdljivost, ustvarjalnost ter borbo za preživetje. V taboriščih so si v danih pogojih odlično organizirali življenje in izoblikovali močne skupnosti.

V avstrijskih begunskih taboriščih

Vetrinj

Glavnino beguncev so britanske okupacijske oblasti poslale na Vetrinjsko polje, kjer naj bi se zbralo več kot 20.000 Slovencev. V prvih dneh je vladal popoln nered. Med domobranci in civilisti so se nahajali tudi živina, voli in konji. Sanitarij ni bilo, zato se je zaradi umazanije po taborišču širil smrad. Primanjkovalo je pitne vode in hrane, saj so nekatere vodnjake celo namerno pokvarili domačini, drugi so bili že izčrpani, ostali pa so bili oblegani od velikega števila beguncev, ki so se v teh majskih dneh zgrnili na Vetrinjsko polje.³⁷

Marija Oblak Žakelj³⁸ je s svojo družino bežala z Dolenjske in je tudi sama občutila pomanjkanje hrane. »Hrane nismo imeli dovolj. Bila je kmalu skupna kuhinja, ampak največ so kuhali konjsko meso, zelje pa tudi črvi so plavali po tistem.«³⁹ Begunci so si ob prihodu v Vetrinj postavili zasilna bivališča. Iz rjuh, odej in drugih večjih kosov blaga so postavili šotore, tisti, ki so uspeli priti z vozovi, so bivali pod vozovi, spet drugi so si naredili streho nad glavo iz materiala, ki so ga našli v okolici. Uporabili so vse, kar je bilo vsaj malo uporabno, od lesenih desk, kosov pločevin do lubja.⁴⁰ Zdenka Mejač Zakrajšek je prišla v Vetrinj z očetom in nosečo mamo. Kmalu zatem je mama rodila v vojaški bolnici. Ko naj bi se vrnila z dojenčkom v taborišče, ni imela ničesar, v kar bi ga povila. Nekaj plenic je dobila od bolničarke v tamkajšnji bolnici. Oče ji je zbil deske, da je lahko na njih počivala pod krošnjami dreves. Bivali so na prostem in so bili popolnoma brez vsega, le kolesa so imeli s seboj. Zdenka je zase in za svojo družino prosjčila po taborišču, saj je nekaterim beguncem uspelo priti v Vetrinj z vozovi, na katerih so imeli naložen krompir in ostali živjež.⁴¹ Iz opisov pričevalk je razvidno, da so bili v nekoliko boljšem položaju civilni begunci, ki so s seboj vzeli nekaj hrane, obleko, gospodinjske pripomočke in vozove, ki so jim služili kot začasna bivališča.⁴²

---

37 Rozina Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950* (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007), 40; Jože Rant, *Slovenski eksodus leta 1945* (Buenos Aires: Ramos Mejia, Mariano Loboda editor, 2008), 203.

38 Marija Žakelj, rojena Oblak, je bila rojena leta 1926 v vasi Graben pri Sv. Gregorju nad Sodražico. V družini je bilo devet otrok. Med vojno je bila priča umorom v svoji okolici. Dva starejša brata sta bila pri vaški straži. Enega so partizani umorili, drugi je bil nato pri domobranci. Tretji pa je delal v Kamniku, od koder je bil mobiliziran v nemško vojsko. Po vojni je družina zbežala na avstrijsko Koroško. Glejte: »Marija Oblak Žakelj,« Zakladnica spominov, pridobljeno 1. 9. 2023, <https://zakladnicaspominov-scnr.si/marija-zakelj-oblak/>.

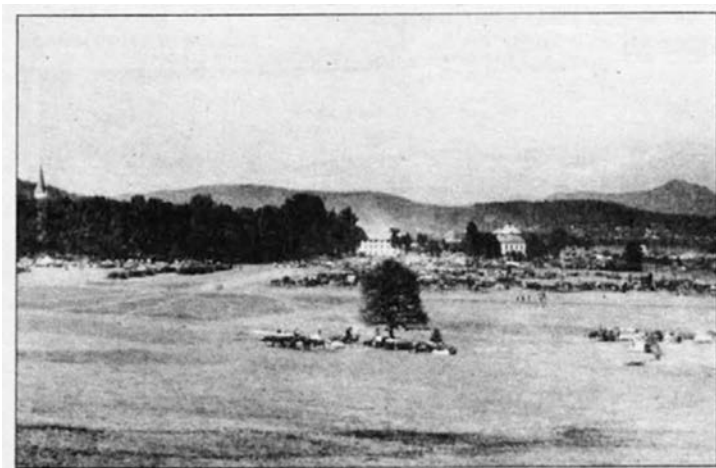
39 »Marija Oblak Žakelj,« Zakladnica spominov.

40 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 40.

41 »Zdenka Mejač Zakrajšek,« Zakladnica spominov.

42 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 40.

Vetrinj, Vetrinjsko polje in taborišče.

Vetrinjsko polje na razglednici.

Vetrinjsko begunsko taborišče so 18. maja 1945 razdelili na vojaško in civilno, ki ju je ločevala le cesta. V vojaškem delu taborišča so bile različne vojske – tako slovenski domobrance kot srbski četniki, ustaši, nemški vojaki, ruski Kozaki, Bolgari in Madžari.⁴³ Civilnih beguncev iz Slovenije naj bi bilo okrog 6.000, domobrancev pa okrog 15.000.⁴⁴

Konec maja 1945 so začeli Britanci Titovi vojski izročati domobrance, četnike in del civilistov. To je begunce močno pretreslo. Cirila Traven Kermavner⁴⁵ je v pričevanju poudarila, da so že kmalu izvedeli, da Britanci domobrance vračajo v Jugoslavijo, vendar novicam niso verjeli: »Nazaj je prišel povedat iz Škofje Loke, Dolenc. /.../ Rekel je: ‚Ljudje božji, veste, kaj delajo, partizanom jih izročajo!‘ Pa mu niso verjeli, bi ga kmalu zaprli, ko je to povedal. Ko pa je to končno med ljudi prišlo, pa domobranci niso več šli. Večina. Eni so pa rekli: ‚Kamor so šli drugi, gremo pa še mi.‘⁴⁶ V zadnjem transportu je bil tudi sorodnik Marije Oblak Žakelj. Iz njegovih

43 John Corsellis in Marcus Ferrar, *Slovenija 1945, Smrt in preživetje po drugi svetovni vojni* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006), 59; Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 40.

44 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 40. Podatki o številu slovenskih beguncev na avstrijskem Koroškem se razlikujejo. France Pernišek je v svoj begunski dnevnik zapisal, da je bilo 29. maja 1945 v taborišču 5.930 slovenskih beguncev, od tega 3.514 moških, 1.548 žensk ter 868 otrok do starosti 15. leta. Do 27. maja 1945, ko so jih začeli Britanci vračati v Jugoslavijo, pa je bilo okoli 12.000 domobrancev. Glejte: Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega poveljnega begunstva,« 10.

45 Cirila Kermavner, rojena Traven, je bila rojena leta 1931 v Ljubljani. V Šentgotardu pri Trojanah je bil njen oče župan. Po vojni se je Cirila z mamo, z mamino sestrično Kristino in bratrancom Feliksom umaknila na avstrijsko Koroško, v taborišče Vetrinj. Od tam so ju premestili v Lienz in nato v Špital. Z mamo sta se leta 1949 odselili v Združene države Amerike (ZDA), kasneje se jima je pridružil še oče. Cirila se je poročila s Slovencem leta 1950, ki ga je poznala že od prej. Glejte: »Cirila Traven Kermavner,« Zakladnica spominov, pridobljeno 20. 7. 2023, <https://zakladnिकासpominov-scnr.si/cirila-traven-kermavner/>.

46 Ibidem.

besed je razvidno, kako so se na koncu nekateri domobranci popolnoma predali usodi: »En daljni mamin sorodnik je prišel k nam, bil je iz Ambrusa doma. Pa mu je mama rekla: ‚Ostani, Tone, ostani pri nas.‘ Pa je rekel: ‚Oh, kamor so šli drugi, grem pa še jaz.‘ Takrat se je že vedelo, da jih vračajo.«⁴⁷ Tudi on je bil umorjen in nikoli več niso slišali zanj. Cirili Traven Kermavner sta se močno vtisnila v spomin vsa groza in obup, ki sta prežemala matere in žene, ko so izvedele, da so domobranci dejansko vrnili v Jugoslavijo. Tisti, ki so ostali, so v molitvi iskali tolažbo. »To je bilo nekaj groznega za pogledat. Biti z njimi, ko so jokale: ‚Moj sin, moj mož.‘ Takrat se je strašno veliko molilo. Vetrinjska cerkev je bila vedno polna. Vsak se je obrnil k Bogu. Vsi smo molili, tisti, ki so koga izgubili, in tudi tisti, ki niso nikogar izgubili. Vsi so sočustvovali z vsakim.«⁴⁸

Enaka usoda bi zagotovo doletela tudi slovenske civilne begunce, če ne bi pri britanskih okupacijskih oblasteh posredovala dr. Valentin Meršol in civilni upravitelj kanadski major Paul Barre. Upoštevali so njuno prošnjo, naj begunce prenehajo izročati Jugoslovanom in od takrat so se vračali v domovino le tisti, ki so to sami želeli, vsi drugi pa so lahko ostali na avstrijskem Koroškem.⁴⁹

Življenje v Vetrinjskem taborišču se je kljub veliki tragediji nadaljevalo. Slovenski narodni odbor je že 18. maja 1945, takrat šestdesetletnemu prof. Marku Bajuku,⁵⁰ nekdanjemu inšpektorju za srednje šole in ravnatelju Klasične gimnazije v

47 »Marija Oblak Žakelj,« Zakladnica spominov.

48 »Cirila Traven Kermavner,« Zakladnica spominov.

49 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega poveljnega begunstva,« 12.

50 Marko Bajuk je bil rojen 29. marca 1882 v Drašičih pri Metliki. Bi je klasični filolog, glasbenik, profesor, ravnatelj in organizator šolstva. Prva leta gimnazije je opravil v Novem mestu in nato leta 1903 dokončal klasično gimnazijo v Ljubljani. Že kot dijak je pokazal zanimanje za glasbo. V gimnazijskih letih ga je glasbeno izobrazil Anton Foerster. Na dunajski univerzi je študiral klasično filologijo in glasbo z grščino in latinščino kot glavnima predmetoma ter slovenščino in nemščino kot stranskima. Diplomiral je leta 1909. Na Dunaju je bil pevovodja v Dunajski Straži, organiziral je tudi tamburaški zbor. Nikoli ni pridobil formalne glasbene izobrazbe, vendar so mu na pobudo Prosvetnega oddelka Kraljevske banske uprave in Glasbene matice Ljubljana na podlagi odličnega uspeha in uporabe naprednih metod na področju glasbe podelili strokovni izpit. V Ljubljani je organiziral Pevsko društvo Ljubljana in bil med leti 1919–23 njegov zborovodja. Leta 1920 je ustanovil Pevsko zvezo in bil njen pevovodja ter upravitelj do leta 1941. Leta 1922 je organiziral Društvo učiteljev glasbe in bil njegov predsednik do 1938. leta. Ustanovil je Učiteljski pevski zbor (1923) in glasilo Pevske zveze *Pevec*. Izdal je več učbenikov in srednješolskih beril za pouk latinščine in uredil več učbenikov za pouk petja in glasbe. Preučeval, prirejal in uglasbil je več ljudskih in cerkvenih pesmi ter za zbor priredil številne partiture. Med letoma 1940 in 1945 je bil ravnatelj Klasične gimnazije v Ljubljani. Maja 1945 je odšel na avstrijsko Koroško, kjer je organiziral slovensko šolstvo v begunskih taboriščih. Decembra 1948 se je z družino preselil v Buenos Aires v Argentino in se leta 1949 preselil v Mendoza. Najprej je bil delavec v različnih tovarnah, nato pa je bil zaposlen v botaničnem laboratoriju vse do smrti. V Mendози je leta 1953 prevzel vodstvo Slovenskega pevskega zbora in bil njegov pevovodja do smrti. Aktiven je bil v različnih izobraževalnih in kulturnih organizacijah. Umril je 20. junija 1961 v Mendози. Po njem je imenovan Slovenski srednješolski tečaj ravnatelja Marka Bajuka v Buenos Airesu. Glejte: »Bajuk, Marko (1882–1961),« Slovenska biografija, pridobljeno 21. 9. 2013, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133169/>.

Dekleta na Vetrinjskem polju pripravljajo obed. Tretja zadaj z očali je Marija Lavrič, prva z desne sedi Marica Bastič, maj ali junij 1945. (Foto: Marjan Kocmur, monografija Umik čez Ljubelj.)

Ljubljani, naložil, da med slovenskimi begunci organizira ljudsko, meščansko, strokovno in srednje šolstvo.⁵¹ S tem so preprečili, da bi otroci zaostajali pri učenju. Kot je zapisal Bajuk: »Skrbela me je usoda naših dijakov in sem začel misliti na zasilno šolo. Pregledal sem vrste profesorjev in ugotovil, da so na razpolago profesorji skoro za vse predmete. Pozval sem vse dijake in profesorje, naj se javijo pri taboriščnem ravnateljstvu. Ker je bilo priglasišenih dovolj profesorjev in učencev, smo s poukom takoj začeli.«⁵² Pouk v ljudski šoli se je začel že 22. maja 1945 in je potekal vsak dan, razen ob nedeljah. Ker ni bilo ustreznih šolskih prostorov, je pouk potekal kar na dvorišču in po hodnikih samostana, ki je stal ob vetrinjski cerkvi. Problem so predstavljali tudi pomanjkanje opreme, šolskih potrebščin in učbenikov, primanjkovalo je papirja, zvezkov in svinčnikov.⁵³ Ljudsko šolo so obiskovali otroci od šestega do štirinajstega leta starosti.⁵⁴ V spominu slovenskih beguncev je tako ostalo, da so v taborišču kljub pomanjkanju zelo dobro poskrbeli za otroke. »Za otroke je bilo pa dobro organizirano. Takoj so začeli s šolo. Bilo je veliko učiteljev in učiteljic pa duhovnikov, ki so bili z nami. Takih izobraženih ljudi je bilo veliko,« se je spominjala Marija Oblak Žakelj.⁵⁵ Ustanovljena je bila tudi slovenska begunska gimnazija, ki jo je obiskovalo 85 dijakov. Z rednim poukom so pričeli 14. junija 1945.⁵⁶ V taborišču je bilo 418 otrok, mlajših od pet let, za katere so povečini skrbeli starši. Vendar pa so bili nekateri starši vključeni v različna dela

51 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 13.

52 Corsellis in Ferrar, *Slovenija 1945*, 63.

53 Takrat je bilo v taborišču 58 učiteljev in učiteljic ter 440 otrok, starejših od šest let, od tega 298 za ljudsko šolo. Glejte: Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 13.

54 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 155.

55 »Marija Oblak Žakelj,« Zakladnica spominov.

56 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 13.

v taborišču ali pa so imeli na skrbi zelo majhne otroke, zato so malo večje otroke vključili v otroški vrtec.⁵⁷

Organiziran je bil tudi pevski zbor, ki je imel 130 pevcev in pevk, organizirali so predavanja, telovadbo in šport, strokovne tečaje in tečaje učenja tujih jezikov ter izdajali taboriščni tisk.⁵⁸

Britanci so se konec junija 1945 odločili, da zaradi slabih higienskih razmer, primanjkanja hrane in neprimerne prostora za bivanje ukinejo Vetrinjsko taborišče. 29. junija je bilo taborišče izpraznjeno.⁵⁹ Med slovenskimi begunci sta se pojavila dvom in velik strah pred tem, da jih Britanci ne bi preselili v druga taborišča, ampak da bi jih vrnili nazaj v Jugoslavijo. O tem je pričala Cirila Traven Kermavner: »Ljudje so se spraševali: ‚Bodo tudi nas peljali tja? (Nazaj v Jugoslavijo, op. a.). Le govorijo, da gremo v Lienz.‘ Nihče ni verjel, da gremo v Lienz. Fantje so nekje dobili nekaj orožja, bombe, če bi vlak obrnil kam drugam kot proti Lienzu, se bodo spopadli, borili se za to (da gredo v Lienz, op. a.). K sreči smo se peljali naravnost v Lienz.«⁶⁰

Begunce so preselili v taborišče Peggetz pri Lienzu, kamor je šlo 2.600 Slovencev. Večinoma so bili doma iz Gorenjske in iz Ljubljane. V Špital ob Dravi jih je šlo okoli 1.600, predvsem z Notranjske in Dolenjske, ti so se pridružili še 600 beguncem, ki so bili tam že prej. V Liechtenstein pri Judenburgu so poslali okoli 400 beguncev, tu je bil del Ljubljčanov, okoli 600 pa v Št. Vid na Glini, ti so prihajali iz Ljubljanske okolice: Ježica, Devica Marija Polje, Ig, Dobrova, Zasavje. Te so zaradi slabih bivanjskih razmer kmalu premestili v taborišče v Kellerberg, od tam pa so jih konec februarja 1946 preselili v taborišče Špital ob Dravi.⁶¹ V Kellerbergu

---

57 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 150.

58 Prva številka taboriščnega lista, ki se je imenoval *Domovina v taborišču*, je izšla 15. maja 1945. List je izhajal vsak dan, objavljal je novice, navodila in odredbe iz taboriščnega življenja, poročila iz Jugoslavije ter mednarodne politike. Objavljena pa so bili tudi osebna pričevanja taboriščnikov. Glejte Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, 217; Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega poveljnega begunstva«, 13, 14.

59 Slovenski taboriščni odbor je določil, kako bodo begunci organizirani v štirih taboriščih, kamor so jih nameravali poslati Britanci. Odbor je sklenil, da se upošteva krajevna pripadnost beguncev (Gorenjci, Dolenjci, Notranjci, Ljubljčanji in okoličani), in sicer naj bi tisti, ki so prihajali iz istih krajev, šli skupaj v taborišče. Vsaka skupina naj bi bila čim bolj enovita in naj bi imela svoje vodstvo. Visokošolci in gimnazijski dijaki naj bi ostali skupaj v taborišču, ki bi bilo številčno najmočnejše in osrednje taborišče, to je bil Peggetz pri Lienzu. Ljudska šola naj bi bila v vsakem taborišču, prav tako vrtec, z vsako skupino pa naj bi šlo zadostno število učiteljev. Pri tem so dopustili, da se upoštevajo tudi želje posameznikov. Določeno je bilo tudi, da mora v vsako taborišče oditi določeno število duhovnikov. Poudarili so, da je treba družinsko skupnost skrbno varovati. Glejte: Corsellis in Ferrar, *Slovenija 1945*, 120; Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega poveljnega begunstva«, 14.

60 »Cirila Traven Kermavner,« Zakladnica spominov.

61 Jaklitsch, *Rojstvo novih domovin*, 34, 39; Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 79; Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega poveljnega begunstva«, 14.

je ostalo le še okoli 50 Slovencev, ki so se od sredine januarja 1949 selili v prekomorske države.⁶²

Povojna begunska taborišča Peggetz pri Lienzu, Špital ob Dravi, Št. Vid na Glini, Kellerberg in Liechtenstein pri Judenburgu

Begunska taborišča v Avstriji so bila velikokrat v krajih, kjer so že med vojno nastala in delovala taborišča za vojne ujetnike. Nekatera so nastala tudi na novo, kot je bilo taborišče Kellerberg, ki so ga postavili Britanci. Taborišča so vodili ravnatelji, vsako je imelo taboriščni odbor. Veljala so stroga pravila, kjer je vsak taboriščnik oziroma begunec dobil svojo številko in izkaznico kot *razseljena oseba* (angl. Displaced Person). Gibanje je bilo omejeno in veljala je policijska ura.⁶³ Begunska taborišča je sprva nadzirala britanska vojaška uprava, konec leta 1945 pa je vodenje prevzela UNRRA.⁶⁴ Z odhodom UNRRA-e 30. junija 1947 pa je taborišče Špital, ki je bilo nato največje in osrednje slovensko begunsko taborišče v Avstriji, ponovno prišlo pod britansko vojaško upravo.⁶⁵

Taborišča so imela bivalne barake, ki so bile namenjene bivanju beguncev, in upravne barake, med katere so spadali: osrednja upravna zgradba, kjer je bilo vodstvo taborišča, šolske barake in vrtec, policija, gasilci ter zdravstvena in zobna ambulanta. Ostali objekti so bili še: skupna kuhinja in jedilnica, umivalnice in ko-

Kuhanje na prostem v taborišču Peggetz, konec junija 1945. (Hrani Rafaelova družba.)

62 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 113.

63 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 89, 92, 104; Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 17.

64 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 89, 102, 117, 124; UNRRA – Uprava Združenih narodov za pomoč in obnovo (The United Nations Relief and Rehabilitation Administration).

65 Ibidem, 309.

Špital, na taboriščni cesti – begunci hodijo po hrano. (Hrani Rafaelova družba.)

Špital, dekleta med obdelovanjem vrta. (Hrani Rafaelova družba.)

palnice, stranišča, pralnice, obrtne delavnice (mizarska, mehanična, kovaška, čevljarjska, krojaška, šiviljska), kapele ter kulturni in športni objekti. Barake so bile zidane in lesene. Bivalne barake so bile razdeljene na več ločenih sob, v katerih so prebivale družine ali sorodniki oziroma znanci. Sobe so imele skromno opremo: miza, stoli, omara, postelje ali pogradi. V nekaterih barakah pa so imeli skupno umivalnico in stranišče.⁶⁶

Najslabše bivalne pogoje so imeli begunci v taborišču Št. Vid na Glini, kjer so bivalni delno pod vojaškimi šotori, delno v na pol porušeni zgradbah pirotehnične tovarne, zaradi česar so bili jeseni 1945 preseljeni v taborišče Kellerberg, od tam pa februarja 1946 v taborišče Špital.⁶⁷

Sprva je bilo največje in najbolj organizirano taborišče s slovenskimi begunci Peggetz pri Lienzu, od koder pa so bili begunci novembra 1946 preseljeni v

66 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 15.

67 Ibidem, 16, 17.

Dekleta v Špitalu pletejo prte. (Hrani Rafaelova družba.)

Gospodinjska šola, ki je v Špitalu delovala do leta 1949. (Hrani Rafaelova družba.)

Špital.⁶⁸ Med njimi je bila tudi Majda Starman, ki je o namestitvi v nove barake zapisala:

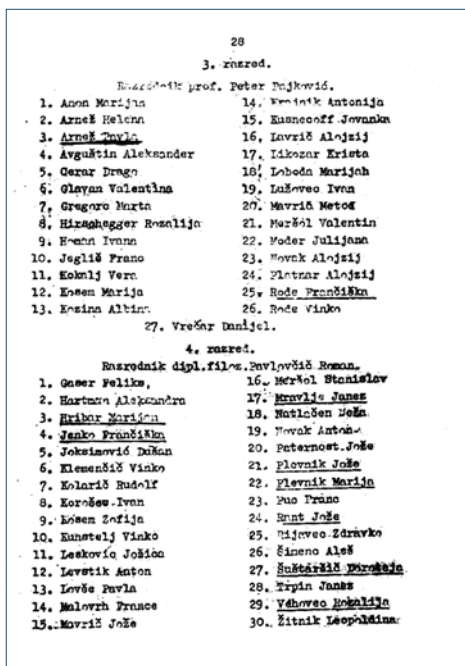
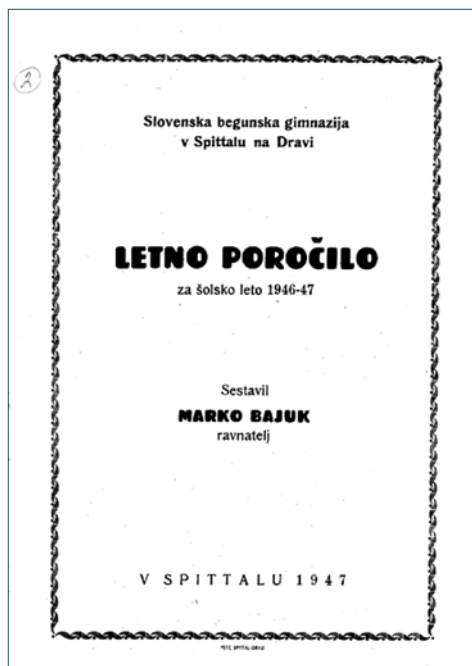
Stavba je imela osem različno velikih prostorov, ki so ustrezali potrebam družin. /.../ Tako je imela zdaj vsaka družina prostor zase. Naša soba, številka 7, je bila takoj desno ob vhodu – z opoldanskim soncem; za nas šest oseb je bilo na voljo dvanajst kvadratnih metrov. V dolžino je soba merila približno šest metrov, široka pa je bila nekaj več kot za dolžino postelje. /.../ Pečica, ki je stala v sredini sobe, je oddajala zelo malo toplote. Preostali del prostora je bil založen z zaboji, ki smo jih prej uporabljali pri selitvi, zdaj pa za sedenje pri branju, pisanju in seveda pri jedi. /.../ Te nove barake, vsaka za 40 do 60 oseb, so bile zelo na hitro narejene. Ogrodje je bilo iz lesa, prav tako tla in zunanje stene. Notranje stene so bile iz nečesa podobnega, kar smo imenovali »lesonitke«, in malo debelejšega papirja, pritrjenega na late. Zelo

68 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 95.

previdno smo se premikali, ker si že pri najmanjšem pritisku lahko naredil luknjo k sosedu.⁶⁹

Vsako taborišče je imelo skupno kuhinjo. Hrana je bila nezadostna, enolična, slabše kakovosti. Do dodatkov (več maščobe, sladkorja, mleka in mlečnih izdelkov) so bili upravičeni le otroci, starejši ter doječe in noseče matere. Da bi si begunci olajšali preskrbo s hrano, so imeli ob barakah manjše vrtove, kjer so pridelovali zelenjavo in krompir. Hrano so nabirali tudi v naravi, kot npr. gobe.⁷⁰ Marie Golobič Dular⁷¹ je bila z očetom, sestro in bratom v taborišču Kellerberg, ki je bil

Slovenska begunska gimnazija v Špitalu ob Dravi, Letno poročilo za šolsko leto 1946–47, sestavil ravnatelj Marko Bajuk. V njem so omenjene dvojčici Arnež in Mari Kosem. (Hrani SCNR.)

69 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 66.

70 Več o prehrani v begunskih taboriščih glejte: Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*.

71 Marie Dular, rojena Golobič, je bila rojena leta 1932 na Jesenicah. Oče je bil učitelj in član Katoliške akcije, prav tako je bila učiteljica tudi mama. Med vojno so se pred nemškimi okupatorjem umaknili v Ljubljano, ki je bila tisti čas okupirana od Italijanov. Njen mladoletni brat je odšel k domobrancem. Po vojni so bežali na avstrijsko Koroško, le mama je ostala v Ljubljani. Bivali so v begunskih taboriščih v Št. Vidu na Glini, v Kellerbergu in v Špitalu. Marie je bodočega moža spoznala v begunskem taborišču in se z njim ter očetom leta 1949 izselila v ZDA. Mama se je družini želela pridružiti na poti begunstva že maja 1945, a so jo potegnili z vlaka in jo zaprli. Umrla je 3. 9. 1967 v Ljubljani. Glejte: »Marie Golobič Dular,« *Zakladnica spominov*, pridobljeno 14. 9. 2023, <https://zakladnicaspominov-scnr.si/marie-dular-golobic/>.

Otroški vrtec v Špitalu. (Hrani Rafaelova družba.)

med najslabšimi – tako po pogojih bivanja kot v prehranbnem pogledu. O prehrani v taborišču je povedala:

Prvo leto je bilo zelo hudo. Smo vsi stradali. Smo dobili odmerjen košček kruha na dan, ki je bil zelo majhen. In jaz sem bila še mladoletna in sem dobila še eno žlico ricinovega olja. So rekli, da bom imela vitamine. Za hrano smo hodili v barako, kjer se je kuhalo. Dobili smo eno golido čorbe, kjer je včasih kakšen fižol plaval notri, običajno je bila sama voda. Vsi smo bili v turih zaradi slabe prehrane. Mi smo prekopali travo okrog barake, da smo posadili, kar se je dalo posaditi. Jaz sem pridelala solato pa zelenjavo, veliko regrata smo pojedli, gobe smo hodili nabirat in smo imeli gobove juhe.⁷²

Vsi delovno sposobni begunci, od štirinajstega do šestdesetega leta, so imeli redno delovno obveznost, za kar niso prejeli plače, ampak se je obveznost štela kot povračilo za stroške, ki so jih imeli z njimi (hrana, bivanje, kurjava itd.). Tisti, ki so bili redno zaposleni, so dobivali tudi redno, a skromno plačo. Zaposleni so bili v taborišču, kjer so opravljali dela v administraciji, v šolstvu, v zdravstvu, na policiji, v kuhinji in v obrtnih delavnicah. Drugi so delali tudi izven taborišča, v tovarnah, kjer je bilo možno, in na okoliških kmetijah. Begunci, ki so bili zaposleni na okoliških kmetijah, so za svoje delo prejeli lahko tudi samo hrano namesto

72 Ibidem.

plačila.⁷³ O tem je v svojih spominih pisala tudi Majda Starman: »*Za delo sposobni ljudje, posebno družinski očetje in ženske brez otrok, za katere v taborišču ni bilo dela, so si delo poiskali zunaj, kar je bilo na začetku možno le pri kmetih. Nekateri so hodili kar daleč in so se zvečer vračali s kruhom ali krompirjem, ki so ga dobili za plačilo. Obenem so se malo sprostiti, saj so si v barakah stopali na prste.*«⁷⁴ Oče Marie Golobič Dular je neko deklico v bližini taborišča Kellerberg poučeval nemščino in si s tem prislužil pol litra mleka na teden, zaslužil pa je tudi nekaj denarja. Njen brat se je zaposlil pri mehaniku v Beljaku, kjer je popravljaval motorna vozila, sestra pa je delala v pisarni taborišča.⁷⁵ Krojači in šivilje so imeli vseskozi veliko dela, saj so morali popravljati oblačila, ki so jih poslale različne dobrodelne organizacije. Za otroke pa so predelali neuporabna oblačila.⁷⁶ Obleke so izdelovali tudi iz odvrženih padal, starih odev in uničenih oblek, ki so jih našli v zapuščenih vojaških skladiščih.⁷⁷ Marija Oblak Žakelj je bila z družino iz Vetrinja preseljena v Špital. Tu se je zaposlila v šivalnici: »*Jaz sem se takoj zaposlila v delavnici za šivanje, nisem prej šivala. Imeli smo doma šivalni stroj, ampak nisem kaj dosti znala. Tam v taborišču sem pa opravila pomočniški izpit.*«⁷⁸ Marie Golobič Dular je obiskovala rusko gimnazijo v Kellerbergu, ki so jo po dveh letih ukinili, ker zaradi izseljevanja v prekomorske države ni bilo več zadostnega števi-

Slovenske skavtinje v taborišču Špital. (Hrani Rafaelova družba.)

73 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 82, 102; Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 19.

74 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 45.

75 »Marie Golobič Dular,« Zakladnica spominov.

76 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 72.

77 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 19.

78 »Marija Oblak Žakelj,« Zakladnica spominov.

Otroci iz vrtca ob procesiji Sv. Rešnjega telesa in krvi v Špitalu leta 1953, spremlja jih Jelka Mrak Dolinar. (Hrani Rafaelova družba.)

la študentov. Marie so nato zaposlili v šivalnici, imenovala se je Šivalnica Rdečega križa: »Smo šivale in krpale posteljino in perilo za ambulanto.«⁷⁹

Kot lahko razberemo iz pričevanj, so bile v taborišču za delo sposobne ženske in dekleta velikokrat zaposlene kot šivilje. Po statističnih podatkih za leto 1947 je bilo 156 žensk, ki so bile izučene za poklic šivilje, in 83 takih, ki so amatersko opravljale ta poklic. Za poklicne kuharice se je opredelilo 49 žensk in 220 je bilo takih, ki so bile priučene. Dejavne so bile tudi na področju zdravstva kot strežnice, bilo je 23 poklicnih in 11 amaterskih strežnic, bilo pa je tudi 20 žensk z diplomom s področja medicine. Zagotovo eden najbolj iskanih poklicev v taborišču je bil učiteljski. Žensk, izučenih za poklic učiteljice ali vzgojiteljice je bilo 51.⁸⁰

Kljub temu, da so bili slovenski begunci iz Vetrinja razseljeni po različnih taboriščih na Koroškem, jim je uspelo nadaljevati z organizacijo šolanja tudi v vseh novih taboriščih. Imeli so ljudske šole, vrtce, le gimnazija je bila samo v Peggetzu oziroma po zaprtju taborišča Peggetz v Špitalu. Tako je bilo otrokom in dijakom omogočeno, da so pridobili ustrezno izobrazbo ter bili na ta način kar najbolje zaposleni.⁸¹ Majda Starman je bila stara osem let, ko je bila iz Vetrinja z družino poslana v Peggetz. Tam je obiskovala ljudsko šolo: »Za začetek sem imela dva zvezka in svinčnik.«⁸² /.../ »V prvih razredih ljudske šole je ves pouk potekal v slovensščini. Najpomembnejši predmeti so bili: branje, pisanje, slovnica, računstvo in

79 »Marie Golobič Dular,« Zakladnica spominov.

80 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 137, 140–42.

81 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 20.+

82 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 50, 51.

seveda verouk. Veliko se je pelo – na začetku in še na koncu pouka. Za risanje smo imeli na razpolago papir in barvice.«⁸³

Gimnazija v Peggetzu je začela delovati julija 1945. Britanska taboriščna uprava je nasprotovala delovanju gimnazije in decembra 1946 izdala odredbo o njeni ukinitvi ter zahtevala, da se ustanovi srednja tehnična šola. Kljub vsemu je gimnazija delovala še v šolskem letu 1948/49 in v šolskem letu 1949/50, čeprav je bil vpis že zelo skromen zaradi odhodov čez ocean. Uradno je bila ukinjena 30. junija 1950. Matura, ki so jo opravili dijaki na slovenskih gimnazijah v taboriščih, je bila priznana tudi na evropskih univerzah.⁸⁴

V taboriščih so delovale še druge poklicne in obrtne šole.⁸⁵ Velik poudarek so dajali športu in občasno prirejali športne prireditve za mlade in odrasle. Učili so se tujih jezikov, prednost so imele nemščina, angleščina, pozneje tudi španščina in jeziki dežel, kamor so se begunci selili.⁸⁶

V taboriščih so organizirali pevske zборе, gledališke krožke in uprizarjali številne gledališke igre. Poleg tega so gledališčniki sodelovali pri različnih proslavah oziroma prireditvah. Denar, ki so ga dobili od vstopnin, so porabili za izdelavo kostumov in rekvizitov ter postavitve scene.⁸⁷ Zdenka Mejač Zakrajšek se je spominjala, da so uprizarjali veliko gledaliških iger in da so bili kulturno zelo dejavni: »Nekateri so pisali igre, drugi so režirali, tretji pa igrali. To je bilo stalno nekaj, vsak vikend. Pa akademije, ampak vse zelo na verski podlagi.«⁸⁸

V Peggetzu in v Špitalu so organizirali bralne večere, na katerih se je običajno zbralo med 100 in 150 ljudi, od otrok do ostarelih. V Peggetzu je bila ustanovljena tudi knjižnica iz knjig, ki so jih begunci prinesli od doma ali pa so jih dobili pri slovenskih kmetih iz okoliških krajev in po antikvariatih. Zanimanja za branje je bilo zelo veliko.⁸⁹

Pomembno vlogo je imel begunski tisk, ki je nastal kot odgovor na potrebo po medsebojni komunikaciji in sprotni obveščenosti beguncev. Že v Vetrinju so izdajali list *Domovina v taborišču*. Izdajanje periodičnega tiska se je potem nadaljevalo v taboriščih, kamor so preselili slovenske begunce. Svoja glasila so imeli tudi otroci in mladi. Begunske tiskarne so izdajale tako učbenike, slovarje, ki so jih pripravili učitelji, prozna in pesniška dela kot tudi ponatise in nova dela, ki so

83 Ibidem, 73.

84 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 23–25.

85 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 164–68, 175–80.

86 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 52, 55.

87 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 28, 29.

88 »Zdenka Mejač Zakrajšek,« *Zakladnica spominov*.

89 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 29, 30.

nastala v taboriščih, pesmarice z besedili pesmi, razne priročnike, med drugim kar dve kuharski knjigi.⁹⁰

Versko življenje je za slovenske begunce pomenilo temeljno vrednoto in je bilo osrednjega pomena, kar se je pokazalo tudi v tem, da so v vsakem taborišču postavili bogoslužne prostore, kjer so se zbirali ob molitvi in pri svetih mašah. Med begunci je bilo 83 duhovnikov, ki so skrbeli za duhovno oskrbo, zelo veliko se jih je posvečalo mladim.⁹¹ Nekatera begunska dekleta so postala slovenske šolske sestre, elizabetinke in usmiljenke. Tri dekleta iz špitalskega taborišča so se odločila za vstop h karmeličankam.⁹² V večjih taboriščih so ponovno organizirali Katoliško akcijo, Marijino kongregacijo in skavte.⁹³

Zavezniške okupacijske oblasti v Avstriji so si ves čas prizadevale, da bi se čim več beguncev vrnilo v domovino, saj je bila tudi povojna Avstrija v težkem gospodarskem položaju in tudi sama odvisna od zavezniške pomoči. Podobne cilje sta imeli tudi organizaciji UNRRA in IRO,⁹⁴ ki sta neposredno skrbeli za begunce. Tudi Jugoslavija si je prizadevala, da bi se civilni begunci vrnilo, zato so poleti 1945 ustanovili repatriacijsko komisijo, ki naj bi obiskala vsa begunska taborišča v Avstriji in poskušala s pomočjo propagande vplivati na ljudi, da bi se jih čim več vrnilo.⁹⁵ Britanske okupacijske oblasti so želele, da bi se begunci sami odločili za vrnitev v domovino, zato so v dnevnem časopisju objavljali pozive, kjer so poudarjali, da se nikomur, ki se bo odločil za vrnitev, ne bo nič zgodilo. Jugoslovanski propagandisti in repatriacijske komisije, ki so prihajali v taborišča, so obljubljali tudi službe in vračilo premoženja. Predvajali so celo propagandne filme, ki so prikazovali neobdelana polja, gradnjo domov, mladino, ki gradi ceste ter beguncem delili propagandne letake. V taboriščih so postopoma začeli omejevati kulturno in prosvetno življenje.⁹⁶ O prihodu jugoslovanskih komisij v taborišče Špital je Majda Starman zapisala:

Britansko vodstvo taborišča je imelo več kot tri leta zvezo z jugoslovansko upravo. Vedno znova je prišel poziv, naj se odločimo za vrnitev. Jugoslovanski uradniki so prišli celo v taborišče, kjer so imeli na razpolago prostor, da so v njem sprejemali osebe ter jih obveščali o takratnih razmerah v domovini. Seveda so jim povedali le

---

90 Ibidem, 30, 31.

91 Ibidem, 32, 33.

92 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 83, 87, 88.

93 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 233, 234.

94 International Refugee Organization (IRO) je bila mednarodna organizacija za begunce, ustanovljena 20. 4. 1946, ki je nastala zaradi potreb, povezanih z množičnim begunstvom, ki je bilo posledica druge svetovne vojne. Glejte: »International_Refugee_Organization,« Wikipedia, The Free Encyclopedia, pridobljeno 17. 2. 2023, https://en.wikipedia.org/wiki/International_Refugee_Organization.

95 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 279.

96 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 33, 34.

V Špitalu pri nalaganju prtljage za selitev v Argentino, 23. 10. 1948. (Hrani Rafaelova družba.)

prijetne reči. Britanci so jih podpirali, saj niso vedeli, kam bi s toliko ljudstva. Slabše prehranjevanje naj bi pospešilo odločitev za vrnitev. /.../ S čisto osebnimi pogovori so poskušali prepričati stare ljudi, kmete in družine z veliko otroki, naj se vrnejo domov.⁹⁷

V taboriščih je po prihodu jugoslovanskih komisij prišlo tudi do racij, v katerih so iskali domnevne vojne zločince. Na teh seznamih so se znašle pomembne osebnosti, ki so bile nosilke življenja v taboriščih. Na ta način so želeli uničiti slovensko vodstvo taborišča v upanju, da se bodo begunci raje odločali za vrnitev domov.⁹⁸ Ves ta pritisk je za begunce pomenil še dodatne skrbi in strah.

Do konca leta 1947 se je nazaj v Jugoslavijo vrnilo le 846 beguncev, velika večina pa se za to ni odločila. Kot je poudarila zgodovinarica dr. Helena Jaklitsch,⁹⁹ sta bila glavna razloga, da se kljub pritiskom niso odločili za vrnitev, v tem, da je ostal močan spomin na umorjene domobrance, in dejstvo, da so bili mnogi, ki so se vrnili, na poti ubiti ali pa so bili ob prihodu aretirani in zaprti. Med tistimi, ki se

97 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 61.

98 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva«, 35.

99 Helena Jaklitsch, dr. zgod. znanosti, roj. 1. 7. 1977 v Novem mestu, slovenska zgodovinarica, nekdanja ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu. Po končani srednji šoli se je odločila za študij zgodovine in sociologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je diplomirala in magistrirala, leta 2016 pa s temo *Slovensko begunsko šolstvo v taboriščih Avstrije in Italije 1945–1950* tudi doktorirala. Je avtorica številnih strokovnih in znanstvenih člankov ter monografij.

*Slovo: Ivanka Dolenc
z mamo odhaja v
svet. (Hrani Rafaelova
družba.)*

niso odločili za vrnitev v domovino, so nekateri ostali na avstrijskem Koroškem, drugi so se preselili v evropske države, mnogi pa so odšli v Severno in Južno Ameriko ter Avstralijo.¹⁰⁰

Taborišče Špital je delovalo še v petdesetih letih. Leta 1954 je tam živel 345 Slovencev in manjše število posameznikov drugih narodnosti. Taboriščne barake so nekateri begunci odkupili in si v njih uredili bivališča. Posamezne barake so še vedno ohranjene.¹⁰¹

Slovenski begunci so imeli taboriščno življenje kljub težkim pogojem in vsesplošnemu povojnemu pomanjkanju organizirano na zavidljivi ravni. Zaradi svoje delavnosti, iznajdljivosti, znanja in sposobnosti jim je navkljub težkim usodam uspelo ponovno zaživeti, vendar se je po treh letih taboriščno življenje počasi zaključevalo. Majda Starman je pomenljivo zapisala: »Tako je taboriščno življenje začelo počasi razpadati ravno v trenutku, ko je bilo na višku in je življenje potekalo v najlepšem redu. Beguncem so vsa ta organiziranost v begunskih taboriščih, skupnost in medsebojno vlivanje poguma v res težkih časih dajali moč za nadaljnje življenje v neznanem svetu.«¹⁰²

100 Jaklitsch, »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva,« 35.

101 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 108.

102 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 98.

V italijanskih begunskih taboriščih

V italijanskih begunskih taboriščih se je znašlo okoli 4.500 slovenskih političnih beguncev.¹⁰³ Nastanjeni so bili v različnih taboriščih po celotni Italiji. Sprva so bili locirani bližje meji s slovenskim narodnim prostorom, nato pa so jih premeščali v notranjost in celo proti jugu Italije. Zaradi prenatrpanosti taborišč, težav z njihovo oskrbo, neprimernih bivanjskih pogojev ter zaradi političnih razmer v Italiji so begunce večkrat selili. Povprečno naj bi slovenski begunec v Italiji v treh letih izkusil najmanj šest taborišč.¹⁰⁴ Kot je zapisala zgodovinarica Jaklitsch, so se Slovenci znašli v različnih taboriščih: »/.../ v Miramaru, Meranu, Viscu, Modeni, Forliju, Bologni, Riccioneju, Reggio Emiliji, Jesiju, Fermu pa tudi v Eboli, Lammie Campu, Barletti in Traniju. Nekateri so ostali tudi v Trstu in v Gorici. Najštevilčnejša slovenska begunska skupina, ki je štela prek tisoč ljudi, se je najprej znašla v taborišču v Monigu, nato pa je bila preseljena v Servigliano in

Selitev slovenskih begunk iz Servigliana v Senigallijo. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

103 Jaklitsch, »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni,« 39.

104 Helena Jaklitsch, »Življenje Slovencev v taboriščih v Avstriji in Italiji,« *SLO: slovenski zgodovinski magazin*, posebna izdaja (2023): 10.

Dekleta v taborišču Servigliano pomivajo posodo. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

kasneje v Senigallijo.«¹⁰⁵ Večina pričevalk je to »nenehno« premeščanje izpostavljala kot nekaj, s čimer niso bile zadovoljne. Uporabljale so izraze: »Sledile so vedno nove selitve.«¹⁰⁶/.../ »Ne vem, v koliko taboriščih smo bili ... pa smo spet potovali.«¹⁰⁷/.../ »Ma smo bili v najmanj petnajstih taboriščih, Monigo, Padova, Riccione, vmes še v Modeni in Serviglianu itd.«¹⁰⁸ Vedno znova so se morale vživljati v novo okolje, vzpostavljati nove bivanjske razmere, spoznavati novo socialno mrežo, prenašati različne okoljske razmere. Zelo povedni so dnevniški zapisi Marjane Batagelj:

Širijo se vesti, da bomo odšli v začetku drugega tedna proti jugu. Bo treba začeti s pokanjem. /.../ Sedimo v popolnoma oropani sobi na svoji prtljagi in čakamo. /.../ Zbogom, Monigo, naš stodnevni dom! /.../ Ob 11h zvečer prihod v Forli. Velika, na pol podrta letalska šola brez oken in vrat, brez elektrike in vode. /.../ Postelje kot v Vidmu – na cementnih tleh. Polagoma se uvajamo v begunstvo. /.../ Jutri gremo baje naprej. Spet bomo potovali na nedeljo. /.../ Riccione. Lepše mesto – letovišče.

105 Jaklitsch, *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*, 53, 54.

106 Alenka Prijatelj, »Začetki v Argentini – moja zgodba: Alenka Prijatelj,« Svobodna Slovenija, pridobljeno 2. 9. 2023, <https://svobodnaslovenija.com.ar/zacetki-v-argentini-moja-zgodba-7/>.

107 SCNR, pričevanje Irene Zajec Fajdiga.

108 Študijski center za narodno spravo – Arhiv pričevanj, pričevanje Mihajle Bitežnik Habjan, Toronto, 19. 11. 2016.

/.../ Senigallija. Vožnja postaja dolgočasna./.../ Popolnoma drugačen svet je od prejšnjega. /.../ Že v temi pristanek med lesenimi barakami taborišča Servigliano – na novi postaji našega begunskega pota.«¹⁰⁹

Kdo so bili begunci, ki so se zatekli v Italijo? Že konec aprila 1945 so se na desni breg Soče umaknili del slovenske narodne vojske, štajerski četniki ter večji del primorskih domobrancev. Britanci so jih 4. maja 1945 namestili v nekdanjem fašističnem taborišču v Višku (it. Visco), nato pa so jih napotili v begunska taborišča, namenjena predvsem vojakom, najprej v Forli, nato v Eboli. V Eboli, na jugu Italije blizu Salerno, je bilo jeseni leta 1945 približno 700 Slovencev, predvsem nekdanjih vojakov, pa tudi nekaj deklet in žena. Prevladovali pa so moški. Taboriščna skupnost je poskrbela za zelo dobro organiziranost. Med najaktivnejšimi je bila kulturna sekcija, znotraj katere so ustanovili pevski zbor, prirejali razna izobraževanja, gledališke igre, izdajali so glasilo *Mi in svet* in humoristični stenčas *Rafal*. Velik poudarek so dali športu in tudi organizirali več športnih tekmovanj. Z različnimi italijanskimi klubi so se pomerili tudi v nogometu in bili pri tem kar uspešni.

Zaradi nevarnosti nasilja partizanskih enot se je v Italijo, dokler je bilo to mogoče, s širšega goriškega območja umaknilo tudi okoli 300¹¹⁰ civilistov, ki se niso strinjali s komunistično ideologijo (vključno s politiki, duhovniki, bogoslovci, družinami, starejšimi, otroki, dekleti in ženami).

Najštevilčnejšo skupino slovenskih beguncev v Italiji so sestavljali tisti, ki so jih britanske oblasti 12. maja 1945 iz Celovca in Beljaka preko Trbiža pripeljale v Videm in nato v Monigo. Med njimi je bila tudi Justina. Ta skupina je štela

Dekleta v taborišču Servigliano pri pranju oblačil. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

109 Marjana Batagelj, »Odhod ...«, 135, 136.

110 Jevnikar, »Zajeti med Ljubeljem in Dravo«, 66.

več kot 1.000 civilistov, vključno z nekaterimi člani protikomunističnih vojaških formacij. V tej skupini so prevladovali begunci z Notranjske, Dolenjske in iz osrednje Slovenije. Kar nekaj pričevalk se je izrazilo podobno kot Irena Zajec Fajdiga: »Imeli smo srečo, da so nas res naložili na tovornjake in nas prepeljali v Italijo.«¹¹¹ Raziskovalec in dober poznavalec te tematike Ivo Jevnikar je izpostavil vprašanje o tem, kdo je omogočil njihov prevoz iz Avstrije v Italijo oziroma kdo je bil odgovoren za organizacijo konvoja 30 ali 40 tovornjakov, saj to takrat ni bila preprosta naloga.¹¹² Jevnikar je zapisal, da so zagotovo »/.../ svojo vlogo odigrali nekateri Slovenci, ki so se na licu mesta za to zavzeli, zanimivo pa bi bilo vedeti, koliko je bilo nato odvisno od krajevnih britanskih vojaških predstavnikov in koliko od višjih poveljstev.«¹¹³ Dejstvo pa ostaja, da je bilo s tem dejanjem rešeno marsikatero življenje, saj angloameriške oblasti v Italiji niso beguncev nikoli vračale v Jugoslavijo, kot so to storile na avstrijskem Koroškem. Upoštevale so pravico političnih beguncev do zatočišča.

Dekleta v taborišču Servigliano igrajo odbojko. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

111 SCNR, pričevanje Irene Zajec Fajdiga.

112 Jevnikar, »Zajeti med Ljubeljem in Dravo,« 66.

113 Ibidem.

Veliko število gimnazijk v slovenski begunski gimnaziji v Italiji. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

27. maja 1945 se je iz Beljaka v Monigo (Treviso) napotila tudi manjša skupina civilistov in vojakov iz Špitala, kar je podprl britanski poveljnik tega območja.¹¹⁴

V italijanska taborišča so prišli tudi številni posamezniki ali majhne skupine, ki so se na skrivaj izmuznili iz koroških taborišč ali pa so pobegnili iz Slovenije. Nekateri izmed njih so se pridružili svojcem v taborišču.

Med slovenskimi begunci v Italiji so bili tudi tisti, ki so bili med vojno mobilizirani v nemško vojsko in so se ob izkrcaju zaveznikov na Siciliji in v južni Italiji leta 1943 znašli v zavezniških ujetniških taboriščih. Večina teh posameznikov (okoli sto mladih fantov) je izvirala z Gorenjske in Štajerske. Kljub pozivom zaveznikov, naj se vrnejo v Jugoslavijo, se večina zaradi poznavanja razmer v Jugoslaviji in nestrinjanja s komunistično ideologijo ni odločila za ta korak.¹¹⁵ Nekaj časa so bili nastanjeni v begunskem taborišču v Traniju, na jugu italijanskega škornja. To taborišče je bilo izrazito narodnostno mešano. Kasneje je bilo tja pripeljanih več slovenskih družin iz severnejših taborišč. Spomladi leta 1947 je bilo v njem okoli 400 Slovencev. Slovenska skupina beguncev je bila tu močno povezana.

114 Ibidem.

115 Jaklitsch, *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*, 24.

Slovenska dekleta v taborišču Senigallija. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

Uredili so si lastno kapelo, ustanovili so Slovensko prosvetno društvo, pevski zbor, dramsko družino, knjižnico, izdajali so revijo *Novi upi*.¹¹⁶

Vsi slovenski begunci niso živeli v taboriščih. Nekateri slovenski predvojni politiki in duhovniki so tako npr. živeli v Rimu, da bi pomagali slovenskim beguncem v okviru svojih zmožnosti.

Največja slovenska skupina beguncev, ki je prišla z avstrijske Koroške, se je najprej znašla v Vidmu. Tam so bile razmere zelo težke. Justina je o neprijetnih izkušnjah povedala: »V Vidmu smo spali na dvorišču nekega poslopja, na pesku, tri dni pod milim nebom, in potem so nas peljali naprej v Monigo.«¹¹⁷ Marjana Batagelj pa je v dnevnik 12. maja 1945 zapisala: »Ob 6h popoldne pred videmsko vojašnico. Eno najtežjih čakanj v negotovosti. Italijani nas silijo noter. /.../ Odhajamo proti neki šoli. /.../ Tesen občutek ujetništva. Počitek na ‚mehkih‘ posteljah – z odejo pokritih tleh. Soparno je. Da imamo le sobo, čeprav je majhna. Nekateri so ostali sploh zunaj.«¹¹⁸ V tej skupini je bilo tudi veliko družin, zato je bilo razmerje med moškimi

116 *Koledar Svobodne Slovenije* (Buenos Aires, 1949): 150–52.

117 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič.

118 Batagelj, »Odhod ...«, 130.

in ženskami bolj uravnoteženo. Kar nekaj, okoli 150,¹¹⁹ je bilo tudi otrok. Po nekaj dneh so bili begunci prepeljani v Monigo. Taborišče je bilo urejeno v nekdanjih kasarnah. Razmere, v katere so prišli, niso bile dobre. Sobe so bile brez luči in vode, spali so na cementnih tleh. Slovenski begunci so si hitro uredili osnovne bivanjske razmere, ob tem pa so si uredili tudi čudovito kapelo. Na enem od oltarjev, ki so ga uredili Slovenci, je stal križ, delo akademskega slikarja Franceta Goršeta. Ustanovili so pevski zbor, začeli so izdajati svoje glasilo (stenski časopis), ustanovili so vrtec, slovensko ljudsko šolo in begunsko gimnazijo. Marjana Batagelj je v dnevnik že 23. maja 1945 zapisala: »*Baje bomo začeli s šolo, drugi pa z delom. Da bi si življenje tukaj čisto uredili.*«¹²⁰ Kljub težkim razmeram se niso predajali brezdelju, ampak so si poskušali sami čim bolj pomagati in se zaposliti. Kulturno življenje je bilo v taborišču zelo bogato. Slovenska pesem je odmevala, versko življenje je bilo zelo živo. Vendar slovenski begunci v Monigu niso ostali dolgo. Že konec avgusta so jih prepeljali v taborišče v Forliju, ki je bilo namenjeno predvsem nekdanjim vojakom in so bili v tistem času v njem tudi primorski domobranci in štajerski četniki. Vendar to taborišče ni bilo primerno za daljše bivanje, zato so jih že po nekaj dneh preselili v taborišče v Serviglianu, ki pa je bilo ob prihodu slovenskih beguncev še zelo neurejeno. Hitro so morali poprijeti za delo in si ustvariti kolikor toliko znosne razmere za bivanje. Februarja 1946 je bilo v Serviglianu okoli 1.300 Slovencev različnih starosti.¹²¹ Med slovenskimi begunci v tem taborišču se je poročilo trinajst parov, umrla sta dva begunca, rodilo pa se je šestnajst otrok.¹²² To je najboljši pokazatelj, da je življenje tudi v taborišču teklo dalje.

Po manj kot enem letu bivanja v tem taborišču so slovenske begunce ponovno selili, in sicer še bolj na jug Italije, v Senigallijo v bližini Ancone. Taborišče se je nahajalo ob morju. O življenju v taborišču v Senigalliji je pripovedovala Anica Friderika Škrbe:¹²³ »*Z mamo sva živeli v velikih barakah. Bilo je zelo mrzlo, zapadlo je tudi do 20 cm snega. Poleti so nam otrokom dovolili, da smo lahko plavali. Stara sem bila deset let. /.../ Imeli smo gledališče, peli smo, hodili v šolo, nismo pa imeli knjig. Imeli smo le eno tablo; nanjo smo pisali z ogljem, potem pa smo jo umili. Hrane je bilo malo. Za zajtrk čaj in kruh, za kosilo juha. Posebno lačni so*

119 Jaklitsch, *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*, 419. Helena Jaklitsch opozori, da je bilo v tej skupnosti deset odstotkov otrok, mlajših od petnajst let.

120 Batagelj, »Odhod ...«, 135.

121 Jaklitsch, *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*, 78.

122 Ibidem, 79.

123 Anica Friderika Škrbe je bila rojena 23. 4. 2936 v Žužemberku. Med vojno so ji partizani ubili sestro, ob koncu vojne še očeta in po vojni brata. Anica je po vojni živela najprej pri sorodnikih, nato v Ljubljani v zavodu Lichtenturn, dokler se ni pridružila mami, ki je bila v italijanskem begunskem taborišču v Senigalliji. Leta 1948 je z mamo in s stricem odpotovala v Argentino. Študirala je filozofijo in pedagogiko ter doktorirala iz psihologije.

bili moški.«¹²⁴ Alenka Prijatelj¹²⁵ je slikovito opisala, kako je doživljala otroška leta v begunstvu:

Sledile so vedno nove selitve in končno veliko taborišče ob morju – Senigallija. Za nas otroke je bilo to pravo veselje, saj smo imeli v vročem poletnem času čudovito sredozemsko peščeno obalo in mirno vodo tako rekoč pred vrati. Bila sem še tako majhna, da mi je to otroško obdobje ostalo v lepem spominu. Hodila sem v vrtec in za igro je bil vedno čas. Spominjam se lepih predstav, v katerih sem dostikrat nastopala. Ne spominjam se pa, da bi bila kdaj lačna ali da ne bi imela česa obleči. /.../ Kot odrasla oseba zdaj dostikrat pomislim na mamo in ata in na to, kaj vse sta morala pretrpeti ob tako številčni družini poleg negotovosti, ki sta jo doživljala, ker

Miklavževanje v taborišču Senigallija. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

124 Jože Dežman in Monika Kokalj Kočever, *Slovenija duhovna domovina* (Ljubljana: Mladinska knjiga in Muzej novejšje zgodovine, 2010), 242.

125 Alenka Prijatelj je bila rojena leta 1941 v Ljubljani kot osmi otrok v družini Ivana Prijatelja, pred vojno ravnatelj mariborskega in ljubljanskega učiteljsišča, ki je po odhodu iz domovine maja 1945 vodil tudi slovensko begunsko gimnazijo v Italiji, in Kristine, rojene Rotovnik. Stara je bila tri leta, ko se je družina zaradi strahu pred komunističnim nasiljem odpravila na pot begunstva, zato je del otroških let preživela v begunskih taboriščih v Italiji. Po treh letih je skupaj z družino odšla v Argentino, kjer so si, tako kot mnogi povojni politični begunci, ustvarili novo življenje. Glejte: »Podelitev priznanja Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu argentinski Slovenki Alenki Prijatelj,« Slovenski rod, pridobljeno 2. 9. 2023, <https://slovenski-rod.javnost.si/slavnostna-podelitev-spominskih-medalj-ob-30-obljetnici-slovenije-in-priznanja-urada/>.

Otroci ob morju v taborišču Senigallija. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

nista vedela, kaj se je zgodilo z najstarejšim bratom. Vendar sta nam, mlajšim otrokom, bila vedno v oporo in se trudila, da bi nam polepšala naš vsakdan.«¹²⁶

Po vsaki selitvi so morali begunci začeti iz nič in znova izboljševati slabe življenjske pogoje. Posebej težko je bilo v zimskem letnem času, saj prostori, v katerih so živeli, niso bili ogrevani. Večina pričevalk, ki so bile takrat starejše od petnajst let, se je spominjala, da je v vseh taboriščih primanjkovalo hrane. Hrana je bila skromna in enolična.

Iz taborišča v taborišče so slovenski begunci v Italiji selili že vzpostavljen vrtec, šolo in gimnazijo. Slovenska taboriščna skupnost je poskrbela, da so imela tudi dekleta dostop do izobraževanja. Organizirali so različne delavnice (krojaške, mizarne, čevljarske, zidarske) in številne tečaje (šiviljske, kuharske). Prav posebno pozornost so namenili učenju tujih jezikov. Prirejali so gledališke predstave, zborovske koncerte, literarne večere, razstave itd. Šport je bil pomemben del vsakdanjika. *»Ne preseneča, da so taboriščniki namenjali posebno skrb telovadbi, ne le najmlajših in šolajočih se otrok, temveč tudi odraslih, saj so večino časa preživeli znotraj taborišč, tako da je bilo redno gibanje še toliko bolj potrebno. Taborišče so smeli taboriščniki praviloma zapuščati le z dovoljenjem taboriščnega vodstva,*

126 Alenka Prijatelj, »Začetki v Argentini – moja zgodba: Alenka Prijatelj,« Svobodna Slovenija, pridobljeno 3. 9. 2023, <https://svobodnaslovenija.com.ar/zacetki-v-argentini-moja-zgodba-7/>.

Množica beguncev čaka na odhod čez morje, Bagnoli, maj 1948. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

to pa je bilo v različnih taboriščih različno naklonjeno tovrstnim izhodom.«¹²⁷ V Emigrantskem športnem klubu Slovenija, ki so ga ustanovili slovenski begunci v Serviglianu, je bilo že oktobra 1946 dejavnih tudi več kot 20 članic v treh dekliških sekcijah (odbojkarški sekciji, sekciji za namizni tenis in obročkanje).¹²⁸ Poleti so v Italiji v taboriščih ob morju otroci prosti čas preživljali predvsem na obali, kjer so plavalci in se igrali različne vodne in druge igre.

Neverjeten je podatek, da je v dobrih treh letih v begunskih taboriščih v Italiji izhajalo 36 časopisov.¹²⁹ Časopisi so menjali kraj nastajanja skupaj s svojimi ustvarjalci. Izhajala je celo modna revija *Lepa Vida*, ki je slovenskim dekletom in ženam

---

127 Iztok Petrič, »Zdrav duh v zdravem telesu,« *SLO: slovenski zgodovinski magazin*, posebna izdaja (2023): 44.

128 Ibidem.

129 Helena Janežič, »Slovenski tiski iz povojnih begunskih taborišč,« *SLO: slovenski zgodovinski magazin*, posebna izdaja (2023): 30.

v nemogočih razmerah begunstva pomagala, da so bile urejene.¹³⁰ Poskrbljeno je bilo tudi za otroke – izdajali so glasilo za otroke *Begunčkova lučka* in list za najmlajše *Begunski palček*, mladini pa sta bila namenjena list *Naša mladina* in dijaški list *Orač*. Poleg časopisov so begunske tiskarne ustvarile številne knjižne izdaje in šolske učbenike.

Od leta 1947 naprej je večina slovenskih beguncev vsaj za krajši čas bivala v taborišču v Bagnoliju pri Neaplju. Tam je bilo prehodno taborišče, izhodiščna točka, od koder so se begunci nato z ladjami odpravili v svet. Nekateri so bili prepekljeni z vlaki v Nemčijo in so iz nemških pristanišč pot nadaljevali čez ocean v Argentino ali Ameriko.

V številnih zgodovinskih raziskavah je bilo podrobno opisano, kako so slovenski begunci v vseh taboriščih izstopali po svoji delavnosti, ustvarjalnosti, upoštevanju reda in samodisciplini. To je razvidno tudi iz pričevanj. Slovenska begunska skupnost je odlično poskrbela za varnost otrok in šibkejših članov. Ženske so prevzele pomembno vlogo, saj so skrbele za družino, ohranjale tradicijo in kulturo ter vzgajale otroke. Svoje znanje so delile z ostalimi, mnoge so bile dejavne na izobraževalnem, zdravstvenem, socialnem, kulturnem in športnem področju.

Življenje v begunskih taboriščih je pričevalke, predstavljene v nadaljevanju, močno zaznamovalo, vendar jim je dalo tudi določeno znanje in moč za preživetje. Naučile so se skromnosti. V izredno omejenih pogojih in s trdim delom so ustvarile okolje, ki je taboriščni skupnosti prineslo zavirljivo organiziranost v dani situaciji. Znati so se morale same, hkrati pa jim je skupnost nudila trdno zavetje in oporo. Prav zato so bila v spominih mnogih od njih taboriščna leta ena najlepših v njihovem življenju.

.....
130 Ibidem.

Prihod v nove dežele

»**O**d doma daleč, a v dom nov nas nosi ladja prek valov ... Oziramo se spet in spet, kako za sabo pušča sled ...«¹³¹

Po dobrih dveh letih življenja v begunskih taboriščih na avstrijskem Koroškem in v Italiji se je v letih 1948 in 1949 glavčina slovenskih političnih beguncev odločila za odhod čez ocean. Med njimi je bilo tudi veliko žensk in otrok. Tako je na primer od 25. januarja 1947 do 31. marca 1952 v Argentino prišlo 5.222 političnih beguncev,¹³² od tega je bilo 39 % žensk.¹³³

Med najbolj zaželenimi državami, v katere so se preseljevali slovenski begunci, so bile ZDA, Kanada in Avstralija. Te države so bile pripravljene sprejeti predvsem mlajše in za delo sposobne ljudi. Države Južne Amerike pa so postale izbira za družine in starejše, ki jim vrata drugje niso bila odprta.¹³⁴

Odhod iz kraja Bagnoli preko Avstrije v Nemčijo – množica beguncev z osebno prtljago pred vagoni. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

131 Citat iz pesmi Izseljenci, objavljene v *Koledarju Svobodne Slovenije* (Buenos Aires, 1950): 26.

132 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 311–13.

133 Drnovšek, *Izseljevanje »rakrana« slovenskega naroda*, 278.

134 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 302, 303.

Ladja »Santa Cruz«, s katero je v Argentino prišlo mnogo političnih beguncev. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

Kanada je bila prva država, ki je sprejela slovenske begunce. Sprejemala je mlade, zdrave in po možnosti samske begunce. Podpisati so morali enoletno delovno pogodbo v državni službi kot poljski delavci, delavci v rudnikih, gozdovih in na železnici. Oktobra 1947 je prišla prva skupina fantov, ki so večinoma delali v gozdovih. Januarja 1948 je prišla še druga skupina fantov in deklet. Dekleta so se zaposlila kot hišne pomočnice in bolniške strežnice. Marca 1948 je prišla prva skupina družin, šivilj in krojačev, aprila pa 82 fantov, ki so se zaposlili na železnici, na farmah in kot delavci na sladkornih nasadih. Največja skupina deklet pa je prišla septembra 1948. Ko so begunci prišli v Kanado, jih je sprejel Delovni urad (angl. Employment Office) in jih razporedil na delo. Glede na delovne potrebe so bili poslani na različne kraje. Največja skupina deklet je ostala v Torontu, veliko jih je odšlo tudi v Montreal. Po izteku delovne pogodbe so se lahko preselili kamorkoli in si poiskali zaposlitev. Nekateri so si po pogodbi že lahko kupili hišo ali vsaj zemljišče.¹³⁵ Čeprav so bili začetki za marsikoga težki, pa so v novi deželi našli upanje za novo življenje. Mihajla Bitežnik Habjan se je z družino v Kanado preselila leta 1955: »Takoj, ko sem prišla v Kanado, sem bila tako srečna, ker sem zadihala en miren zrak, ni bilo politike tukaj. Je bilo lepo.«¹³⁶

135 Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, 266, 267.

136 »Mihajla Bitežnik Habjan,« Zakladnica spominov, pridobljeno 15. 9. 2023, <https://zakladnicaspominov-scnr.si/mihajla-biteznik-habjan/>.

Množica slovenskih beguncev na ladji med sveto mašo. Mašuje duhovnik Stanko Skvarča. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

Za vstop v ZDA so begunci potrebovali t. i. sponzorja, ki je plačal vožnjo, poskrbel za nastanitev in hrano ter beguncu pomagal najti delo.¹³⁷ Posameznik je to sponzorstvo moral odslužiti z enoletnim delom, največkrat na velikih farmah.¹³⁸ Beguncem je bila pri preseljevanju v pomoč Narodna katoliška dobrodelna konferenca (NCWC – National Catholic Welfare Conference). Poleg NCWC jim je bila v pomoč tudi Liga slovenskih katoliških Amerikancev,¹³⁹ ki je imela sedež v Clevelandu, leta 1959 pa se je preselila v New York. Pri NCWC v New Yorku je bil poseben oddelek, Slovenska pisarna (angl. Slovene Desk), ki jo je vodil pater Bernard Ambrožič. S pomočjo Lige je 25. septembra 1949 v ZDA prišlo 800 slovenskih beguncev, potem pa se je preseljevanje beguncev le še nadaljevalo. Liga je

137 Švent, Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950, 302.

138 Starman, *Ostali smo na Koroškem*, 95.

139 Pater Bernard Ambrožič, župnik pri cerkvi Sv. Cirila v New Yorku, je v letu 1949 vodil delo za slovensko vseljevanje slovenskih beguncev v ZDA. Bil je organizator Lige (Liga katoliških slovenskih Amerikancev) in je zastopal slovenske interese pri vseameriški katoliški karitativni organizaciji National Catholic Welfare Conference, ki je bila v pomoč pri vseljevanju beguncev. Pater Ambrožič je sprva vodil pisarniško delo (Slovene Desk, bil je poseben oddelek pri NCWC v New Yorku) za slovenske begunce. Prvi begunci, ki so prišli v New York, so spali na odru v dvorani pod cerkvijo. Čez nekaj časa je pater Ambrožič uspel kupiti hišo za Ligo v mestu New York. Liga je skrbela tudi za pošiljanje paketov hrane in oblačil paketov v Slovenijo. Ko je dr. Joža Basaj 15. maja 1949 prišel v New York, se je srečal z nekdanjim prijateljem patrom Ambrožičem in ta ga je povabil, da bi ostal v New Yorku in pomagal pri naseljevanju slovenskih beguncev. Tako je dr. Basaj postal tajnik Lige katoliških slovenskih Amerikancev. Glejte: Janez Arnež, »Dr. Joža Basaj,« *Zaveza* 30, št. 3 (1998): 74, 75; Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, 274, 275.

dobila sponzorje tudi med Američani, ki niso bili slovenskih korenin, teh je bilo vsaj polovica. Redno je obveščala časopis *Ameriška domovina*, kjer so poimensko objavljali prihode novih beguncev in prosila za nova sponzorstva: »Sponzorji bodo še posebej obveščeni, kdaj naj pridejo na najbližjo železniško postajo, da bi sprejeli svoje varovance. Liga lepo prosi, da se javijo tisti, ki bi mogli še kake naše ljudi sprejeti, ker jih je še veliko, ki prosijo, pa nimajo sponzorjev.«¹⁴⁰

Med Slovenci so bili sponzorji predvsem farmarji in podjetniki, še posebej v okolici Clevelanda.¹⁴¹ Nekateri begunci so dobili sponzorja tudi pri sorodnikih, ki so živeli v ZDA. Marija Oblak Žakelj je imeli strica v Clevelandu, ki je ponudil sponzorstvo njej in njenemu bratu. Kot je poudarila Marija, so ZDA zahtevale, da ima sponzor toliko premoženja, da lahko omogoči beguncu vse, kar je bilo predvideno za sponzorstvo.¹⁴² Slovenski begunci so se zaradi sponzorstva razkropili po 28 državah ZDA. Največ jih je bilo v državah Ohio (272 oseb), New York (104),

Prihod v Buenos Aires. Priprave na izkrcaje potnikov, ki gledajo proti mestu. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

140 »Nova skupina Slovencev prihaja v Ameriko,« *Ameriška domovina* (American Home), 26. 8. 1949, pridobljeno 28. 9. 2023, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-oJJC7HQC/ce9c77f1-8cf6-49a4-a77a-f264dc4f6d/PDF>.

141 Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, 274, 275.

142 »Marija Oblak Žakelj,« *Zakladnica spominov*.

Kakor jih je mnogo odšlo v dalnje kraje, je tudi mene zaneslo tako daleč, kakor sem sedaj. Ni več tistih ljudi, tiste pesmi, kakor je bila doma in v taborišču. Le snežinke, ki jih nosi veter, so podobne našim doma. Drugače sem pa tujec med tujci. Ampak — še bom poiskal tisti kraj, odkoder sem prišel in s pesnikom zapel:

Oj zemlja rodna, moja slavna,
up in nada mojih dni. . .

Misel Lojzeta Zajca ob prihodu v Severno Ameriko. (Ameriška domovina, 15. 3. 1950.)

Minnesota (76) in Illinois (58). Konec leta 1950 naj bi bilo v ZDA 1.700 novonaseljenih beguncev. Največ jih je ostalo v Ohio, okrog mesta Cleveland, ostali pa so se razkropili po 36 državah ZDA.¹⁴³ Za pomoč beguncem so pozivali tudi v časopisu *Zarja* (angl. *The Dawn*), kjer so oktobra 1949 pod naslovom »Begunska taborišča se praznijo,« zapisali:

IRO (International Refugee Organization), ki se briga za te nesrečneže, bo prenehala prihodnje leto in zadnje taborišče bo zaprto aprila meseca. Kakršna usoda bo zadela tiste, ki do tedaj še ne bodo našli nobene duše, ki bi se zavzela zanje? Razne cerkvene družbe se neumorno trudijo, da bi spravili te brezdomce do kruha v svobodnih deželah. To pa je edino mogoče s pomočjo usmiljenih ljudi, ki priskočijo na pomoč kot njihovi zaščitniki (sponsors). Naj nihče ne začne s tistim nesrečnim vprašanjem, zakaj se niso vrnili domov. Vsak bo dal odgovor sam zase, kadar se bo pretrgala nit življenja; sedaj so vsi ti begunci potrebni rešitve in zato naj nihče ne premišlja, ali bi pomagal ali ne. Kdor koli ima stalen zaslužek tukaj, lahko nudi pomoč v eni ali drugi obliki. Hiteti je treba, ker časa je jako malo in sila je tako velika, ker ti reveži ne trpijo samo fizično, ampak tudi duševno depresijo. Zveza narodov bo morala kaj ukreniti za tiste, ki bodo preostali, za starčke in bolne ljudi, ki niso sposobni za nobeno delo. Kdor bo čital te vrstice, naj ne odlašaja z darilom, kakršne more utrpeti prema zaslužku, ki ga stalno dobiva.¹⁴⁴

143 Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, 275.

144 *Zarja: uradno glasilo Slovenske ženske zveze (The Dawn: Official Publication of the Slovenian Women's Union of America)*, oktober 1949, 294, pridobljeno 15. 9. 2023, <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-7PES2POU/?euapi=1&query=%27keywords%3dzarja%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25&fyear=1949>.

Staroselci Slovenci v ZDA so slovenske begunce različno sprejemali. Nekateri so jim nudili pomoč, kot v primeru Cirile Traven Kermavner, kjer je njo in njeno mamo sprejela slovenska staroselska družina iz Clevelanda.¹⁴⁵ Spet drugi pa so bili do prišlekov zadržani. Jugoslavanska oblast je vsa leta po vojni načrtno spodbujala razdor med staroselci in politično emigracijo ter spodbujala misel, naj bi bili slednji izdajalci. Na tak način se je širil vpliv komunistične oblasti tudi na odnose med Slovenci po svetu in onemogočal njihovo povezovanje, ki bi pripomoglo h krepitvi slovenske skupnosti. Marija Oblak Žakelj se je spominjala, kako stričevi sosedje njo in brata niso sprejeli, kljub temu da so bili s stricem pred tem prijatelji, bil je celo boter sosedovemu sinu.¹⁴⁶

Po petih letih bivanja v ZDA so priseljenci lahko opravili izpit za državljanstvo. Tistim, ki so pustili svoje družine v Sloveniji, je to omogočilo, da so zaprosili za prihod preostalih družinskih članov. Sredi 50. let so tudi jugoslovanske oblasti dovolile združevanje družin.¹⁴⁷

Oče Nežke Ovsenik Vidmar¹⁴⁸ je po štirih letih begunskega taborišča dobil sponzorja, kmeta v bližini Clevelanda. Ko je zaslužil dovolj denarja, je zaprosil, da bi se mu pridružili žena in štirje najmlajši otroci, med njimi tudi Nežka. Očeta je prvič srečala po dvanajstih letih. Ko je bežal na avstrijsko Koroško, je bila stara komaj dva tedna. Zaradi dolgotrajne ločenosti družinskih članov je bilo marsikateri družini težko ponovno zaživeti skupaj. Tako je bilo tudi v primeru Nežkine družine: »Družina je imela težave prilagoditi se očetu. Preveč je bilo komplikacij: predolga ločitev od očeta, nova domovina.«¹⁴⁹

Cleveland je imel leta 1955 tri slovenske župnije s trinajstimi duhovniki in dve mešani župniji s slovensko večino. Ustanovili so slovenske šole, pevske zборе, dramske skupine, radijske oddaje in izdajali slovenske časopise.¹⁵⁰ Cleveland je ostal največji center slovenske skupnosti v ZDA vse do današnjih dni.

---

145 »Cirila Traven Kermavner,« Zakladnica spominov.

146 »Marija Oblak Žakelj,« Zakladnica spominov.

147 Mira Kosem, *Pozdravljena, zemlja, Spomini* (Trst: Mladika, 2023), 75.

148 Nežka Vidmar, rojena Ovsenik, je bila rojena v Predosljah na Gorenjskem v družini s štirinajstimi otroki. Oče je bil župan v Predosljah. Med vojno je bil zaprt v taborišču Mauthausen, od koder pa se mu je uspelo rešiti. Partizani so ga poskušali večkrat umoriti, zato se je po koncu vojne skupaj s hčerko umaknil v taborišče na avstrijsko Koroško. Tam je preživel štiri leta, nato pa je odšel v ZDA. Leta 1957 so se mu pridružili žena in štirje mlajši otroci. Starejši so ostali doma v Sloveniji. V Clevelandu se je Nežka poročila in bila aktivna v slovenski skupnosti. Glejte: »Nežka Ovsenik Vidmar,« Zakladnica spominov, pridobljeno 15. 9. 2023, <https://zakladnicaspominov-sc-nr.si/nezka-ovsenik-vidmar/>.

149 »Nežka Ovsenik Vidmar,« Zakladnica spominov.

150 Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, 277–81.

Argentina je odprla meje za slovenske begunce po posredovanju tamkaj živečega slovenskega duhovnika Janeza Hladnika.¹⁵¹ Marca 1946 se je nanj obrnil dr. Miha Krek¹⁵² s prošnjo, naj mu pomaga pri iskanju namestitev za begunce.¹⁵³ Hladnik je s pomočjo ministra za zdravstvo, ki je bil njegov znanec, stopil v stik s predsednikom Argentine Juanom Peronom.¹⁵⁴ Ta ga je sprejel v avdienco in mu dal osebno zagotovilo za prihod 10.000 slovenskih beguncev v Argentino. Hladnik je takoj zatem ustanovil »Slovenski socialni odbor«, ki je imel na skrbi vselitev prišlekov.¹⁵⁵ Podobne odbore so ustanovili tudi v Rimu ter v taboriščih v Italiji in v Avstriji.¹⁵⁶

25. januarja 1947 sta na argentinska tla stopila prva slovenska novonaseljenca Jože Košiček in Anton Grčman. Dospela je tudi prva lista s 500 imeni beguncev, ki jo je Hladnik vložil in je bila v treh dneh potrjena. V letu 1947 so nato začeli prihajati prvi begunci iz italijanskih taborišč Senigallije in Rima. To so bili v glavnem fantje in dekleta. Ob koncu leta 1947 je njihovo število naraslo na 87 prišlekov. Po izkrcanju so se znašli »na cesti« in brez dela. Položaj v prvih tednih je bil precej težak in negotov. Možje oziroma fantje so začeli s težkimi gradbenimi deli, dekleta pa so dobila delo v glavnem kot služkinje. Avgusta 1949 je *Šmartinski vestnik* objavil članek o težavah, na katere so lahko naletela dekleta pri iskanju stanovanja in zaposlitve:

- .....
- 151 Janez Hladnik (1902–1965) je bil neutrudljivi slovenski izseljenski duhovnik v Argentini, ki je pri argentinskih oblasteh pridobil dovoljenje, da se je v Argentino po drugi svetovni vojni lahko preselilo več kot 6.000 Slovencev. Mnogim je preskrbel tudi službo in nastanitev. Njegovo knjigo *Od Triglava do Andov* je komunistični režim uradno prepovedal. Glejte: Jože Jan »Msgr. Janez Hladnik,« *Svobodna Slovenija*, pridobljeno 17. 10. 2023, <https://svobodnaslovenija.com.ar/msgr-janez-hladnik-1902-1965/>.
- 152 Dr. Miha Krek (1897–1969) je bil slovenski pravnik, politik in socialni delavec. Bil je eden najožjih sodelavcev dr. Antona Korošca, ki ga je leta 1935 pritegnil v jugoslovansko vladno. Najprej je bil minister brez listine, nato minister za javna dela in nazadnje minister za prosveto. Leta 1945 se je zatekel v Rim, kjer je bil imenovan za predsednika Narodnega odbora za Slovenijo in načelnik Slovenske ljudske stranke (SLS). V Rimu je ustanovil Jugoslovanski socialni odbor in Slovenski socialni odbor ter uporabil vse svoje vplivne zveze v zavezniških diplomatskih krogih za reševanje slovenskih domobrancev in za pomoč slovenskim beguncem v Italiji in v Avstriji. Po uspešni pripravi preselitve večine slovenskih protikomunističnih beguncev v svobodni svet se je dr. Krek s svojo družino leta 1947 preselil v ZDA. Glejte: »Dr. Miha Krek,« *Svobodna Slovenija*, pridobljeno 17. 10. 2023, <https://svobodnaslovenija.com.ar/dr-miha-kek-1897-1969/>.
- 153 Tamara Griesser Pečar, »*Slovenska politična emigracija v Argentini,« v: Povojni Slovenci v Argentini: Emigracija in novi svet*, ur. Pavlinka Korošec Kocmur in Boštjan Kocmur (Celovec: Mohorjeva družba, 2020), 15–38.
- 154 Juan Perón (1895–1974) je bil predsednik Argentine med leti 1946–55 in 1973–74. Glejte: Britannica »Juan Perón president of Argentina,« pridobljeno 17. 10. 2023, <https://www.britannica.com/biography/Juan-Peron>.
- 155 V Argentini je Socialni odbor sestavljala Hladnik sam, ker med staroslovenci ni imel podpore. Zaradi propagande komunistično usmerjenih slovenskih izseljencev njihova skupnost ni bila pravilno informirana o tem, kaj se je dogajalo v Sloveniji med vojno. Glejte: Franc Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« *Zbornik Svobodne Slovenije 1971–1972* (Argentina, 1972): 349.
- 156 Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« 348, 349.

*El Salvador, ena izmed mnogih prireditev, na kateri je nastopal zbor Gallus, 16. 10. 1949.
(Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)*

Vsak naseljenec, ki pride v novi svet, rabi nasvete in pomoči, gotovo pa najbolj izmed vseh naša mlada dekleta ... Če je dekle v domači družini, potem je vprašanje stanovanja manj pereče, kot če so dekleta sama, dočim zaposlitev je v obeh slučajih iste važnosti! To vprašanje se je odprlo z naselitvijo prvega slovenskega dekleta tukaj ... Delodajalci in delodajalke so prihajali v Emigrant hotel najemat in zbirat dekleta. Kako naj dekle v velikem mestu srečno zbere sebi primerno mesto higijenično in moralno dobro. Kdor to zadene, ima veliko srečo ... Razne gospodinjske pomožne službe so začela dekleta skopo zaporedoma zapuščati. Ne radi prevelikih mezdnih zahtev, tudi ne radi hrane, pač pa v veliki meri radi preobremenitve in recimo premalo čistega zraka. V solzah marsikatero dekle zatrjuje: »Saj bi ostala še in še, a ne da se prav nič več, ne smem, ne morem ostati več, moram drugam.« Nato pa iskanje nove službe in novega stanovanja. Spet bega ubogo dekle po tujem mestu, med tujimi ljudmi, za službo, za stanovanje. Se ustavlja pri znancih in znankah, domačih in taboriščnikih, če noče ostati na cesti, mora prenočiti na kakršno prenočišče pač naleti. In na kaj vse lahko naleti mlado nerazgledano dekle v večmilijskem mestu, si lahko mislimo in vemo ... Koliko brodolomov je bilo v normalnih časih, ko so dekleta prostovoljno šla v tuja mesta in v malem številu. Sedaj se je pa

Na tujem smo

Grenko in trdo je bilo spoznanje: na tujem smo. Na tujem — pred smrtjo ali življenjem? Kaj meniš ti slovenska izseljenka? Stojiš mirno ob usodnem razpotju? Pustiš, da nas požira tujina? Ne, ne, umreti nečemo!

Ker hočemo živeti, je žena dolžna rešiti sebi in narodu to, kar nam more rešiti edino ona. Pomislimo kdaj na svojo življenjsko odgovornost? Vihar, ki nas je izruval iz rodne grude in morda porušil vso preteklost, ne sme zasenčiti naše sedanjosti, da nas povede v temno prihodnost. Ne ostanimo skrušene sredi poti! Kot vsak človek, sva tudi ti in jaz prejele življenje kot posebno nalogo, neko udejstvovanje, ki ga je treba v celoti dovršiti. Ne zmedimo se v vršenju svojega naravnega poklica po notranjem glasu, ki nam uravnava pot, da izoblikujemo same sebe po geslu: *živim zato, da se dovršim in postanem popolna*.

Od vsake posamezne je odvisno v koliko bo zmogla svojo nalogo. Vse pa se je moramo v polni meri zavedati. Same bogate in temeljito pripravljene bomo zmožne bo-

gatiti druge. Zmožne posredovati svojim pristno in polno življenje, ki se bo ujemale z okoljem in novim časom, nikakor pa ne bo zapravilo vrednot prednikov, slovenskih navad in običajev. Med nami so tudi strta begunska srca, a z dobro in močno voljo bodo uspela znova zaživeti. Močne bodimo, kot so znale biti močne in junaške žene slovenske matere. Trdne kot skala stojimo na braniku Slovenstva kjerkoli smo! Mise! na domovino in pa pogled v bodočnost naj vodi naše delo. Bog ga blagoslovi!

Manica.

Bela obleka

Kaj je onih drobnih priprav, ko se mati pripravlja za rojstvo svojega otroka. Treba je pleničk, jopic, nogavičk, oblek, trakov. V mnogih krajih pri nas doma je pripravila tudi *mal prt ali obleko*, preple-

Rubrika »Ženski kotichek«. (Naša Luč, List za Slovence v tujini, 1952/1.)

ta pojav precej zasukal, ker vsa dekleta, ki so tu, so šla neprosto voljno v tujino in v stotinah.¹⁵⁷

Prišleki so uvideli, da bodo težave prebrodili le, če bodo ostali skupaj in povezani ter bodo tako drug drugemu pomagali. 22. oktobra 1947 je bil sklican prvi sestanek pripravljalnega odbora Kluba slovenskih beguncev, ki mu je predsedoval Janez Hladnik. V odbor so imenovali tudi članico Marijo Petelin, ki je imela na skrbi žene in dekleta. Odbor se je počasi širil, prav tako se je večal obseg dela. Dober teden po ustanovitvi jim je Hladnikov prijatelj, arhitekt Aurelio Vargas dal na razpolago svojo prazno hišo, ki je postala prvi slovenski begunski dom v Argentini. V hiši se je odprla tudi Slovenska pisarna. A hiša je bila kmalu premajhna, zato se je Hladnik obrnil na tajnika Komiteja za sprejem imigrantov, Ferrarija Zamudia, in ga prosil, da bi bili Slovenci v prvih dneh ob prihodu v Argentino lahko nastanjeni v imigrantskem hotelu. Gospod Ferrari je prošnji ugodil in od takrat naprej so se tja stekali tisoči slovenskih beguncev. Ob prihodu so dobili hrano in posteljo, uredili so jim osebne dokumente, mnogi so si medtem že poiskali delo in stanovanje, nekateri pa so se zaposlili kar v hotelu.¹⁵⁸

157 »Naša dekleta,« Šmartinski vestnik, letnik 1, št.6 (1949): 4.

158 Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« 348, 349.

Sčasoma je nastala potreba po še bolj razvejani organizacijski obliki društva, ki bi zadostovala vse večjim nalogam in potrebam beguncev, ki so prihajali v velikem številu. Januarja 1948 je v Buenos Aires priplula ladja Santa Cruz z večjim številom slovenskih beguncev iz italijanskih taborišč. Nekaj dni zatem je potekal ustanovni občni zbor Društva Slovencev, ki mu je prisostvovalo 110 novonasteljencev.¹⁵⁹ Oblikovali so nova društvena pravila in kandidatno listo. V pravilih so se zavezali, da bodo slovenskim beguncem nudili gospodarsko in moralno oporo, zastopali koristi članov, združevali vse Slovence v Argentini, pomagali beguncem ob prihodu in gojili verske, kulturne ter narodne vrednote. Nov dom je društvo dobilo v strogem središču Buenos Airesa.¹⁶⁰ V tej hiši so dobile prostore tudi kulturne, prosvetne in verske organizacije beguncev ter uredništva njihovega tiska, med njimi uredništvo *Svobodne Slovenije* ter verske revije *Duhovno življenje*, poznejšega *Oznanila*. Tukaj je bil sedež Slovenske dekliške organizacije, Slovenske fantovske zveze, dijakov, akademikov, župnijske pisarne in drugih skupin.¹⁶¹

V letih 1948 in 1949 se je prihod beguncev, predvsem iz Avstrije, močno povečal. Tamkajšnje angleške zasedbene oblasti so vedno močnejše pritiskale na Slovence, preseljevale so jih iz rednih v prehodna taborišča, ukinjale so taboriščno šolstvo, omejevale tisk in zmanjševale obroke hrane. Ponekod so ljudje v strahu sami bežali na prostore ameriške zasedbene cone. Pri potrjevanju skupinskih spiskov ljudi se je večkrat močno zapletlo. Večji seznam je bil potrjen junija leta 1948. Za vsakega begunca je bilo obvezno plačilo konzularne takse, ki je takrat znašala 49 dolarjev. Begunci tega denarja seveda niso imeli, po številnih posredovanjih in prošnjah je to plačilo prevzela mednarodna organizacija za begunce IRO, ki je vsakemu potniku izdala tudi poseben osebni dokument (angl. Certificate of Identity), ki je imel veljavo potnega lista.¹⁶²

Emigracija slovenskih beguncev iz Avstrije se je od januarja 1948 zelo pospešila. Prevoze iz taborišč do pristanišč in pot preko Atlantika je prav tako plačala IRO. Begunci tega stroška namreč ne bi zmogli poravnati. Tudi iz Italije se je glavnina beguncev preselila v Argentino leta 1948. Društvo Slovencev je v tem letu sprejelo 3.930 rojakov. Pospešeno so iz avstrijskih taborišč prihajali še v začetku leta 1949. Nekateri begunci so potovali tudi sami in se niso javili Društvu Slovencev ali IRO uradu v Buenos Airesu. Zadnji slovenski begunci so prišli v Argentino septembra 1949. S tem je bilo preseljevanje končano. Po grobih ocenah je bilo v letu

---

159 Za prvega predsednika Društva Slovencev je bil izvoljen Miloš Stare, Janez Hladnik pa je postal častni predsednik v zahvalo za vse opravljeno preteklo delo in v želji, da jim s svojimi neprecenljivimi in bogatimi izkušnjami pomaga še naprej. Glejte: Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« 350, 351.

160 Prostore, ki so bili župnijska last, je dal brezplačno na razpolago župnik Ramon Figallo. Glejte: Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« 350, 351.

161 Ibidem.

162 Ibidem, 351–53.

POZDRAVLJA PREV. G. FR. KOROŠEC

Množica slovenskih povojnih političnih beguncev med sprejemom škofa dr. Rožmana v Ramos Meija (Buenos Aires), 18. 10. 1949. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

1950 v Argentini okoli 5. 500 slovenskih novonaseljencev, med njimi 930 družin s 3.439 družinskimi člani, ostali pa so bili samski.¹⁶³ Več kot polovica priseljencev je bila kmečkega porekla, okoli četrtnina je bila obrtnikov, ostali pa so bili pripadniki drugih skupin, predvsem intelektualcev.¹⁶⁴

S prihajanjem beguncev se je vse bolj pojavljalo vprašanje njihove naselitve oziroma iskanja stanovanj. Pri tem so jim bili v delno pomoč nekateri staroslovenci, ki so podprli prizadevanja Društva Slovencev, da bi našli primerna bivališča vsaj za družine z večjim številom otrok. Nekateri mladi fantje in dekleta so dobili možnost brezplačnega bivanja v zavodih, kjer so se šolali, kar je močno razbremenilo družinske proračune v prvih mesecih ob prihodu. Pri nastanitvi si je Društvo Slovencev močno prizadevalo, da bi se naselili čim bolj skupaj in tako ostali povezani, ne pa, da bi se vsak selil na svoj konec velemesta. Priporočali so nakup zemljišč, kjer bi postavili lesene hiške, in najem večjih hiš, kjer bi živelo več družin. Tega so se držali tudi rojaki, ki so odšli v Mendoza, Cordobo in Bariloche. Tisti, ki so ostali v Buenos Airesu, pa so se naselili v strnjjenih okoljih in tako postavili zametke kasnejših slovenskih skupnosti v Ciudadelu, Ramos Meji, San Justu, Moronu, Castelarju, San Martinu, Munroju, Carapachayu, Quilmesu in

163 Številke priseljencev se v različnih virih nekoliko razlikujejo. Glejte: Griesser Pečar, »Slovenska politična emigracija v Argentini,« 20.

164 Ibidem, 350, 351.

Lanusu. Društvo Slovencev je na tak način postavilo temelje za oblikovanje močne slovenske skupnosti, ki je priseljencem omogočila, da so ohranili narodno, versko in kulturno identiteto in jo v naslednjih desetletjih bogato nadgradili.¹⁶⁵

Ob umiku iz Slovenije maja 1945 je zaradi različnih vzrokov več mož odšlo na pot samih in so tako ostali ločeni od svojih družin. To je bila velika bolečina in preizkušnja tako zanje kot za njihove žene in otroke, ki so ostali v domovini. Po številnih prizadevanjih Društva Slovencev pri argentinskih oblasteh, mednarodnem Rdečem križu in Medvladnem odboru za begunce pri Združenih narodih je jugoslovanska vlada leta 1952 dovolila izselitev tistim, ki so imeli svojce v tujini in s tem omogočila ponovno združitev družin. V letih 1953 in 1954 je tako po dolгих letih ločitve več rojakov končno dočakalo združitve s svojo družino.¹⁶⁶ Ob sami selitvi in prihodu v Argentino je prišlekom stalo ob strani Društvo Slovencev, ki jim je uredilo tudi kontrolo državne direkcije za emigrante, carinski pregled in potrebne osebne dokumente (šp. Cedula de Identidad). Po februarju 1955 so se zadeve glede posojil zaostrele, ker organizacije niso želele financirati izseljevanja iz držav izza železne zavese. S pomočjo Društva Slovencev in duhovnika msgr. Antona Oreharja je bilo v Argentino prepeljanih 41 družin s 147 družinskimi člani.¹⁶⁷

Slovenska skupnost je namenjala zelo velik pomen vzgoji mladine, saj se je zavedala, da je od mladih odvisen obstanek narodne skupnosti. Že od februarja 1949 je odbor Društva Slovencev na svojih sejah razpravljal o organizaciji slovenskega šolstva. To je bil zametek slovenskih šolskih tečajev. Aprila so se začela prva srečanja ob nedeljah popoldne, ki so vključevala poučevanje krščanskega nauka, slovenščine, zemljepisa, zgodovine ter petja slovenskih pesmi. Kasneje so dodali še telesno vzgojo. V poučevanje so vključili slovenske učitelje. Šolski tečaji so se nenehno izpopolnjevali in nadgrajevali.¹⁶⁸ Slovenska šola je bila ena največjih skrbi Zedinjene Slovenije,¹⁶⁹ ki ji je tudi finančno namenjala pomemben del

---

165 Leta 1948 je začel izhajati Koledar Svobodne Slovenije, ki se je z leti razvil v temeljni Zbornik slovenske skupnosti. Glejte: Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« 353–56.

166 Problem pri združevanju je predstavljalo pomanjkanje denarja, s katerim bi pokrili prevozne stroške. Možeje v Argentini so bili sicer že zaposleni, a so s prihodki redno nabavljali pakete, ki so jih pošiljali svojcem v Slovenijo. Marsikdo je v tem času kupil zemljišče in začel graditi hišo za čas, ko se mu bodo pridružili ostali člani družine. Vse to je predstavljalo velike finančne stroške. Pri pokritju potnih stroškov je na pomoč priskočila Mednarodna katoliška organizacija za imigracije, ki je omogočila brezobrestno posojilo, ki so ga potem družine več let vračale v mesečnih obrokih. Glejte: Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« 356.

167 Ibidem.

168 Kot primer naj navedemo, da ga je leta 1949 obiskovalo 107 otrok, v šolskem letu 1971/1972 pa že 660 otrok. Poučevalo jih je 58 učiteljev in učiteljic ter 8 katehetov. Vsi so delo opravljali brezplačno, vestno in z veliko požrtvovalnostjo. Glejte: Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« 358–62.

169 Društvo Slovencev je od leta 1962 delovalo pod imenom Zedinjena Slovenija. Društvo je bilo tega leta priznано kot pravna oseba. Glejte: Griesser Pečar, »Slovenska politična emigracija v Argentini,« 23, 24.

svojega proračuna. V šolah je mladina osvojila lepo slovensko besedo, pisanje, branje, deklamiranje ter močno narodno in krščansko vzgojo.

V skrbi in delu za skupnost se je Društvo Slovencev odločilo, da vsako leto organizira Slovenski dan. Prvi je bil 22. aprila 1956. K sodelovanju je povabilo vse slovenske organizacije in društva, ki so se združili pri pripravi tega dneva. Kasneje so Slovenskemu dnevu dodali še mladinske športne dneve, na katerih so sodelovali člani Slovenske fantovske zveze in Slovenske dekliške organizacije. Tekmovali so v raznih športnih disciplinah.¹⁷⁰

V Društvu Slovencev je od ustanovitve dalje deloval kulturni odsek, ki je s pomočjo referenta skrbel za kulturno delovanje društva (dramske igre, pevski zbori, pisateljska družina, predavanja, ples ...). Za čimprejšnje in pravilno učenje kastiljščine je društvo sestavilo učbenik in slovar kastiljskega jezika. Pomembna kulturna ustanova Zedinjene Slovenije je bila društvena knjižnica, katere osnovo je predstavljala slovenska taboriščna knjižnica iz Špitala na Koroškem, ki je štela nekaj nad 1.000 knjig. Predvajati so se začele tudi radijske ure na različnih radijskih postajah. Redno predvajanje samostojne oddaje vsako soboto se je začelo oktobra 1969.¹⁷¹

Pod okriljem Slovenskega dušnega pastirstva v Argentini se je leta 1966 ustanovila Zveza slovenskih mater in žena, ki je skrbelo za Slovence v stiski in pomagala tako posameznikom kot celotnim družinam.¹⁷² Njeno delovanje je omogočilo aktivno vključitev številnih žensk, ki so na tak način prispevale k razvejani dejavnosti slovenske skupnosti.

V spomin na prelomne zgodovinske dogodke, ki so za vedno zaznamovali begunce, je Društvo Slovencev od junija 1948 vsako leto na prvo nedeljo v juniju pripravilo spominsko proslavo. V zavedanju, da mora tudi mlajša generacija poznati zgodovino svojega naroda, so slovesnosti posvetili žrtvam okupacije, nacističnega nasilja in komunistične revolucije.¹⁷³ Proslave so po nekaj letih od objokovanja in žalovanja za izgubljenimi prerasle v »hvalnico našim junakom.«¹⁷⁴

---

170 Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« 363.

171 Ibidem, 366.

172 Glejte: Griesser Pečar, »Slovenska politična emigracija v Argentini,« 27.

173 Pernišek, »Ob 25-letnici Društva Slovencev,« 367.

174 »Jožefa Katarina Debeljak Žakelj,« Zakladnica spominov.

Osebne zgodbe sedmih povojnih političnih begunk

Albina Žonta Malavašič Loboda

(Buenos Aires, Argentina)

»V življenju smo morali večkrat začeti znova,
vsakič, ko smo prišli v nov kraj.«¹⁷⁵

Življenjska zgodba Albine Loboda (rojene Žonta, posvojene Malavašič) je izjemna in polna tragičnih preizkušenj, ki so zaznamovale njeno otroštvo in mladost. Kljub izgubi matere ob rojstvu, soočenju z drugo svetovno vojno in okupacijo domovine, revolucionarnemu nasilju, požigu domače hiše, zahrbtnim umorom dveh bratov in dveh bratrancev ter begu iz domovine je Albina v sebi ohranila neverjetno moč in voljo do življenja. Njena zgodba je prežeta z upanjem in s pogumom, ki ju je črpala iz katoliške vere.

Albina se je rodila 28. januarja 1933 v družini Marije¹⁷⁶ in Ivana¹⁷⁷ Žonte kot najmlajša od devetih otrok. Njena mama je umrla le štirinajst dni po njenem rojstvu, zato je bilo očetu zelo težko skrbeti za vso družino. Kot dojenčico jo je sprejela njena teta Rafaela (Jelka) Malavašič,¹⁷⁸ ki je živela v Šentjoštu nad Horjulom.¹⁷⁹

*Albina Loboda med
snemanjem pričevanja v
Buenos Airesu, 13. 11. 2014.
(Hrani SCNR.)*

175 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

176 Marija (Marjanca) Žonta, rojena Malovrh, Reparska iz zaselka Potok v Šentjoštu.

177 Ivan (Janez) Žonta je opravljal službo kurirja na občini v Škofji Loki, kjer je živela vsa družina. Ko mu je umrla žena, so otroci veliko časa preživeli pri sorodnikih v Šentjoštu. Po vojni se ni odločil za umik na avstrijsko Koroško. Umrl je leta 1946 v prometni nesreči v Sloveniji v sumljivih okoliščinah. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-701/2005, Štefka Žonta Smole.

178 Rafaela Malavašič, rojena Malovrh, rojena 18. 10. 1898 v Šentjoštu nad Horjulom, umrla 21. 4. 1958 v Buenos Airesu, Argentina. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-1662/2006, Albina Malavašič.

179 Kraj Šentjošt nad Horjulom leži na jugozahodnem območju Polhograjskih Dolomitov in je 30 kilometrov oddaljen od Ljubljane. Po popisu iz leta 1937 je štel 928 prebivalcev.

Šentjošt
na stari
razglednici.

Albina je tako odraščala v Šentjoštu, obdana s toplino, ki sta ji jo nudila teta Jelka in njen mož Valentin (Tine) Malavašič,¹⁸⁰ ki ju je spoštljivo imenovala »mama in oče«. Kasneje sta jo tudi uradno posvojila. Jelka in Tine sta imela še dva starejša sinova, Alojzija (Lojzeta)¹⁸¹ in Alfonza Marijo.¹⁸² Ko se je vojna začela, je bila Albina stara devet let. Alfonz je bil študent teologije – bogoslovec, Lojze pa je delal kot poštar.

Vojna je usodno zaznamovala njihovo družino in celotno vas, o čemer je Albina ganljivo pripovedovala v pričevanju, ki je bilo posneto novembra leta 2014 ob obisku sodelavcev Študijskega centra za narodno spravo pri slovenskih rojakih v Argentini.¹⁸³ V pričevanju je večkrat poudarila: »Med vojno je bilo hudo, težko.«¹⁸⁴

Vojna in partizanski napad na Šentjošt

Med drugo svetovno vojno je Šentjošt spadal pod italijansko zasedbeno območje, meja med italijanskim in nemškim območjem pa je potekala v bližini. Kljub okupaciji je bilo življenje v vasi leta 1941 relativno mirno. V tedanji Ljubljanski pokrajini so se že od začetka vojne širile revolucionarne ideje komunistične partije v okviru narodnoosvobodilnega boja oz. partizanskega gibanja. Šentjoščani teh idej niso sprejemali in so kljub številnim pritiskom in ustrahovanjem partizanskih pripadnikov ostajali zvesti tradicionalni katoliški kulturi in vrednotam.

---

180 Valentin Malavašič, rojen 10. 2. 1893 v Samotorici, umrl 26. 6. 1980 v Buenos Airesu, Argentina. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-1662/2006, Albina Malavašič.

181 Alojzij Malavašič, rojen 12. 5. 1923, umrl junija 1945. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-701/2005, Štefka Žonta Smole.

182 Alfonz Marija Malavašič, roj. 17. 7. 1921, umrl 1. 4. 1945. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-701/2005, Štefka Žonta Smole.

183 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

184 »Albina Žonta Malavašič,« Zakladnica spominov, pridobljeno 5. 3. 2023, <https://zakladnicaspominov-scnr.si/albinca-zonta-malavasic-2/>.

Moja mama je umela pri mojem rojstvu, oče je ostal v Ljubljani, vendar ni bil sposoben skrbeti za nas otroke, zato je mene, najmlajšo dal svoji srokini, torej moji tati Rafaeli Malavašič, ki me je kasneje posvojila.

Albina Malavašič, por. Loboda

Buenos Aires 31.7. 2006

Odlomek zapisa Albine Loboda, 2006. (Hrani SCNR.)

Partizansko nasilje je pozimi in spomladi leta 1942 naraščalo in vse pogosteje so se dogajali napadi na idejne nasprotnike ter vojaško netaktični napadi na okupatorja, ki se je potem znašal nad civilnim prebivalstvom. Vesti o partizanskih umorih narodnozavednih in nedolžnih Slovencev so se preko Ljubljane in njene okolice hitro širile. Šentjoščane so predvsem pretresle vesti o umorih duhovnika Lamberta Ehrlicha, horjulskega župana Ivana Bastiča in njegove žene, trgovca Janeza Erbežnika iz Zaklanca ter mesarja Antona Mravljeta in njegovih treh sinov iz Brezovice.¹⁸⁵ Strah je postajal vedno bolj oprijemljiv, tako pred italijanskim okupatorjem s svojimi represalijami kot pred partizanskim nasiljem. Albina se je živo spominjala, da je bil »... strah prav grozljiv od leta 1942.«¹⁸⁶

Tudi izkušnja prvega javnega nastopa komunistov in terencev v Šentjoštu aprila 1942 je bila zelo negativna. Ob tej priliki so terenci izropali župnišče in na prisilnem partizanskem mitingu, na katerega so morali priti domačini, neresnično in krivično obsodili župnega upravitelja Jožeta Cvelbarja in lastnika zadruga Jakoba Žaklja. Albina je slikovito opisala tudi dogodek, ki se ji je zelo utrnil v spomin: »Komunisti so nam skozi grozili. Ko so partizani prišli v vas po hrano, je en mlad partizan kravo v gobec brcnil, da se je iz njega pocedila kri. Mama je ob tem zmajala z glavo, pa je ta partizan stopil do nje in ji meril z revolverjem v glavo in ji rekel: ‚Kaj pa ti ni všeč. Lahko te kar tukaj na licu mesta ustrelim.‘«¹⁸⁷

Šentjoščani so začutili, da morajo nekaj narediti za zaščito svojih življenj, lastnine in vrednot pred revolucionarnim nasiljem. Tako so se odločili, da ustanovijo

185 Marta Milena Keršič, *Prva vaška straža v Sloveniji: Šentjošt 1941–43* (Šentjošt: samozaložba, 1995), 35, 36.

186 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

187 Ibidem.

samoobrambno vaško stražo, prvo v Sloveniji z dovoljenjem italijanskih oblasti. Med ustanovnimi člani straže sta bila tudi Albinin stric/oče Tine in bratranec Lojze.

Julija 1942, le teden dni po ustanovitvi vaške straže, so partizani že napadli Šentjošt. Napad je bil izveden ponoči, ko je bilo malo priložnosti za učinkovit odziv. Kljub temu so se branitelji pogumno uprli napadalcem, ki so bili v številčni premoči. Partizani so požgali več poslopij, med njimi tudi mežnijo (Šentjošt nad Horjulom 38), ki je bila Albinin dom in so jo malo prej popolnoma obnovili ter ji dozidali nov hlev. Zaradi hitrega odziva Albinine mame so se Albina, njen brat Rafko (Rafael) Žonta¹⁸⁸ in osemdesetletna babica nekako uspeli rešiti iz goreče stavbe in se skriti v cerkveno lopo. Albina se je spominjala: »V lopi smo bili do petih zjutraj, streljali so kar naprej z vseh strani, tam notri smo čepeli pa molili in jokali. Nič nismo imeli s sabo, niti oblekli se nismo. Potem pa so ob petih zjutraj vaški stražarji že šli iz župnišča in so partizane pregnali.«¹⁸⁹ Tako so se tistega dne rešili, so pa ostali brez vsega, brez obleke in hrane. Zgorela jim je vsa živina, razen

Pogreb Janeza Kogovška, zakoncev Šubic in Francke Kavčič, ki so jih partizani umorili v začetku avgusta 1942. V ozadju požgana šentjoška mežnija, kjer so pred partizanskim napadom na Šentjošt živeli Malavašičevi. (Osebni arhiv Janka Mačka.)

188 Rafael Žonta, roj. 9. 9. 1931, Ljubljana; z določenim datumom smrti 20. 7. 1954, Koreja. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-701/2005, Štefka Žonta Smole.

189 »Albina Žonta Malavašič,« Zakladnica spominov.

ovac, ki so si same utrle pot na prostost in zbežale. Doma niso mogli več živeti. Pomagali so jim sosede in sorodniki. Ta dogodek je pustil močan pečat v njenem življenju: »Starša nista nikoli več mirno spala.«¹⁹⁰

Po uspešno odbitem napadu na šentjoško postojanko je sledilo maščevanje partizanov, ki je prineslo zelo hude posledice za prebivalce Šentjošta. V dneh od 31. julija do 4. avgusta 1942 je revolucionarna stran zakrivila smrti triindvajsetih domačinov, mnoge domačije so bile požgane, več kot petdeset otrok iz Šentjošta in okolice pa je ostalo brez enega ali obeh staršev.¹⁹¹ V tistem času bi moral italijanski okupator poskrbeti za varnost civilistov, a se to žal ni zgodilo. Albina je poudarila: »Italijani nam niso nič kaj dosti pomagali!«¹⁹²

Tragična usoda brata/bratranca Alfonza

Konec leta 1944 so v domobranske vrste vpoklicali tudi bogoslovce, med njimi Alfonza, ki je bil takrat v četrtem letniku ljubljanskega semenišča. Bil je izjemno nadarjen za jezike in glasbo ter znan po svoji skromnosti in veseli naravi. Poleg klasičnih jezikov je tekoče govoril nemško, francosko, italijansko in rusko.¹⁹³ Zelo rad je imel filozofijo. Albina se je spominjala humorne anekdote, ki kaže na Alfonzovo duhovitost: »Ko ga je nekdo nekoč vprašal, ali ima punco, je odvrnil: »Ja, imam. V nebesih. Marija je moja zaročenka.«¹⁹⁴ Po Albininih besedah so Alfonza pri domobrancih v Šentjoštu imeli vsi zelo radi. Po vstopu k domobrancem je opravil tečaj za telefonista in ni želel uporabljati strelnega orožja. Albina je povedala: »Ko je dobil strelno orožje, je takoj vzel vso municijo ven, ker je rekel, da on streljal pa ne bo.«¹⁹⁵

Alfonz in njegov brat Lojze sta bila zelo povezana. Ko je bil spomladi leta 1945 Lojze kot domobranec postojanke Šentjošt za več tednov poslan na Primorsko na položaje nad Colom, ga je Alfonz želel obiskati. Ponudila se mu je priložnost, da se pridruži skupini, ki je za veliko noč domobrancem na Primorskem s tovarnjakom peljala priboljške in voščila. Z Vrhnike so se odpeljali na veliko soboto popoldne, vračali pa so se v nedeljo, 1. aprila 1945, okrog šestih zjutraj. Kmalu po odhodu s Črnega Vrha proti Godoviču so padli v partizansko zasedo. Štirje domobranci so bili mrtvi, šest jih je bilo ranjenih. Časopis *Slovenec* je objavil opis njegove smrti: »Alfonz je bil vedno poln korajže, tako tudi ob smrti. Ko so začele okoli njega švigati krogle, ni izgubil glave. Tovariše, ki so bili z njim, je opozoril, naj

190 Ibidem.

191 Marta Milena Keršič, »Žrtve revolucije v Šentjoštu,« v: *Leto 1945 – 70 let potem* (Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2016), 91–106.

192 »Albina Žonta Malavašič,« Zakladnica spominov.

193 *Slovenec*, 6. 4. 1945, 2.

194 »Albina Žonta Malavašič,« Zakladnica spominov.

195 Ibidem.

obudijo kesanje. Sam že ranjen, je še na begu podpiral težo ranjenega soborca. Ob tem je še sam dobil smrtonosno rano.«¹⁹⁶

Alfonza so pokopali na šentjoškem pokopališču v torek, 3. aprila 1945. Slovesnost je vodil kanonik Anton Vovk, kasnejši ljubljanski nadškof. Ob smrti so prijatelji o njem zapisali: »Še najbolj smo ga občudovali kot prijatelja, ki je znal s človekom čutiti, se mu približati. Z njim se je vsak lahko razumel. Bil je duhovit in šegav. Njegovo pripovedovanje je bilo tako slikovito, da ga je bilo užitek poslušati.«¹⁹⁷ Albina se je spominjala, da je bila ob Alfonzovem pogrebu navzoča častna straža bogoslovcev, ki jih je bilo tudi sicer med vojno v Šentjoštu vedno veliko.

MEŽNARJEVA, Šentjošt 38/0

ALFONZ MALAVAŠIČ,
rojen 17.7.1921, samski

ALOJZIJ MALAVAŠIČ,
rojen 12.5.1923, samski

Brata Alfonz in Alojzij Malavašič. (Brošura Nikoli premagani.)

.....
196 Slovenec, 6. 4. 1945, 2.

197 Ibidem.

*Napis na nagrobniku
bratov Malavašič na
pokopališču v Šentjoštu.
(Hrani SCNR.)*

»V Šentjošt so hodili tudi na počitnice, ker niso mogli na Gorenjsko.«¹⁹⁸ Med temi bogoslovci je bil tudi Miroslav (Mirko) Gogala,¹⁹⁹ ki ga je Albina zelo cenila.

Alfonzova tragična usoda je močno prizadela domače, vendar so se takrat dogodki odvijali neverjetno hitro, zato niso imeli niti dovolj časa za žalovanje. Že čez en mesec je komunistična partija prevzela oblast na Slovenskem. Ob tem so bili Malavašičevi soočeni s težko odločitvijo, kako naprej.

Umik na varno

Albinina družina se je ob koncu vojne – maja 1945 – odločila zapustiti dom. Pot jih je vodila čez Ljubelj do taborišča Vetrinj, kamor so pribežali skupaj z ostalimi domobranci in civilisti iz Šentjošta. Albina se je spominjala, da ji kot dvajsetletnemu dekletu takrat sploh ni prišlo na misel, da bi ostala doma. Strah

198 »Albina Žonta Malavašič,« Zakladnica spominov.

199 Miroslav (Mirko) Gogala je bil rojen 17. julija 1919 v Šmarju-Sapu pri Ljubljani. Po maturi leta 1939 se je dokončno odločil, da vstopi v bogoslovje. Zaradi vojnih razmer se ni več mogel vrniti domov in je zatočišče našel pri družini Oblak v Šentjoštu nad Horjulom. Doživel je partizanski napad na prvo vaško stražo in požig vasi. Vse ga je močno pretreslo. 11. junija 1944 ga je škof dr. Gregorij Rožman posvetil v duhovnika, tri dni zatem pa je imel novo mašo v Šentjoštu ob času, ko je bilo slovensko ozemlje še vedno pod nemškimi okupatorjem in komunistična revolucija v polnem razmahu. Maja 1945 se je umaknil na avstrijsko Koroško in se tam pridružil skupini bogoslovcev. Iz Celovca je šel v Italijo, kjer je študiral na rimski papeški univerzi. Leta 1948 je prišel v Argentino, kjer je napravil doktorat iz teologije. Leta 1989 je bil imenovan za papeškega častnega prelata. Glejte: »Dr. Miroslav Gogala (1919–2015),« Svobodna Slovenija, pridobljeno 4. 6. 2023, https://svobodnaslovenija.com.ar/dr-mirko-gogala-1919-2015/Svobodna_Slovenija.

Dekleta na Vetrinjskem polju kvačkajo pred zasilnimi bivališči iz smrekovih vej, maj ali junij 1945. (Foto: Marjan Kocmur, monografija Umik čez Ljubelj.)

pred komunisti je bil že med vojno zelo velik in, kot je pokazal razvoj kasnejših dogodkov, tudi upravičen. Občutki, ki so jih prevevali ob odhodu od doma, so bili različni. »Jaz kot otrok nisem nič posebnega čutila, je pa mama skozi jokala, tako da je bilo hudo,« je povedala Albina. Njen kasnejši mož Marjan Loboda²⁰⁰ pa je opozoril: »Za mladega človeka je bila to ene vrste avantura, kako pa so starejši trpeli, to je pa drugo vprašanje.«²⁰¹

Od doma so se odpravili že 5. maja 1945, a se mama sprva ni hotela pridružiti umikajoči se množici. »Mi smo šli na pot 5. maja, mama ni hotela it, smo prišli do Gorenje vasi, pa reče stric, pojdemo nazaj po mamo,« je razložila Albina. Naslednji dan so se vrnili ponjo in jo prepričali, da se jim pridruži. Albina se je spominjala, da je bil to nedeljski dan in da so v Šentjoštu že bili domobranci z Vrhnike, s katerimi so skupaj obiskali sveto mašo, nato pa so se podali na pot. Odšli so peš, saj jim je ob partizanskem napadu leta 1942 pogorel voz. Pot je bila naporna.

.....
200 Marjan Loboda je bil rojen 28. 11. 1930 v Ljubljani. Skupaj z mamo se je maja 1945 umaknil na avstrijsko Koroško. Z Vetrinjskega polja so ju odpeljali v Peggetz pri Lienzu in potem v Špital ob Dravi. V Argentino je prišel 15. 2. 1949. Dolga leta je bil ena vodilnih osebnosti slovenske skupnosti v Buenos Airesu. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, Spis št. 130-1661/2006, Zahteva za popravo krivic, 5. 5. 2006.

201 »Marjan Loboda,« RTV SLO – Pričevalci, pridobljeno 5. 3. 2023, <https://365.rtv slo.si/arhiv/pricevalci/174289626>.

Potrebovali so več dni, da so prišli do Ljubelja in nato do Vetrinjskega polja. Umik čez Ljubelj ni bil organiziran, usklajen ali voden, a so se kolone beguncev vseeno premikale urejeno, brez večjih medsebojnih incidentov. Precej se jim je mudilo, saj so se zavedali, da jih bodo partizani kmalu dosegli. Pri opisu poti je Albina izpostavila osebni pripetljaj, ki govori o tem, kako skromno so se opremili za pot v neznano: »Na pot sem vzela samo torbico s krhlji, z zvezkom in s svinčnikom, pa tudi to sem nekje na poti izgubila.«²⁰²

Na Vetrinjsko polje so prišli brez vsega. Iz smrekovih vej so si naredili zasilne šotore, kjer so bivali. Bili so lačni, brez strehe nad glavo, prepuščeni svoji iznajdljivosti. »Smo prišli na Vetrinjsko polje brez vsega. Ko smo odhajali od doma, smo dali sicer nekaj svojih stvari (hrane) na voz od sosedovih, vendar pa je njih potem pot vodila v Italijo. Mi nismo imeli ničesar. Tam smo si iz smrekovih vej naredili šotora, da smo tam spodaj ležali. V vodi, je bil dež, pa blato, sva bila z Rafkotom tako mokra in sestradana, pa so nam pripeljali eno mulo, na pol pečeno, vso v muhah, pa smo jo jedli, ker ni bilo nič drugega, smo bili zelo izčrpani,« je razložila Albina. V začetku so imeli velike težave s pitno vodo, hrano in sanitarijami, a se je za najnujnejše potrebe kmalu našla rešitev. S presenetljivo ustvarjalno silo so premagovali vse težave. Šentjoščani so si postavili kamnito ognjišče, kjer so kuhali v dveh velikih loncih. Med sabo so si pomagali. Bili so v stalnih medsebojnih stikih z domačimi domobranci, ki so prav tako taborili na Vetrinjskem polju, a ločeno. Med njimi so bili tudi bratranec/brat Lojze in njena brata Janko in Bogomir (Mirko) Žonta.²⁰³

Prevara Britancev, zločini komunističnih oblasti in izguba bratov

Konec maja 1945 je britanska oblast na avstrijskem Koroškem več kot deset tisoč slovenskih domobrancev vrnila v Jugoslavijo pod pretvezo, da odhajajo v drugo britansko taborišče v Italijo. Komunistična oblast jih je v Sloveniji brez sojenja in pravične obravnave v začetku junija v tajnosti umorila. Med njimi so bili tudi Lojze²⁰⁴ Malavašič, Janko²⁰⁵ in Mirko²⁰⁶ Žonta.

---

202 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

203 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-1662/2006, Malavašič Albina, Poročilo, 5. 3. 2007.

204 »Alojzij (Lojze) Malavašič,« »Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej,« Zgodovina Slovenije – SIstory, pridobljeno 6. 3. 2023, <https://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=48944>.

205 »Janko Žonta,« »Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej,« Zgodovina Slovenije – SIstory, pridobljeno 6. 3. 2023, <https://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=99559>.

206 »Bogomir (Mirko) Žonta,« »Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej,« Zgodovina Slovenije – SIstory, pridobljeno 6. 3. 2023, <https://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=99549>.

Albina se je boleče spominjala, da se je pred odhodom od Lojzeta, ki je šel med zadnjimi transporti, poslovila: »Brat mi je prinesel nekaj sladkorja, ki ga je imel shranjenega v nogavici, in mi dejal, da ga on ne bo več potreboval.«²⁰⁷ Ob tem je poudarila očetovo misel, da vračajoči domobranci niso bili več vojaki, saj niso imeli več orožja. Njihov poboj je bil eno najtemnejših in najbolj okrutnih dejanj v slovenski zgodovini 20. stoletja.

Albina je živo ohranila spomine z Vetrinjskega polja na grozno vzdušje tistega časa, ko so izvedeli za prevaro, da domobrance pošiljajo v Jugoslavijo: »*To smo samo molili, molili in molili. Cerkev je bila stalno polna.*«²⁰⁸ Strah in negotovost sta se naselila med slovenske begunce. Nobenemu več niso mogli zaupati. Še bolj so se oklenili vere in okrepili lastno iznajdljivost, ustvarjalnost ter borbo za preživetje.

Kraj smrti bratov Albini ni bil znan. Domnevala je, da so bili umorjeni v Teharjah ali v Kočevskem rogu.²⁰⁹ Preživeli so pričali o tragičnih dogodkih. Vencelj Dolenc, ki je tudi prišel v Argentino, jim je zaupal, »*da je bil skupaj z Jankom in Mirkom meseca junija 1945 odpeljan v neko jamo v okolici Kočevja, kjer so vse pomorili, on pa se je po naključju rešil iz jame.*«²¹⁰

Usoda družine Žonta je bila res zelo tragična. Mama je umrla ob porodu najmlajše hčerke, oče pa je umrl leta 1946 v prometni nesreči v Sloveniji v sumljivih okoliščinah. Mirko in Janko sta bila ubita v povojnih pobojih, ostali otroci so se umaknili iz domovine in bili sprva skupaj v taborišču Vetrinj, nato pa so se ločili. Štefka²¹¹ je odšla v taborišče Lienz in nato v Špital, od koder je nadaljevala pot v Argentino. Milica²¹² in Rafko sta šla skupaj z Malavašičevimi v taborišče Judenburg, od koder sta potem 22. januarja 1950 odšla v Severno Ameriko, kjer sta začela novo življenje. Prav nenavadno usodo je doživel Rafko, ki je v Ameriki dobil ameriško državljanstvo, potem pa so ga vpoklicali v vojsko in je bil poslan v Korejo. 19. julija 1953 je bil na misiji pogrešan, v korejski vojni je izgubil življenje.²¹³ Ferdinand (Nande)²¹⁴ pa je maja 1948 iz Judenburga odšel v Kanado in si tam ustvaril družino.

.....
207 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

208 Ibidem.

209 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-1662/2006, Albina Malavašič, Odločba o vpisu smrti za Jankota Žonto v matični register, 26. 9. 2005.

210 Ibidem.

211 Štefka Žonta Smole, roj. 20. 12. 1928, je prišla v Argentino 4. 2. 1949. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-701/2005, Štefka Žonta Smole.

212 Milica Žonta Ovnič, roj. 22. 10. 19423, je prišla v ZDA 20. 2. 1950. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-701/2005, Štefka Žonta Smole.

213 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-701/2005, Štefka Žonta Smole, Poročilo, 21. 11. 2005.

214 Fedinand (Nande) Žonta, roj. 19. 5. 1928 v Škofji Loki, umrl 10. 10. 1994 v Hamiltonu, Kanada. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-1627/2007, Žonta Ferdinand.

Življenje v taborišču Lichtenstein pri Judenburgu

V Vetrinju begunci niso ostali dolgo, le tri tedne, saj so bile razmere za življenje nevdržne. Skupaj z ostalimi Šentjoščani so bili tudi Malavašičevi napoteni v taborišče Lichtenstein pri Judenburgu. »*Tam pa je že bilo boljši, je UNRRA pomagala,*«²¹⁵ se je spominjala Albina. Šentjoščani, med njimi Tine in Jelka ter Žontovi otroci Albina, Milica, Nande in Rafko, so živeli skupaj v eni baraki. Hrano so dobivali pri skupnem kotlu.²¹⁶ V taborišču je bilo vedno živahno. Oče Tine je vodil petje pri mašah in drugih cerkvenih slovesnostih. »*Šentjoščani smo bili precej skupaj. Otroci smo imeli šolo, smo dobili tudi dodatek, hrano smo imeli malo boljšo, zato smo se lahko počutili kar dobro,*« se je spominjala Angela in dodala: »*Pomagala sem tudi sestri v otroškem vrtcu, tako da smo vsi nekaj delali in si prislužili živilsko karto. Hodili smo po njivah pobirat krompir, repo, potem ko so kmetje že pobrali svoj pridelek. Jaz se nisem nič bala in sem kar veliko pridelkov dobila. Tako, da je bilo kar dobro.*«²¹⁷ Njen bodoči mož Marjan pa je opozoril: »*Bili smo z majhnim zadovoljni, glavno je, da smo ostali živi. Smo bili veseli, da živimo.*«²¹⁸

V taborišču so pogrešali marsikaj, kar jim je doma delalo življenje lepše in prijetnejše. So pa imeli nekaj, kar jih je spremljalo povsod, tudi v taborišču. To je bila slovenska pesem. Veliko se je pelo. Kljub temu, da je bilo življenje v taborišču težko in »iz dneva v dan«, so se vse bolj zavedali, da to ne more trajati večno. Hrepeneli so po vrnitvi domov. Ker pa so se zavedali, da to ni mogoče, so si želeli oditi nekam, kjer bi lahko ponovno normalno zaživel. Mednarodne organizacije za begunce so začele omenjati države, kamor bi se lahko izselili.

Čez ocean v novo življenje

V Argentini so Malavašičevi našli novo domovino. Albina se je odločitve za odhod z avstrijske Koroške tako spominjala: »*Niso nam povedali prav, kam gremo. V Argentino, to je daleč. Ne vem, če bi mi takrat vedeli, da gremo tako daleč, če bi sploh šli. Bi v Avstriji ostali. Ampak, ko pa smo sem prišli, so pa nas lepo sprejeli.*«²¹⁹ Dodala je tudi, da so nekako tako razmišljali: »*Kamor grejo vsi, gremo še mi.*«²²⁰

Albine starša takrat ne bi mogla vzeti s seboj, ker uradno ni bila njuna hči, zato je bila edina rešitev, da sta jo Jelka in Tine posvojila. V Argentino so prispeli pozimi, 3. decembra 1948, z ladjo General Sturgis, na kateri so preživeli enaindvajset dni. Potovali so skupaj s Šentjoščani – s Pavletom Malavašičem in njegovo

215 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

216 Janko Maček, *Šentjošt brani svoje izročilo* (Ljubljana: samozaložba, 2005), 107.

217 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

218 »Marjan Loboda,« Pričevalci.

219 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

220 Ibidem.

Panoramska fotografija ladje v privezu v Buenos Airesu po izkrcaju skupine slovenskih beguncev leta 1948. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

ženo in hčerko, z Jožetom Tomincem in njegovo ženo Marjanco in hčerko, z Janezom Mačkom, z Janezom Oblakom in s Štefanom Kavčičem. Ko so prispeli v Argentino, so bili najprej nastanjeni v priseljenskem domu, t. i. hotelu Imigrant, kjer so uredili osebne dokumente. Od tam si je potem vsak po svoje utiral pot. Albina je razložila: »Mi smo dobili v Ramosu eno hišo, kjer je bil prej sanatorij. Vsak kot je bil dober. Prostori so bili sicer tudi brez oken, samo vrata. Smo bili zadovoljni, veseli. Tam je živelo tudi več šentjoških družin: Maček, Bršlin, Zajc, Malavašič Roman je bil z nami. Oče je dobil delo v Moronu, pometal je in je bil strašno zadovoljen, blizu Tominčevih je bil. Mama pa je malo za zraven klekljala.«²²¹ Mama je bila zelo bolna. Albina je povedala, da je bila mama prvič operirana že doma, nato v taborišču, ko so prišli v Argentino, pa je bila že zelo bolehná. Leta 1958 je kot ena prvih povojnih begunck iz Slovenije umrla. Oče je živel do leta 1988, v domovino pa se ni nikoli več vrnil.

Šentjoščani so tudi po prihodu v Argentino ostali zelo povezani. Najprej so se srečevali ob nedeljah pri slovenski maši, ki je bila tedaj v središču Buenos Airesa v ulici Belgrano. Tam so si tudi izmenjevali informacije glede služb in stanovanj. Sprva je bilo še težko, ker niso znali jezika in niso poznali razmer. Prav slovenska skupnost pa jim je pomagala prebroditi začetne težave, med seboj so se vzpodbujali in si pomagali.

Spominjam se, kako so ob večerih prepevali. Je bilo lepo, veseli smo bili, zadovoljni, brez skrbi. Jaz sem dobila prvo službo, ko sem šla služiti s prijateljico. Jaz sem ostala štirinajst dni, nič več. Jaz nisem znala pospravljat, čistit, prat. /... / Sem pa potem dobila službo v tovarni nogavic, tam je bila tudi moja sestra in še veliko drugih

.....
221 Ibidem.

Albina v krogu svoje družine ob obisku sodelavke SCNR-ja. (Hrani SCNR.)

Slovenk. Turnus je bil, dopoldne smo štiri delale, popoldne pa tudi štiri. Šef nas je imel zelo rad. Smo bile zelo delavne. Potem je tovarna rastle in rastle. Jaz sem ostala osem let, potem sem se poročila.«²²²

Albina se je leta 1955 poročila z Marjanom Lobodo. Tudi Marjan je imel izkušnjo revolucionarnega nasilja, bega iz Slovenije in življenja v begunskih taboriščih. Marjan je o poti v svobodo povedal: »Smo bili veseli, da smo ostali živi. Je bilo toliko nevarnosti med potjo, da ko smo ostali živi, smo bili kar zadovoljni.«²²³ Opozoril je še: »Je pa ena stvar, jaz kot mlad, zame je bilo vse skupaj ena velika avantura. Jaz nisem čutil ne domotožja ne nobene žalosti, da sem doma pustil grunte, zemljo, nič. Mama je bila z mano, nanjo sem bil navajen, drugo me pa ni brigalo. Vse pa je bilo novo.«²²⁴

V Argentini sta si ustvarila družino in postala del tamkajšnje slovenske skupnosti. Marjan je bil več let predsednik Zedinjene Slovenije in bil dejaven v Slomškovem domu v Buenos Airesu. Imela sta šest otrok, eden je umrl nekaj dni po rojstvu. Vsi njuni otroci, tri hčerke in dva sinova, so se poročili s Slovenci. Imata veliko vnukov. V pogovoru je Albina poudarila: »Pri nas govorimo doma

222 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

223 »Marjan Loboda,« Pričevalci.

224 Ibidem.

samo slovensko, tudi vnuki govorijo vsi slovensko.«²²⁵ Z možem sta Slovenijo prvič obiskala leta 1991.

Spominska plošča Albine Loboda na pokopališču v Šentjoštu. (Hrani SCNR.)

.....
225 SCNR, pričevanje Albine Žonta Malavašič.

Helena Arnež Gaser in Pavla Arnež Hauptman (Cleveland, ZDA)

»Mislim, da ni potrebno navajati, zakaj smo šli v begunstvo, ker vam je to gotovo znano. Bojazen pred zločinstvom je bil glavni, edini splošni razlog.«²²⁶

Sestri Helena in Pavla Arnež, rojeni leta 1931 na Jesenicah, sta v času druge svetovne vojne okusili posledice nemške okupacije in predvsem revolucionarnega nasilja. Očeta je ubil domačin z Jesenic, njun brat pa je padel kot vojak v nemški vojski. Partizani so njihov dom in pekarno izropali in zasedli. Mama je bila po vojni zaprta na Jesenicah, v Begunjah in v Šentvidu nad Ljubljano. Kot trinajstletni begunki sta Helena in Pavla preko taborišča na avstrijskem Koroškem prispeli v Severno Ameriko, kjer sta se vključili v slovensko skupnost

Helena in Pavla med snemanjem pričevanja v Clevelandu, 14. 10. 2011. (Hrani SCNR.)

.....
226 Arhiv Študijskega centra za narodno spravo, ZPKri, spis št. 130-289/2007, Pavla Arnež Hauptman.

in si ustvarili družini. Ostali sta zvesti slovenskemu narodu, kulturi in vrednotam, v katerih sta bili vzgojeni.²²⁷

Jesenice pred izbruhom druge svetovne vojne

Družina Arnež je imela svoj dom na Jesenicah na Gorenjskem. Življenje v kraju že zaradi naravnih razmer ni bilo lahko. Jesenice so stisnjene v ozko dolino med Mežaklo in Karavankami, znane po ostrih in mrzlih zimah z malo sončne svetlobe. Ljudje so se v preteklosti preživljali z živinorejo, gozdarstvom, drvarjenjem in oglarjenjem. Zaradi številnih naravnih prehodov se je močno razvilo tovorništvo in prevozništvo. To območje je bilo tudi nahajališče železove rude, kar je prispevalo k rasti železarstva in priseljevanju prebivalstva. Kraj se je širil in razvijal in bil na prehodu v 20. stoletje deležen velikih sprememb. Leta 1870 je dobil železniško povezavo od Trbiža do Ljubljane in prvo železniško postajo. Na Jesenicah so zgradili jeklarno. Nemška prisotnost je bila močna in precej agresivna do vsega, kar je bilo slovenskega. Jesenice so močno občutile posledice prve svetovne vojne, v času med obema vojnama pa je bilo kulturno, športno, družabno in politično življenje v močnem porastu in vzponu. Trg je postajal vse pomembnejše šolsko in upravno središče, številna društva so skrbela za živahen utrip kraja, ki je bil iz trga v mesto povišan 20. marca 1929. Obsegal je trg Jesenice ter vasi Savo in Plavž, kasneje še Podmežaklo in Slovenski Javornik.²²⁸ Najpomembnejše podjetje v mestu je bila železarna Kranjske industrijske družbe (KID).²²⁹ Vsaka jeseniška družina je imela svojca, ki je bil zaposlen v železarni ali je bil na kakšen način povezan z njo. Cvetela so majhna in srednje velika podjetja, ki so se ukvarjala z najrazličnejšimi dejavnostmi. Delavci so bili pomembni oblikovalci jeseniškega javnega in kulturnega življenja. Zaradi različnega socialnega izvora pa so bili včlanjeni v različne strokovne organizacije.

Okupator in začetki revolucije

V jeseniškem okraju, kjer je bilo delavstvo v večini zaposleno v železarni in v gozdnih podjetjih, se je komunistična propaganda močno razvila že pred dru-

---

227 »Helena Gaser in Pavla Hauptman, rojeni Arnež,« Zakladnica spominov, pridobljeno 17. 2. 2023, <https://zakladnicaspominov-scnr.si/helena-gaser-in-pavla-hauptman-rojeni-arnez/>.

228 Marko Mugerli, »Iz zgodovine mesta Jesenic,« Gorenjski muzej Jesenice, 1–16, pridobljeno 7. 3. 2023, <http://www.gmj.si/wp-content/uploads/2019/06/Marko-Mugerli-Iz-zgodovine-mesta-Jesenic.pdf>.

229 Kranjska industrijska družba (KID) je bila ustanovljena leta 1869. Njena ustanovitev pomeni začetek industrijske proizvodnje jekla na Slovenskem. Po prvi svetovni vojni so večino njenih delnic kupile italijanske banke, kar pa jugoslovanskim oblastem zaradi napetih odnosov z Italijo ni ustrezalo. Zato so bile zainteresirane, da bi iz strateških razlogov KID prešla v roke domačega kapitala. Leta 1929 se je za odkup delnic odločil celjski veleindustrialec Avgust Westen. Kranjska industrijska družba je delovala do leta 1945, ko so jo poddržavili in ustanovili Železarno Jesenice. Glejte: »Kranjska industrijska družba d. d.,« Kamra, pridobljeno 9. 10. 2023, <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/kranjska-industrijska-druzba-d-d/>.

go svetovno vojno. Njeni pripadniki so tiskali letake proti obstoječemu družbenemu redu, s protiameriško in protiangleško vsebino ter zahtevo po povezavi s Sovjetsko zvezo.²³⁰ Mesto Jesenice je takrat štelo okoli 9.000 prebivalcev, ki so večinoma izhajali iz revnih delavskih družin. Ob začetku druge svetovne vojne je tedanji župan Valentin Markež²³¹ ljudi pozval, naj ostanejo mirni in jim svetoval, naj se ne upirajo zasedbeni oblasti in naj se zadržujejo v svojih domovih. Kot v ostalih krajih, se je tudi na Jesenicah 7. aprila 1941 ustanovil krajevni Narodni svet, v katerem so sodelovali zastopniki vseh dotedanjih legalnih političnih strank. Kljub povabilu župana Markeža komunisti niso hoteli vstopiti v odbor. Jesenice so 11. aprila 1941 najprej zasedle italijanske enote, ki pa so se morale po nekaj dneh umakniti nemškemu okupatorju. Markež je bil takoj odstavljen z mesta župana. Nemci so razpustili občinski odbor, iz uradov, šol in cerkva so umaknili slovenski jezik, narodnim društvom pa zaplenili premoženje. Prepovedali so delovanje kulturnih in telovadnih društev, klubov, domov in knjižnic. Veliko narodno zavednih posameznikov in družin so Nemci izselili v Srbijo, glavni val aretacij pa se je usmeril predvsem na duhovnike, izobražence, javne delavce in predstavnike društev. V ljudeh je rasel pasivni odpor proti ponemčevanju.²³²

Kot je zapisal odstavljeni župan Markež, so komunisti do napada Nemčije na Rusijo v vsem zagovarjali dejanja Nemcev, ki so bila usmerjena proti narodno zavednim Slovencem.²³³ Do takrat ni bilo sledu o organizaciji partizanstva. Prvi partizanski oddelki so se začeli pojavljati julija 1941. Že v zgodnji jeseni so začeli njeni pripadniki izvajati prve aretacije in uboje. Pod krinko Osvobodilne fronte (OF) so skušali v partizanske vrste zvabiti čim več somišljenikov, hkrati pa so skrivali komunistično usmerjenost OF. Do konca leta 1942 so v okrožju Jesenice delovale le partizanske vojaške enote in so o umorih odločali štabi teh enot, po nastanku okrožnih in rajonskih izpostav organov Varnostno-obveščevalne službe (VOS), poleti 1943, pa je odločanje prešlo v roke organov VOS. Revolucionarno nasilje na terenu se je takrat močno povečalo, z njim pa naj bi preprečili poskus vzpostavitve t. i. belogardistične organizacije, ki naj bi kasneje pripeljala do usta-

230 Vanja Kržan, »Nasilje pod Mežaklo in Karavankami,« *Zaveza* 47, št. 4 (2002): 26, 27.

231 Valentin Markež (1894–1972) je bil uradnik Kranjske industrijske družbe in prosvetni delavec. Po padcu šestojanuarske diktature je leta 1936 kandidiral za jeseniškega župana na listi SLS in premagal skupnega kandidata krščanskih socialistov in komunistov dr. Aleša Stanovnika. Markež je nato županoval do nacistične okupacije aprila leta 1941, ko je bil takoj odstavljen. Zaradi partizanskih groženj s smrtjo se je leta 1944 umaknil na avstrijsko Koroško in kasneje v Argentino. Glejte: Miran Černek, »Valentin Markež, predvojni župan mesta pod Mežaklo ter preganjanec nacizma in komunizma,« *Historia vitae magistra*, pridobljeno 26. 9. 2023, <https://historiavitaemagistra.si/slovenija/valentin-markez-predvojni-zupan-mesta-pod-mezaklo-ter-preganjanec-nacizma-in-komunizma/>.

232 Kržan, »Nasilje pod Mežaklo,« 27–34.

Ivan Križnar, »Oborožena vstaja 1941. leta in delež Jesenic v NOB na Gorenjskem,« *Zgodovinski časopis* 31 (1977): 99.

233 Kržan, »Nasilje pod Mežaklo,« 34.

novitve domobranske postojanke na Jesenicah.²³⁴ V sklop obračuna z nasprotniki komunizma je sodil tudi uboj Petra Arneža, očeta Pavle in Helene.

Uboj Petra Arneža

Peter Arnež se je rodil leta 1894 v Kamni Gorici, v občini Jesenice.²³⁵ S štirinajstimi leti se je zaposlil v tovarni KID in s svojim zaslužkom pomagal mami, ki je zaradi moževe smrti mlada ovdovela in je morala skrbeti za tri otroke. Vključen je bil v katoliško prosvetno društvo, telovadno društvo Orel in v delavsko strokovno organizacijo.²³⁶ Poklicno je napredoval v tovarniškega delovodjo, bil pa je tudi močno družbeno angažiran, in sicer kot podžupan, občinski poslanec, banovinski svetnik za radovljiški okraj in načelnik socialnega odseka jeseniške občine.²³⁷ Na Jesenicah je užival velik ugled v kulturnem, političnem in javnem življenju in deloval je v dobrobit vseh Jeseničanov. Leto dni po koncu prve svetovne vojne, 1. septembra 1919, se je poročil s Pavlo Rozman.²³⁸ Živela sta na Obrtniški ulici na Jesenicah. Kot prva se jima je leta 1920 rodila hčerka Marija Cecilija. Štiri leta zatem je na svet prijokal sin Peter Pavel. Nato se je rodil Tone. Hčerki Helena in Pavla sta bili rojeni kot dvojčici 15. oktobra 1931. En brat je umrl že ob rojstvu. Oče Peter je bil ljubeč mož ter skrben in strog družinski oče svojim otrokom. Svoj prosti čas je posvečal javnemu in socialnemu delu v korist delavcev, revnih družin, občinskih revežev in sirot.²³⁹ Hčerka Marija je povedala, da so se njegov plemeniti značaj, srčna dobrotla in zavzetost za pravice delavcev začeli oblikovati že v otroštvu in v mladosti, ko je s svojim skromnim zaslužkom pomagal materi, ki je bila navadna delavka.²⁴⁰ Petrova žena Pavla je najprej delala kot pomočnica v pekarni in slaščičarni svojih staršev, ko je postala lastnica obeh obratov, pa je bila zaradi moževih zadolžitev vsa skrb na njej. Poleg pekovskih pomočnikov so ji pomagali še otroci.²⁴¹

---

234 Damjan Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem, 1941–1945*, (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2013), 67, 73.

235 Peter Arnež se je rodil 22. 10. 1894 v Kamni Gorici očetu Petru in mami Heleni, rojeni Pogačnik. Njegovi starši so bili revni žebljarski delavci. Oče mu je umrl, ko je bil star enajst let in je potem poleg učenja ves svoj čas pomagal mami pri delu.

236 Vanja Kržan, »Še naprej umori pri belem dnevu,« *Zaveza* 51, št. 4 (2003): 34.

237 Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem*, 85.

238 Pavlina Arnež, rojena Rozman, je bila rojena 3. 7. 1899 na Jesenicah – Sava. Njena mama je bila Ana Razinger, oče pa Peter Rozman. Slednji je bil soustanovitelj Katoliškega delavskega društva, kasneje imenovanega Krekovo prosvetno društvo. Zakonca Arnež sta bila lastnika pekarnice in slaščičarne. Pavlina je umrla 3. 12. 1979 v ZDA. Glejte Kržan, »Še naprej umori,« 34.

239 Prizadeval si je, da je občina zgradila zavetišče za ubožce in upokoјence brez svojcev. Glejte Kržan, »Še naprej umori,« 34, 35.

240 Ibidem.

241 Kržan, »Še naprej umori,« 36.

LIKVIDACIJA ARNEŽ PETRA - organizatorja bele garde dne 20. 3. 44.

Med ostalimi izdajalci je bil na našem seznamu tudi bivši poslanec in banski svetnik Arnež Peter, klerikalni veljak, ki je skupaj z Markežem predstavljal vodstvo bele garde na Jesenicah. Naša VOS grupa, ki se je takrat nahajala pod Kogeljnom v Plavčkanu Rotu na Pucarije, se je te naloge zelo dobro zavedala. Ker sem imenovanega zelo dobro poznal in ker mi je bilo znano kje starije, sem se javil, da to naloge - akcije opravim jaz. Arnež je bil delovedja v Železarni in je delal deljeno, dopoldan in popoldne. Vedno se je vračal iz dela po isti poti, iz Železarne mimo peka Vidica in še cca 200 m, kjer je imel svoje hiše in tudi pekarno. Za čimbolj uspešno izvršitev smenjene naloge smo se odločili, da me bo spremljal tov. Kežir Andrej - Trudnev, kateri je šele pred nedavnim prišel v partizane, ko je pred tem uspešno opravil likvidacije petekolonaša Velikonja Jezija na Jesenicah. Bil je precej korajžen in sek ga vzel s seboj, da mi bo kril umik iz mesta do gozda po opravljeni nalogi. Dne 20. 3. 44. sva se takoj po kosilu preoblekla v civilno obleke in oborožena s pištolami in vsak po dve bombi za pasem, sva krenila pod Rečco in čez Črni vrh po poti sedmih grabnov proti dolini. Med potjo sva se dogovorila, kako bova akcije izvedla. Na vsak način morava priti neopazeno v civilni obleki in s napetimi pištolami v šepu v bližino njegove hiše in ga na cesti, ko se bo vračal iz službe ustaviti in likvidirati. V trenutku, ko bi padel prvi strel, naj bi Andrej skočil naprej do križišča pri Kobalu in mi varoval umik po cesti med hišami in tedaj prisotnimi ljudmi na ulici. Okoli pol šeste ure sva prišla do Županove po domače Romahove hiše, kjer sva se ustavila in počakala, da sva nato 10 minut pred 18 uro odšla po cesti do hiše Arneža. Na cesti je bilo precej ljudi in da me ne bi prepoznali, sem si na levo lice pritisnil obličje in tudi kapo sem potegnil precej nad oči. Bal sem se, da bi me prepoznali, zakar bi sigurno preselili moje starše v taborišče. Po ulici sva šla mimo Arneževe hiše še malo naprej in vstopila v hišo Vovk Matketa, kateri je bil krojač. Imenovani je ravno zaključil delo in ker je bila ura že 18 je bil sam v delavnici. Iz veže sem vstopil v delavnice in mu rekel, da naj bo miren, da bova samo malo počakala in da greva nato naprej. Andrej je pazil na krojača Vovka v delavnici, jaz pa sem bil v veži in skozi priprto okno pogledoval v smeri proti Vidicu, po kateri cesti bi moral priti Arnež. Po 10 minutah, za mene neskončno dolgega in napetega čakanja sem med ostalimi delavci in prebivalci le opazil Arneža, ko je zavil okoli vogala in s počasnimi koraki, kakor, da bi šel za procesijo, prihajal po cesti proti hiši, kjer sem ga čakal. Še enkrat sem opozoril Andreja, da naj mi takoj po strelu napravi, osigura pot umika, še zadnjikrat sem pregledal pištolo in že sem opazil Arneža, ko je šel mimo hiše. Odprl sem priprta vrata in stopil na sesto. Stopil sem za Arnežom in izstrelil v njegov hrbet dva strela. Padel je na tla. Skočil sem k njemu in izstrelil še par strelcev v njegovo glavo in vrat. Bil sem siguren, da je smrtno zadet. Z obema rokama sem mu pretipal povrhnjak in ugotovil, da ni imel pri sebi nobenega orožja.

Nato sem z mirnim tokom, močno sklonjen naprej in s pištolo v roki utiral pet po sredini ceste proti Kebalu. Ko sem pritekel na križišče, se bili prisotni - mimoidoči, vsi ob roba ceste in malo prestrašeni. Obstal sem na vogalu in iskal Andreja. Na vseh cestah v bližini ni bilo videti uniformiranih nemcev. Ko sem pogledal še po cesti nazaj, kjer je ležal izdajalec, sem opazil Andreja, kako ogleduje Arneža, če je res mrtev. Poklical sem ga in res je takoj pritekel do mene. Pri Kebalu, predne sva prečkala železniško progo, sva dala roki z napetima pištolama v šep suknišča in nate sva previdno, popolnoma nič sumljiva, nadaljevala pot po cesti mimo Farčarja in naprej proti Ukovi na Rangledno pet, ki je speljana nad Jesenicami vse do cerkve. Nad železniške postaje sva opazila na Stanovnikovi hiši, kjer je bil sedež gestapa na Jesenicah, na verandi več uniformiranih mož. Nenadoma sta padla dva strela. Ne morem trditi, komu sta bila namenjena. V tistem trenutku sva skočila in je ubrala naravnost v breg pod naščito smrek in kmalu prispela na vrh Kiree. Od tam sva šla mimo Skvarjevovega rovta in nad Jerec do Rasingerjevega Jaka, po domače Cuheva, katerega sem presil, če gre do transformatorja, da pregleda, če ni mogoče postavljena naseda. Kmalu se je vrnil in povedal, da je pot presta in ničva sva nadaljevala pet mimo Markeljrove hiše in nakoliko višje še mimo Pucarije in po 10 minutah sva prispela v naše taberišče. Previdno sva vstopila, ker so ostali še spali. Popil sem same malo toplega čaja in odšel v šotor, kjer so ležali ostali. Na vprašanje, kako sem stear impeljal, sem odgovoril, da sva imela smolo, ker se naju pregnali gestapevci. Kasneje, ko sem bil še pod odejo, sem prižgal baterije in preštel koliko nabojev je še ostalo v rabljenem saržerju. Komaj sem čakal, da jim lahko povem resnico. Kar nakam svečano sem jim objasnil, da je izdajalec likvidiran in sigurne mrtev, ker sem mu nasal 5 smrtenskih strelav. V tistem trenutku je zavladala splošno veselje in zadovoljstvo med vsemi borci naše grupe, saj smo se zavedali, da z vsako tako izvršeno nalogo pomagamo našemu pokretu, predvsem pa našim ljudem v dolini.

Jesenice, 16. 4. 1974.

Ažman Zvona - Bogo

Zapisnik o umoru Petra Arneža, Jesenice, 16. 4. 1974. (Hrani SCNR)

Ob prihodu Nemcev je bila Arneževa družina močno ogrožena, saj je bil oče kot zavedni Slovenec in aktiven javni delavec na udaru, da ga skupaj z družino izženejo. Hčerka Marija je zapisala, da so »... živeli v stalni živčni napetosti in smo imeli kovčke pripravljene v strahu, da bodo Nemci tudi našo družino izgnali.«²⁴² Skrili so »oporečne« knjige in nekatere celo zakopali. Ona je takrat učila na osnovni šoli v Šentjanžu na Dolenjskem, od koder so nameravali Nemci učitelje izseliti v Nemčijo. Zato je Marija kraj zapustila in se zaposlila na Jesenicah kot pisarniška

.....
242 Ibidem.

pomočnica. Arneževi so se posvetili pomoči izgnancem, ki so bili izseljeni v številna nemška taborišča in so jim pošiljali pakete. S taktiko komunistov, z njihovo zlaganostjo in demagogijo se je oče Peter srečal že pred vojno, zato je z njimi odklonil vsako sodelovanje in odkrito obsojal revolucionarne zločine.²⁴³

V času vojne so mu komunisti večkrat grozili s smrtjo, bil je namreč katoliško in protikomunistično usmerjen. Domači so ga prosili, naj se umakne v Ljubljano, a tega ni hotel storiti, ker bi se potem terenci znesli nad njegovo družino. Svojo odločitev je kmalu nato plačal z življenjem. Da je bil njegov umor dlje in skrbno načrtovan, je razvidno iz poročila Okrožne komisije VOS Jesenice, ki je svojim varnostnikom 23. septembra 1943 naročila, da poleg umora predvojnega jeseniškega župana Valentina Markeža izvedejo še likvidacijo tesarkega mojstra Ivana Petkoša, uradnika KID Ludvika Ravnika ter uradnika KID in bivšega banskega svetnika Petra Arneža.²⁴⁴ Vsem naštetim so očitali izdajstvo in jih označili za »be-logardiste.« Komunistična propaganda se ni ustavila ob dejstvu, da so bile vse obtožbe lažne in da so bili imenovani ostro usmerjeni proti nemškemu okupatorju. Težko je bilo prikriti namero, da se hočejo komunisti na tak način znebiti svojih ideoloških in političnih nasprotnikov.

Peter Arnež je padel pod streli člana jeseniškega VOS-a²⁴⁵ Zvoneta Ažmana – Bogota, ki ga je ustrelil 20. marca 1944 pred domačo hišo, ko se je vračal z dela.²⁴⁶ Po zapisu hčerke Marije sta šla z očetom ta dan skupaj k jutranji maši, ker je bil praznik Sv. Jožefa. Ob sedmih zjutraj sta bila nato že v službi, iz katere sta se navadno vračala v popoldanskih urah, tokrat pa je oče Mariji rekel, naj gre sama in da bo prišel kmalu za njo. Marija je res šla, takoj ko je prispela do doma, pa sta z mamo zaslišali strele.²⁴⁷ Stekli sta iz hiše in zagledali očeta, ki je ležal na cesti. Marija se je spominjala: »... ležal je na cesti, pred Mohoričevo hišo, likvidator pa je prihajal nama naproti. Nameril je revolver vame in nagonsko sem se vrgla v jarek ... K sreči se mu revolver ni sprožil in likvidator je odhitel naprej, zavil mimo Kobalove hiše in izginil.«²⁴⁸ Arneža je ubijalec ustrelil v hrbet nekaj korakov stran

243 Ibidem.

244 Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem*, 85.

245 Okrožje VOS Jesenice je obsegalo območje Jesenic, Kranjske Gore, Bohinja, Bleda, Žirovnice in Radovljice. V vsakem rajonu so bili trije do štiri člani VOS-a, ki so imeli skrivne obveščevalce med prebivalstvom. V jeseniškem okrožju so partizanske čete do ustanovitve VOS-a (poleti 1943) usmrtili 80 oseb, nato pa so pripadniki VOS-a in OZNA-e do konca vojne usmrtili še 207 oseb. 18. 9. 1944 je bila ukinjena okrožna izpostava VOS Jesenice, nastalo pa je pooblaščenstvo OZNA-e za okrožje Jesenice. Glejte: Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem*, 23–27, 67.

246 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007, 30. 1. 2007.

247 Kržan, »Še naprej umori,« 36.

248 Ibidem.

od domače hiše.²⁴⁹ Kot je ubijalec zapisal trideset let po uboju v Zapisniku o likvidaciji Petra Arneža,²⁵⁰ je bil Arnež klerikalni veljak in je predstavljal vodstvo »bele garde« na Jesenicah.²⁵¹ Jeseniška VOS se je takrat nahajala v Zakošičevi domačiji nad Plavškim Rovtom.²⁵² Ažman je Arneža dobro poznal in se je sam javil, da ga bo ubil. Vedel je, da je Arnež delovodja v Železarni in da dela v izmenah. Domov se je vračal vedno po isti poti. Za čim boljšo izvedbo akcije je prosil še sotovariša Andreja Koširja, ki naj bi ga po opravljeni nalogi kril pri umiku z mesta umora do gozda. Na dan umora sta se Ažman in Košir takoj po kosilu preoblekla v civilno obleko in se opremila s pištolami in bombami. Med potjo do cilja sta se pogovarjala, kako bosta akcijo izvedla in da se morata čim bolj približati Arneževi domači hiši, v kateri je bila tudi pekarija. Deset minut pred šesto uro popoldne sta se približala Arneževi hiši. Ažman se je zamaskiral, ker se je bal, da bi ga kdo prepoznal. S Koširjem sta vstopila v hišo krojača Vovk Matkota, ki je bil sam v delavnici.²⁵³ Ažman je iz veže pogledoval, kdaj bo prišel Arnež. Nazadnje ga je le opazil, ko je »... zavil okoli vogala in s počasnimi koraki, kakor da bi šel za procesijo, prihajal po cesti proti hiši ...«²⁵⁴ Ažman je stopil na cesto za Arnežem in v njegov hrbet izstrelil dva strela. Ko je ta padel na tla, je skočil k njemu in mu izstrelil še nekaj nabojev v glavo in vrat. Ko je bil prepričan, da ga je smrtno zadel, ga je še pretipal, a pri njem ni našel orožja. Nato se je s pištolo v roki umikal po cesti, pridružil se mu je tudi Košir, prečkala sta železniško progo in nato nadaljevala pot proti cerkvi. V bližini je bil sedež gestapa, od koder sta se zaslišala dva strela. Ažman in Košir sta v strahu planila v beg, po desetih minutah pa sta prispela v VOS taborišče. Tam je Ažman ostalim članom VOS-a povedal, kako je akcija potekala in da je uspela. Trideset let po izvedbi umora je samozavestno opisal svoje podlo dejanje, ki ga je izvedel nad nedolžnim družinskim očetom petih otrok: »Kar nekam svečano sem jim (soborcem, op. a.) objasnil, da je izdajalec likvidiran in sigurno mrtev, ker sem mu nasul 5 smrtonosnih strellov. V tistem trenutku je zavladalo splošno veselje in zadovoljstvo med vsemi borci naše grupe, saj smo se

.....
249 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007, Zapisnik Zvoneta Ažmana-Boga »Likvidacija Petra Arneža-organizatorje bele garde, dne 20. 3. 1944.« Jesenice, 16. 4. 1974.

250 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007, Zapisnik Zvoneta Ažmana; Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem*, 85.

251 Zaradi odklonilnega stališča nemškega okupatorja se domobranstvo v jeseniškem okrožju sploh ni moglo razviti. Glejte Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem*, 200.

252 Po odločitvi SNOS-a v Črnomlju, 19. 2. 1944, da se VOS ukine in ustanovi Odsek za notranje zadeve (ONZ) pri predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS), je pokrajinska komisija VOS delovala še do 11. aprila tega leta, torej tudi v času umora Petra Arneža. Glejte: Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem*, 24.

253 Njegov sin je kasneje pripovedoval, da je bil krojač Vovk prepričan, da so prišli ubit njega. Sklonil se je nad likalnik in čakal na strel v tilnik. Šele ko je ubijalec streljal na Arneža, se je Vovk zavedal, kaj se dogaja. Glejte: Kržan, »Še naprej umori,« 38.

254 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007, Zapisnik Zvoneta Ažmana.

zavedali, da z vsako tako izvršeno nalogo pomagamo našemu pokretu, predvsem pa našim ljudem v dolini.»²⁵⁵

Arneževa žena Pavlina je v času uboja delala v slaščičarni in je videla, kako je Ažman njenega moža čakal v zasedi in ga ustrelil. K ranjenemu očetu je pritekla starejša hčerka Marija. Strelec je tudi njej grozil, da jo bo ustrelil, vendar mu je zmanjkalo municije. Skupaj z mamo sta umirajočega očeta spravili v hišo, a mu ni bilo več pomoči in je umrl. Marija je o zadnjih trenutkih z očetom zapisala: *»Ata smo odnesli po stopnicah v prvo nadstropje, kjer smo nad pekarno imeli stanovanje. V sobi smo ga položili na tla. Ni odprl oči in ni dal nobenega glasu. Prijela sem ga za roko in opazila, da je tudi dlan prestreljena. Molili smo molitve za umirajoče, kot že tolikokrat prej. Zdaj pa za ata. Držala sem ga za roko in ata mi jo je stisnil, kot da bi hotel še povedati, da nas sliši, potem pa izdihnil. Imel je 49 let.»²⁵⁶*

Hčerko Heleno, ki je bila ob uboju očeta stara dvanajst let, je njegova smrt močno prizadela in je spomin na dogodek opisala z besedami:

Oče je bil ustreljen 20. marca 1944, dan po svetem Jožefu. Ravno ko je šel z dela, ga je tisti, ki je po Jesenicah moral likvidirat, čakal eno hišo pred domom in ga je od zadaj ustrelil. Oče je že prej dobil ... (sporočilo, op. a.), da ga bodo preč spravili. Mama, ki je bila takrat v trgovini, slaščičarni, je takoj zavpila: *»Ata, ata!«* Ta starejš sestra je pa z druge strani prišla iz pisarne in je takoj letela proti očetu, da bi mu pomagala, če je še živ. Takrat je pa ta, ki je očeta ustrelil, je tudi nastavljal, da bo njo ustrelil, pa ni imel več municije, ker je oče že vseh sedem strelcev dobil. Očeta so spravili v hišo in je tam umrl. Smo potem pogreb imeli.²⁵⁷

Kasneje (leta 2007 v Clevelandu) je hčerka Pavla zapisala, da je bil njihov oče brez sodnega postopka in po krivici obdolžen sodelovanja z okupatorjem. Nikjer ni bilo dokazov o njegovem sodelovanju z Nemci in tudi ne, da bi predstavljal vodstvo *»bele garde«* na Jesenicah, ki takrat sploh ni obstajala. Bil je oster nasprotnik nemškega okupatorja, znan po svojem katoliškem prepričanju in nasprotovanju revoluciji ter njenim metodam, ne pa tudi osvobodilnemu boju.²⁵⁸ Zato ga je bilo treba fizično odstraniti, kot je razvidno iz zapisov njegovega morilca Zvoneta Ažmana – Bogota.²⁵⁹

255 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007, Zapisnik Zvoneta Ažmana; Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem*, 85.

256 Kržan, *»Še naprej umori.«* 37.

257 »Helena Gaser in Pavla Hauptman,« Zakladnica spominov.

258 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007.

259 Na Gorenjskem so v začetku oktobra 1943 delovale zasnove vseh štirih okrožnih komisij VOS-a, na njihovih območjih pa prvi rajonski poveljniki. Njihove naloge so bile zbiranje obvestil ter stalno vzdrževanje in širjenje množične obveščevalne mreže. Pri obtožbah zoper obdolžence VOS na osvobojenem ozemlju ni izvajala preiskovalnih postopkov, obdolženih večkrat niso niti zaslišali. Zaradi teh pomanjkljivosti je prihajalo do prenačenih odločitev za usmrnitev obdolženega,

Arneževi so bili lastniki pekarnice in trgovine, kamor so po uboju očeta partizani večkrat prišli sredi noči in zahtevali kruh, ki sta ga morala mama ali pekovski mojster dati brez ugovora. Teror nad očetom in številnimi drugimi Jeseničani je domače navdajal z grozo in strahom. Ko so partizani zavzeli Gorenjsko, so Arneževi vedeli, da se morajo umakniti, saj se doma niso več počutili varne. Po nasvetu prijatelja frančiškana Fortunata Zormanca,²⁶⁰ ki je ob nedeljah opravljal svete maše, so se odločili, da zapustijo dom in se čimprej umaknejo. Pater Fortunat je predvideval, da bodo partizani zasedli Zgornjesavsko dolino, zato je Arneževim svetoval, naj se umaknejo vsaj do Kranja, kjer bodo varnejši.

Starejši brat Peter je bil leta 1943 mobiliziran v nemško vojsko. Po uboju očeta je prišel na pogreb, potem pa se je vrnil v vojsko, ni namreč hotel izpostavljeni družine, ki bi jo v primeru njegove dezertacije izselili. Proti koncu vojne je bil ubit v letalskem napadu in so ga pokopali v Belgiji.²⁶¹ Domači mami tega takrat niso povedali, ker je bila v bolnici in so se preveč bali za njeno zdravje. Bratova pisma so še nekaj časa prihajala, ker je pošta zamujala z dostavo, zato mama ni posumila, da je s sinom karkoli narobe. Za njegovo smrt je izvedela šele kasneje, ko je bila v zaporu.²⁶²

Mama – politična zapornica

Mamo Pavlo je moževa smrt strla, zato se zaradi rahlih živcev za umik na Koroško ni odločila in je ostala doma. Morala se je znajti sama, brez moža in otrok, prepuščena na milost in nemilost novim komunističnim oblastnikom. Odločila se je, da bo skrbela za dom, dokler se domači ne vrnejo, a so ji prihodnja leta povsem prekrižala načrtano pot. Partizani so okradli njihovo hišo in vse pobrali iz trgovine. Zaplenili so jim vse imetje in pekarno podržavili.²⁶³ Podržavljena pekarna in slaščičarna sta sicer delovali še naprej, a sta bili v lasti države.²⁶⁴ Takoj po

.....
ki mu krivda o sodelovanju z okupatorjem sploh ni bila dokazana. Kljub nekaterim navodilom, naj usmrtijo le tisto osebo, ki tudi po opozorilu ne bo prenehala izdajati in ji bo krivda dokazana, se »vosovci« tega pravila v glavnem niso držali. Glejte: Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem*, 16, 17.

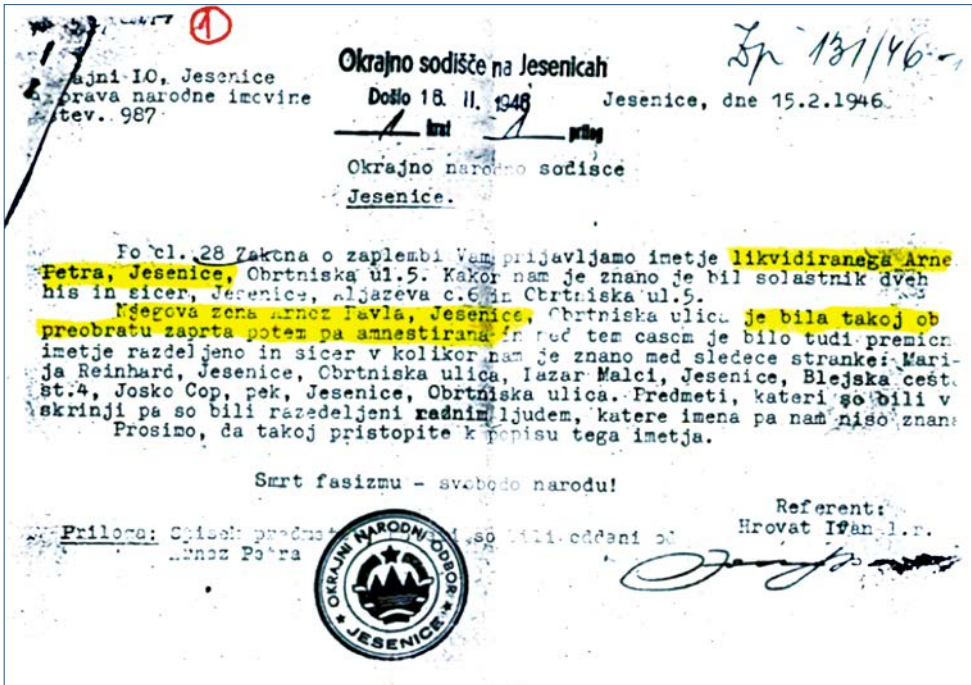
260 Fortunat Zorman OFM (1914–1998). Med vojno je bil v redovni hiši v Ljubljani, občasno pa je na nemškem okupacijskem ozemlju na Gorenjskem po naročilu škofa Rožmana ilegalno opravljal dušnopastirsko dejavnost v slovenskem jeziku. Imel je legitimacijo, da je zaposlen v tovarni, zato je lahko večkrat prišel na Jesenice, kjer je imel mašo in opravljal spoved. Glejte: Tamara Griesser-Pečar, *Cerkev na zatožni klopi* (Ljubljana: Družina, 2005), 30.

261 Peter Pavel Arnež je bil rojen 28. 6. 1924 na Jesenicah, po poklicu je bil slaščičar, še samski. Umrl je 14. 1. 1945 kot nemški mobiliziranec pri Aachnu. Kraj pokopa je belgijsko-nemška meja. O smrti so domače uradno obvestili februarja 1945.

262 Kržan, »Še naprej umori,« 38.

263 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007, Odločba o zablembi premoženja, Okrajno sodišče Jesenice, 15. 2. 1946.

264 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007, Dopis Okrajnega ljudskega odbora Jesenice, Uprava narodne imovine Okrajnemu sodišču na Jesenicah, 15. 2. 1946. V dopisu je navedeno, da je bil likvidirani Peter Arnež solastnik dveh hiš, in sicer na Aljaževi cesti 6 in na Obrtniški ulici 5 na

Okrajno narodno sodišče Jesenice, razdelitev premoženja Petra in Pavle Arnež, Jesenice, 15. 2. 1946. (Hrani SCNR.)

koncu vojne je bila mama Pavla aretirana in zaprta najprej na Jesenicah, nato v Begunjah na Gorenjskem in nazadnje v Šentvidu nad Ljubljano.²⁶⁵ Preživljala je težke čase. Zaprta je bila od 15. maja do 15. avgusta 1945 in je bila ob amnestiji avgusta 1945 izpuščena. Ko je prišla na prostost, ni več smela v svojo hišo, ker je bila zaplenjena. Živeti je šla k svoji mami Ani Rozman, ki ji je pomagala pri preživljanju, saj je bil Arnežev dom popolnoma izropan.²⁶⁶ Odrekli so ji živilske karte in ji onemogočili zaposlitev. Iskala je delo, da bi se lahko preživljala, a ker so njenega moža ustrelili kot narodnega izdajalca in je bil označen za sovražnika ljudstva, je bila tudi sama zaznamovana in je niso hoteli vzeti v nobeno službo. Nazadnje je le dobila zaposlitev v kuhinji gradbenega podjetja Gradis. Mama Ana ji je svetovala, naj gre za svojimi otroki, ker pa svoje mame ni hotela pustiti same, je šla v Severno Ameriko šele po njeni smrti in tja prišla januarja 1957.²⁶⁷

Jesenicah. Medtem, ko je bila njegova žena Pavla Arnež zaprta, je bilo imetje razdeljeno med sledeče stranke: Marija Reinhard, Malči Lazar in Joško Čop. Predmete, ki so bili v skrinji, so razdelili raznim ljudem, katerih imena pa niso bila znana. Pekarno je po podržavljenju še nekaj let vodil Joža Čop, dotedanji pekovski mojster. Glejte: Kržan, »Še naprej umori,« 40.

265 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007.

266 Kržan, »Še naprej umori,« 40.

267 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007.

Življenjske preizkušnje so jo utrdile, a globoko zaznamovale in ji pustile trajne posledice. Le slutimo lahko, kaj je pod pojmom »svoboda«, ki naj bi jo prinesel konec vojne maja 1945, razumela žena, ki so ji moža med vojno umorili, eden od sinov je padel kot nemški mobiliziranec, eden je šel v begunstvo, prav tako so tja odšle vse tri njene hčerke. Obsojena s strani poveljne oblasti, brez imetja, družine, zapostavljena in zaznamovana, se je morala znajti v svetu komunističnega režima, ki je obljubljal pravičnost in enakost za vse, a je mama Pavla trdo izkusila na svoji koži, da je bila ta namenjena le izbrancem. Njena stiska je močno zaznamovala tudi hčerki Heleno in Pavlo, ki sta podoživljali njeno bolečino:

Same živet, brez staršev, je bilo hudo. Sestre ni bilo, midve sva bile, pa tamljši brat. Drugač smo bili sami toliko časa, je b'lo tud' težko, tud' težko. Za mamó pa je bilo še najbolj hudo doma, ker ni ved'la, kje smo. Vse so ji pokradli, vse vzeli, v zapor so jo dali. Ni vedla, kje smo mi, al' smo živi, al' nismo. Brat je bil ubit, ji tud' niso povedal, ker mama je bila pa takrat zelo bolna in živčna. In ji niso upal povedat, da je bil brat ubit. Je pa moja teta bila tud' z njo zaprta. In tam, ko so jo spraševali: »Kje imaš pa sina?« je rekla: »Ja v nemšk' vojsk' je, sej so ga vzeli, sej je mogu iti.« Potem je pa eden rekel: »O, seveda, ja, ubit je bil!« Tako na grd način ji je povedal. In mama je bila takrat čist' iz sebe. In je potem rekla sestri, ko sta se skup' dobile: »Dej, Urška (sestra, op. a.), ti mi povej? A je res Peter ubit?« In tako je ona zvedla, da je bil Peter ubit v nemšk' vojsk'. In je imela hud' življenje. Tako da, velik hujs', kot smo ga mi imeli!²⁶⁸

Po prihodu v Ameriko je mama Pavla najprej živela pri hčerki Mariji v Milwaukeeju. Tam jo je nek slovenski slaščičar zaposlil, kar ji je olajšalo preživetje in mu je bila mama iskreno hvaležna. Njen brat ji je vedno govoril, da si mora po prihodu v Ameriko najti delo, da bo zaslužila za preživetje na stara leta in da ne bo v breme otrokom. Ko se je upokojila, je prišla živet k hčerki Pavli v Cleveland. Zelo rada je delala zunaj na vrtu in pazila vnuke. Kljub težkemu življenju ter prestanim desetletjem trpljenja in poniževanja je v poznih letih zaživela v miru in svobodi. Umrla je 3. decembra 1979 v starosti 80 let.²⁶⁹

Begunstvo na avstrijskem Koroškem

Po mamini odločitvi, da maja 1945 ne gre na avstrijsko Koroško, so se na pot odpravile le hčerke. Helena in Pavla sta bili stari trinajst, Marija pa štiriindvajset let. Hčerka Marija se je maminemu sklepu upirala, a je bila mama odločna: »Zahtevam, da greste. Vedno bom molila za vas. Če pa me ubijejo, bom počivala skupaj z atom.«²⁷⁰ Sestre so bile prepričane, da grejo samo za kratek čas, nato pa naj bi se vrnile. V družbi še z nekaterimi dekleti so se najprej umaknile do Kranja

268 »Helena Gaser in Pavla Hauptman,« Zakladnica spominov.

269 Pokopana je na pokopališču Vernih duš v Clevelandu. Po zapisu hčerke Marije ni nikoli več imela želje, da bi obiskala Slovenijo, še manj, da bi se vrnila za stalno. Spomini na prestano trpljenje so bili preveč boleči. Glejte: Kržan, »Še naprej umori,« 41.

270 Ibidem, 38.

*Družina Arnež v Špitalu: Helena, Tone, Marija, Jože Perme, Dinko Bertoncelej, Pavla.
(Hrani Rafaelova družba.)*

in nato do Smlednika, kjer je bila domobranska postojanka. Zatočišče so dobile pri nekem kmetu. Na pot proti Koroški so se odpravile z avtobusom, na katerem so bili nemški ranjenci. Odpeljali so se 7. maja zjutraj in prispeli do Jesenic, kjer je šofer dobil informacijo, da od tu naprej vse ceste stražijo partizani, zato so se vrnili nazaj do Trziča in nato po ljubeljski cesti do predora. Isti večer so prišli v Celovec in prespali v neki šoli. V želji, da bi čim prej prišli do angloameriških čet, so se z vlakom odpeljali proti Špitalu ob Dravi. Arneževe sestre so odšle naprej do vasi Gorje (Goriach), kjer so prebivali njihovi daljni sorodniki. Nekega kmeta so prosile, da jim je dovolil prebivati pri njem, spale so kar v hlevu na senu. Hrano so si služile z delom na polju.²⁷¹

Brat Tone se je po očetovi smrti »umaknil« k stricu v Ljubljano, kjer se je vpisal na gimnazijo, da bi bil tako obvarovan partizanske mobilizacije. Na avstrijsko Koroško je prišel kasneje, skupaj s stričevo družino. Zvedel je, da so na Koroškem vse tri sestre, zato jih je poiskal. Na praznik Sv. Petra in Pavla, 29. junija 1945, so vsi štirje otroci odšli s kmetije v taborišče v Špital.²⁷² Jeseni istega leta so bili pre-

271 Ibidem, 39.

272 Ibidem. V Špitalu so bili nameščeni od 29. 6. do 17. 10. 1945.

meščeni v Lienz na Tirolsko,²⁷³ nato pa spet nazaj v Špital, kjer so brat in dvojčici obiskovali begunsko gimnazijo. Marija je do leta 1949 poučevala v taboriščni osnovni šoli.²⁷⁴

V taborišču so se lahko svobodno gibali, hrane pa ni bilo zadosti, saj je bilo določeno, da desetim ljudem pripada samo 1 kg kruha. Večkrat so bili lačni. Hrana v taboriščih je bila nezadostna in slaba, dnevno jim je pripadalo le 850 kalorij, včasih samo 400. Zadnji dve leti v taborišču je bilo nekoliko bolje.²⁷⁵ V okolici taborišča je bilo gibanje prosto, za vlak pa so morali pridobiti posebno dovoljenje. Ob obiskih jugoslovanske ali angleške vojaške komisije je bilo taborišče strogo zastraženo.²⁷⁶ Že jeseni leta 1945 so Arneževi otroci po dobroti nekaterih železničarjev vzpostavili pisemski stik z mamo. Čeprav je živela v hudem pomanjkanju, jim je uspela poslati nekaj obleke, ki jo je verjetno dobila od dobrotnikov.²⁷⁷

Jeseni leta 1948 so se začela taborišča počasi prazniti, begunci so se namreč selili v čezmorske dežele. Zlasti mlajši in neporočeni so odhajali v Kanado, družine pa v Argentino. Za Severno Ameriko je bilo potrebno pridobiti sponzorja.²⁷⁸ Na prošnjo Arneževih je za brata in dvojčici sponzorstvo prevzela mamina sestrična v mestu Milwaukee. Vožnjo v ZDA jim je financirala mednarodna organizacija za begunce (IRO), od tam naprej pa mednarodni svet žensk (angl. National Council of Women of Canada – NCWC),²⁷⁹ vendar so morali stroške kasneje povrniti.²⁸⁰ V ZDA sta Helena in Pavla odpotovali 14. junija 1949 in čez mesec dni, 15. julija, prispeli v New York.²⁸¹

---

273 V Lienzu na Tirolskem so bile nastanjene od 17. 10. 1945 do 15. 11. 1946.

274 Arhiv Študijskega centra za narodno spravo, ZPKri, spis št. 130-259/2007, Marija Arnež Grum, 25. 1. 2007. Zadnje bivanje v Špitalu je trajalo od 16. 11. 1946 do 9. 8. 1949. Marija Arnež je bila tam zaposlena kot učiteljica. 27. 12. 1948 se je v taborišču poročila z Janezom Grumom iz Ljubljane.

275 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007.

276 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-259/2007.

277 Kržan, »Še naprej umori,« 41.

278 Sponzorstvo je pomenilo garancijo nekoga, da bo priseljencu eno leto pomagal ter poskrbel za stanovanje in zaposlitev, da priseljenec ne bo v breme ameriški državi.

279 National Council of Women of Canada (NCWC) je bil ustanovljen leta 1893 v Torontu in je del Mednarodnega sveta žensk (International Council of Women), ki je bil ustanovljen leta 1888 v Washingtonu D.C., ZDA. Omenjena institucija je nestrankarska zveza prostovoljnih ženskih organizacij. Glejte: »National_Council_of_Women_of_Canada,« The Canadian Encyclopedia, pridobljeno 22. 2. 2023, <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/national-council-of-women-of-canada>.

280 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-259/2007.

281 Marija z možem je bila 12. 8. 1949 iz Špitala poslana v taborišče Salzburg, od tam pa 18. 8. 1949 v Bremen, kjer sta bila do 24. 8. istega leta. V New York je Marija prispela 3. 9. 1949, mož kot domobranski oficir pa se ji je pridružil šele pol leta kasneje. Sponzorstvo jima je zagotovil eden od slovenskih staronaseljencev. Glejte: Kržan, »Še naprej umori,« 340; Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-259/2007.

Nov začetek v deželi miru in svobode

Začetki v Ameriki so bili težki, saj prišleki niso poznali jezika, povsem nova sta bila tudi okolje in način življenja. Poprijeli so za vsakršno delo, da bi se čimprej osamosvojili, nekateri pa so nadaljevali s šolanjem. Po prihodu sta se Helena in Pavla zaposlili v bolnici St. Mary's Hospital v Milwaukeeju, kjer sta delali kot pomočnici strežnici. Delo jima je priskrbel slovenski duhovnik, a ker sta bili kot pomočnici precej slabo plačani, sta kasneje prevzeli delo v tovarni. Ves čas bivanja v Milwaukeeju sta si dopisovali s prijatelji, s katerimi sta preživel štiri taboriščna leta v Avstriji in ki so prav tako kot begunci prišli v Severno Ameriko.

V Milwaukeeju, kjer so bili v glavnem starejši begunci, sta pogrešali stik z mladimi in pomanjkanje družabnega življenja, na katerega sta se med bivanjem v taboriščih na avstrijskem Koroškem že dodobra navadili. Taboriščni vsakdanjik je bil namreč kljub nelahkim razmeram zapolnjen s številnimi dejavnostmi in dogodki, preko katerih je slovensko taboriščno vodstvo skrbelo za izobraževalno, kulturno, športno, družabno, versko in duhovno rast mladih. Na tak način je bilo poskrbljeno, da se mladina ni prepuščala malodušju in da je imela na izbiro različne dejavnosti. Številni mladi so takrat spletli trdne vezi, ki so jih spremljale še dolga desetletja.²⁸² Helena se je z navdušenjem vračala v tiste čase, ki so se močno razlikovali od vojnih stisk in strahu:

Pa igre so bile, ob nedeljah so odbojko v parku (v Clevelandu, op. a.) začel igrat'. Tako, da je bilo res velik', velik' družbe. Ker mi smo bili navajen', v taborišču smo bili grozn', grozn' zaposlen'. In velik' so nam nudil', velik'. Smo imel' pevske vaje, smo imel' igre, smo imel' akademije, ja stalno, vsak teden je bila kakšna reč ... Jaz imam največ lepih, čeprav je mogoče čudn' rečt, ampak najlepše spomine imam iz taborišča, ne od doma. Ker doma je bila vojska, je bil' stalno tist' strah. Nemci so bili, vem, še ata je rekel: »Ne smete nikol' *Heil Hitler* pozdrav't. Če vidiš nemškega vojaka, pejt na drugo stran ceste!« Ata ni pustil, da bi mi *Heil Hitler* pozdravljal'. In tako si bil zmeram v strahu. Potem v šoli so nas zmeram zmerjal', pa zaničval'.²⁸³

Želja po več stikih s Slovenci in iskanje podobne družbe sta Heleno in Pavlo pripeljali do odločitve, da se iz Milwaukeeja preselita v Cleveland, kjer je delovala močna slovenska skupnost.²⁸⁴ Pritegnili so ju družba mladih in aktivnih

---

282 »Helena Gaser in Pavla Hauptman,« Zakladnica spominov.

283 Ibidem.

284 Cleveland (Ohio) je še vedno mesto z največjo slovensko populacijo v ZDA, kjer danes živijo predvsem Slovenci tretje in četrte generacije priseljencev, od katerih mnogi ne govorijo več slovensko, vendar pa čutijo veliko povezanost z domovino svojih prednikov. Slovenska narodna zavest se je z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 močno povečala. Po uradnih podatkih naj bi bilo v Ohio okoli 50.000 oseb slovenskega porekla. V Clevelandu deluje več kot 100 slovenskih organizacij, med njimi šest narodnih domov, dve župniji, ki imata tudi sobotni šoli, štirje rekreacijski centri, več medijev, Slovenski muzej in arhiv. Glejte: »Združene države Amerike,« Moja Slovenija: Spletni dom vseh Slovencev, pridobljeno 13. 6. 2023, <https://slovinci.si/zdruzene-drzave-amerike/>.

Na ladji I.S.A.T. W.G. General Haan. (Hrani SCNR.)

Slovencev ter bogato kulturno in družabno življenje, zato sta se hitro vključili v skupnost. Prav tako je redno potekala sveta maša v slovenskem jeziku, kar jima je veliko pomenilo.²⁸⁵ Na prihod v Cleveland sta imeli dvojčici Arnež lepe spomine: »Med tem časom sva si dopisovali s prijatelji iz taborišča, ker smo v taborišču štiri leta preživel'. In so rekli, da tukaj v Clevelandu je dost' dela, da delo se lahko dobi, da delo je lepo, ne pretežko. Da če hoč'ta, prid'ta sem. In sva se res tako odločile. Sva rekle, tukaj je velik' mladih ljudi. So že imel' pevske zборе in vse mogoče stvari, da bi lahko mal' bolj med Slovence prišle. In tako sva se odločile, da sva sem prišle. In nama ni bilo žal.«²⁸⁶

Po prihodu v Cleveland sta Helena in Pavla gojili tesnejše stike s tistimi, ki so bili skupaj že v taborišču na avstrijskem Koroškem. Med njimi sta si poiskali tudi življenjske sopotnike, s katerimi sta delili podobne begunske usode. Izkušnja taborišča je begunce močno definirala, teme pogovorov so se največkrat nanašale na spomine iz taborišča, begunsko pot in prihod v novo deželo. Zlasti predstavniki mlajše generacije so kljub težkim situacijam, s katerimi so se srečali, na prehojeno pot gledali kot na nekakšno dogodivščino.²⁸⁷

285 »Helena Gaser in Pavla Hauptman,« Zakladnica spominov.

286 Ibidem.

287 Ibidem.

Taboriščno življenje jih je naučilo skromnosti in varčevanja ter preživljanja z minimalnimi sredstvi. Zaradi pomanjkanja materialnih dobrin so toliko bolj spoštovali blagostanje, s katerim so se srečali v Severni Ameriki. Z veliko hvaležnostjo so gledali na ameriško državo, ki jim je omogočila, da so s pridnim in poštenim delom počasi gradili temelje za nov začetek. Tudi ko so si materialno toliko opomogli, da so lahko zaživel bolj mirno in v blagostanju, so ohranili občutek za varčnost in premišljeno trošenje denarja. Niso se predali splošnemu trendu potrošništva, ampak so s skromnimi sredstvi, korak za korakom, poskrbeli, da so sredstva nalagali za varnejšo prihodnost. Helena je bila hvaležna za izkušnje, ki jih je pridobila kot begunka:

Jaz pravim, Bogu hvala za ves blagoslov, kar smo ga imel' tukaj v Ameriki. Amerika nam je bila dobra dežela. Če si delal, če si bil pošten, si lahko zaslužil in si lahko nekaj prihranil. Mi smo bili pa navajen' šparat, kakor so doma rekli. V taborišču nismo imeli in si zmeraj pogledal, a lahko kupiš al' ne. In tako se mi zdi, da so si vsi begunci hitro lahko svoje domove postavili, eden drugmu pomagal', zato moramo bit' hvaležni. Zato včasih pravim, da nam je tud' taborišče dost' dobrega naredil.²⁸⁸

Tako Helena kot Pavla sta se poročili s Slovencema, s katerima sta se spoznali že v taborišču v Avstriji. Helenin mož Srečko je bil rojen na Jesenicah leta 1930. Ker je bil njegov oče odločen protikomunist, se je družina v strahu pred novo oblastjo po vojni umaknila iz Jugoslavije in nato bivala v različnih begunskih taboriščih v Avstriji. S Koroškega so se leta 1949 odpravili v Argentino, kjer se je Srečko zaposlil v tovarni konzerv. Bodočo ženo Heleno je spoznal že v taborišču na avstrijskem Koroškem. Tudi v času, ko sta bila na ločenih celinah, sta si dopisovala, in ko je Helena za kratek čas prišla na obisk k njemu v Argentino, sta se civilno poročila. Potem je Srečko prišel v Severno Ameriko, kjer sta se poročila še cerkveno. Tam je dobil zaposlitev in ostal delovno aktiven do poznih let. Rodili so se jima štirje otroci, družina pa se je razširila tudi z vnuki.²⁸⁹

Tudi Pavlin mož Ivan je bil povojni begunec. Rodil se je leta 1930 in otroška leta preživel v Stični na Dolenjskem. Družina se je po italijanski kapitulaciji preselila v Ljubljano, kjer je Ivan obiskoval gimnazijo, maja 1945 pa so se z domobranci in civilisti umaknili na avstrijsko Koroško. V taborišču je Ivan končal obrtno šolo, pridobljeno znanje precizne mehanike pa mu je močno koristilo v kasnejših letih. Po prihodu v Severno Ameriko je leta 1959 s prijatelji odprl podjetje za avtomobilsko in letalsko industrijo Sunset Industries in postal uspešen podjetnik. S Pavlo sta si po prihodu v Ameriko redno dopisovala in se kmalu odločila za

---

288 Ibidem.

289 »Srečko Gaser,« Zakladnica spominov, pridobljeno 2. 10. 2023, <https://zakladnicaspominov-scnr.si/srecko-gaser/>.

skupno življenjsko pot.²⁹⁰ V zakonu so se jima rodili štirje otroci: Tone, Metka, Marjanca in Peter.²⁹¹

Po prihodu v Cleveland sta si sestri po maminem nasvetu zgradili hiši blizu druga drugi. Mama je rekla, da si bosta tako lažje pomagali, če bosta karkoli potrebovali. Res je bilo tako. Otroci obeh družin so se veliko igrali skupaj, sestri pa sta ostali močno povezani do poznih let. Helena se je spominjala: »Mama je pa zmeraj rekla: ‚Vesta kaj, dejta tukaj zidat‘. Bom jaz pomagala. Ko bosta stare, bosta mogoče ena drugo rabile in lepo bi bilo, da bi skupaj živel!‘. In tako smo mi tukaj, sestra je soseda čez cesto, mi smo pa tukaj že kolk? Petintrideset let, tako da, če kaj katera rabi, kero reč, gre samo čez cesto. Otroci so se veliko skupaj preigrali in hvala Bogu smo zadovoljni in veseli.«²⁹²

Čeprav vpeti v novo ameriško okolje, sta bili obe družini močno navezani na slovensko skupnost in sta vanjo veliko prispevali. Sodelovali sta na kulturnem in verskem področju ter bili dobrotnici in podpornici različnih projektov. Domoljubje in ljubezen do slovenske besede sta privzgojili tudi svojim otrokom, s katerimi sta delili spomine na bolečo družinsko in narodovo preteklost. Obe družini, Helenina in Pavlina, sta rasli z vrednotami, ki sta jih prejeli od svojih prednikov. Sestri sta bili srečni, da so lahko vsi otroci študirali, dobili zaposlitve, bili zdravi in da so se med seboj razumeli.

Temelj njunega zadovoljstva je bil neločljivo povezan s katoliško vero, ki jima je vlivala upanje in optimizem. Helena je o zahvali za povezanost med otroki spregovorila: »A veste, kaj mislim? Da so še vsi skupaj in da se dobro vzamejo, moramo biti Bogu res hvaležni vsak dan za vse to, kar imamo,« in nadaljevala: »in upam, da nas bo Bog še nekaj časa pri zdravju ohranil. Kakor je njegova volja. Pripravljeni smo, smo dost' dolga leta doživele. Velik' lepega pa velik' hudega prestal'. Pa vse z dobro voljo.«²⁹³

Helena in Pavla sta bili hvaležni ameriški državi, ker jima je omogočila dobre pogoje za življenje. Veliko jima je pomenilo, da so bili spoštovani tisti, ki so bili pridni in pošteni. Slovenski begunci so si postavili svoje domove in pomagali drug drugemu. Obe sestri sta bili srečni in veseli, da so zadovoljstvo, povezanost, prijateljstvo in željo po druženju ohranili tudi njuni otroci.

---

290 »Helena Gaser in Pavla Hauptman,« Zakladnica spominov.

291 »Ivan Hauptman,« Zakladnica spominov, pridobljeno 2. 10. 2023, <https://zakladnicaspominov-scnr.si/ivan-hauptman/>.

292 »Helena Gaser in Pavla Hauptman,« Zakladnica spominov.

293 Ibidem.

Zakaj v begunstvo?

Leta 2007 so sestre Arnež vložile vlogo za popravo storjenih krivic na Sektor za popravo krivic in narodno spravo, ki je deloval v okviru Ministrstva za pravosodje.²⁹⁴ Vlogi so priložile osebno dokumentacijo in precej gradiva iz časa begunstva na avstrijskem Koroškem in v Severni Ameriki. Dodale pa so tudi osebna pričevanja, v katerih so opisale svojo življenjsko pot. Med zapisi je Pavla Arnež Hauptman spregovorila o dejstvih, ki so jih prisilili v težko begunsko pot in o dilemi »ostati doma ali oditi na tuje«:

Mislim, da ni potrebno navajati, zakaj smo šli v begunstvo, ker vam je to gotovo znano. Bojazen pred zločinstvom je bil glavni, edini splošni razlog. Mojega očeta Petra Arneža so komunisti ali partizani (imenujte jih kakorkoli) ustrelili 20. marca 1944, ko se je vračal domov z dela pred domom in to je dovolj velik strah pred nasiljem, zato smo tri sestre Marija, Helena in jaz Pavla Arnež ob koncu vojne zapustile dom in smo na tujem iskale zavetja s tisoči, ki so prav tako zapuščali domovino. Naša mama Pavla je ostala doma, da bi skrbela za dom in pekarno, katero je ona vodila. Mamo so zaprli in podjetje pekarno podržavili. Kaj bi bilo z nami? Da je bil strah upravičen, pričajo množična grobišča, saj je postala naša draga Slovenija en sam – britof.²⁹⁵

---

294 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-289/2007.

295 Ibidem.

Jožejka Debeljak Žakelj (Tucumán, Argentina)

»Slovenijo imate pa tako lepo, da jo morate ohranit'
svobodno in jo pazit', da bo res prišla resnica na dan.«²⁹⁶

Življenjska pot Jožejke Debeljak je prepletena in zaznamovana s potjo njene družine, vpeta v čas od začetka druge svetovne vojne do italijanske okupacije in revolucionarnega partizanskega nasilja, ki se je pojavilo kmalu po začetku vojne v Ljubljanski pokrajini.²⁹⁷ Omenjeni dogodki so usodno posegli v njena otroška in mladostna leta, ko si kot otrok še ni mogla predstavljati, kaj ji bodo prinesla naslednja desetletja. Zgodovinske okoliščine so jo vpele v deset let ločnega življenja od očeta, umik iz rodnih krajev, pot begunstva in ponovno združitev družine, ki je končno zaživela varno in mirno na drugi celini. Ostalo pa je hrepenenje po domu in po domovini Sloveniji. V odgovorih na vprašanja, kako so Jožejko kot deklico, ženo in mamo zaznamovali ti zgodovinski trenutki, bomo

Jožejka Debeljak Žakelj med snemanjem pričevanja v Ljubljani, 17. 6. 2015. (Hrani SCNR.)

296 »Jožefa Katarina Debeljak Žakelj,« Zakladnica spominov, pridobljeno 12. 6. 2023, <https://zakladnicaspominov-scnr.si/jozefa-katarina-debeljak-zakelj-2/>.

297 Ljubljanska pokrajina je bila del italijanskega fašističnega okupacijskega režima od leta 1941 do kapitulacije Italije leta 1943.

izhajali iz njenih bogatih spominov, v katerih se srečamo z Jožejkinim pogumom, vero, vztrajnostjo, dobro voljo in zaupanjem v življenje, s čimer si je v tujini gradila nove temelje. Po dolgih letih poniževanja, drugorazrednosti in kršitev njenega dostojanstva je uspela stopiti na pot brez obtoževanja in maščevanja nad tistimi, ki so ji storili krivice, a z jasno zahtevo, da mora resnica priti na dan. Kot ponosna Slovenka širi spoštljivost in ljubezen do izgubljene domovine.

Debeljakovi in vojna

Jožejkina pot se je začela leta 1944 v Ljubljani,²⁹⁸ kjer se je rodila očetu Tinetu Debeljaku²⁹⁹ in mami Veri Debeljak, rojeni Remec.³⁰⁰ Tine in Vera sta se poročila leta 1934 v Ljubljani. Dve leti po njuni poroki se je rodil prvorojenec Tine.³⁰¹ Na pragu druge svetovne vojne, tri mesece pred njenim začetkom, se je rodila hčerka Meta.³⁰² Kot tretja, najmlajša, se je leta 1944 rodila hčerka Jožejka.³⁰³ Takrat je bila Slovenija že tretje leto v vojni, Ljubljana pa pod nemško okupacijo. Družina Debeljak je skupaj z Remčevo družino živela v večji meščanski hiši z vrtom na Zarnikovi ulici 17 v Ljubljani.³⁰⁴

Jožejkina družina je sodila v meščansko intelektualni krog z močno katoliško tradicijo. Oče Tine je bil rojen v Škofji Loki in se je po končani osnovni šoli vpisal na Škofijsko klasično gimnazijo v Šentvidu nad Ljubljano, študij pa nadaljeval

---

298 Arhiv Študijskega centra za narodno spravo, ZPKri, spis št. 130-862/2006, Jožefa Katarina Debeljak, rojena 29. 3. 1944, 28. 2. 2006.

299 Tine Debeljak, slavist, pesnik, pisatelj, urednik, prevajalec, profesor in eden največjih kulturnih delavcev slovenske skupnosti v Argentini se je rodil 27. 4. 1903 v Škofji Loki, očetu Valentinu in Mariji Hafner. Po končani gimnaziji v Škofjovih zavodih v Šentvidu pri Ljubljani je študiral slavistiko na Ljubljanski univerzi, kjer je tudi doktoriral. Nekaj let je bil profesor v Črni gori. Leta 1934 se je vrnil v Ljubljano, kjer je bil imenovan za kulturnega urednika največjega katoliškega dnevnika *Slovenec*. Z Vero Remec sta se poročila 12. 7. 1934 v cerkvi Sv. Jožefa v Ljubljani. Po koncu druge svetovne vojne se je umaknil na Koroško, bil v različnih taboriščih, nato pa je dve leti živel v Rimu, kjer je pisal za časopise in pomagal dr. Mihi Kreku. Leta 1948 je prišel v Argentino in kmalu dobil službo v cementarni Loma Negra v mestu Olavaria (v notranjosti province Buenos Aires). Ko se mu je leta 1954 pridružila družina (žena in trije otroci) je bil prestavljen v centralo podjetja v Buenos Aires in je tam delal do upokojitve. Umril je leta 1989 v Argentini. Glejte: Jože Jan, »Dr. Tine Debeljak (1903-1989)«, *Svobodna Slovenija*, pridobljeno 22. 11. 2023 <https://svobodna-slovenija.com.ar/okrogle-obltnice-dr-tine-debeljak-1903-1989/>.

300 Vera Remec se je rodila 14. 2. 1908 v Kandiji, župnija Šmihel pri Novem mestu očetu Bogumilu in mami Mariji Debevec. Glejte: Bara Remec, *Njena begunska pot v risbah* (Buenos Aires: samozaložba, 2011), 13.

301 Valentin – Bogumil Tine je bil rojen 25. 8. 1936 na Zarnikovi ulici 17 v Ljubljani.

302 Marjeta – Marija Meta je bila rojena 15. 1. 1941 na Zarnikovi ulici 17 v Ljubljani.

303 Jožefa – Katarina Jožejka se je rodila 29. 3. 1944 na Zarnikovi ulici 17 v Ljubljani. V času njenega rojstva je veljala policijska ura. Ko je šel oče Tine po babico, ki bi mami pomagala pri porodu, ga je na cesti ustavil nemški vojak in ga nato vso pot spremljal, ker mu ni verjel, da gre res po medicinsko pomoč.

304 To je bila meščanska vila, ki jo je komunistična oblast po drugi svetovni vojni podržavila. Glejte: Marta Keršič in Neža Stres, *Dokumenti o privilegijih političnih in državnih funkcionarjev v Sloveniji v obdobju socializma* (Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje RS, 2008), 37.

na ljubljanski univerzi, kjer je študiral slavistiko in primerjalno književnost.³⁰⁵ Bil je znan književnik in kulturni delavec in je kot profesor budno spremljal kulturnopolitično dogajanje ter objavljaj v slovenskih časopisih in revijah. Kasneje je prevzel mesto urednika kulturne priloge tedaj največjega slovenskega katoliškega dnevnika *Slovenec*, kar mu je omogočilo stik s kulturniki različnih nazorov tako doma kot po svetu. Bil je tudi urednik revije *Dom in svet*.³⁰⁶

Mama Vera Remec je bila rojena v župniji Šmihel pri Novem mestu. V mladih letih je sodelovala pri Orlicah,³⁰⁷ kjer je bila njihova načelnica vse do nasilnega razpusta leta 1929. Z Orlicami je nastopila na raznih mednarodnih srečanjih in orlovskih festivalih. Pred vojno je imela na Poljanski cesti v Ljubljani v t. i. rdeči hiši³⁰⁸ s svojo sestro papirnico in trgovino s šolskimi potrebščinami. Verin oče, Jožekjin stari oče po mamini strani, Bogumil Remec,³⁰⁹ je bil profesor in ravnatelj gimnazije Poljane v Ljubljani, stara mama Marija pa je skrbela za gospodinjstvo in varstvo otrok.³¹⁰

V turbulentnem vojnem in revolucionarnem času je bil Tine Debeljak že poročen in si je z ženo Vero v Ljubljani ustvaril družino. Ljubljana s svojo neposredno okolico je bila tedaj jedro slovenske revolucije, iz katerega se je revolucionarno nasilje širilo po slovenskem ozemlju. Komunistična partija Slovenije je med dejanskimi

---

305 Že v času študija je pisal pesmi in jih objavljaj v revijah. Zanimali so ga slovanski jeziki, kar je botrovalo temu, da se je odpravil na študij v Varšavo. Leta 1939 je doktoriral na Univerzi v Ljubljani.

306 *Dom in svet* je bil slovenski literarni mesečnik, ki je izhajal med leti 1888 in 1944. Nastal je kot zabavno-poučni list za katoliške bralce, pozneje se je razvil v izrazito literarno revijo. Tine Debeljak je prevzel uredništvo v začetku leta 1939 in ga opravljal do leta 1944, ko je izšel zadnji zvezek. Njegova uredniška usmeritev se je deloma nadaljevala v povojnih kulturnih revijah v zdomstvu, zlasti z revijo *Meddobje*. Wikipedija, prosta enciklopedija, pridobljeno 12. 6. 2023, https://sl.wikipedia.org/wiki/Dom_in_svet.

307 Telovadno društvo Orel je nastalo leta 1906. V njegovem okviru so začeli počasi nastajati tudi ženski telovadni odseki. Do ukinitev leta 1929 se je Orel oblikoval kot močna telovadna organizacija, ki je bila konkurenčna Sokolu. Glejte: Monja Poštrak, »Delovanje ženskih odsekov telovadnega društva Orel med obema svetovnima vojnama,« Digitalna knjižnica Univerze v Mariboru, pridobljeno 13. 10. 2023, <https://dk.um.si/Dokument.php?id=127682&lang=slv>.

308 Rdečo hišo, ki je dobila ime po barvi fasade, so med Poljansko cesto in Poljanskim nasipom zgradili leta 1929 po načrtih Vladimira Mušiča. Stavba, namenjena mestnim uradnikom, je imela 115 stanovanj. Rdeča hiša je predstavljala poizkus mestnih oblasti, da bi po vzoru regulirane gradnje delavskih stanovanj na Dunaju prispevala k blažitvi zaostrenih stanovanjskih razmer zaradi gospodarske krize. Danes je to hiša na Poljanski cesti 15.

309 Prof. Bogumil Remec je bil slovenski gospodarstvenik in politik, rojen leta 1878 v Trstu. Po končani gimnaziji v Ljubljani in univerzi na Dunaju je bil sprva učitelj na različnih šolah, nato pa je bil imenovan za vodjo trgovske šole v Ljubljani. Po letu 1916 se je posvetil političnemu delovanju v Slovenski ljudski stranki, bil izvoljen za njenega tajnika in kasneje podnačelnika. Leta 1918 je bil izvoljen v predsedstvo Narodnega sveta, kjer je bil poverjenik za notranje zadeve. Umrli je leta 1955 v Buenos Airesu, v Argentini.

310 Marija Debevec, poročena Remec, se je rodila leta 1869 v Begunjah nad Cerknico. Pridobila je bogato kuharsko znanje in na podlagi tega napisala več kuharskih knjig, med njimi najbolj znano *Varčna kuharica, za slabe in dobre čase*. Poročila se je s prof. Bogumilom Remcem. V njuni družini se je rodilo pet otrok, najstarejši Bogumil je postal jezuit, hčerka Mara je umrla v mladosti, Vera se je poročila s Tinetom Debeljakom, hčerki Bara in Vladimira pa sta ostali samski.

in navideznimi nasprotniki izvajala politično-ideološko nasilje. Revolucionarno nasilje je bilo najintenzivnejše od julija 1941 do konca leta 1942, ko je bilo ubitih največ civilistov. V večini primerov je šlo za žrtve, ki so nasprotovale revoluciji in partijskemu prevzemu oblasti po koncu vojne. Po nastanku vaških straž in kasneje domobrancev od jeseni 1942 do maja 1945 pa so bili med žrtvami revolucionarnega nasilja v Ljubljani večinoma oboroženi pripadniki protirevolucionarne strani, med njimi vaški stražarji, četniki in domobranci.³¹¹

Izhajajoč iz meščanskega intelektualnega kroga in kot pripadnik krščanskega tabora se je Tine Debeljak zavedal stanja in posledic, ki jih je s seboj prinesel revolucionarni družbeni red. Bolj kot na vojaško-političnem se je udeleževal na literarnem področju. Ni se priključil protikomunističnim vojaškim skupinam, niti kasneje domobrancem, bil pa je zelo aktiven v literarnih krogih in se je zoperstavil kulturnemu molku, zapovedanemu s strani OF.³¹² Pri tem ga je vodilo prepričanje, da je treba med okupacijo slovenski jezik še bolj negovati in mu dati podporo.³¹³ Med ljudmi je imel velik ugled in mnogi so mu sledili. To ga je že v vojnem času postavilo na stran tistih, ki so jih komunisti označili za »sovražnike ljudstva«. Zato mu ob koncu vojne ni ostalo drugega, kot da se umakne pred novo oblastjo, saj se je zavedal nevarnosti, ki mu je pretila. O njegovem umiku je Jožejka povedala: »Konec vojne se je oče moral umakniti iz Slovenije, ker je bil na listi, na seznamu tistih, ki so bili ožigosani kot izdajalci, čeprav oče nikoli ni bil domobranec. Je pa bil ožigosan kot izdajalec zaradi tega, ker se ni držal kulturnega molka, ki ga je dirigirala komunistična partija.«³¹⁴

Kot v mnogih drugih družinah so maja 1945 tudi Debeljakovi stali pred težko dilemo, kakšne posledice bo imel umik na njihovo družinsko skupnost. Splošno

311 Od leta 1941 do konca vojne leta 1945 je revolucionarno nasilje v Ljubljani in njeni neposredni okolici terjalo skoraj 200 civilnih žrtev in okrog 1500 pripadnikov oborožene protirevolucije, predvsem zaradi povojnih množičnih umorov pripadnikov Slovenskega domobranstva. Glejte: Damjan Hančič, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945* (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2015), 9.

312 Kulturni molk je bil javno razglašen v resoluciji kulturnih delavcev v *Slovenskem poročevalcu*, 6. aprila 1942. Po mnenju zgodovinarja Aleša Gabriča je imela resolucija manifestativen značaj izjave pripadnosti kulturnih delavcev OF. Kulturni molk ni predvideval popolne prekinitve dela kulturnih institucij, saj bi to pomenilo prepustiti institucije brez boja fašističnemu vplivu. Aleš Gabrič, »Kulturni molk,« *Zgodovina Slovenije – Sistory, Prispevki za novejšo zgodovino*, pridobljeno 19. 9. 2023, https://www.sistory.si/cdn/publikacije/1-1000/12/Prispevki_za_novejso_zgodovino_1989_2.pdf#page=106.

313 V intervjuju za revijo *Zaveza* je prof. dr. Kajetan Gantar pritrnil Debeljakovemu stališču in je o kulturnem molku povedal: »To se mi zdi najbolj absurda, naravnost nora poteza, najbolj nesmiseln diktat. Narodu, ki je stoletja z besedo, s pesmijo in kulturo kot svojim edinim orožjem kljuboval pritiskom germanizacije, italijanizacije, islamizacije, v najtežjih preizkušnjah prepovedati besedo in zamašiti usta - to je zločin! ... Namen tega je bil, da narod postane in ostane nepisem in nekulturen: takšnemu narodu lažje vladaš.« Glejte: Helena Jaklitsch, »Kulturni molk – to je bil zločin! Pogovor z akademikom prof. dr. Kajetanom Gantarjem – I. del,« *Zaveza* 103, št. 1 (2017):74.

314 »Jožejka Debeljak,« *Zakladnica spominov*.

stanje je bilo napeto in kaotično, v strahu pred komunizmom so se umikale tako vojaške enote kot civilisti, ponekod posamezniki, drugod cele družine. Zaradi preteče nevarnosti in v želji po ohranitvi življenja se je oče Tine odločil, da zapusti dom. Najmlajša hčerka Jožejka je bila takrat bolna in bi bila pot zanjo preveč tvegana, zato se je na pot odpravil Tine sam. Ločitev družine je bila neizogibna. Očetu so se pri umiku pridružili tast Bogumil ter svakinji Bara in Vladimira. Drugi družinski člani so ostali v Sloveniji. Nihče ni pričakoval takšnega razvoja dogodkov, kot so sledili v naslednjih mesecih. Med ljudmi se je govorilo, da so v nevarnosti samo moški, ženske naj bi povojna oblast pustila pri miru. Kmalu pa se je izkazalo, da so bile tudi ženske deležne hudega nasilja in restriktivnih ukrepov povojne komunistične oblasti. Občutila jih je tudi Jožejkina mama Vera.

Z množico beguncev se je Tine Debeljak maja 1945 podal čez Ljubelj na avstrijsko Koroško, od koder je po bivanju v taboriščih Vetrinj, Lienz in Riccione leta 1946 prišel v Rim, od tam pa marca 1948 emigriral v Argentino. Argentina je bila od vseh držav edina, ki je poleg mladih in zdravih prišlekov sprejemala tudi družine in starejše. Ker je bil Tinetov tast Bogumil, ki je potoval z njimi, že v letih, so se odločili za selitev v Argentino. Ne zavedajoč se trajnosti in posledic, ki jih je predstavljal odhod iz Slovenije, je umik maja 1945 Debeljakove ločil za skoraj deset let in jih trajno zaznamoval z begunstvom.

Leta ločitve

Po prihodu v Buenos Aires je bil Tine Debeljak, ki je tja prišel brez družine, najprej nameščen v Imigrant hotelu, v katerem so bili nastanjeni priseljenci različnih narodov.³¹⁵ Begunce, ki so prispeli v Argentino, so začasno nastanili v prehodnem centru. Po nekaj dneh so začeli posamezni rojaki, ki so že dlje časa bivali v Argentini, prišleke seznanjati z možnostmi zaposlitve in s pridobitvijo stanovanja.³¹⁶ Za naselitev so begunci v tistem času lahko izbrali katerikoli kraj v Argentini.

---

315 Priseljski dom v Buenos Airesu (šp. *Hotel de Inmigrantes*) je bil kompleks stavb blizu pristanišča, zgrajen med leti 1906 in 1911 za sprejem, začasno nastanitev in pomoč številnim priseljencem. Dom je deloval do leta 1953, leta 1995 pa je bil razglašen za spomenik državnega pomena. Danes je v njem urejen Državni muzej priseljevanja. Ob prihodu slovenskih beguncev so bile v Priseljskem domu skupne spalnice in obednice. Prišleke so fotografirali in jim pripravili osebne izkaznice. Za večino je bilo posebno doživetje priti v večmilijonsko mesto s širokimi cestami, prometom in velikimi stavbami. Hkrati so opazili, da so v marsikaterih smetnjakih odvržene cele štruce belega kruha, kar jih je, zaradi prestanega pomanjkanja v taboriščih, močno prizadelo. Starejši so otrokom govorili, da je to velik greh, saj po svetu toliko ljudi trpi zaradi lakote, tukaj pa kruh mejejo stran.

316 Begunci so do zaposlitve prišli dokaj enostavno, vendar predvsem v tistih poklicih, kjer niso potrebovali znanja španščine. Boljša mesta so bila prihranjena za Argentinec. Begunci so prevzeli vsako ponujeno delo, ki jim je zagotavljalo preživetje, potem pa so začeli z iskanjem boljšega delovnega mesta. Hvaležni so bili Argentini, da jih je lepo sprejela. Domačini so prišleke spoštovali. Argentina je bila med tistimi državami, ki je sprejela cele družine, tudi stare starše, otroke in mame, torej vse prišleke, ne glede na razlike v starosti.

Po prihodu je Tine najprej dobil zaposlitev v farmacevtski tovarni, nato pa je bil vratar v tovarni cementa v kraju Olavaria, v tovarni Loma Negra.³¹⁷ Mesto je ležalo sredi pampe³¹⁸ in je bilo od Buenos Airesa oddaljeno osem ur vožnje z vlakom, zato je Debeljak živel na območju tovarne, občasno pa je prišel v Buenos Aires, da je ohranjal in vzdrževal stike s slovensko skupnostjo ter sledil novostim. V Olavarii je bival v majhni delavski sobici s posteljo, nočno omarico, omaro za obleko, mizo, stolom ter umivalnikom z mrzlo in toplo vodo. Prostor si je počasi polnil s knjigami, ki jih je redno kupoval, saj so bile zelo poceni. Branje v španščini mu je odprlo nova obzorja svetovnih klasikov in mu pomagalo prebroditi težke trenutke osamljenosti in ločitve od družine. V tem času je veliko pisal in prevajal.

V Loma Negri je delalo precej staroslovencev, s katerimi je Debeljak kmalu navezal stike in jim večkrat pomagal pri pisanju pism v slovenščini, ker slovenščine niso več obvladali. Po nekaj letih je Debeljak napredoval v uradnika in v času prihoda njegove družine v Argentino zaprosil za pisarniško službo v centru mesta Buenos Airesa, ki jo je tudi dobil.³¹⁹ Tako je bil nastanjen bližje svoji družini, od katere je bil dolga leta ločen. O njegovih službah je Jožejka povedala:

Ta prvo je dobil delo kot pomivač steklenic. V Argentini je b'lo tako. Si lahko dobil delo, ampak tako ročno delo, ker prvič nisi znal španščine, drugič so Argentinci obdržali za svoje ta prva mesta. In ti si prevzel, karkol' je pr'šlo. Ravno t'ko tudi dr. Komar³²⁰ je najprej delal steklenice. In baje je na vlaku bral grške klasike v originalu. Ampak napravljen je bil v delavskega pajaca. In tam je slučajno bil en profesor z univerze, ki je videl, da ta človek v pajacu bere grško. Grško, v Argentini! Kdo to bere, nobeden ne! In ga je ogovoril in iz tega je potem prišlo, da so ga povabil v katoliško šolo, na univerzo, da je predaval. In potem je bil veliko let redni profesor na univerzi. In tako je vsak vzel prvo službo, ki se mu je ponudila. Saj potem so začel'

---

317 Podjetje Loma Negra je bilo ustanovljeno pred približno sto leti in je še danes vodilni proizvajalec cementa, betona in apna v Argentini. »Loma Negra,« Loma Negra, pridobljeno 31. 3. 2023, <https://www.lomanegra.com/quienes-somos/>.

318 Pampa je obširen travnat svet z visoko travo v Južni Ameriki. Fran, »pampa,« pridobljeno 19. 9. 2023, <https://fran.si/iskanje?Query=pampa&View=2>.

319 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

320 Prof. dr. Milan Komar, slovenski filozof in esejist, se je rodil 4. 6. 1921 v Ljubljani, kot sin primorskih beguncev po prvi svetovni vojni. Osnovno šolo je obiskoval v Škofji Loki, klasično gimnazijo v Ljubljani, nadaljeval je s študijem prava in bil v doktorja prava promoviran leta 1943. Zasebno se je ob študiju prava poglobljal v filozofijo. V času študija je bil član Katoliške akcije. Komar je bil na spisku petih, ki jim je OF grozila s smrtjo. Po koncu vojne se je moral umakniti iz domovine. Leta 1948 je odpotoval v Argentino, kjer se je najprej preživljal z ročnim delom. Že kmalu je dosegel diplomu profesorja filozofije in pedagogike in začel poučevati na raznih znanstvenih ustanovah. Pomembna in odmevna so bila predavanja, ki jih je imel za slovensko skupnost. Bil je predvsem mislec in učitelj in je zato le manjši del njegovih razmišljanj našel pot v pisano besedo. V slovenščini je napisal veliko razprav, meditacij in uvodnikov, ki so izšli v treh knjigah. Objavljal je v raznih argentinskih, pa tudi v slovenskih publikacijah. Z ženo Majdo, roj. Ahačič, je imel šest otrok. Umrli je v Buenos Airesu, 20. 1. 2006, pokopan pa je v Sloveniji, na ljubljanskih Žalah. Glejte: »Zavod za krščansko realistično misel,« Milan Komar – Biografija, pridobljeno 22. 11. 2023, <https://philosophia.si/milan-komar-2/milan-komar-biografija/>.

druge službe iskat', boljše. In tako je šel moj oče v Loma Negro, 400 kilometrov iz mesta Buenos Aires ven. Enkrat na mesec se je pripeljal nazaj domov in je zvedel, kaj se dogaja. Stanoval je pri tastu in pri naših tetah. In tako so, kar nekako se vdal' v usodo in obenem rekli: »Hvala Bogu, Argentina nas je dobr' sprejela.«³²¹

Leta ločitve so močno vplivala na Debeljakovo literarno delo. Z literarnim ustvarjanjem je zapolnjeval praznino, ki jo je čutil, osamljen, daleč stran od svoje družine in domovine. S pisanjem je izrazil tudi bolečino tistih Slovencev, ki so bili žrtve med in povojnih pobojev, nasilja in političnega izbrisa s strani komunističnih oblastnikov. Leta 1949 je izdal prvo leposlovno delo emigrantov v Argentini z naslovom *Velika črna maša za pobite Slovence*,³²² ki je bila namenjena vsem rojakom, umorjenim med in po vojni. Pesniško zbirko *Poljub*, ki je izšla dve leti zatem, je posvetil svoji ženi Veri. V zbirki *Marija*, ki je izšla leta 1954, pa je spregovoril o hrepenenju po družini in želji, da bi se vrnil v domovino. *Črni Kamnitnik*, ki je bil napisan kot zbirka proznih črtic, je nastal, ko je Debeljak delal kot vratar v tovarni cementa. V njem so poleg črtic zbrani pesmi in pisma domačim, ki so nastajali med leti 1950–1954³²³ in v katerih je izrazil svojo bolečino zaradi ločenosti od družine in domovine ter močno hrepenenje po ženi in otrocih v upanju na čas, ko bodo spet skupaj:

In tako ni za mamico ostalo prostora na papirju, pa ga je še toliko v mojem srcu, za vse vas. Pa kaj bi tudi brez nje in njene brige, pa njene besede, ki je gotovo še več vredna; boste že videli. Jaz sicer že leta nisem dobil njene besede, pa jo imam še vedno v ušesih: v nočeh mi pove vse in jaz ji ne morem dati drugega kot poljub in svojo zvestobo in upanje na čas, ko se bomo pogovorili o vsem, kar smo doživeli v teh letih, ko ste rastle daleč od mene in sem se jaz staral v tej puščavi ...³²⁴

Debeljak je čutil težo skrbi, ki jo je nosila žena z otroki v domovini. Najhuje mu je bilo, ker ji ni mogel stati ob strani, ji pomagati v materialnem smislu in pri vzgoji otrok. Občudoval je njeno pokončno držo in ji v pismih izražal naklonjenost:

Najdražja, ob dvajsetletnici poroke Ti hitim »čestitati«, ker si dobila takega moža, ki že skoraj deset let sam pohaja po svetu, namesto da bi bil ob Tebi in vzgajal družino ... Lep mož, ne? Toda jaz čestitam sebi, da mi je Bog dal tako ženo, ki je brez moža vzdržala taka leta, kot nisva mislila, da jih bova živela ne preživela, pa sva jih le, in

321 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

322 Lirsko-epska pesnitev Tineta Debeljaka *Velika črna maša za pobite Slovence* je prvič izšla leta 1949 v Buenos Airesu pod psevdonimom Jeremija Kalin in predstavlja prvo leposlovno knjigo povojne emigracije v Argentini. V delu je avtor prikazal grozote vojne in revolucije. Knjiga je opremljena z lesorezi Bare Remec. »Velika črna maša za pobite Slovence,« Družina, pridobljeno 3. 4. 2023, <https://www.druzina.si/knjiga/velika-crna-masa-za-pobite-slovence>.

323 Gradivo je uredil in oblikoval Debeljakov vnuk Marko Vombergar, izšlo pa je v zbirki *Loški razgledi*, Doneski 9, v založbi Družina d. o. o., skupaj z Muzejskim društvom Škofja Loka, v Ljubljani, leta 2003.

324 Tine Debeljak, *Črni Kamnitnik: Loma Negra* (Ljubljana: Družina, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2003), 239.

zdaj je odločena, da ona gre za možem, kjer je in v razmere, kakršne so ... Prav to zadnje pa zahteva novega junaštva, nič manjšega kot vsa ta leta.³²⁵

Kljub velikemu domotožju se Debeljak v Slovenijo ni več vrnil, vez z njo pa je ohranjal s pomočjo literarnega ustvarjanja, branja in pisanja v slovenskem jeziku.

Mama Vera in otroci

Debeljakova žena Vera je po vojni z otroki ostala v Sloveniji, saj se zaradi bolezni najmlajše Jožejke ni pridružila valu beguncev, ki so se umikali pred komunizmom. V skrbi za tri mladoletne otroke in mamo je bila prepuščena sama sebi in brez rednega zaslužka. Najstarejši sin Tine je imel ob koncu vojne devet let, hčerka Metka pet let, najmlajša Jožejka pa komaj dve leti. Z njimi je v domovini ostala še stara mama Marija.³²⁶ Živeli so v hiši maminega očeta Bogumila v Ljubljani.³²⁷ Hiša je bila zaplenjena za potrebe nove oblasti, Remca pa so obsodili na osemnajst let zopora in ga razlastili, ker je bil med vojno politično angažiran.³²⁸

V njihov dom je po vojni prišla OZNA in z odlokom določila, da morajo v nekaj urah zapustiti hišo. S seboj so lahko vzeli le nekaj otroških igrač, obleke in perila, ostalo pa so morali pustiti v hiši. Za kratek čas so jih preselili v vilo na ljubljanski grad, od koder so jih ponovno izselili. Do njih je takrat prišla neka partizanka in jim rekla: »Gospoda, vi morate it' ven, ker smo se mi borili.«³²⁹ Stara mama, mama in trije otroci so se želeli preseliti k staremu očetu po očetovi strani v Škofjo Loko, a jim oblast tega ni dovolila. Po dveh dneh bivanja v Škofji Loki je prišla OZNA in mami ukazala: »Ne, gospa tovarišica! Vi ste kaznovani, zato morate it' v Pajkovo hišo.«³³⁰ Na ljubljanskem občinskem uradu so jim nato dodelili stanovanje v hiši znanega klobučarja Pajka³³¹ na Tržaški cesti na Viču v Ljubljani. Tam so imeli na voljo le majhno lovsko sobico v velikosti šestnajstih kvadratnih metrov s kmečko pečjo. V sobi so kuhali, jedli in spali. Pot do stranišča je vodila skozi kuhinjo Pajkovih in so se morali drug drugemu stalno prilagajati, kar je bilo za

325 Pismo ženi, napisano v Loma Negri, 2. 6. 1954. Glejte: Debeljak, Črni Kamnitnik: Loma Negra, 118.

326 Štefan Kržišnik, »Pogovor: Jožejka Debeljak in Jože Žakelj,« Svobodna Slovenija, pridobljeno 14. 6. 2023, <https://svobodnaslovenija.com.ar/pogovor-jozejka-debeljak-in-joze-zakelj/>.

327 Ko je Bogumil Remec prišel v Argentino, je bil star blizu 70 let, tam je prevzel mesto navadnega delavca v botaničnem vrtu. V Argentino je prišel kot italijanski državljani, ker je bil rojen v Trstu.

328 »Jožejka Debeljak Žakelj – pričevanje o družini dr. Tineta Debeljaka, 1. del, 25. 10. 2015,« Radio Ognjišče – Moja zgodba, pridobljeno 16. 6. 2023, <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2015/11/04/25-10-2015-jo-ejka-debeljak-akelj-n-pri-evanje-o-dru-ini-dr-tineta-debeljaka-1-del>.

329 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

330 Ibidem.

331 Rudolf Pajk je začel samostojno klobučarsko obrt v Ljubljani leta 1927. Po desetletjih vzponov in padcev, ki so mu botrovali tudi ostri ukrepi jugoslovanske komunistične oblasti, se je klobučarska obrt leta 1991 s tretjo generacijo vrnila v staro delavnico na Tržaško ulico in nadaljevala s tradicijo klobučarske obrti rodbine Pajk, »Zgodovina podjetja Pajk klobuki,« Pajk klobuki, pridobljeno 3. 4. 2023, <https://shop.pajk-klobuki.si/zgodovina>.

Dokument št. 1

SEZNAM OSEB, KATERIM SO NAMERAVALI ZAPLENITI HIŠE ZA POTREBE MINISTROV
NARODNE VLADE SLOVENIJE, 18. 5. 1945

TEHNIČNI ODELEK
pri Predsedstvu Narodne vlade
Slovenije
Štev.2.

V Ljubljani, dne 18.maja 1945.

KOMISIJA NARODNE IMOVINE
v roke tov.predsednika dr. Milana Lemeža,

Ljubljana.

Potrebna so nam ~~zanimaja~~ pojasnila o gotovih hišah oz.
lastnikih teh hiš, katere potrebujemo za naše ministre.
Potrebni so nam podatki po katerih se bo lahko izvršila
zaplomba imovine spodaj navedenih oseb:

Prof.Bogumil Remec, Zarnikova 17.
I. Nagy, Groharjeva 18.
I.Moskovič, Levstikova 31.
ing.Pirkmayer Milko, Vrtača 9.
Karel Češ, Grubarjevo nabrežje
Pavel Polak, Erjavčeva 27.
Walentschack Magda, Šubičevalo
August Tosti, Cesta v Rožno dolino 8.
dr.Egon Stare, Erjavčeva 16.
Karel Jurman, Tyrševa 34.
Mergenthaler z družino in zeto Stojanom, Zaloška 63.
ing.Kronih, Prešernova 7.
dr.Kalman Ghyocy, Erjavčeva
Emerich Mayer z družino, Wolfova ul.
Radio Birke, Mestni trg.
Radio Zrimsek, Aleksandrova c. (Philips)
Frida Tönius-Freyer, Kersnikova ul.
I.Globotschnigg, Metelkova ul.
Magda Schleimer, Šelenburgova ul.
Irma Drogenigg-Luckmann, Gosposvetska c.
Joško Medved, Rožnik
dr.G.Piccoli, Vrtača (pri vili ing.Pirkmayer)
Antonio Reschitz (tvrčka Arbor) na bivši "Iliriji"
Adeline Kosler, Čekinov grad in hčerka
Hilde Kosler, Vošnjakova in Dvorčakova ul.
dr.Fritz Luckmann, Gradišče 4.
Franc Perles, Prešernova 7. solastnika "Elite"
Pavel Perles,

Sart fašizmu-svoboda narodu!

Seznam oseb, katerim so nameravali zapleniti hiše za potrebe ministrov Narodne vlade Slovenije, Ljubljana, 18. 5. 1945. (Marta Milena Keršič in Neža Stres, Dokumenti o privilegijih političnih in državnih funkcionarjev v Sloveniji v obdobju socializma.)

obe družini skrajno neprijetno, saj jim ni dovoljevalo družinske intimne. Takšnih poniževalnih metod se je posluževala povojna komunistična oblast. Pri Pajkovih so živeli osem let.³³²

Velik problem je predstavljala skrb za preživetje družine. Hrana je bila na voljo le preko nakaznic in je bila regulirana.³³³ Jožekina mama Vera je morala v stiski in pomanjkanju hitro odreagirati, saj je na njej slonela vsa teža za preskrbo družine. Iznajdljivost in pogum sta ji pomagala prebroditi težke čase. Pred vojno je imela s svojo sestro na Poljanski cesti papirnico s šolskimi potrebščinami, iz katere je tik pred koncem vojne nekaj blaga skrila pri sosedih in dobrih prijateljih ter ga potem občasno prodajala na črno. Del potrebnih stroškov je pokrila s prodajo kave in drugih stvari, ki jih je prejemale v paketih iz tujine.³³⁴ Mama je bila nekaj časa tudi v službi v mesnici, kjer je vodila knjigovodstvo, a to ni bila stalna služba. Za preživetje je bilo potrebno veliko iznajdljivosti, prilagajanja in izkušenosti. Svoje je h gospodinjstvu doprinesla tudi stara mama Marija, ki je zelo dobro kuhala in je znala iz skromnih sestavin pripraviti polnovredne in zdrave obroke.³³⁵ Jožekina se je spominjala: »Stara mama je znala dobro kuhat', t'ko iz malega. Saj tud' vse te njene kuharske knjige so narejene za človeka, ki mora šparat. In ona se je potem res držala tega. In smo jedli dobro, pravilno, ampak z najmanjšimi stroški.«³³⁶

---

332 Mama s tremi otroki se je morala preseliti na Tržaško cesto 60 v Ljubljani. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-862/2006; Kržišnik, »Pogovor,« 4. Ksenija Hočevar, »Očeta sem prvič videla pri desetih letih,« Jožekina Debeljak Žakelj, najmlajša hči dr. Tineta Debeljaka,« Družina, 5. 7. 2015, pridobljeno 11. 7. 2023, <https://www.druzina.si/clanek/64-27-oceta-sem-prvic-videla-pri-desetih-letih>.

333 Prva povojna leta so poleg drugih težav prinesla tudi probleme s preskrbo. Na področju prehrane je za preskrbo prebivalstva skrbelo Ministrstvo za trgovino in preskrbo, ki je sprejemalo zakone in dajalo navodila nižjim organom. To obdobje je bilo najprej zaznamovano s sistemom racionirane, nato pa zagotovljene preskrbe ter s tem povezanimi živilskimi in potrošniškimi nakaznicami. Glejte: Maja Povalej in Žarko Štrumbel, »Preskrba prebivalstva ter prehranjevanje v menzah oz. delavsko-uslužbenskih restavracijah v letih 1945–1950,« v: 37. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenij: Programska knjižica (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Inštitut za novejšo zgodovino, 2014), 29.

334 Paketi so bili vedno skrbno pregledani in se je večkrat zgodilo, da vse stvari, ki so bili poslane, niso prispele do naslovnika. Najbolj priljubljena stvar za pošiljanje so bila kavna zrna, ker v Sloveniji kava ni bila na voljo. Ko si jo dobil, si jo prodal in imel nekaj denarja. Glejte: Anči Porcelo Žakelj, »V štirih urah morate oditi,« I. in II. del, Rafaelova družba, pridobljeno 11. 10. 2023, https://www.rafaelova-druzba.si/index.php?nav=70&sel_id=1418.

335 Marija Remec si je s samoizobraževanjem pridobila bogato kuharsko znanje in tudi sama napisala več kuharskih knjig, med njimi najbolj znano *Varčna kuharica, za slabe in dobre čase*. V knjigi je močno prisotna socialna nota priprave jedi, saj je bilo treba v času prve svetovne vojne skrbeti za skrajno varčnost in pripravo jedi s skromnimi sredstvi. Glejte: Marija Remec, *Varčna kuharica, za slabe in dobre čase: sestavila v vojnem letu 1915 Marija Remec*, (Ljubljana: Družina, 2015), 7–11.

336 »Jožekina Debeljak,« Zakladnica spominov.

V veliko pomoč pri preživljanju so jim bili družinski prijatelji. Jožejka se je dobro spominjala pomoči slavista prof. Dolenca,³³⁷ ki je bil dolga leta zaprt, po izpustu pa je šel k bratu na kmetijo za pomočnika. Ko je prejel prvo pokojnino, jo je nesel Jožejkini stari mami, češ, da bolj potrebuje finančna sredstva, kot on sam.³³⁸

Prva povojna leta v domovini Jožejki niso ostala v spominu, saj je bila še premlada, da bi razumela okoliščine, v katerih so se znašli. Ohranila pa je nekaj živih prizorov iz kasnejših šolskih let, ki so jo zaznamovala z drugorazrednostjo, zapostavljenostjo in šikaniranjem. Brez očeta je bilo življenje že samo po sebi veliko težje, a to jih ni obvarovalo pred opazkami in negativnim mnenjem okolice in javnosti. Njihovo družino so označili za sovražnike in izdajalce ljudstva. Še najbolj sta ob tem trpela mama in najstarejši sin Tine, ki je takrat obiskoval klasično gimnazijo in se je že zavedal ponižanja, ki ga je družina utrpela zaradi povojne oblasti.

Jožejki so v lepem spominu ostala dejanja dobrih ljudi, ki so jim lajšala dneve brez očeta. Neka gospa iz Ljubljane je imela v Dvoru pri Polhovem Gradcu manjšo hišo in jo je ponudila Debeljakovim, da so tam preživljali poletne počitnice. Druga gospa jim je nudila počitnice v Srednji vasi pri Bohinju. Veliko dobrih ljudi se je zavzelo zanje in jim pomagalo:

Je pa b'lo velik' dobrih ljudi. Jaz vem, da smo hodili na počitnice v Polhov Gradec, k eni gospe, ki je bila od tam, kjer smo mi stanoval'. Je imela eno hiš'co v Dvoru. In je rekla: »Veste kaj, jest te hiš'ce ne potrebujem, pejte v letnih časih tje na počitnice.« In tako, če se ne motim, dvakrat, al' trikrat smo šli na počitnice. Za cele počitnice, dva mesca, al' kok je b'lo. Smo šli brezplačno. Dobri ljudje. Drugič smo šli tud' z eno gospo v Srednjo vas pri Bohinju na počitnice. Ne da bi moral' plačat'. To se prav, dobri ljudje so b'li. Ne vsi, ampak velik jih je bilo, ki so se takole zavzel', ko so vid'l, da nimamo rednih dohodkov ... Še druga družina nam je pošiljala jabolka. Cel zabojček jabolk. Saj pravim, da je bilo takih družin veliko. Potem me je moja birmanska botra peljala k svojemu bratu, v vas blizu Ljubljane proti Grosuplju. Sem b'la jaz na počitnicah parkrat. T'ko da, moram rečt, da so b'li ljudje dobri.³³⁹

Ob prizadevanjih stare mame in mame, da bi otrokom zagotovili vsaj kolikor toliko človeka vredno življenje, je stalno zevala praznina, ki jih je spremljala, ker ob sebi niso imeli moža in očeta. Z notranjo močjo, vero, zaupanjem in pomočjo dobrih ljudi so premagovali težke dneve. Njihovo stisko je od daleč spremljal oče

337 Ivan Dolenc (1884–1971) slavist, profesor. Konec novembra 1943 je imel v Novem mestu protikomunistični govor, zaradi katerega je bil maja 1945 aretiran in marca 1946 obsojen na dve leti zapora, zaplembo premoženja in pet let izgube volilne pravice. Glejte: Silvester Čuk, »Obletnica meseca: Ivan Dolenc.« Revija Ognjišče, pridobljeno 26. 9. 2023, <https://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/27-obletnica-meseca/2435-ivan-dolenc>.

338 »Jožejka Debeljak Žakelj – pričevanje o družini dr. Tineta Debeljaka, 1. del, 25. 10. 2015,« Radio Ognjišče – Moja zgodba, pridobljeno 16. 6. 2023, <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2015/11/04/25-10-2015-jo-ejka-debeljak-akelj-n-pri-evanje-o-dru-ini-dr-tineta-debeljaka-1-del>.

339 Ibidem.

Tine v Argentini. Bilo mu je zelo hudo, da jim ni mogel biti v pomoč. Za božič leta 1951 jim je pisal: »Še nekaj vrstic je ostalo, tako da lahko še enkrat poljubim prav posebno mamico, ki veliko trpi, toliko se trudi in toliko gleda, kako bi vas, otroci moji, mogla spraviti po koncu zdrave in izobražene, da bi mogli sami nekoč stati v svetu s svojimi nogami. Saj jaz sem tako suh član družine, ona pa je življenje in sok ... Poljubite jo z novim letom v mojem imenu in ljubite jo, kot jo jaz ljubim, mamico Vašo!«³⁴⁰

Z očetom so vzdrževali stike le preko pisem, v katerih so se podpisovali s psevdonomimom in nikoli s pravimi imeni, saj so pošiljke na pošti pregledovali. Na tak način so se hoteli izogniti dodatnim nevšečnostim, ki bi se lahko pojavile zaradi sumov jugoslovanskih oblastnikov, da netijo kakšno protidržavno zaroto. »Z očetom smo imeli precej stika po pismih, telefona takrat še nismo imel', interneta še manj. Ampak nikol' nismo pisal' na njegovo pravo ime, ampak smo zmeraj pisal' Anica Škerlj ... zdej če so pisma odpiral, če je kdo poznal situacijo, so vedel', kdo smo. Nikol' pa niso nikjer pisal', al' pa da bi se vid'lo, da je bila cenzura,« je povedala Jožejka. Ko so očetova pisma prispela, je bilo v hiši veliko veselje, kar je Jožejki posebej ostalo v spominu: »To je bila najlepša stvar, kar jih je bilo. Vedno, ko so prišla pisma, smo vsi brali ... Vedno smo se pogovarjali ... Vedno smo bili veseli, ko so prišla pisma ... Očetova pisma so bila precej pogosta. Mama mu je potem odgovarjala in mi smo mu risali. Prve risbice smo mu poslali, da bi vedel, da mislimo nanj. Zelo pomembno je, da ga imaš vedno ob sebi, tudi če ni fizično prisoten ... Vedno je bil prisoten v družini.«³⁴¹

Pisma, ki so jih pošiljali v Argentino, so bila poslana na naslov mamine sestre Bare Remec, na pismo pa so namesto Barinega ali očetovega imena napisali ime »Anica Škerlj«. Jožejka ni izvedela, zakaj so izbrali to ime, ali je bila to kakšna njihova sorodnica, ali je bilo ime izbrano naključno. V pismih se je mama podpisovala kot »Mama«, starejša sestra je bila »Ljubica«, Jožejka »Srček«, brat Tine pa »Falot« ali »Fant«. Ata je bil »Atek«, teta Vladimira je postala »Čokolada«, druga teta Bara Remec pa je bila »Umetnica.«³⁴²

Da bi Tine Debeljak ženo obvaroval pred še večjimi pritiski, vseskozi je morala namreč prestajati Udbina zasliševanja, ji ni poročal o svojem umetniškem ustvarjanju v Argentini. Tako so domači njegovo knjigo *Črna maša* prvič videli šele na knjižni polici ob prihodu v Argentino.³⁴³ Jožejka je v svojih spominih po-

340 Pismo je Debeljak napisal v Loma Negri, 12. 12. 1951. Glejte: Debeljak, *Črni Kamnitnik*, 85.

341 Žakelj, »V štirih urah morate oditi.«

342 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

343 Hočevar, »Očeta sem prvič videla«; »Jožejka Debeljak Žakelj – pričevanje o družini dr. Tineta Debeljaka, 1. del, 25. 10. 2015,« Radio Ognjišče – Moja zgodba, pridobljeno 16. 6. 2023, <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2015/11/04/25-10-2015-jo-ekja-debeljak-akelj-n-pri-evanje-o-dru-ini-dr-tineta-debeljaka-1-del>.

vedala: »Črna maša ... mi zanjo sploh nismo ved'l, dokler nismo pr'šli v Argentino. Niti nismo je vid'l, niti ni sporočil (oče, op. a.), da je izšla ta knjiga. Zakaj? Zato, ker je vedu, da bi mamu lahko zasliš'val, ona bi se morala branit'. Težko, da bi rekla: ‚Ne vem.‘ Če pa ni vid'la, pa ni ved'la. ‚Jaz tega ne vem, jaz nisem še nikol' v svojem življenju neč slišala o tej knjigi.‘ In gotov' nas bi še bel' sekiral, kot so nas pa seki-ral', če bi izvedeli, da imamo to knjigo.«

Pesniški zbirki *Mariji* in *Poljub* jim je oče kljub vsem zadržkom in preprekam poslal v domovino. Zbirko *Poljub* je posvetil svoji ženi in jo je zaradi previdnosti poslal zavito v paket v obliki čokolade, da je ne bi odkrili in prestregli.³⁴⁴ V pesmih je skozi umetniško besedo izrazil bolečino ločitve ter hrepenenje, da bi se ponovno srečal z ženo in se vrnil v domovino. Februarja 1951 je v Loma Negri napisal:

*S poljubom tvojim šel sem v blodnje světa,
držim na ustnah ga kot méd metulja:
z rož Tvojih sél je v trpek grm trnulja –
ne dam mu odleteti ... noče s cvéta ...*

*Vihar me trese – Tvoj metulj ne odleta,
žar tropski žge – sem v senci kril iz tulja,
grom vdarja v mé – ne ospèm cvetov s kobulja:
čimbolj je méd grenkost – bolj sva zažeta ...*

*Kaj, žena, trni ostric so: domovina ...
razpor sveta ... tujina ... črtov hrup!
Najbolj boli ta cvet ... cvet ... slast edina,
v pasijonki ustnic mojih – Tvoj poljub:*

*v dan – mrzel žar ... v noč – žgoča mesečina ...
Trpim pod zvezdo Križ: Ljubezen, Vera, Up ...³⁴⁵*

Jožekja je v pričevanju ohranila spomin na mamino veselje ob srečanju s pesniško zbirko:

Ko je oče izdal knjigo *Poljub* v Argentini, kar tako ni mogu poslat'. Ker je bila ta knjiga *Poljub* napisana kot ljubezen do moje mame. To je men' se zdi edina knjiga v cel'mu svetu, da izpoveduje ljubezen v knjigi svoji ženi in ne svoji ljubici. In da bi mama dobila to knjigo v roko na kakšen način? So vzel' štanjol papir od čokolade, prave čokolade in zavili to knjigo v tist' papir, čokoladni papir in dal' noter v pakete. Ker pakete smo dobival', ampak zmeraj pregledane. In noter je bilo tisto od čokolade in so mislili, kdor je pregledoval, da je res čokolada. Ker je imela tudi formo

344 Hočevar, »Očeta sem prvič videla'«

345 Pesem je nastala v Loma Negri, 14. 2. 1951. Glejte: Debeljak, *Črni Kamnitnik*, 192.

čokolade, deset krat dvajset je b'la knjiga in je čist lahko šla mimo. In veš, kakšno veselje je to b'lo, ko je mama vid'la tisto knjigo.

Upanje, da se bodo zadeve vsaj nekoliko umirile in da se bo selitev čez ocean uredila, je mami Veri prineslo šele leto 1954, ko je po posredovanju Rdečega križa oziroma Združenih narodov jugoslovanska oblast dovolila združevanje ločenih družin, kar je končno pripomoglo k snidenju družinskih članov, ki se niso videli skoraj deset let.³⁴⁶ Debeljakovi so začeli urejati dokumentacijo za odhod. Brez posebnega dovoljenja se ni mogel nihče izseliti, ob ilegalnem prestopu meje pa je obstajalo tveganje, da te na meji ubijejo.³⁴⁷ Do dneva odhoda sta Vero spremljala strah in negotovost, ali jim bo uspelo iti na pot. Na meji med Jugoslavijo in Italijo je policija pregledala vso njeno prtljago in bi v primeru, da bi v njej našla kaj obremenilnega, odhod lahko preprečila. Olajšanje je mama začutila šele, ko so z vlakom prečkali italijansko mejo in se ni več bala, da ji bo kdo preprečil odhod. Strah, da se ne bodo uspeli srečati, je v pismih izrazil tudi oče Tine. Junija 1954, tik preden so odšli na pot, jim je pisal: »*Včasih se celo bojim, da bo v zadnjem trenutku prišlo kaj vmes in bo med nami pretrgalo še sanje o svidenju. Lahko bo to čas evropske politike, lahko kaj drugega. Pa upam, da zdaj gre zares in da nam čas ne bo stopil nasproti.*«³⁴⁸ V istem pismu je otrokom naročil, naj ohranijo spomine na čudovito slovensko pokrajino, preden bodo zapustili domovino: »*Otrokom želim srečne uspehe v šoli in zadnje počitnice v miru: do dna srca naj si vtisnejo zadnje vtise iz Domovine, še bolj, če gredo na vrh Triglava ponje ... po vtis in po slovo ... Tu ni hribov, vse sama ravnina, kamor seže oko ... žalostna, trnova in polna – cvetov ...*«³⁴⁹

Kljub veliki ljubezni do rodne domovine Slovenije je Jožejka zapisala, da odhod v tujino zanje ni pomenil izkoreninjenja, ampak odhod v nekakšno oazo: »... ker je bilo doma zelo hudo. Predvsem moja mama je toliko pretrpela, preganjanje in

---

346 Leta 1950 so se pojavile želje po združevanju družin, katerih člani so bili iz različnih razlogov ločeni in so živeli v različnih državah. Jugoslovanske oblasti so v imenu združevanja družin dopuščale izselitev na podlagi vloženi prošnji. Prošnje so najprej obravnavali po posamičnih primerih. Ko je leta 1952 Zvezni sekretariat za notranje zadeve izdal dekret o urejanju izselitve družinskih članov, otrok in staršev vseh vojnih ujetnikov in oseb, ki so med drugo vojno ali po njej zapustili državo, je sledila sistemska ureditev postopkov. Prošnje za pridobitev potnih listov za sorodnike političnih emigrantov so še vedno obravnavali posamično, to je individualno. Tako je sredi petdesetih let sledil val izseljevanja, ki je zajel družinske člane v tujini živčih emigrantov. Glejte: Marina Lukšič Hacin, »Političnost migracij po drugi svetovni vojni: Od politike revanšizma do amnestije,« Dve domovini Two Homelands, 50, (Ljubljana: Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, 2019), 193, pridobljeno 14. 9. 2023, doi: <https://doi.org/10.3986/dd.v2019i50.7465>

347 Žakelj, »V štirih urah morate oditi.«

348 Pismo je bilo napisano v Loma Negri, 16. 6. 1954. Glejte: Debeljak, Črni Kamnitnik, 120.

349 Ibidem.

vse drugo, da smo čutili olajšanje, veliko olajšanje, ko smo zapustili Jugoslavijo. To vam ne daje občutka, da ste izkoreninjeni.«³⁵⁰

Stara mama Marija ni mogla na dolgo pot proti Argentini, ki bi bila zanjo zaradi starosti preveč tvegana, zato se je preselila k sinu Bogumilu, ki je bil duhovnik jezuit v Srbiji, v Kosovski Mitrovici.³⁵¹ Ob odhodu v novo deželo je kljub veselju, da se bodo po dolgih letih srečali z možem in očetom, sledilo novo slovo in ločitev družine, tokrat od stare mame, ki je ostala v domovini in pet let zatem umrla.³⁵²

Snidenje

Oče Tine je družini priskrbel hišo v predelu Haedo, to je približno uro in pol vožnje iz Buenos Airesa. Od tam je vsak dan potreboval tri ure za vožnjo do službe in nazaj. Pred prihodom v Buenos Aires je avgusta 1954 pisal ženi v domovino:

Danes s toliko večjim veseljem pišem pozdrav, ker sem bil včeraj v Buenos Airesu in sem videl novo stanovanje, ki je namenjeno vam in je prav lepo. Je lepa hišica sama zase, obzidana od obeh strani z zidom, z vrtom spredaj in zadaj, da smo čisto zase ... dve sobi s parketom ter precej veliko kuhinjco, ki bo tudi za jedilnico; napravili bomo mizo v kotu in slovenski kotichek, da bo zelo domače. Kopalnico s tušem ... potem še en tuš na vrtu, da se bodo otroci kar tam lahko kopali ... sadna drevesa in trava ... seveda zaenkrat še brez mene, ker ne bom mogel biti stalno med vami. Mislim pa, da je neprimerno bolje, da ste vi v Buenos Airesu, kakor pa, da jaz vas pritegnem v pampo, kjer nimajo otroci nobene bodočnosti in Ti nobene družbe ...«³⁵³

Po devetih letih so se mama in trije otroci v začetku septembra 1954 zopet srečali z očetom v Argentini. V Argentino so potovali preko Italije, oče pa je vzел kredit, da so lahko kupili štiri karte za pot z ladjo. Kot se je spominjala Jožejka, so se na poti proti Genovi v Trstu srečali z gospodom Jevnikarjem in se je mama Vera vseh šest ur, ko so čakali vlak, z njim pogovarjala. Z ladjo so izpluli iz Genove in se nato po morju vozili sedemnajst dni.³⁵⁴ Na isti ladji so bili tudi drugi Slovenci,

350 Žakelj, »V štirih urah morate oditi.« Jožejkin mož Jože Žakelj je o svoji izkušnji odhoda povedal: »Nisem čutil nobene nostalgije ob odhodu od tam, iz moje rojstne vasi. Z bratoma smo odšli s piščaljo in petjem, srečni, da gremo v nekaj novega, v obetavno prihodnost, za katero nismo vedeli, kaj je in kje je, ampak morali smo se rešiti iz tega pekla. To je bil nekakšen zapor, čeprav otroci tega nismo zelo občutili, vendar smo videli, kako je trpela moja mama, kako so trpeli starejši, kako so bili prestrašeni. Včasih so komisije hodile od ene hiše do druge in moja mama je takrat trepetala od strahu, ali jo bodo prišli iskat, da bi jo zaprli.« Glejte: Žakelj, »V štirih urah morate oditi.«

351 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov; Kržišnik, »Pogovor,« 4.

352 Marija Remec je umrla 29. junija 1956. Glejte: Remec, *Varčna kuharica, za slabe in dobre čase*, 7–11; »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

353 Pismo je bilo napisano v Loma Negri, 24. 8. 1954. Glejte: Debeljak, *Črni Kamnitnik*, 126.

354 Begunci so do Genove potovali z vlakom iz Ljubljane preko Trsta. Ladja iz Genove je odplula v Neapelj, prečkala Sredozemsko morje, prispela v Lizbono na Portugalskem, od tam pa je plula čez Atlantik do São Paula v Braziliji, kjer je preko Montevidea in reke Rio de la Plata priplula v pristanišče Buenos Aires. Potovanje je trajalo približno sedemnajst dni. Glejte: Žakelj, »V štirih urah morate oditi.«

med njimi Vombergarjevi,³⁵⁵ Erjavčevi in Budinekovi, tako da so imeli med dolgo potjo družbo in jim ni bilo dolgčas.³⁵⁶ Vožnja z ladjo je bila za mladino prijetna in zanimiva, starejšim pa dokaj neprijetna, predvsem zaradi slabosti in morske bolezni. Ko je ladja priplula do пристanišča v Buenos Airesu, so zagledali ogromno mesto z velikimi nebotičniki. Na obrežju so jih čakali oče Tine, teta Bara³⁵⁷ in stari oče Bogumil.

Takrat je Jožejka kot desetletna deklica prvič videla očeta v živo. »Očeta sem spoznala šele, ko sem prišla v Argentino. Čeprav sem imela eno leto, ko je odšel, sem ga spoznala šele pri desetih letih.«³⁵⁸ Mama je otrokom v domovini vsak dan pripovedovala o očetu, o njem so se veliko pogovarjali, pošiljal jim je pisma in fotografije, zato je Jožejka o prvem srečanju povedala:

Čeprav ga še nisem videla, nisem prišla k neznancu.³⁵⁹ Še zdaj se spomnim, kako sem ga gledala z ladje, ko smo pristajali, kako nam je mahal, kako je bil ves iz sebe ...³⁶⁰ Mi, ko smo očeta spoznal', smo ga videl' z ladje dol, se nam je zdel interesanten, čeprav je bil mal' bolj majhne postave in malo bolj okrogel, ampak je bil tak, kot smo si ga predstavljaj', ker je pošiljal slike domov. In tud' mama je o njem zmeraj izredno dobr' govorila in nas tud' informirala o tem, da smo imeli veliko spoštovanje do očeta. In smo ga rad' imel'.³⁶¹

O očetovem značaju je Jožejka povedala, da je bil nežen in dobra duša. Nikoli ni govoril o maščevanju nad komunisti in nad tistimi, ki so njihovo družino sramotili in zasmehovali. Namesto tega je poudarjal, da je za mirno človekovo vest potrebno odpuščanje. Otroke je učil razumevanja in strpnosti.

.....
355 Z Juretom Vombergarjem se je kasneje poročila Jožejkina sestra Meta.

356 Jožejkina pot je bilo tudi svojevrstno kulinarično doživetje, ki ji je ostalo v prijetnem spominu: »Edina stvar je bila, da smo ob prihodu v Genovo zagledali stojnico, na kateri so prodajali banane. Še nikoli prej nismo poskusili banan. Mama je kupila po eno za vsakega od nas, ker smo morali varčevati z denarjem, vendar se je izkazalo, da niso bile zrele, da so bile neužitne ... nismo jih marali. Prispeli smo v Brazilijo in ugotovili, da so tam mandarine. Za mandarine nismo vedeli. Pomaranče ja, mandarin pa nismo poznali. Najprej smo jih kupili ducat, potem pa smo pojedli štiri, pet ducatov mandarin.« Glejte: Žakelj, »V štirih urah morate oditi.«

357 Slikarka, grafičarka in umetnica Bara Remec je bila po vojni prav tako prisiljena v umik. V času bivanja v begunskih taboriščih v Avstriji in kasneje v Rimu se je njeno slikarsko ustvarjanje nadaljevalo. Ko je leta 1947 prišla v Argentino, so jo nagovorili predvsem narava in Indijanci, ki so bili izredno povezani s svojo zemljo. Poleg risanja se je ukvarjala tudi z grafikom in z opremljanjem knjig. V Argentini je imela več razstav, v domovini pa je bila dolga leta zamolčana. Šele ko je Slovenija postala samostojna, je bila v Ljubljani predstavljena njena prva razstava. O njej je bil posnet film z naslovom *Slikarka sinjih oči*. Umrla je leta 1991 v Barilochah. Glejte: »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

358 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

359 Hočevar, »Očeta sem prvič videla.«

360 Kržišnik, »Pogovor,« 5.

361 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

Je bil taka dobra duša. Ni šel nikol' na nož. Tud' v teh svojih pesnitvah nikol' ne kliče maščevanja nad komunisti. Mi zmeraj odpustimo. Kot katoličani mi zmeraj v Očenašu mol' mo: »... in odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom ...« In tako je držal to načelo, da je treba odpustit. Sicer je b'lo z'lo težko odpustit, v vseh ozirih. On je imel tle eno kariero, je moral vse pustit, da si je rešil golo življenje, ravno t'ko teta in stari oče. Stari oče je bil tukaj direktor, se pravi ravnatelj Poljanske gimnazije. Potem je bil svetnik pri ekonomistih. Tam, kjer so delal ta star stadion, je bil on tam zraven. Precej visoko funkcijo je imel. Je moral vse pustit in je bil star čez sedemdeset let, ko je prišel v Buenos Aires. In je šel za navadnega delavca v botanični vrt v Buenos Airesu. Zelo zanimiv vrt. In jest, ko sem enkrat rabila ene podatke za univerzo, sem šla tja in sem v knjižnici dobila tiste, ki so delal' tam. In sem komentirala, da je moj stari oče tam delal. Pa se je eden spomnil: »A, to je bil pa tist' starček, ki je poznal vsa latinska imena od vseh rož. Ker to, kdo zna to!« On je bil pa profesor botanike in fizike, matematike.³⁶²

Za razliko od mnogih družin, ki so imele po dolgoletni odsotnosti ob privajanju drug na drugega hude težave, so se mama in otroci z očetom Tinetom zelo lepo razumeli in so se hitro navadili drug na drugega.³⁶³ Po mamini zaslugi je bil prvi stik z očetom naravno nadaljevanje povezanosti, ki so jo gojili skozi leta ločenosti. Čeprav fizično daleč drug od drugega, so si bili v mislih blizu, saj so ves čas, ko so bili vsak na svojem koncu sveta, gojili tesno duhovno povezanost. Geografska oddaljenost in številne druge ovire niso pretrgale stikov med njimi. Ohranjali so družinsko povezanost, skrb drug za drugega, empatijo, vrednote, vero in ljubezen. Temu je botrovala mamina vzgoja, ki je otrokom o očetu, ko so bili še v domovini, redno pripovedovala. Tudi sicer so se ob priselitvi v novo državo na življenje v Argentini hitro privadili.

Prihoda mame Vere in otrok se je močno razveselil tudi stari oče Bogumil, ki je po devetih letih prvič videl svoje vnuke. Hčerka Vera je bila edina od njegovih petih otrok, ki se je poročila in imela otroke.³⁶⁴ Kmalu po njihovem prihodu je stari oče umrl. Gotovo je bilo zanj posebej boleče, da se ni več srečal z ženo Marijo, ki je ostala v domovini in do smrti živela pri svojem sinu.

Že pred prihodom v Argentino je Tine ženi predlagal, da bi se za nekaj ur na dan zaposlila, in sicer, da bi pomagala v slovenski pisarni Kulturne akcije.³⁶⁵ Na tak

---

362 Ibidem.

363 Ibidem.

364 Sin Bogumil je bil duhovnik, ena hčerka je zgodaj umrla, dve se nista poročili, družino si je ustvarila samo Vera.

365 Slovenska kulturna akcija (SKA) je osrednje kulturno društvo slovenskih emigrantov s sedežem v Buenos Airesu. Ustanovljeno je bilo leta 1954. Pobudo za ustanovitev sta dala Ruda Jurčec in Ladislav Lenček, ki sta k sodelovanju pritegnila kulturne ustvarjalce iz Argentine, Zamejstva in drugih držav, od osemdesetih let 20. stoletja pa so sodelovali tudi avtorji iz Slovenije. Slovenska kulturna akcija izdaja splošno kulturno revijo *Meddobje*, objavlja knjige, vsako leto prireja kulturne večere, koncerte, gledališke predstave in likovne razstave. Glejte: »Pogovor s

način bi prispevala k družinskemu proračunu, kar bi jim zelo koristilo. Debeljak je bil podpredsednik Kulturne akcije, ki je izdajala nekaj knjig letno, žena Vera pa bi pomagala pri razpošiljanju in prodaji teh knjižnih izdaj. Zaslužila bi 500 pesov, kar bi zadostovalo za najem hiše, kjer so bivali. Vera je delo prevzela in tako doprinesla k finančni stabilnosti družine.³⁶⁶ Prav tako je sodelovala pri Slovenski ljudski stranki v zboru zaupnikov in z velikim razumevanjem spremljala javno delo svojega moža ter mu pri tem pomagala, obenem pa je skrbela za vzgojo otrok.³⁶⁷ Nedvomno ji je aktivna vloga okrepila pozitiven občutek, da lahko dejavno sodeluje pri vključevanju svoje družine v novo okolje.

Kako naprej v novem svetu?

Vključevanje v javnost je od otrok Tineta, Mete in Jožejke zahtevalo, da se čimprej naučijo španskega jezika oziroma kastiljščine,³⁶⁸ zato jih je oče ob prihodu vpisal v privatno šolo, da so se začeli učiti španskega jezika in nadaljevali šolanje, ki so ga prekinili v Sloveniji. Začeli so obiskovati katoliško šolo, kjer so morali dopoldne in popoldne, ko je šola potekala, govoriti samo špansko. Jezika so se kmalu naučili, čeprav je Jožejka povedala, da je bila zanjo španščina težka in da jo je vedno spremljal slovenski naglas. Jožejkin brat Tine je bil ob prihodu v Argentino star osemnajst let in je ravno končal klasično gimnazijo v Ljubljani. Po prihodu je opravil izpite iz argentinske zgodovine, literature in zemljepisa, s čimer so mu priznali gimnazijo v Sloveniji. Lahko se je vpisal na univerzo, na smer matematiko in fiziko. V Jugoslaviji bi moral služiti vojsko, a je vložil prošnjo, s katero je bil oproščen služenja vojaščine. Kasneje so domači izvedeli, da so ga oprostili zato, ker bi sicer kot sin narodnega sovražnika pri vojakih »kvaril« mlađino.³⁶⁹ Hčerka Metka je bila ob prihodu v Argentino stara štirinajst let. Po enem letu je naredila izpite za nekaj letnikov gimnazije in se vpisala na študij kemije. Šolanje je začela na medicinski fakulteti, a ga zaradi bolezni ni mogla nadaljevati. Po poroki z Juretom Vombergarjem je študij pustila in se posvetila družini. Rodila je osem otrok in opustila misel na kariero. Jožejka je v Sloveniji naredila dva razreda osnovne šole in začela v Argentini brez prekinitve obiskovati tretji razred, tako da se ji šolanje ni podaljšalo. Takrat je bila stara deset let. Eno leto je bivala v katoliškem zavodu in zase pravi, da je bila precej »svojeeglava«. V času gimnazijskega šolanja je živel doma in mami pomagala pri Kulturni akciji, kjer

.....
predsednikom Slovenske kulturne akcije Damianom Ahlinom.« RTV SLO ARS, pridobljeno 20. 9. 2023, <https://ars.rtv slo.si/podkast/razgledi-in-razmisleki/125576568/174637285>.

366 Pismo je bilo napisano v Loma Negri, 24. 8. 1954. Glejte: Debeljak, Črni Kamnitnik, 126.

367 »80 let Vere Remec Debeljakove,« Svobodna Slovenija, 28. 4. 1988, 2, pridobljeno, 18. 8. 2023 <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-JT9YCLZX/19d8cd97-9401-4e08-b267-e97c8d532da1/PDF>.

368 Kastiljščina je standardna španščina, ki se uporablja na radiu in televiziji. Poleg Španije uporabljajo izraz kastiljščina za španščino tudi v drugih špansko govorečih državah.

369 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

Osebni dokument Jožejke Debeljak. (Hrani SCNR.)

je imela mama službo. Jožejka ji je pomagala zavijati knjige, ki jih je Kulturna akcija izdajala in so jih pošiljali Slovencem po celem svetu: od Japonske, Severne Amerike, Evrope, do Slovenije, predvsem v Narodno in univerzitetno knjižnico (NUK) in Knjižnico Mirana Jarca v Novo mesto. Kot je Jožejka ugotovila v kasnejših letih, so v NUK-u te knjige shranili v D-fondu³⁷⁰ in se ji je zdelo zelo pomembno, da jih niso uničili.

.....
370 D-fond je v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) nastajal vse od leta 1945, uradno pa je bil ustanovljen leta 1978. NUK je že v svojem ustanovnem aktu oktobra 1945 dobila nalogo zbiranja tiste literature, katere razpečevanje je bilo iz kakršnihkoli razlogov prepovedano, hkrati pa jo je obvezoval zakon o tisku, ki je prepovedoval razširjanje tovrstne literature. Knjige in periodiko so zbirali načrtno, ostala pa je zaprta in težko dostopna za uporabnike. Fond se je imenoval D-fond, ker je bil sprva shranjen v direktorjevi pisarni in so zanj do leta 1991 veljali posebni pogoji dosto-

Najbolj me je to zanimal', ko sem zavijala (knjige, op. a.) in videla naslove, da gre to tud' v Slovenijo. Je šlo k NUK-u, se spomnim dobro, da je šlo v Novo mesto v Knjižnico Mirana Jarca ... To je šlo, več teh knjig je šlo v Slovenijo. Sicer so šle v direktorjev fond, niso prišle do ljudi, ampak so se zde odkrile, da so bile v tem fondu in to je bilo eno pozitivno delo. Ko bi človek rek' u takrat: »Ja, kaj boš pa pošiljal v Slovenijo?« Ampak se je našlo, da je b'lo spravljeno. Kot važen arhiv, ne.³⁷¹

Jožejka se je spominjala, da so se ob prihodu v Argentino v družinskem krogu veliko pogovarjali o slovenski politiki, posebej oče in brat Tine ter bližnji sorodniki. Oče v tem času ni več pisal poezije, je pa veliko študiral, bral in pisal članke ter knjige z aktualno tematiko. Zelo se je trudil, da je imelo vse napisano verodostojno podlago, zato je prebral ogromno literature, kar mu je omogočalo širok pogled. V pisanju ni bil nikoli žaljiv, ni gojil nikakršnih zamer in ni bil zagrenjen. Ostajal je zvest resnici in vse preživeto trpljenje povezoval z božjo voljo. Večkrat je rekel, da Bog že ve, zakaj so morali v tujino. Otroke je učil spoštovanja in odpuščanja in jim privzgojil zavedanje, da so povojne žrtve mučenci, v kar je sam nesporno veroval. Med večino prišlekov, ki so kot begunci prispeli v Argentino, ni bilo prostora za zagrenjenost, kar je razvidno tudi iz vsakoletnih domobranskih proslav, ki so potekale v okviru slovenskih skupnosti. Na začetku so bile usmerjene v žalovanje in objokovanje izgubljenih sorodnikov, ko pa so žalost preboleli, so bile slovesnosti prepojene s slavljenjem umorjenih domobrancev, ki so imeli pečat junakov in mučencev za vero.³⁷²

V času Jožejkinega prihoda v Argentino je bila v slovenskem jeziku organizirana samo osnovna šola, zametke kasnejše gimnazije oziroma srednješolskega tečaja pa je predstavljal tečaj Marka Kremžarja,³⁷³ ki ga je obiskovala tudi Jožejka. To so bili neke vrste vzgojno-izobraževalni krožki, na katere so vabili različne predavatelje, ki so jim razlagali raznovrstne teme s področja zgodovine, literature, petja, poezije, zemljepisa in kateheze. Med njimi so Jožejki ostali v spominu pre-

.....
pa. V 45 letih, kolikor je D-fond obstajal, se je vanj steklo skoraj 700 knjižnih naslovov in več kot 140 naslovov periodičnega tiska. V SFR Jugoslaviji (1945–1991) cenzura uradno ni obstajala, moč samocenzure pa je bila večja, kakor uradno neobstoječa cenzura. Večina državljanov ni vedela za množice knjig, ki so se zaradi svoje vsebine, predvsem pa zaradi avtorjev, ki niso imeli »pravega pogleda na poglobljena življenjska vprašanja,« znašle v tako imenovanih »bunkerjih« knjižnic. Glejte: Helena Janežič, »Stop, cenzura! Cenzura in knjižnice 1945–1991,« (Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2019), 9–13, pridobljeno 20. 9. 2023, <https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2019/cenzura-book.pdf>.

371 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

372 Hočevar, »Očeta sem prvič videla.«

373 Marko Kremžar (1928–2021), politik, ekonomist, pisatelj in publicist, ena izmed osrednjih osebnosti slovenske politične emigracije. Leta 1946 je emigriral v Avstrijo. Od leta 1949 je živel v Buenos Airesu, kjer je leta 1973 doktoriral iz gospodarskih ved. Deloval je predvsem kot gospodarstvenik in ekonomist, hkrati pa kot eden vodilnih zdomskih politikov. Pomemben je bil tudi kot organizator in pedagog slovenskega srednjega šolstva v slovenski skupnosti v Buenos Airesu. Glejte: »Poslovil se je dr. Marko Kremžar (1928–2021),« Radio Ognjišče, pridobljeno 7. 9. 2023, <https://radio.ognjisce.si/sl/239/novice/33402/poslovil-se-je-dr-marko-kremzar-1928-2021.htm>.

davatelj Ruda Jurčec,³⁷⁴ ki jim je predaval zgodovino, Marijan Marolt³⁷⁵ je predaval umetnostno zgodovino, v širšo splošno problematiko pa jih je uvajal Zorko Simčič.³⁷⁶ Dr. Julij Savelli³⁷⁷ jim je na srečanjih razlagal o slovenskih pesmih in petju. Duhovnik msgr. Anton Orehar³⁷⁸ jim je predaval o katezezi. Poleg njih so bili še drugi predavatelji, njihovo delovanje pa je šele kasneje preraslo v srednješolski tečaj.³⁷⁹ Jožejka je najraje sodelovala v literarnem krožku, ki ga je vodil Marko Kremžar. Iz njega je izšlo kar nekaj pisateljev in dobrih piscev, ki so zaznamovali slovensko skupnost v Argentini. Izredna dejavnost na narodnem, verskem, političnem, izobraževalnem, vzgojnem, kulturnem in športnem področju je Slovence povezovala v močno skupnost in jim pomagala, da so pri vživljanju v novo okolje ohranili skupne temelje. Že ob samem začetku so prišlekom svetovali, naj živijo

-
- 374 Ruda Jurčec (1905–1975), slovenski pisatelj, esejist, urednik in politik. Po koncu vojne je emigriral v Rim, nato pa je leta 1947 odšel v Argentino. Bil je soustanovitelj lista *Svobodna Slovenija*. V Argentini je od leta 1947 sodeloval pri razvijanju slovenskih organizacij in glasil. V letih 1954–1969 je bil predsednik Slovenske kulturne akcije in sourednik revije *Meddobje*. Glejte: »Jurčec Ruda,« *Obrazi slovenskih pokrajin*, pridobljeno, 7. 9. 2023, <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/jurcec-ruda/>.
- 375 Marijan Marolt (1902–1972), slovenski pravnik in umetnostni zgodovinar. Leta 1945 je emigriral in se 1948 preselil v Argentino. V Buenos Airesu je bil pravnik pri Društvu Slovencev. Sodeloval je pri organiziranju slovenske skupnosti ter bil prvi in dolgoletni tajnik SKA. Glejte: »Marijan Marolt,« *Wikipedija*, prosta enciklopedija, pridobljeno 7. 9. 2023, https://sl.wikipedia.org/wiki/Marijan_Marolt.
- 376 Zorko Simčič (1921–), dramatik, pisatelj in esejist. Ob koncu vojne se je umaknil na avstrijsko Koroško, kjer je bil v zavezniški službi. Leta 1948 se je odselil v Argentino, kjer je bil v ožjem krogu organizatorjev kulturnega življenja v slovenski skupnosti, kot tak tudi soustanovitelj Slovenske kulturne akcije ter prvih dvanajst let urednik osrednje emigrantske kulturne revije *Meddobje*. Po osamosvojitvi Slovenije se je leta 1994 vrnil v domovino. Glejte: »Zorko Simčič,« *Slovenska akademija znanosti in umetnosti*, pridobljeno 7. 9. 2023, <https://www.sazu.si/clani/zorko-simcic>.
- 377 Dr. Julij Savelli (1912–1993), pravnik, glasbenik in javni delavec med slovensko skupnostjo v Argentini. Ob koncu vojne se je umaknil na avstrijsko Koroško, od tam pa v Italijo. Doma so ostale noseča žena in dve hčerki. Maja 1948 se je izselil v Argentino, kjer je deloval v društvu Zedinjena Slovenija, bil dolgoletni član načelstva SLS-SKD, večletni predsednik SKA, profesor na Slovenskem srednješolskem tečaju in priljubljen govornik na raznih prireditvah in proslavah slovenske skupnosti v Argentini. Skupaj s pripravljalnimi odbori je v Argentini ustanovil Slovenski pevski zbor Gallus in ga vodil 36 let. Glejte: Jože Jan, »Dr. Julij Savelli,« *Svobodna Slovenija*, pridobljeno 7. 9. 2023, <https://svobodnaslovenija.com.ar/dr-julij-savelli-1912-1993/>.
- 378 Msgr. Anton Orehar (1910–1986), duhovnik in kulturni delavec. Bil je taboriščni duhovnik med Slovenci v begunskih taboriščih in dušni pastir novih priseljencev v Argentini.
- 379 Leta 1952 so za slovenske dijake v Argentini uvedli pouk slovenščine, ki je potekal ob sobotah. To je bil prvi Slovenski srednješolski tečaj povojnih naseljencev, ki ni imel splošnega učnega načrta in ni bil razdeljen na razrede. Pozneje je bil na pobudo Marka Kremžarja ustanovljen Slovenski srednješolski tečaj v Slovenski hiši v Buenos Airesu. Leto 1960 je bilo začetno leto, leta 1961 je bil organiziran prvi letnik do leta 1968, ko je bil organiziran peti letnik. Učni program je obsegal naslednje predmete: slovenščino, petje, zgodovino, zemljepis, slovensko kulturno zgodovino, svetovno književnost, verouk, etnologijo, človečansko vzgojo in v petem letniku pripravo almanaha. Leta 1963 so tečaj poimenovali po že pokojnem srednješolskem ravnatelju Marku Bajuku, ki je vodil slovensko srednjo šolo v begunskem taborišču v Avstriji, katere maturitetna spričevala so priznale zavezniške oblasti in so maturanti imeli možnost študija na avstrijskih univerzah. Glejte: Avgust Horvat, »Začetek, razvoj in današnje stanje srednješolskih tečajev v povojni slovenski emigraciji v Argentini,« *Dve domovini*, št. 10 (1999): 36, 37, pridobljeno 21. 9. 2023, <https://ojs.zrc-sazu.si/twohomelands/article/view/13240/11578>.

v večjih skupnih hišah, naj strnjeno kupujejo zemljo, na kateri bodo gradili hiše in naj živijo povezani v skupnostih. V nasprotnem primeru bi se v tako velikem svetu, kot je bila Argentina, hitro izgubili. S tem bi tvegali, da bi pozabili na svoje narodne korenine in bi se stopili z velikim argentinskim svetom. Tudi Jožejka je v slovenski skupnosti našla svoj prostor in razvijala svoje talente. Hkrati je čutila veliko spoštovanje do argentinske države, ki jim je dopuščala delovanje in nanje ni pritiskala s prisilno asimilacijo ali ksenofobijo: »*Je pa to razlika med Argentino in Severno Ameriko, da Argentinci spoštujejo tujce, ne skušajo jih ... v začetku, ja, so skušal', da bi se čimprej asimilirali, zdej nas pa bolj gor gledajo tujce, tako, da smo nekako privilegirani tujci. Medtem ko v Severni Ameriki ne. Čim prej se asimilirat in čim prej izgubiti svojo identiteto.*«³⁸⁰

Slovenske skupnosti so imele veliko pevskih zborov, redno so prirejale gledališke igre, pripravljale raznovrstne prireditve z deklamacijami, nastopanjem, s pesmijo in plesom. Na tak način so begunci skozi več generacij ohranjali in nadgrajevali kulturno zavest ter utrjevali slovenski jezik. V tej skupnosti se je našel prostor tudi za Debeljakove otroke in družino, ki so se hitro vživeli v nove razmere in začeli med Slovenci v Argentini aktivno delovati.

Študij, poroka, družina

Jožejka se je po zaključku srednje šole odločila za študij arhitekture, bila pa je tudi članica Slovenskega katoliškega akademskega društva,³⁸¹ ki je enkrat do dvakrat mesečno organiziralo srečanja v Slovenski hiši v Buenos Airesu. V študentskih letih so se mladi družili v slovenskih mladinskih organizacijah, kjer so potekali predavanja, sestanki in družabna srečanja, na katerih je Jožejka spoznala fanta in bodočega moža Jožeta Žaklja.³⁸² Jože se je vpisal na študij elektrotehnike. Ko je bila Jožejka v tretjem letniku arhitekture, Jože pa tik pred zaključkom študija, sta se odločila, da se poročita.³⁸³ Poroko sta sicer načrtovala po koncu študija, a je v tem času prišel na obisk v Argentino Jožetov stric duhovnik Vinko Žakelj³⁸⁴ in

380 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

381 Slovensko katoliško akademsko društvo je bilo združenje mladih Slovencev v zdomstvu in je v času delovanja izdalo nekaj knjig in brošur.

382 Jože Žakelj je bil rojen leta 1941 v Šentjoštu nad Horjulom. Bil je najstarejši od treh bratov. Oče je bil pri domobrancih v Šentjoštu, po vojni se je pridružil skupini skrivačev, proti koncu leta 1945 pa se je umaknil v Italijo. Kasneje je šel kot begunec v Argentino. Mamo je leta 1953 zaprla Udba, zato so trije otroci živeli sami s starim očetom. Leta 1956 so se odpravili v Argentino in se po enajstih letih prvič srečali z očetom. V Buenos Airesu se je Jože poročil z Jožejko, rodilo se jima je deset otrok, po preselitvi v Tucuman je Jože opravljal diplomatske naloge in bil zastopnik za Slovence v Tucumanu.

383 Poročila sta se 16. 10. 1969 v Buenos Airesu. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-862/2006.

384 Vinko Žakelj se je rodil leta 1918 v Šentjoštu nad Horjulom. Po koncu vojne se je umaknil na avstrijsko Koroško, v povojnih pobojih so mu partizani umorili tri brate in sestro. Maja 1945 je bil posvečen in je imel novo mašo v taborišču v Vetrinju. Leta 1948 je prišel v Eisden (Belgija), kjer je kot izseljenski duhovnik deloval do konca svojega življenja. S svojim bogatim delovanjem je

Jožejka Žakelj z možem Jožetom ob sliki Jožejkine tete, slikarke Bare Remec, Tucuman, november 2014. (Hrani SCNR.)

ker sta želela, da ju poroči prav on, sta s poroko pohitela.³⁸⁵ Kmalu se je najavila prva hčerka, v tem času je Jožejka še opravljala izpite na univerzi. Ko je bila drugič noseča, je misel na študij in službo opustila ter se posvetila družini. V dilemi med nadaljevanjem študija ali odločitvijo za družino, ji je oče svetoval, naj se posveti družini in ker je Jožejki družina veliko pomenila, se je odločila za slednjo pot.

Najprej je družina živela v Buenos Airesu, po rojstvu petega otroka so spremenili kraj bivanja. Jože je prevzel vodstveno mesto v tovarni stavbnega pohištva, ki je bila v lasti slovenske družine Oblak, ki se je nahajala v mestu San Miguel

---

kreplil ugled Slovenije v tujini. Bil je goreč častilec Svetih Višarij. Leta 1996 je tragično preminul v prometni nesreči v Belgiji. Počiva na šentjoškem pokopališču. »Vinko Žakelj, kratek življenjepiš,« Silaq, pridobljeno 17. 3. 2023, https://silaq.org/vinko_zivljenjepis.htm.

385 Kržišnik, »Pogovor,« 5.

de Tucuman, glavnem mestu province Tucuman.³⁸⁶ Tja sta se Žakljeva za stalno preselila, nagovorila ju je tudi pokrajina, ki je bila precej podobna slovenski.³⁸⁷ Preselitev so prvotno načrtovali za pet let, potem pa so ostali za stalno.³⁸⁸

V Tucuman se je takrat preselilo pet slovenskih družin, ki so živele precej skupaj, v hišah, ki so stale na ozemlju tovarne. Za učenje slovenskega jezika so uvedli sobotni program slovenske šole, ki je trajal štiri ure in ga je obiskovalo do dvajset otrok.³⁸⁹ Poleg slovenščine so imeli v šoli še zgodovino, zemljepis in verouk. Na začetku jih je poučevala Jožejka in ker je pouk potekal ob sobotah, ko je bil v tovarni delovni dan, je imela poleg šolskih ob sebi še svoje mlajše otroke, ki so prisostvovali pouku.³⁹⁰ Po zaprtju tovarne se je večina družin odselila, ostale so le še tri slovenske družine, tako da je nastala praznina in so Žakljevi pogrešali slovensko družbo. Kljub temu so ohranili slovensko šolo in skrbeli za ohranjanje slovenske besede in kulture.

Bogastvo dveh kultur

Že v času službovanja v tovarni pohišva sta Jože in Jožejka kupila večji nasad limon in avokada, kar jima je zagotavljalo nekaj dodatnega zaslužka. Družina se je povečala na skupno deset otrok. Glavnino skrbi za vzgojo otrok je prevzela Jožejka, ker pa je bilo v Tucumanu dokaj lahko dobiti delovno silo, so zaposlili služkinjo, ki je s pospravljanjem in s pranjem pomagala v gospodinjstvu. Otroci so se veliko igrali med seboj in vzgajali drug drugega. Starša sta bila odprta za življenje in sta se veselila velike družine, otroke pa sta navajala k sodelovanju, povezanosti in strpnosti. Pri izbiri imen otrok sta bila pozorna, da sta izbrala taka imena, ki se približno enako izgovorijo v slovenščini in španščini. Otroci so si sledili v naslednjem vrstnem redu: Ana, Helena, Janez, Olga, Marta, Martin, Ivanka, Pavel, Lojze in Marko.³⁹¹ Vesela sta bila, da je bila vsem otrokom dana možnost študija, nekateri so se odločili za univerzitetni študij, drugi pa so izbrali višje strokovne šole. Njihovo zanimanje za študijske smeri je bilo zelo pestro in izbrali so šole od agronomije, kemije, računalništva, strojništva, likovnega oziroma grafičnega oblikovanja do marketinga, varnosti pri delu in turizma. Vsi otroci

---

386 Provinca Tucuman je 1.200 km oddaljena od Buenos Airesa v smeri proti SZ Argentine.

387 Kržišnik, »Pogovor,« 5. Jože Žakelj je o prihodu v Tucuman povedal: »Peljali so naju v San Javier, Villa Nougués, Raco ... vse naokoli, v najlepši del Tucumana. Bila sva zelo navdušena in to je zapečatilo najino odločitev, da bova pet let živela in delala v Tucumanu.« Glejte: Žakelj, »V štirih urah morate oditi.«

388 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

389 Ustanovili so slovensko šolo Janeza Evangelista Kreka. Glejte: Žakelj, »V štirih urah morate oditi.«

390 Kržišnik, »Pogovor,« 5.

391 Kržišnik, »Pogovor,« 4.

so se poročili. V intervjuju leta 2022 je Jožejka povedala, da imata že 25 vnukov.³⁹² Vsi njuni otroci govorijo lepo slovenščino, čeprav je bila njihova slovenska skupnost zelo majhna in niso imeli organiziranega slovenskega tečaja v takih okvirih, kot je to potekalo v Buenos Airesu. Tečaj je vodila Jožejka, kasneje se ji je pridružila starejša hčerka Ana in nato še druge hčerke. Pouk je potekal kar v njihovi hiši. Prva stopnja otrok se je srečevala v kuhinji, druga v dnevni sobi, naslednje pa v ostalih hišnih prostorih.³⁹³

Jožejka je v Tucumanu močno pogrešala slovensko skupnost s centralno slovensko hišo, kakršna je delovala v Buenos Airesu. Tam je bilo dejavnih več domov po raznih krajih mesta, ki so bili zelo aktivni in so imeli pestro ponudbo z bogatim programom.³⁹⁴ V Buenos Airesu je bilo življenje med tednom vezano na argentinsko okolje, ki je vključevalo šolanje in zaposlitev, sobota in nedelja pa sta bili rezervirani za slovensko skupnost.³⁹⁵ V slovenskem domu so imeli redno slovensko mašo, ki so ji sledili slovenski zajtrk, druženje, vaje in sestanki. Slovenske skupnosti so preko različnih dejavnosti utrjevale in nadgrajevale narodno pripadnost ter ohranjale vez z matično domovino. Velik poudarek je bil na vzgoji in izobraževanju mladine.³⁹⁶ Jožejkini otroci v slovensko srednjo šolo niso hodili, ker so bili predaleč, hodili so samo v osnovno šolo. Jožejka je povedala, da je bil to za njene otroke velik primanjkljaj in da jim je primanjkovalo rednega stika s slovenskim okoljem in raznimi predavanji, ki jih je lahko poslušala sama.

Škoda, da naš otroc' v te šole niso hodil. So hodil' v osnovno šolo, potem se je pa prekinila njihova slovenščina ... Ravno to našim otrokom primanjkuje, ker niso imel tega slovenskega kroga. Človek nekako včasih, si misli, v argentinski krog, če jih pošlješ, ne poznaš njihove mentalitete, ni takega ambienta, kot je v slovenskih

.....
392 Ibidem.

393 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

394 Vsak dom je imel ob sobotah dopoldne slovensko osnovno šolo, kjer so poučevali slovenščino, zemljepis, zgodovino, verouk in petje. Pouk na gimnaziji je potekal vsako drugo soboto z dodatnimi učnimi predmeti, kot so svetovni nazor, deklamacije, petje, zgodovina, zemljepis, književnost in jezik.

395 Organizacijsko daleč najmočnejša slovenska skupnost v Argentini je skupnost povojnih beguncev, ki so se odselili med leti 1947 in 1949 ter 1954 in 1955, gre za nekaj več kot 6.000 oseb. Poleg Buenos Airesa Slovenci v večjem številu živijo še v Barilochoh in Mendozii. Zedinjena Slovenija kot krovna organizacija povojne slovenske skupnosti v Argentini povezuje krajevne domove in številne organizacije. Samo v širšem Buenos Airesu deluje šest domov te skupnosti. Domovi so žarišča narodnostnega, kulturnega, družabnega in verskega življenja. Pod njihovim krovom delujejo pevski zbori, folklorne skupine, igralske družine, mladinske organizacije, športne aktivnosti in družabna srečanja. V Argentini je še vrsta manjših skupin in posameznikov, ki se trudijo ohranjati svoje slovenstvo (Miramar, San Martin de los Andes, Tucuman, San Luis, Neuquen itd). »Slovenci po svetu: Argentina,« Moja Slovenija: spletni dom vseh Slovencev, pridobljeno 13. 6. 2023, <https://slovenci.si/drzave/argentina/>.

396 »Jožejka Debeljak Žakelj – pričevanje o družini dr. Tineta Debeljaka, 2. del, 1. 11. 2015,« Radio Ognjišče – Moja zgodba, pridobljeno 16. 6. 2023, <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2015/11/04/1-11-2015-jo-ejka-debeljak-akelj-n-pri-evanje-o-dru-ini-dr-tineta-debeljaka-2-del>.

Družina Jožeta in Jožejke Žakelj v Tucumánu (Argentina), november 2014. (Hrani SCNR.)

skupnostih. Kaj je slovenska skupnost? Prirejajo igre, imajo ogromno slovenskih pevskih zborov. Se pripravljajo na razne prireditve, kot je na primer domobranska prireditve, da deklamirajo, da pojejo, da delajo pri igrah, da sodelujejo pri igrah. Da govorijo tekočo slovenščino na odrih. Kar je zelo važen ... To je slovenska skupnost dala naši mladini. Še zmeraj daje. Da znajo deklamirat', da znajo nastopat' pred ljudmi. Ko postanejo starejši, postanejo predsedniki domov, tajniki, sodelujejo, pripravljajo srečanja. In tega ravno našim otrokom manjka. V Buenos Airesu je pa tako živo slovensko življenje. Med tednom so argentinski, medtem ko sobota in nedelja sta pa za slovensko skupnost. Imajo slovensko mašo v domu, potem pa slovenski zajtrk, potem govorijo naprej, se pogovarjajo, organizirajo, imajo sestanke, seje. To je neprestano, sobota in nedelja so za slovensko skupnost.³⁹⁷

Jožejka je povedala, da je bila njihova »argentinska« slovenščina, torej pogovorni jezik precej arhaičen, starinski, kar pomeni, da so govorili jezik, ki je bil živ pred

.....
397 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

petdeset in več leti in se po prihodu v Argentino ni bistveno spreminjal. Redno so sicer brali knjige in druge vsebine v slovenščini, vendar je pogovorni jezik ostal. Veliko vlogo v njihovi družini je imela katoliška vera, ki jih je spremljala na vseh življenjskih poteh. Molili so pred jedjo in po njej, v molitvah so se spominjali domačih, sorodnikov in prijateljev, ob nedeljah in praznikih so obiskovali maše. Posebno slovesno je bilo praznovanje največjih cerkvenih praznikov, zlasti velike noči in božiča. Dokler sta imela Jožejka in Jože žive starše, so se ob praznikih iz Tucumana vedno odpravili na obisk v Buenos Aires, saj je bilo doživetje praznikov med tamkajšnjo slovensko skupnostjo bogatejše, bolj doživeto in »pobožno« kot v Tucumanu.³⁹⁸ Občutenje praznikov sta opisala z besedami: *»Kdo bi lahko rekel: ‚Saj je ista maša.‘ Toda ne, tisto vzdušje, ki ga je bilo med Slovenci čutiti za božič in veliko noč, je bilo res nekaj izrednega. To moraš doživeti.«*³⁹⁹ Veliko vlogo v njihovem verskem življenju so odigrali slovenski duhovniki, ki so njihov način verovanja znali vtakati v opravljanje slovenskih maš in slovensko obredje. Jožejkin mož Jože je o tem povedal: *»Naša verska podlaga je bila absolutno slovenska.«*⁴⁰⁰ Koliko jima je pomenilo ohranjanje slovenske besede in narodne pripadnosti sta dokazovala s tem, da sta z otroki redno obiskovala Buenos Aires, kjer so živeli njuni starši. Vsi otroci so bili pri birmi v okviru slovenske skupnosti v Buenos Airesu, da so na tak način močnejše občutili slovenski obred birmovanja.⁴⁰¹

Že pred krizo podjetja, v katerem je bil zaposlen Jože, so Žakljevi v Tucumanu kupili deset hektarjev nasada limon, bolj za veselje in hobi kot za preživetje. Po propadu tovarne so dokupili še šestdeset hektarjev zemlje, ki so jo morali očistiti in pripraviti za sajenje. Ob pomoči inženirjev in svetovalcev jim je uspelo, da so po petih letih začeli pobirati sadove svojega dela. Del zemlje so posadili z limonami, del pa z avokadom. Povprečno so pridelali 2.500 ton limon letno in jih v glavnem prodali za industrijsko predelavo.⁴⁰² Za opravljanje dela so zaposlili štiri delavce, ob obiranju pa je bilo treba najeti večje število obiralcev, tudi do dvesto. Pridelava je v Tucumanu močno odvisna od vremena, kjer so možna velika nihanja padavin, ki jih je v zimskem obdobju zelo malo. Takrat je potrebno namakanje. O obdelavi nasadov sta povedala: *»Odkvisno je, kakšno je vreme. Včasih, če je toča, zbije sadje. Če ni vode, če je suša, je treba namakat‘. In včasih tudi zmanjka vode iz namakalne reke, ker imamo pozimi suho dobo, štiri pet, mescev ne dežuje, al‘*

.....
398 Kržišnik, »Pogovor,« 5.

399 Ibidem.

400 Ibidem.

401 Hočevar, »Očeta sem prvič videla.‘«

402 Podjetje Sitricula Lipa limone izvažajo v Evropo, predvsem v Francijo za eterična olja, kozmetične potrebe in industrijsko predelavo. Del limon je namenjen izdelavi sokov, kar jih ostane, pa jih posušijo in prodajo za hrano živini. Največ avokada prodajo v Argentini.

pa samo vsake toliko časa nekoliko. To je nihanje ... včasih je dobra letina, drugič ne.«⁴⁰³ Vodenje podjetja z limonami in avokadom počasi prehaja na mlajši rod.

Vsi Žakljevi otroci so že obiskali Slovenijo, kar je bila velika želja Jožeta in Jožejke. Globoko narodno zavedna in v veliki ljubezni do domovine sta se odločila, da vsem otrokom omogočita, da spoznajo Slovenijo od blizu.⁴⁰⁴ Danes otroci z družinami živijo v Tucumanu, razen hčerke in sina, ki sta si življenje ustvarila v drugih krajih Argentine, a starše večkrat obiščeta. Ena hčerka se je leta 2022 z družino za stalno preselila v Slovenijo.⁴⁰⁵ Otroci redno obiskujejo mamo in očeta, med seboj so zelo povezani in v prijateljskih odnosih. Skupaj preživljajo tudi počitnice. O selitvi na jug oziroma nazaj v Buenos Aires Žakljevi ne razmišljajo več, ker so se dobro vživeli v novo okolje, ki je po geografski pestrosti precej bližje slovenski pokrajini kot Buenos Aires z okolico.

Znani so po veliki gostoljubnosti, saj vrata svojega doma z veseljem odprejo številnim obiskovalcem, v glavnem Slovencem, ki zaidejo na ta konec Argentine. Radi jim pokažejo znamenitosti Tucumana in širše okolice. Gojijo ljubezen do slovenske pesmi, posebno oče Jože, ki zelo rad posluša slovenske glasbene izvajalce, med katerimi mu je najbližji Ansambel bratov Avsenik.

Zakonca Žakelj sta želela svojim otrokom predati spomine na čas druge svetovne vojne in na njihovo begunsko pot v Argentino. Otrokom sta razlagala, zakaj so Slovenci bežali v Argentino, morali zapustiti Slovenijo in zakaj je bilo po vojni toliko ljudi krivično obsojenih in umorjenih. Vzrok je bil v njihovem svetovnem nazoru, vrednotah in pripadnosti katoliški veri, ki jo je povojna komunistična oblast zatirala in ji v domovini ni dovolila svobodnega delovanja. Pot v Argentino jih ni vodila zaradi boljšega zaslužka ali zato, ker jim Slovenija ne bi bila všeč. V umik so bili prisiljeni, da so si rešili gola življenja. V novo deželo so prišli brez obleke, denarja in brez znanja jezika. V Argentino jih je peljala notranja potreba po svobodi. Čeprav se je glede političnega stanja v Argentini v času prihoda beguncev veliko govorilo o tamkajšnji vojaški vladi in ostrem režimu, pa ta še zdaleč ni bil primerljiv s komunističnim sistemom v Sloveniji, ki je po vojni prevzel oblast in vsem drugače mislečim kratil človekove pravice in svoboščine. Mnogi so bili umorjeni, zaprti, obsojeni, zaplenjeno jim je bilo premoženje, ni bilo svobode govora, vladali so strah, negotovost in drugorazrednost za vse, ki se niso uklonili novemu režimu. Prav to so bili vzroki za beg iz domovine. Čeprav je bila odločitev, da zapustijo dom in vse, kar so dolga leta ustvarjali v Sloveniji, zelo težka, jim ni preostalo drugega. Prihod v neznano okolje ni bil lahek, a jim je Argentina nudila pogoje za bivanje, gibanje in izražanje svojega prepričanja. Slovenci so se v

.....
403 Kržišnik, »Pogovor,« 5.

404 Hočevar, »Očeta sem prvič videla.«

405 Poleg te družine v Sloveniji živita še dve Žakljevi vnukinji.

novi domovini lahko dobivali po domovih, govorili slovensko, niso bili šikanirani, zaničevani in preganjani. O vzrokih za begunstvo so otroci priseljencev veliko slišali tudi v slovenski šoli.⁴⁰⁶ Jožejka je svojim otrokom pripovedovala o begunski poti v neznani svet:

Ampak, drugač pa stalno je na tapeti to, zakaj smo prišli v Argentino, zakaj gremo na romanje v Luhan,⁴⁰⁷ zakaj moramo mi imet' eno spoštovanje tud' do vere, zakaj so naši zapustil' Slovenijo? Po Jožetovi strani je bilo velik' mrtvih po vojni. Zakaj so morali ti ljudje umret'? Tud' zarad' vere! Vsakič, ko to pripoveduješ, ni tako, kot da bi držal klasično študijo al' pa govor, ampak t'ko mimogrede, stalno se to pou-darja. Zakaj smo mi v Argentini? Ne zato, ker bi recimo potreboval' kruh al' pa, da nam ni bilo všeč v Sloveniji. Ne, smo b'li primorani, da si rešimo golo življenje. Saj v Argentino redko kdo, da je prišel z denarjem. Večino so bili ljudje brez denarja, brez obleke, brez znanja jezika. Ampak so šli! In tista notranja potreba po svobodi jih je pripeljala v Argentino. V Argentini je svoboda.⁴⁰⁸

Jože in Jožejka kljub veliki ljubezni do Slovenije danes ne razmišljata o tem, da bi se vrnila v domovino. Še vedno ju boli, da slovenska javnost, še posebej mlajša generacija, ni dovolj seznanjena z resničnim dogajanjem med drugo svetovno vojno in po njej. Pravita, da se tej temi v matični domovini posveča mnogo premalo pozornosti in da bi se morali mladi veliko bolj angažirati v poznavanju slovenske zgodovine. Vnukom se trudita posredovati ljubezen do domovine in jim pokazati lepote Slovenije. Tudi sama ostajata povezana s Slovenci v Buenos Airesu in v Sloveniji s pomočjo elektronske pošte, pisem, telefonskih pogovorov, družbenih omrežij, tiskanih in spletnih medijev ter osebnih obiskov.⁴⁰⁹ Domovino sta že večkrat obiskala, svojo izredno gostoljubnost pa izkazuje vsem popotnikom iz Slovenije, ki obišejejo Tucuman. Ob takih prilikah se pri Žakljevih zberejo člani razširjene družine, ki poleg Jožeta in Jožejke vključuje njune otroke, njihove može in žene, ki so argentinskega rodu, in številne vnuke in vnukinje. O Sloveniji in njeni prihodnosti Jožejka še vedno navdušeno pripoveduje:

Slovenijo imate pa tako lepo, da jo morate ohranit' svobodno in jo pazit', da bo res prišla resnica na dan. In še to hočem povedat, da naše domobranske proslave, ki so na začetku objokovale naše domobrance, ampak zdej so pa v spomin teh junakov, niso več žalostinke, ampak slavijo naše junake. Kot junake! To je še vedno razlika, ker vi (v Sloveniji op. a.) še zmeraj prebolevate in šele zdej lahko jasno poveste, kaj in kako je. Medtem ko mi smo že 70 let, od prve proslave, ki je bila za domobrance, leta 1946 v taboriščih ... od takrat naprej vsako leto v Slovenski hiši in v vseh domo-

406 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

407 Marija v Lujanu je zavetnica Argentine, Paragvaja in Urugvaja. Slovenci v Argentini romajo v Luján vsako leto drugo nedeljo v maju, ko se udeležijo svete maše in se srečajo s sorodniki in znanci, ki živijo v oddaljenih krajih Argentine.

408 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

409 Hočevar, »Očeta sem prvič videla.«

vih se stalno ponavljajo te proslave in te proslave so zdej že prebolene, kar se tiče sovraštva, in so se spremenile v hvalnico našim junakom. Za nas so to ljudje, ki so dali svoja življenja za slovenstvo, za slovenski narod. In iz tega bo po moje sčasoma še prišlo do resnice in da se jim vrne pravo ime. Da niso več izdajalci, ker niso bili nikoli v svojem življenju izdajalci. Ampak, da se jim resnica pokaže in se jim vrne dobro ime in da se jih pokoplje po krščansko. To se mi zdi, da je treba še izpeljat. In takrat bo možno, da si podamo roke.⁴¹⁰

.....
410 »Jožejka Debeljak,« Zakladnica spominov.

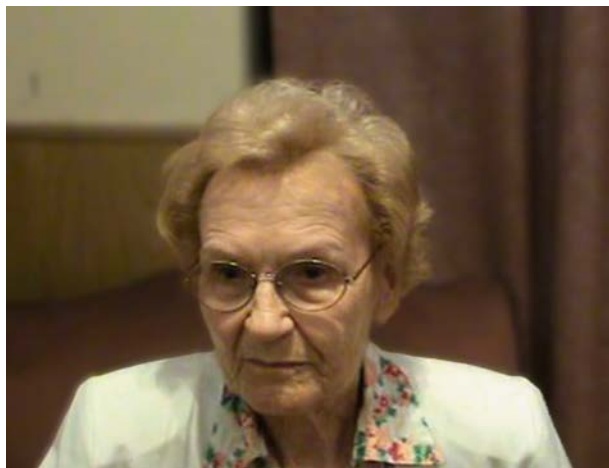
Justina Lukančič Fajfar

(Buenos Aires, Argentina)

»To bo šlo mimo, dva dni, pa boš prišla nazaj domov.«⁴¹¹

Begunska zgodba Justine se začne 4. maja 1945, ko ji je mama⁴¹² svetovala, naj se umakne na varno pred prihajajočo novo oblastjo. Bila je prepričana, da se bo Justina kmalu vrnila domov. Vendar je preteklo kar nekaj desetletij, preden sta se ponovno srečali. Justina se je takrat kot sedemnajstletnica sama podala na pot v neznano. Preko številnih begunskih taborišč v Italiji je poleti 1948 prispela v Argentino. Na poti so ji stali ob strani znanci in prijatelji, ki so doživljali podobno usodo. Toda kdo je bila Justina in kaj jo je gnalo v svet?

Justina Lukančič, poročena Fajfar, se je rodila 10. septembra 1927 v Slavini, v majhni vasici blizu Prestranka, ki je danes del občine Postojna. Njena družina je živel v obdobju, ko je ta del slovenskega narodnega ozemlja spadal pod Kraljevino Italijo.⁴¹³ Italijanska oblast je tu izvajala proces italijanizacije, ki se je s prihodom fašizma še stopnjeval. Justinin oče, Jože Lukančič, rojen leta 1898 v Žiberšah pri Rovtah,⁴¹⁴ je bil slovenski domoljub in je zaradi svojih pričranj večkrat naletel

Justina Lukančič Fajfar med snemanjem pričevanja v Buenos Airesu, november 2013. (Hrani SCNR.)

411 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič.

412 Justinina mama je bila Marija, roj. Margon iz Trnj pri Pivki.

413 Z Rapalsko pogodbo (12. 11. 1920) je bila določena meja med državama Kraljevino Srbov Hrvatov in Slovencev (pozneje Kraljevino Jugoslavijo) in Kraljevino Italijo (kot posledica razpada Avstro-Ogrske monarhije ob koncu prve sv. vojne), s čimer je bila tretjina slovenskega narodnega ozemlja – Primorska, del Notranjske in Gorenjske – (z več kot 300 tisoč Slovenci), Istra in del Dalmacije dodeljena Italiji, ki je v zameno priznala Kraljevino SHS.

414 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-125/2005, Lukančič Fajfar Justina.

na težave pri italijanskih oblasteh. Justina je v pričevanju⁴¹⁵ najprej izpostavila incident, ko so njenega očeta obtožili, da je sodeloval v napadu na italijansko patroljo: »*Nekega dne, ko so napadli italijansko patrolo, so mojega očeta obtožili, da je bil poleg. V resnici pa je bil moj oče takrat po službi v kavarni v Prestranku s sodelavci. Ker pa slovenska priča takrat ni veljala,*⁴¹⁶ *je mama šla prosit lastnika kavarne, ki je bil Italijan, če bi lahko šel pričat, da je bil moj oče tisto uro v kavarni. In ta človek je šel res pričat. Tako so mojega očeta izpustili.*«⁴¹⁷

Ko je bila Justina še dojenčica, so fašisti v njihovo hišo vrgli bombo, vendar k sreči ta ni eksplodirala. Oče je znova končal za zapahi, tokrat zaradi domnevnega posedovanja orožja. Oče je nato izgubil službo, zato so se z družino preselili v Trst, kjer je bilo več možnosti zaposlitve. »*Oče je dobil službo na železnici. Tako kot večina Slovencev, ki so jim službo vzeli in jih nato zaposlili na železnici. Je prevozil z vlakom celo Italijo,*«⁴¹⁸ se je spominjala Justina. Vendar pa je oče ponovno prišel v navzkriž s fašističnim sistemom, saj je oblast družini želela poitalijančiti priimek:⁴¹⁹ »*V Trstu bi bilo potrebno spremeniti priimek. Moj oče se je temu uprl in tega ni storil. Moral bi biti Lukani. In je bil spet zaprt. Zaprt je bil v enih vlažnih kletah in je tam dobil še revmatizem. In ko so ga izpustili, sta moj oče in brat moje mame Jože Margon, ki bi ravno moral iti služiti vojsko, zbežala v Jugoslavijo. Mi trije otroci in mama smo ostali v Trstu. Tako je moj oče šel v Jugoslavijo.*«⁴²⁰

Oče se je ustalil na Vrhniki, kjer je dobil službo v usnjarni. Bil je zelo delaven in podjeten. Preostala družina mu je sledila leta 1931. »*Potem ko je oče dobil stanovanje, službo in državljanstvo, smo mi v Trstu dobili potni list (jaz sem bila stara takrat štiri leta, sestra sedem, brat pa dve leti) in dovoljenje za en mesec bivanja v Jugoslaviji. Vendar se v Italijo nismo vrnili. Smo ostali v Jugoslaviji. /.../ Ker je oče želel, da bi hitro prišli do svojega doma, svoje hiše, je delal v usnjarni, popoldne pa še ‚vsesort‘. Najprej si je kupil cirkularko za drva žagat in enega konja za prevoz lesa.*«⁴²¹

Družina se je tik pred začetkom druge svetovne vojne povečala. Konec decembra 1939 je Justina dobila sestri dvojčici. Ob italijanski okupaciji in priključitvi Ljubljanske pokrajine (vključno z Vrhniko) k Italiji je družina doživela veliko strahu in negotovosti, saj so se pred desetletjem umaknili iz Trsta prav zaradi

415 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič.

416 Za italijansko oblast Slovenci niso bili verodostojne priče.

417 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič.

418 Ibidem.

419 Po Mussolinijevem prevzemu oblasti se je na slovenskem narodnem ozemlju, ki je spadalo v Italijo, začelo še nasilno poitalijančevanje. Zaradi tega se je med vojnama po ocenah zgodovinarjev izselilo 70.000 Slovencev v Jugoslavijo, v ZDA, v Argentino in drugam.

420 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič.

421 Ibidem.

fašistične raznarodovalne politike. Vendar pa večjih težav z italijanskim okupatorjem niso imeli, saj ta v Ljubljanski pokrajini sprva ni nastopil tako nasilno. Kot narodno zaveden Slovenec pa je bil oče nenaklonjen italijanski oblasti. Justina je sicer v pričevanju opozorila: »Oče je seveda žagal drva tudi za Italijane. /.../ Vsakič, ko so Italijani prišli po drva, je prosil, da mu dajo za plačilo bencin. Tako, da je lahko še naprej delal.«⁴²²

Umor očeta jeseni 1942: »Pustite me, da se poslovim od svojih otrok!«⁴²³

Vojna z okupacijo in revolucijo je življenje družine Lukančič usodno zaznamovala. Oče Jože⁴²⁴ je že jeseni 1942 zaradi svojih protikomunističnih stališč postal tarča partizanov. O njegovem uboju lahko beremo: »Na Vrhniki so med prvimi odpeljali očeta Lukančiča, ki je z družino stanoval pod Sveto Trojico. Ubili so ga pri Pikovem breznu in ga vrgli vanj. Pred smrtjo so ga zverinsko mučili z mravljami in ognjem. Sam pisatelj Karel Grabeljšek⁴²⁵ je pozneje dejal Lukančičevi ženi, da so ga ubili nedolžnega. Umor so opravičevali s tem, da je izdajalec, za dokaz pa navajali, da je znal italijansko.«⁴²⁶ Justini se je ta dogodek močno vtisnil v spomin:

3. septembra leta 1942 se je ponoči zbudila mama, ker je slišala, da nekdo hodi po vrtu. Je vstala in šla zapret okno, kjer sva spali s sestro. Je pa že sedel partizan na oknu in je takoj rekel: »Prispevate kaj za Osvobodilno fronto?« Mama mu je odgovorila: »Da.« Oče je namreč imel najete njive in je sadil krompir za prodajo. Tistega dne so ga ravno pobrali in je pred hišo stal voz s krompirjem. Mama jim je rekla, da ga lahko vzamejo, kolikor ga hočejo. Potem pa je partizan vprašal: »Je mož doma?« Odgovorila mu je: »Ja, spi.« Ukazal ji je, naj odpre vrata. Mama jih ni želela odpreti, ker je bila policijska ura. Rekel ji je: »Če ne boš odprla, bomo pa na silo.« Tako so prišli noter, jih je bilo pet ali šest partizanov. In oče je moral vstati s postelje ter se obleči. V tistem je oče začutil, da je nekaj narobe, in prosil: »Pustite me, da se poslovim od svojih otrok!« Samo levo roko sem mu lahko dala in potem so ga odpeljali. Drugi pa so obrnil celo hišo, pokradli vse, kar so lahko in zahtevali denar. /.../ Mi smo slišali ob petih zjutraj strel.⁴²⁷

422 Ibidem.

423 Ibidem.

424 V seznamu smrtnih žrtev druge sv. vojne se nahaja zapis: »Jože Lukančič, roj. 16. 2. 1898 Žiberše; kraj bivanja: Vrhnika; strojarski pomočnik; datum smrti/izginotja: 3. 9. 1942 Vrhnika; kraj pokopa: Vrhnika. Glejte: »Jože Lukančič,« »Smrtne žrtve,« Zgodovina Slovenije – Sistory, pridobljeno 1. 9. 2023, <https://www.sistory.si/zrtve/zrtve/?id=47847>.

425 Karel Grabeljšek – Gaber (1906–1985), novinar, urednik in pisatelj. Leta 1942 se je pridružil partizanom. Bil je funkcionar 2. bataljona Dolomitskega odreda, leta 1944 je vodil partijske tečaje na Babnem polju in v gozdovih blizu Racne gore. Po opravljenem višjem partijskem tečaju v Rogu je leta 1945 postal urednik *Novic*, glasila OF za Dolenjsko in Notranjsko. Kot pisatelj je posegel v problematiko partizanstva, vendar ni želel prikazati zgolj tega, ampak tudi psihološko orisati življenje ljudstva v zaledju. Glejte: Damjan Hančič, *Revolucionarno nasilje na osrednjem Notranjskem, 1941–1945* (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2018), 42.

426 Pavle Kogej, »Vrhnika – poletje 1942,« *Zaveza* 2, št. 2 (1992): 14.

427 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič.

Justina Lukančič Fajfar. (Hrani SCNR.)

V družino se je naselil globok strah. Justina se je živo spominjala: »Čez dva meseca po tistem, ko so očeta odpeljali, so prišli ponovno partizani, vrgli so s tečaja vrata od hleva in so nam kobilo odpeljali, ki jo je oče rabil za prevažat cirkularke. In takrat smo rekli, da tukaj ne moremo živeti, da moramo iti stran. Ni bilo mogoče živeti. Živeli smo v strahu, nismo več spali.«⁴²⁸ Zato so se preselili k znanki na Staro cesto na Vrhniki.

Kljub vsem naporom, da bi očeta našli, o njem več mesecev ni bilo informacij. Očeta so našli vaški stražarji prve dni januarja 1943:

Ko smo živeli na Stari cesti, je bila že vaška straža na Vrhniki, sem bila pri sosedovih, pri Brenčičevih, ki so imeli mizarsko delavnico in so delali tudi krste. Prišel je oficir vaše straže naročit krsto in gospe povedal, da so našli nekoga in da je najbrž Lukančič. Gospa pa mu je povedala, da sem pri njih in jo je prosil, naj me pokliče. In pridem do njega in mi pravi: »Ti si Lukančičeva, pridi z menoj, ker smo našli nekoga in je najbrž tvoj oče.« Tako sem šla, ne da bi mami povedala, z njim na pokopališče. Ni me pustil v mrtvašnico, ampak mi je prinesel najdeno kapo, robec in cigaretno dozo.⁴²⁹

Justina je prepoznala, da predmeti pripadajo očetu. Pričevanje je nadaljevala: »So ga mučili, so ga vrgli v brezno, petnajst metrov globoko. Brezno se je imenovalo

.....
428 Ibidem.

429 Ibidem.

*Pikcovo brezno. /.../ Potem je bil pogreb, 7. januarja 1943. Ga je vaška straža prinesla na pokopališče. Tako zdaj leži na pokopališču na Vrhniki.*⁴³⁰ Po koncu vojne so družini rekli, da je bil ubit po nedolžnem in so mami celo ponudili pokojnino po očetu, vendar pod pogojem, da podpiše izjavo, da so ga ubili Italijani. Mati na to ni pristala in pokojnine ni dobila.

Po smrti očeta se je Justini življenje zelo spremenilo. Družina je izgubila finančno varnost, zato je Justina morala v službo. Delo je dobila v Konzumu na Vrhniki. Postala je tudi bolj aktivna nasprotnica komunistične revolucije, kot se je spominjala: *»Že od očetove smrti sem bila zelo aktivna in zato tudi v največji nevarnosti pred partizani.*⁴³¹

Umik na varno

Justina se je zelo dobro spominjala začetka maja 1945. Tretjega maja je pomagala lastniku Konzuma izdelovati slovenske zastave brez rdeče zvezde, ki sta jih izobesila po Vrhniki. Naslednji dan pa se je po Vrhniki že razširila informacija, da se bodo nekateri morali umakniti na varno pred partizani. Starejša sestra se je odločila, da ne bo bežala, tudi mama z malima dvojčicama se je odločila ostati doma. Mlajši brat, ki je bil eden najmlajših domobrancev na Vrhniki, takrat je bil star 16 let, se je umaknil skupaj s svojo enoto. Justini pa je mama svetovala: *»Tebe imajo najbolj na piki, vzemi kolo, pojdi do Ljubljane, sej to bo šlo mimo, dva dni, pa boš prišla nazaj domov.*⁴³² Tako se je Justina sama s kolesom odpravila v Ljubljano. Prvo noč je prespala na Viču na senu pri neki kmetiji. Od znancev je izvedela, da bo vlak ob treh popoldne begunce odpeljal iz kolodvora proti Avstriji. Odločila se je, da bo šla z njim. Vlak jih je pripeljal do Kranja, naprej pa je morala peš. Justina je med pripovedovanjem poudarila: *»Prišli smo do Tržiča. Tam so pa bili vrhniški domobranci in je bil med njimi tudi moj brat. Takrat sem ga na poti videla zadnjikrat. Ker oni so ponoči šli naprej, mi civili pa smo ostali in smo šli zjutraj na pot.*⁴³³ Skupaj z nekaterimi Vrhničani je šla naprej do Ljubelja. Spominjala se je, da so pri prečkanju predora imeli prednost nemški vojaki. Na srečo pa so srečali nekega domobranskega oficirja, ki je prosil šoferja nekega nemškega kamiona, če jih lahko prepelje na drugo stran. Tako so prišli na drugo stran predora udobno in varno na kamionu za razliko od večine slovenskih političnih beguncev, ki imajo na predor zelo slab spomin zaradi teme, blata in vseh nevarnosti, ki so v njem prežale. Na drugi strani so pot ponovno nadaljevali peš, dokler jih ni neka skupina četnikov sprejela na tovornjak. Prenočili so pred Borovljami, naslednje jutro

430 Ibidem.

431 Justina Lukančič Fajfar, »Začetki v Argentini – moja zgodba: Justina Lukančič Fajfar,« Svobodna Slovenija, pridobljeno 5. 4. 2023, <https://svobodnaslovenija.com.ar/zacetki-v-argentini/>.

432 Ibidem.

433 Ibidem.

pa pot nadaljevali. V Borovljah so partizani naredili obroč okoli kraja in zajeli nekaj četniških tovornjakov, skupina, v kateri je bila Justina, pa se je zasedi uspela izogniti. Pripoved je nadaljevala: »Hitro smo pot nadaljevali proti Beljaku. Nismo prišli deleč, ko pride transport partizanov, ki so se umikali iz Avstrije. Partizani so sprožili rafal v prvi kamijon, šofer je skočil ven in je bežal. Nas civiliste so potem postavili blizu ceste na travnik, kar pa je bilo vojakov so jih naložili na kamion in so jih odpeljali.« Justina je v pričevanju razložila, kakšna kruta usoda je čakala te ujetnike: »Med njimi je bil tudi Boris.⁴³⁴ Odpeljali so jih v gozd, so jih slekli do golega in so jih tam postrelili. Ta Boris pa je bil nizek in je pa dobil strel v višini ust in je tam obležal. Se je delal, da je mrtev. Tako se je rešil. Bil je odpeljan v Celovec v bolnico. Tudi on je nato v Argentino pribežal. To mi je potem čez leta v domu v San Martinu povedal.«⁴³⁵

Justina je bila takrat skupaj z drugimi civilisti odpeljana v neko šolo med Borovljami in Beljakom.⁴³⁶ Od tam se je odločila pobegniti: »In mi smo bili tam, so nas stražili partizani. Ženske so jokale, jaz pa sem si rekla: ‚Mojega očeta so odpeljali, mene pa ne bodo!‘«⁴³⁷ Skupaj s Pavlo Grom sta uspešno pobegnili, Justina je med pripovedovanjem slikovito opisala, kako sta bili na poti iznajdljivi in koliko sreče sta imeli:

Greva čisto počasi naprej do ceste, pride vod partizanov, pa začneva pozdravljat: »Zdravo tovariši, zdravo tovariši, zdravo tovariši!« Tako sva pozdravljali, da se ne bi izdale, da sva begunki. Skupaj smo šli do mosta, oni so pot nadaljevali naprej, midve pa sva se tam ustavile. /.../ Nato pa sva si rekle, da je hoja po cesti preveč nevarna. Sva šle čez eno majhno senožet, travnik in v gozd. /.../ In sva šle na progo, ki je se je vila po gozdu in sva hodile po progi do neke vasi, Sinča vas, če se ne motim, in tam je stal vlak. Na postaji je bila množica ljudi.⁴³⁸

Na poti sta si tudi izmislili zgodbo o tem, da prihajata iz Auschwitza in da si želita iti domov v Gorico. Njun načrt je bil priti do Beljaka in pot nadaljevati v Trbiž in v Italijo. Justina je obrazložila: »Jaz sem imela dokumente, da sem rojena na

---

434 Boris Kresnik (1922 –?). Umrli je v Argentini.

435 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič. O tem poroča tudi Florian Thomas Rulitz: »Omenjeni četniki so partizanom kar padli v roke. Bili so predvsem neoboroženi civilisti. Pri Borovljah zajeti civilisti so bili po spominskih poročilih v pretežni večini protikomunistični Slovenci.« Glejte: Florian Thomas Rulitz, *Vetrinjska in »bleiburška« tragedija: Nasilje partizan-skih enot nad begunci v maju 1945 na avstrijskem Koroškem* (Celovec: Mohorjeva, 2013), 68.

436 O tem pripoveduje tudi poročilo nekega nemškega ujetnika, ki je shranjeno v Koroškem dežel-nem arhivu v Celovcu: »9. 5. 1945 so me pri Borovljah skupaj s 50 četniki in 2.000 civilisti zajeli partizani. Iz Borovelj so nas s tovornjaki peljali proti Beljaku. Nekako sredi poti med Borovljami in Beljakom so nas zaprli v neko šolo. Pred to šolo je bilo nekaj mojih tovarišev ubitih s sekirami. Trupla so naložili na tovornjak in odpeljali neznano kam.« Glejte: Rulitz, *Vetrinjska in »bleiburška« tragedija*, 68.

437 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič.

438 Ibidem.

Podpisana Lukančič Fajfar Justina
izjavljam: da sem zapustila dom pred
okupacijami usmrtitve prve dni maja
leta 1945 inšla preko Beljaka (Austrijo)
v Italijo z skupino znanec. Prišli smo
16. maja v Romigo - Treviso v taborišče,
čez par mesecev pa so nas preselili v
Serrigliano, in nato v Senigallia, potem
v Baagnoli - Napoli in od tam preko Italije
in Nemčije z Ameriško ladjo General
Stewart v Argentino kamor smo prispeli
11. 7. 1948.

Z spoštovanjem

J. Fajfar

Zapis o begunski poti Justine Lukančič Fajfar, 2005. (Hrani SCNR.)

italijanski strani. To mi je bilo nekako v pomoč.«⁴³⁹ Justina je opozorila še na neverjeten pripetljaj, ki se jima je zgodil:

Na poti ponovno srečava partizane. Pa so imeli ranjence. Takoj se nam približa en partizan in vpraša, od kje in kam greva. In seveda rečeva iz Auschwitza. Poveva, da greva proti Beljaku, da greva čez Trbiž, ker na drugo stran ne morava, ker grejo ta beli. Pa pravi, kaj bosta hodili peš, mi imamo tukaj našo postajo. Pa jutri gre na italijansko stran en naš kurir, pa lahko gresta z njim. In midve si nisva upale odreči in sva šle z njim. Tam je bil en grad, zapornica in stražar. In je povedal stražarju, da sva prišle iz Auschwitza in da bova šle jutri s kurirjem na italijansko stran v Gorico. Tako smo šle noter.⁴⁴⁰

Justina je pripovedovala dalje, da nista želeli ostati čez noč v tem gradu, zato sta počakali na priliko in odšli iz gradu kar sami. Na poti sta srečali kar nekaj dobrih ljudi, ki so jima ponudili pijačo in hrano, sta pa večkrat srečali tudi partizane, zato ju je bilo zelo strah in nista vedeli, komu zaupati. Težave sta imeli s prenočevanjem. Strah ju je bilo spati na prostem, tujim ljudem pa tudi nista zaupali. Nikjer nista prenočili več kot eno noč. Zjutraj sta se vedno zelo hitro odpravili

439 Ibidem.

440 Ibidem.

dalje. Zelo sta se razveselili, ko sta na nekem hribu zagledali Beljak in reko Dravo. Čutili sta, da sta že izven najhujše nevarnosti, vendar sta ponovno naleteli na težavo: »*Prideva do dravskega mosta, tam so bili Angleži in naju ne pustijo čez, da morava imeti od partizanske komande dovoljenje za čez most.*«⁴⁴¹ V kakšen težak položaj so ju britanske oblasti postavile. Ponovno sta morali tvegati. Poiskali sta partizane. Z izmišljeno zgodbo, da prihajata iz Auschwitza in gresta v Gorico, in z Justininim znanjem italijanščine sta prepričali nekega partizanskega oficirja, da jima je dal dovoljenje. »*In tako sva šle na most, dale Angležu dovoljenje, ga je raztrgal in vrgel na travo in je dal vsaki eno čokolado,*« je poudarila Justina v pripovedi. Pot sta nato nadaljevali v miru in relativni brezskrbnosti.

V Beljaku, nato pa v številnih italijanskih begunskih taboriščih

Nato sta prišli v Beljak in iskali prenočišče. Na srečo sta srečali domačine z Vrhnike, ki so se ravno tako umaknili pred komunističnim nasiljem in jih je pot vodila preko Beljaka. Nastanjeni so bili v neki šoli. Med njimi so bili tudi vrhniški župan Ignacij Hren (Nace)⁴⁴² in njegova družina, družina Marolt, ki jo je Justina zelo dobro poznala, in del vrhniških domobrancev, žal pa med njimi ni bilo nje-nega brata. V šoli, kjer so bili nastanjeni, ni bilo več prostora, vendar se je zanju zavzel vrhniški župan Nace in ju pospremil do drugega begunskega centra. Z vodstvom centra se je dogovoril, da bosta tam prenočili. »*Drugo jutro je prišel g. Hren in smo šli skupaj s tovarnjaki čez Trbiž v Italijo, najprej v Videm (Udine), tam smo spali na dvorišču nekega poslopja na pesku, tri dni smo bili pod milim nebom in potem so nas peljali naprej v Monigo,*« se je spominjala Justina in dodala zanimiv detalj: »*Ko pa smo prišle v Treviso in je kamion zavil v Monigo, se je oglasil en fant, bil je Milan Povše,*⁴⁴³ *kasnejši duhovnik, ki je deloval potem tudi na južni obali v Argentini: ‚Spet grem v Monigo!‘*« Že prej so ga namreč Italijani poslali v internacijo, prav v to, takrat fašistično taborišče.

---

441 Ibidem.

442 Ignacij Hren, rojen 28. 7. 1891 na Verdu pri Vrhniki, umrl 29. 5. 1985 v Clevelandu (ZDA), od leta 1936 do 4. maja 1945 vrhniški župan. V komunistični revoluciji je izgubil sina in vse štiri brate. Begunska leta je preživel v Italiji, od koder je leta 1955 emigriral v ZDA. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-348/2006, Hren Ignacij.

443 Milan Povše, rojen 1921 v Trebnjem, umrl leta 2012 v Mar de Ajo (Argentina). Revolucija je grobo prizadela njegovo družino, zato je ob koncu vojne z drugimi bežal na avstrijsko Koroško, od tam pa je bil na istem kamionu kot Justina, prepeljan v Monigo pri Tervizu. »*Ob koncu tragičnega maja je prišla v naše taborišče strahotna vest o predaji prvih transportov slovenske domobranske vojske komunističnim zločincem. Prav v tistih urah neutolažljive žalosti sem se odločil, da podarim preostalo življenje duhovništvu. Tako sem se odločil, da se zahvalim Bogu, ker me je rešil gotove smrti. Pa tudi, da postanem duhovnik namesto mojega brata Florjana, semeniščnika, ki so ga takrat ubili komunisti.*« Gimnazijo je končal z maturo v begunskem taborišču v Italiji (1946). Bogoslovne študije je začel v begunskem semenišču v Briksnu, na južnem Tirolskem, in nadaljeval v Argentini; najprej v San Luisu, nato pa v slovenskem semenišču v Adroqueju. V duhovnika ga je posvetil škof dr. Gregorij Rožman 13. januarja 1952 v Ramos Mejii. Deloval je kot župnik v različnih župnijah v Argentini. Glejte: »*Pokojni Milan Povše,*« Radio Ognjišče, pridobljeno 5. 7. 2023, <https://radio.ognjisce.si/sl/136/ssd/9347/pokojni-milan-povse.htm>.

Telovadni nastop slovenskih deklet v begunskem taborišču v Senigalliji. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Helena Jaklitsch.)

Justina je bila ena izmed teh »srečnežev«, ki so jih Angleži res prepeljali v Italijo. 12. maja 1945 je bilo iz Celovca in Beljaka v Italijo pripeljanih okoli 1.000 civilistov. Kot je izpostavil Ivo Jevnikar v prispevku *Zajeti med Ljubeljem in Dravo*,⁴⁴⁴ še ne poznamo informacij »kdo je dosegel resnične, pa čeprav omejene prevoze slovenskih ljudi iz Avstrije v Italijo in kdo izmed Britancev jih je odredil. /.../ Kdo je omogočil ta konvoj 30 ali 40 tovornjakov, takrat to ni bila preprosta zadeva, še ni jasno.«⁴⁴⁵ Zagotovo so »svojo vlogo odigrali nekateri Slovenci, ki so se na licu mesta za to zavzeli, zanimivo pa bi bilo vedeti, koliko je bilo nato odvisno od krajevnih britanskih vojaških predstavnikov in koliko od višjih poveljstev.«⁴⁴⁶ Eden izmed takih, ki so se res zavzeli za slovenske begunce, je bil prav zagotovo vrhniški župan Nace. Justina mu je bila zelo hvaležna za vso pomoč v najbolj kritičnih trenutkih. Da se je Justina znašla na tovornjaku za v Italijo, ima vse zasluge Nace Hren.

Kasneje so britanske oblasti na avstrijskem Koroškem beguncem le obljubljale, da jih bodo premestile v Italijo, a so jih zavestno vračale nazaj v Jugoslavijo. Večina teh beguncev (med njimi velika večina domobrancev) je bila v Sloveniji

.....
444 Jevnikar, »Zajeti med Ljubeljem in Dravo,« 67.

445 Ibidem.

446 Ibidem.

umorjenih. Justinin brat, ki se je znašel na Vetrinjskem polju, je bil tudi v skupini domobrancev, ki so jih zavezniki vrnili nazaj v Jugoslavijo in je bil kot mladoleten zaprt v koncentracijskem taborišču v Šentvidu do septembra 1945, nato so ga izpustili. Domov je prišel čisto neprepoznaven. Justina je povedala: »Si mislite, kakšen je bil, da ga moja mama ni prepoznala, ko je prišel domov. Ga je mama začudeno gledala, tako da je moj brat rekel: ‚Mama, sem Maks.‘ Garjev, ušiv, razcapan. Tak je prišel domov. In je potem moral služiti jugoslovansko vojsko. Je ostal doma. In sem ga potem videla leta 1973, ko sem prišla prvič po tem v Slovenijo, je živel v Trbovljah. So ga pustili pri miru.«⁴⁴⁷

Justina je v pričevanju izpostavila tudi grozo, ki jo je obšla, ko je izvedela za novice o vračanju domobrancev v Jugoslavijo. Ni vedela, kaj se je zgodilo z bratom. Zato je še kar nekaj časa trepetala in se spraševala, ali je preživel. Vse težave, povezane z begunskim življenjem (pomanjkanje hrane, intimnega prostora, svo-

Vkrcavanje na ladjo General Stewart, s katero je v Argentino odšla tudi Justina Lukančič. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

.....
447 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič.

bodnega gibanja, neprestano seljenje in prilagajanje na novo okolje ter negotova prihodnost), je niso tako prizadele kot vest, da so domobranci izročili komunistom.

Justina je delila usodo slovenskih beguncev v Italiji. Zamenjala je številna begunska taborišča, preden je z ladjo odplula proti Argentini: »Tako smo prišli v Monigo, potem v Servigliano, od tam v Senigallijo, iz Senigallije so nas peljali v Bagnoli – Napoli, od tam pa čez celo Italijo v Hamburg in iz Hamburga v Bremerhaven in od tam smo šli z eno angleško-ameriško ladjo v Argentino.«⁴⁴⁸

V Argentini

Justina se je svojega prihoda v Argentino tako spominjala: »Na argentinska tla sem prvič stopila 11. julija 1948. Že 9. smo pripluli do Río de la Plata, tam je pa bilo treba čakati še dva dni zaradi državnega praznika. /.../ Ko so našo ladjo General Stewart vlekli v pristanišče, sem gledala ljudi, in prvi občutek je bil, da so se mi vsi zdeli res temni. Spominjam se, da sem se spraševala: ‚Ali so res vsi tako temni?‘«⁴⁴⁹ Justina je bila ob prihodu v Argentino stara enaindvajset let, po takratni argentinski zakonodaji si polnoletnost dosegel z dvaindvajsetimi leti. Tako kot druge emigrante so tudi njo namestili v Hotel Imigrant (šp. *Hotel de Inmigrantes*), priseljenski dom v Buenos Airesu. Ker je bila mladoletna in brez skrbnikov, priseljenskega doma ni smela zapuščati. Spominjala se je: »Bila sem brez staršev, zame ni nihče odgovarjal, zato sem morala ostati v drugem nadstropju hotela in sploh nisem smela ven. Nekaj dni kasneje je v hotel prišla gospa Petelinova, ki se je podpisala kot moja varuhinja in tako sem lahko prosto hodila sem in tja.«⁴⁵⁰

Močne prijateljske vezi s Slovenkami, ki so delile podobno usodo, Justinina pri-morska trdoživost in vesel značaj, znanje italijanskega jezika ter sposobnost hitrega učenja španščine so ji pomagali pri hitrem vklapljanju v argentinsko družbo. Vendar pa začetki v Argentini kljub temu niso bili lahki. Kot se je sama izrazila, so začeli »od nule.«⁴⁵¹ Službo je večkrat menjala, začela je delati pri nekem bogatem gospodu Bianchiju, ki je bil italijanskih korenin. Morala je delati vse, kar so ji naročili: »Spominjam se, da so mi ukazali, naj perem plenice le z vrelo vodo in brez mila. Tako je bilo seveda skoraj nemogoče lepo prati, in prav kmalu so moje roke bile ena sama rana. Zato sem na skrivaj začela prati z milom, pa me je gospa odkrila in mi zagrozila, da bom jaz kriva, če bo otrok imel rdečo ritko.«⁴⁵² Justina je nato hitro zamenjala službo, začela je prati, čistiti in kuhati pri nekem tovar-

448 Ibidem.

449 Justina Lukančič Fajfar, »Začetki v Argentini – moja zgodba: Justina Lukančič Fajfar,« Svobodna Slovenija, pridobljeno 5. 4. 2023, <https://svobodnaslovenija.com.ar/zacetki-v-argentini/>.

450 Ibidem.

451 SCNR, pričevanje Justine Lukančič Ferjančič.

452 Lukančič Fajfar, »Začetki v Argentini – moja zgodba: Justina Lukančič Fajfar.«

narju. Aprila 1949 se je poročila. Z možem sta najprej najela sobo, ki jo je tako opisala: »Dve postelji, miza, stol, omara. Kuhinja je pa bila na drugi strani vrta, kjer so včasih pivo pili, in prebivalci vsake sobe so imeli pravico do dela te ,kuhinje', ločenega z nekakšnimi zavesami.«⁴⁵³ Službo je še večkrat zamenjala, dokler ni dobila dela v tekstilni tovarni Paulo Buder oziroma njeni podružnici na Aveniji San Martin v soseski Florida. »Slovenec, gospod Skoberne, je iskal druge Slovence za delo v novi tovarni. Moj mož je dobil službo in postal ,capataz', jaz sem pa delala kot ,pasalisa': vlekla sem nitke in delala vzorce blaga.«⁴⁵⁴ Z možem sta se tako preselila v Florido. V službo sta lahko hodila peš, saj sta živela zelo blizu tovarne. Življenje je postajalo vedno bolj mirno in varno. Slovenijo je prvič obiskala že leta 1973: »Moj oče je bil star 42 let, ko so ga ubili, mama pa dve leti manj. Mama je živel 86 let. Sem jo videla leta 1973, ko sem prvič šla domov. Sem nabirala denarčke pa sem šla do Rima in čez Trst domov. Sem šla z argentinskim potnim listom. Bi morala iti na občino, dati podatke, da sem prišla. Bi morala iti na zaslihanje, pa mi je mama rekla, ti ne boš šla nikamor, če hočejo kaj vedeti, naj oni pridejo sem. Ti ne boš šla nikamor. Nisem šla in tudi nihče ni prišel.«⁴⁵⁵

Maja 1945 je bilo Justini zelo težko zapustiti Vrhniko in domače, vendar pa je čutila, da se mora umakniti na varno, kajti njeno življenje je bilo ogroženo. Z vsemi težavami na poti se je zelo dobro soočala. V Argentini je pognala korenine, ima dve hčerki in štiri vnuke. Ohranila je slovenski jezik, običaje in spomine. Vključila se je v slovensko skupnost ter aktivno sodelovala v Slovenskem domu San Martin in v Zvezi slovenskih mater in žena.

Je zelo družabna in zgovorna. Še pri svojih devetdesetih letih spretno uporablja socialna omrežja, s pomočjo katerih ohranja in krepi stike med rojaki.

---

453 Ibidem.

454 Ibidem.

455 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-125/2005, Lukančič Fajfar Justina.

Mari Kosem Celestina

(Cleveland, ZDA)

»Življenje doma je bilo tako napeto med vojno.

V takem strahu ni mogoče živeti. Je bolje vse pustiti pa v miru živeti.

Hvala Bogu, da smo danes tukaj.«⁴⁵⁶

Mari se je v prvih majskih dneh leta 1945 s svojo družino, z bratoma in sestrama, očetom in nosečo mamo, odpravila na begunsko pot. Oče, ki je bil zelo podjeten in delaven, je moral v strahu pred maščevanjem novih oblasti zbežati od doma. Družina je odšla z njim in pustila vse za seboj. Še tisto, kar so vzeli na pot, so zaradi partizanskega napada med begom izgubili. V Vetrinj so prišli z enim loncem, otroškimi vozičkom in z nekaj koščki kruha. Kljub temu je oče v prihodnost vedno gledal pozitivno in z velikim zaupanjem. To vedrino je podedovala tudi njegova hčerka Mari. Skozi življenje sta jo vodila optimizem in vera v Boga ter ji pomagala preživeti vse težke trenutke.

Predvojni in medvojni čas

Mari Kosem Celestina se je rodila 21. januarja 1930 v Dolu pri Ljubljani očetu Alojziju Kosem in materi Frančiški Kosem, rojeni Majdič. Mari je bila tretja med

Mari Kosem Celestina med snemanjem pričevanja v Clevelandu, 11. 10. 2011. (Hrani SCNR.)

.....
456 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

osmimi otroki. Frančišek, ki je bil rojen leta 1936, je umrl po šestih tednih, Nikolaj, rojen leta 1945, pa je umrl v begunskem taborišču v Avstriji.⁴⁵⁷

Oče Alojzij je imel že pri petindvajsetih letih mesarijo. Ko sta se z mamo junija 1925 poročila, je mama od svoje tete Frančiške Dovč dobila domačijo v Dolu pri Ljubljani pod pogojem, da bo do smrti skrbela zanjo. To je bila hišica z malo vrta, a ker je bil oče zelo delaven in poznan mesar od Litije do Domžal in Ljubljane, se je domačija kmalu razširila. Začel je graditi klavnico in hladilnico za meso. Z mesarijo so imeli veliko dela.⁴⁵⁸ Vsi so morali poprijeti za delo, tako na polju kot doma v mesariji. Domačija se je večala s pridobitvijo zemljišč za pašo, košnjo in žitne pridelke. Podjetni oče je občasno obiskal lokalno gostilno, kjer je od prijateljev izvedel, katero premoženje ali živina je naprodaj. Naslednji dan je šel pogledat, kaj je naprodaj in sklenil kupčijo. Tako se je domačija z mesnico razvila v precejšnjo kmetijo. Imeli so avto znamke Škoda, ki ga je oče kupil leta 1938. Z njim je v nujnih primerih vozil tudi vaščane v bolnico.⁴⁵⁹

Oče je bil seznanjen s komunizmom, spremljal je tudi dogajanje v španski državljanski vojni. Leta 1940 je bil mobiliziran v jugoslovansko vojsko, ko pa je ta aprila 1941 kapitulirala, se je vrnil domov.⁴⁶⁰ Ker je bila njihova klavnica edina daleč naokrog, so imeli v vojnem času zelo veliko dela. Nemci so začeli graditi železnico med Črnučami in Lazami ter postavili most čez reko Savo. Mari se je spominjala, kako so morali vsem tem delavcem zagotoviti mesni obrok.⁴⁶¹

Oče je bil »odločno katolik«⁴⁶² in tako je bil kmalu v nevarnosti. Prijatelj mu je rekel: »*Ti se pa pazi.*«⁴⁶³ Nekoč je daljnemu sorodniku Pavčniku, ki je zbiral denar za revne študente, dal nekaj denarja, za kar pa so izvedeli Nemci in očeta aretirali. Na zaslišanju je Pavčnik rekel, da je oče prispeval denar za partizane⁴⁶⁴ in tako so ga leta 1943 zaprli v Begunje. Nek večer je bil odpeljan v celico, kjer so zadržali tiste, ki so bili na seznamu talcev. Vso noč je molil in prosil, da bi živel vsaj toliko časa, da otroci odrastejo. Mama ga je uspela rešiti preko poznanstev.⁴⁶⁵ Po drugi strani pa mu je zapor nudil varnost, da ga niso ujeli partizani. Velika verjetnost je bila, da bi ga ubili, ker so ga že večkrat iskali. V zaporu je preživel sto in en dan,

457 Alojzij (Lojze) (1926), Zofi (1928), Mari (1930), Urši (1934), Frančišek (1936), Marjan (1938), Franci (Frank) (1944), Nikolaj (Niko) (1945). Glejte: SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina; Marjan Kosem, »The Kosem Family, Our Story, Our Journey,« (Cleveland, 2006), 6.

458 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina; Kosem, »The Kosem Family,« 6.

459 Ibidem, 7, 8.

460 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina; Kosem, »The Kosem Family,« 10.

461 Ibidem.

462 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

463 Ibidem.

464 Kosem, »The Kosem Family,« 10.

465 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina; Kosem, »The Kosem Family,« 10, 11.

Družina Kosem leta 1939. Mari, mama, Lojze, Marjan, Zofi, oče in Urši (Monografija The Kosem Family.)

nato so ga izpustili, vendar je moral podpisati, da bo ob najmanjšem prestopku celotna družina izseljena. Zato se je umaknil od doma in je vodenje mesarije prevzela mama. Pri tem ji je bil v veliko pomoč tudi fant, ki se je pri njih izučil za mesarja. Mari je zelo veliko pomagala v klavnici, prav tako so morali tudi ostali bratje in sestre poprijeti za delo.⁴⁶⁶

Mari se je spominjala, da je bilo življenje doma med vojno zelo napeto. Očeta ni bilo doma, saj je potem, ko so ga izpustili iz zapora, odšel na avstrijsko Koroško. Doma so bili samo otroci z mamo in teto. Živeli so v stalnem strahu. Večkrat so ponoči prišli k njim partizani, si vzeli živež in stvari, ki so jih potrebovali. Oče je enkrat le zbral pogum in prišel domov, vendar so partizani streljali nanj, a ga k sreči niso ustrelili. V nekem partizanskem bunkerju so nemški vojaki, ki so imeli postojanko nasproti njihove hiše – v župnišču, našli seznam, na katerem je bil oče določen za likvidacijo.⁴⁶⁷

Najstarejši brat Alojzij (Lojze) je bil rojen leta 1926. Mari se je spominjala, da sta bila Lojze in teta Frančiška, s katero so živeli v hiši, zelo povezana. Vsak dan sta hodila k maši. Lojze se je doma učil za mesarja, hodil pa je tudi na realno gimna-

466 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

467 Kosem, »The Kosem Family,« 11, 12.

zijo v Ljubljano. S sedemnajstimi leti, leta 1944, je bil vpoklican v nemško državno delovno službo Reichsarbeitsdienst.⁴⁶⁸ »Seveda smo ga vsi pogrešali. On je bil taka duša. /.../ Potem, ko je šel k vojakom Arbeitsdienst, mi nismo veliko imeli od njega, prej je bil mlad in je hodil v šolo, potem pa se je vojska začela, je šel k vojakom (v nemško vojsko, op. a.). Potem je bil pri domobrancih par mesecev. /.../ Krasen fant je bil, zelo,«⁴⁶⁹ se je brata spominjala Mari. Po šestmesečnem urjenju naj bi bil Lojze poslan na rusko fronto, vendar je še pred tem dobil dopust v Celovcu. Mari je odšla v Celovec in ga varno pripeljala domov. Nato je odšel k domobrancem v Domžale.⁴⁷⁰

Leta 1944 so bile na Gorenjskem ustanovljene domobranske postojanke. Fantje, ki so prišli iz nemške vojske na dopust, so se začeli zatekati v te postojanke. Postavljeni so bili pred odločitev, ali naj gredo k partizanom ali k domobrancem.⁴⁷¹ Lojze se ni odločil, da bi šel k partizanom, saj družina ne bi bila varna pred Nemci. Nazaj na fronto se tudi ni želel vrniti, zato se je pridružil domobrancem. »Tisti, ki so bili pri domobrancih, niso bili kot dezerterji. So skupaj delali, ampak proti komunizmu,«⁴⁷² je obrazložila Mari.

Domobranska postojanka v Domžalah je bila ustanovljena 8. avgusta 1944 v stavbi nasproti železniške postaje. Spadala je med večje gorenjske postojanke, saj je štela okrog 200 mož in fantov. Njen poveljnik je bil Peter Cerar⁴⁷³ iz Domžal. V domžalski postojanki je bila kar ena tretjina nekdanjih nemških mobilizirancev, prevladovali pa so partizanski dezerterji.⁴⁷⁴ Lojzetu se je pridružil tudi oče, ki se je vrnil z avstrijske Koroške in sta skupaj občasno prihajala domov na obisk. Zaradi

---

468 Reichsarbeitsdienst (RAD), državna delovna služba, je bila ustanovljena leta 1931 z namenom zmanjšanja brezposelnosti. Od leta 1935 je RAD postala državna organizacija in je bila uvedena obvezna polletna služba v RAD za moške med 18. in 25. letom starosti in od leta 1939 tudi za dekleta. Z začetkom vojne so moške usposabljali za polaganje min, sodelovali so v protiletalskih enotah, borili so se s požari, čistili področja, ki so jih uničili bombni napadi, in gradili začasna bivališča za ljudi, ki so v bombnih napadih izgubili domove. Enote, ki so ostale blizu fronte, so bile pogosto vključene v nemško vojsko. Proti koncu vojne je RAD prevzel osnovno vojaško usposabljanje, ki je trajalo šest tednov. Glejte Monika Kokalj Kočever, *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017), 162.

469 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

470 Kosem, »The Kosem Family,« 12.

471 Ibidem.

472 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

473 Peter Cerar je po partizanskih umorih začel pregovarjati Domžalčane, naj ne hodijo v partizane in se poleti 1944 odločil ustanoviti domobranksko postojanko. 16. 4. 1945 je s svojo patroljo odšel na dom partizana Alfonza Avblja – Sava. Ta ga je med preiskavo doma ustrelil. Cerar je umrl za posledicami strela v trebuh v ljubljanski bolnišnici 19. 4. 1945. Glejte: Mara Cerar Hull, Marijan Smolnik, »Spomini na mojega očeta,« *Zaveza* 70, št. 3 (2008): 28, 29.

474 Janko Maček, »Valovi nasilja v vaseh nad. Sv. Heleno,« *Zaveza* 16, št. 1 (1995): 16; Kokalj Kočever, *Mobiliziranci v nemško vojsko*, 308.

domobranskih patrol je postalo življenje doma nekoliko bolj varno. Nato so organizirali postojanko tudi v bližnji vasi, v Dolskem.⁴⁷⁵

Mari se je tudi spominjala, da so nekega večera poleti 1944 k njim domov prišli partizani in mami rekli, naj odpre vsa okna hiše in se s sinom Marjanom umakne v sosednjo vas Videm, ker bodo razstrelili župnišče, ki je bilo poleg njihove hiše. Tistega dne so se sestre Zofi, Urši in Mari ravno vračale z romanja na Brezjah, ko so zagledale župnišče v ruševinah. Po tem dogodku jih je bilo strah spati doma, zato je vsa družina prenočevala v Beričevem pri babici. Partizani so spali v skednju zraven hiše. Družina se je počutila bolj varno, ker so vedeli, da spijo pod isto streho s partizani. Mama je bila takrat noseča. Najmlajši Franci je bil rojen le nekaj tednov zatem.⁴⁷⁶

Odhod od doma

V nedeljo, 6. maja 1945, je brat Lojze, ki je bil z domobranci tisti čas v sosednji župniji v Dolskem, prišel domov in povedal, da se domobranci umikajo na avstrijsko Koroško, ker, kot se je izrazil, »bodo partizani vse zasedli.« Oče ni želel, da bi se umaknil sam, ampak da bi šla z njim vsa družina. Zavedali so se, da očetu preti usmrtitev, takoj ko pridejo partizani, ker je bil nasprotnik komunizma.⁴⁷⁷ »*Takrat je pa ata rekel: ‚Kaj naj pa mi?‘ Vedeli smo, da bo ta prvi šel in kaj bi z nami naredili. In tako smo rekli, da gremo tudi mi. V nedeljo zvečer smo dali nekaj stvari na voz, poklicali smo staro mamo, da gremo, in tako smo tri družine iz našega kraja odšle.*«⁴⁷⁸ Ko so se poslavljali od babice, so vsi jokali. Vzeli so najnujnejše stvari, nekaj hrane, oblačila ter jih naložili na voz in se sredi noči odpeljali. Mislili so, da odhajajo za tri tedne, le za toliko časa, da se vse umiri in da se potem vrnejo domov.⁴⁷⁹

Prvi postanek so imeli v Cerkljah. Karavana beguncev se je počasi premikala in postajala je vse večja. Tretji dan so prispeli v Tržič. Bilo je zelo veliko ljudi in partizani so začeli streljati na kolono beguncev in tudi na družino Kosem. Bežali so pred streli in za seboj pustili voz s stvarmi.⁴⁸⁰ »*Začelo je pokati, rakete, vse sorte in je bilo tako strašno. Vse smo pustili, kar smo imeli, in se držali za roke. Mama*

---

475 Postojanka na Dolskem je nadzirala železniški most čez Savo, pošiljala patrolje po cesti Dol pri Ljubljani, kjer je bila tudi nemška teritorialna postojanka. Bilo je okoli 30 orožnikov, graničarjev in železniških stražarjev. Glejte: Jože Rozman, *Geografska analiza prehodov čez Savo med II. svetovno vojno (na odseku Dol-Renke)*, Diplomsko delo (Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2006), 68; Kosem, »The Kosem Family,« 12.

476 Kosem, »The Kosem Family,« 12.

477 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-92/2005, Lojze Kosem, Poročilo, 7. 12. 2005, 1; Kosem, »The Kosem Family,« 13.

478 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

479 Kosem, »The Kosem Family,« 13.

480 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina; Kosem, »The Kosem Family,« 14.

je zgrabila voziček, nismo vedeli, da je mama noseča. Zgrabili smo reči in bežali, ker so začeli streljati na nas,«⁴⁸¹ se je z grozo spominjala Mari. Pred predorom Ljubelj sta se obnemogla družina in karavana z begunci ponovno ustavili. Nemci so zaprli predor, da ni nihče mogel naprej. Nekaj ljudi je šlo po grebenu hriba čez prelaz in družina Kosem jim je sledila.⁴⁸² Za nosečo mamo je bila pot še toliko težja. »Mama je v nezavest padla pri Sv. Ani in smo tam malo počivali, da je prišla k sebi, potem smo šli pa naprej. Ata je zagrabil en lonec pa en hlebec kruha (ko so bežali pred streli v Tržiču, op. a.) in nam ga razdelil.«⁴⁸³ Prečkali so mejo in prišli v Avstrijo. Proti jutru so se bližali reki Dravi pri Borovljah. Srečali so veliko partizanov, na mostu čez Dravo pa britanske vojake. Videli so tudi kupe orožja v bližini, ki so ga morali predati domobranci. Ko so prečkali Dravo, so prišli na Vetrinjsko polje, kjer so bivali na prostem, brez strehe nad glavo.⁴⁸⁴

Vetrinj

V Vetrinju se je življenje začelo počasi organizirati. Ker je bil oče mesar, je kmalu dobil delo. Hrane je primanjkovalo in so začeli klati konje. Nekaj mesa je tako lahko prinesel tudi svoji družini. Mama je pred šotorom zakurila ogenj. Drva za kurjavo so prinesli iz bližnjega gozda.⁴⁸⁵ Mari je v pričevanju poudarila, kako je očetov poklic reševal družino skozi težke dni begunstva:

Star oče je hotel, da bi bil naš ata mlinar, naš ata pa ni hotel biti mlinar, ampak mesar. In tako se je izučil za mesarja, kar je hvala Bogu nas velikokrat reševalo skozi težke čase. Če ni bilo drugega, je že našel nekaj, da so klali in je neki bilo, da je bilo za preživetje. Tako je bilo že v taborišču Vetrinj. Ker ni bilo hrane, so začeli klati konje in je vedno kakšen kos mesa prinesel, da smo spekli, da smo se preživel.⁴⁸⁶

Šest tednov so živeli na polju, brez strehe nad glavo in veliko je deževalo. Le matere z majhnimi otroki so lahko bivale v gradu pod streho, ostali pa so bili na prostem. Postavili so si zasilna bivališča iz lesenih kolov, olupili so drevesa, da so si z njimi naredili strehe, veje so bile uporabljene kot stranice šotora za zaščito pred dežjem in za posteljo. Zavržene vojaške obleke so uporabili, da so se z njimi pokrili.⁴⁸⁷ Prali so v potoku, medtem ko so čakali, da se obleka posuši, pa so bili v šotorih. Ker so izgubili vso obleko, se niso mogli preobleči. So si pa begunci

481 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

482 Kosem, »The Kosem Family,« 14

483 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

484 Kosem, »The Kosem Family,« 14, 15.

485 Ibidem, 15.

486 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

487 Kosem, »The Kosem Family,« 15, 16.

med seboj veliko pomagali. Nekaterim družinam z Dolenjske je uspelo pobegniti s polno naloženimi vozovi.⁴⁸⁸

Že v Vetrinju so začeli organizirati pouk za otroke in mladino. Kot je poudarila Mari, so v Dolu partizani med vojno požgali šolo, nemški okupator pa otrokom ni omogočil šolanja: »Tako smo v tistih najbolj nujnih letih brez osnovne šole rastle. Črke sem poznala, brati in pisati pa sem znala zelo slabo, ker nismo hodili v šolo. V Vetrinju je bilo zelo veliko duhovnikov. Salezijanci so bili še posebno zelo aktivni. Zbrali so otroke in mladino za v šole.«⁴⁸⁹

Konec maja 1945 je zaokročila novica, da naj bi jih preselili v begunska taborišča v Italijo.⁴⁹⁰ Mari se je spominjala, da je bilo pretresljivo in žalostno slovo od domobrancev, ki so odhajali prvi. Bili so prepričani, da odhajajo v Italijo.⁴⁹¹ Med njimi je bil tudi brat Lojze, ki jih je na Vetrinjskem polju večkrat obiskal. Bila je nedelja zjutraj, ko so se še zadnjič poslovili od Lojzeta. »Tisto slovo od domobrancev je bilo žalostno. Še danes vidim, kako so jih naložili na ‚trok‘ (tovornjak, op. a.) in so jih odpeljali. To je vedel, jasno, da gredo v Italijo. Ampak, kaj se je z njim godilo. /.../ Videli smo tisto jutro, ko so jih odpeljali v nedeljo zjutraj, pomahal je: ‚Mi zdaj gremo‘. Oni so šli iz prepričanja, da gredo v Italijo.«⁴⁹² Nikoli več ga niso videli, saj je bil vrnjen v Slovenijo in umorjen v povojnih pobojih. Nazadnje naj bi ga videli na Teharjah.⁴⁹³ Stara mama, ki je ostala po vojni v Ljubljani, jim je v nekem pismu namreč sporočila, da je: »eden tistih, ki so hodili tam v Teharje jih nabirati, kdo so za likvidirat, povedal: ‚Ker ta starega nismo dobili, je pa ta mlad crknil.‘«⁴⁹⁴ Mari je bila prepričana, da je bil Lojze »žrtev za ata«.⁴⁹⁵

Po mnenju Mari sta dr. Janez Janež⁴⁹⁶ in dr. Valentin Meršol prepričala še hujšo tragedijo. 31. maja 1945 je bil poslan zadnji transport domobrancev v Jugoslavijo, naslednji dan, 1. junija, pa naj bi začeli s transporti civilistov. Dr. Meršol je s poveljnikom civilnega taborišča majorjem Paulom Barrejem pri britanskih voja-

488 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina; Kosem, »The Kosem Family,« 15, 16.

489 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

490 Kosem, »The Kosem Family,« 16.

491 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

492 Ibidem.

493 Kosem, »The Kosem Family,« 16.

494 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

495 Ibidem.

496 Dr. Janeza Janeža je Mari osebno poznala, saj jo je kar štirikrat operiral, zadnjič tik pred begunsko potjo, in jo rešil skoraj gotove smrti. 29. maja je bil dr. Janež s prvim transportom slovenskih domobrancev vrnjen v Jugoslavijo, vendar mu je uspelo zbežati. Naslednji dan je prišel nazaj v taborišče Vetrinj in poročal članom Narodnega odbora o vračanju domobrancev. Končno so verjeli novici in sklenili, da se obvesti vojake in civiliste ter svetovali domobrancem, da se preoblečejo v civilne obleke ali pa pobegnejo. A do takrat so bili skoraj vsi domobranci že vrnjeni. Glejte: Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, 210; Corsellis in Ferrar, *Slovenija 1945*, 74; SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

ških oblasteh dosegel, da niso izvedli transporta civilistov iz taborišča Vetrinjš v Jugoslavijo.⁴⁹⁷ Mari se je spominjala:

Naslednji dan bi mi šli. Kaj bi z nami počeli, si lahko mislite. Kaj je ta dr. Meršol naredil za slovenski narod, da je toliko tisoč ljudi ohranil. Čeprav so mu (dr. Meršolu, op. a.) nekateri očitali, ko je bil takrat s tisto skupino, ko so te ranjence peljali in sta se v Kranju ločila od njih, dr. Janež pa dr. Meršol. Mrakova je pisala v tisti knjigi,⁴⁹⁸ ta dva sta se pa ločila in sta šla svojo pot in bila v taboriščih ... A Bog je imel tukaj svojo moč, vodil je vse skupaj, da je rešil, in prepričal, kaj bodo s temi ljudmi naredili. /.../ Saj pravim, koliko dobrih ljudi so uničili. Kaj bi bil slovenski narod, če bi vse to tam ostalo. No, tudi pogledajte, koliko so tudi že begunci naredili za Ameriko, in to bi vse bilo v Sloveniji. V Sloveniji so pa tisti prišli na vrh, ki niso prej nič bili, ki so bili hlupci in so jih lahko uporabili, da so ljudi pobijali.⁴⁹⁹

Begunci so se v času težkih preizkušenj zatekali v bližnjo cerkev, kjer so veliko molili. Ko so izvedeli za vrnitev domobrancev v Jugoslavijo, jih je preplavila velika žalost, v cerkvi, kjer so bili zbrani, pa se je razlegal jok.⁵⁰⁰ V Vetrinjšu so civilisti ostali še en mesec.⁵⁰¹

Begunski taborišči Peggetz pri Lienzu in Špital ob Dravi

Britanci, ki so upravljali taborišče Vetrinjš, so želeli begunce preseliti v druga taborišča po Avstriji, saj Vetrinjško taborišče ni bil primeren prostor za bivanje. Mari, njena družina in ostali begunci so bili v velikem strahu, kaj bodo z njimi naredili, saj so vedeli, da so domobrance s prevaro vrnili nazaj v Jugoslavijo. »In potem smo bili skoz v strahu v taborišču, takrat, ko so nas iz Vetrinjša izseljevali, če

---

497 Janko Moder, *Dr. Valentin Meršol in slovenski veliki teden* (Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2005), 294; SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

498 Sestri Jelka in Krista Mrak sta izhajali iz družine, ki je nasprotovala komunistični ideologiji. Ob koncu vojne sta se odločili, da se skupaj z očetom in mamo umakneta na avstrijsko Koroško. V nedeljo, 6. 5. 1945, sta bili še z drugimi dekleti pred vojaško bolnico v Mostah in se vkrcali v vagon, kjer so bili zdravniki. V drugih vagonih so bili ranjeni domobranci. Sestri Mrak sta kot pomočnici spremljali ranjence, bolnike in invalide iz vojaške bolnišnice v Ljubljani. Vlak je odpeljal proti Kranju. Tu so ločili vagon s civilisti in vagon z ranjenimi domobranci. Vlak z domobranskimi ranjenci je prišel do železniške postaje Lesce, kjer so izvedeli, da jih bodo zajeli partizani. Tam so vlak zapustili skoraj vsi civilisti, zdravniki (med njimi dr. Meršol in dr. Janež) in ranjenci, ki so bili sposobni hoditi, ter se pridružili množici, ki se je pomikala peš proti Ljubelju in hotela priti v Avstrijo. Na vlaku so ostali le težki ranjenci. Sestri Mrak sta se odločili, da ostaneta z njimi. Partizani so jih zajeli 9. 5. 1945 in še nekaj naslednjih dni so preživeli v vagonih, lačni in v slabih higienskih razmerah. Nato so jih odpeljali nazaj v Vojaško bolnico Moste. Sestri Mrak sta bili skupaj z drugim spremljevalnim osebjem odpeljani v taborišče Šentvid nad Ljubljano, večina ranjencev pa je bila brez sodbe ubita. Glejte: Jelka Piškurič in Neža Strajnar, *Skozi čas preizkušenj, Politična zapornica Jelka Mrak Dolinar* (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2017), 11, 17–25. Več o tem glejte še: Jelka Mrak Dolinar, *Brazde mojega življenja* (Ljubljana: Družina, 2009), 81–88; Moder, *Dr. Valentin Meršol*.

499 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

500 Kosem, »The Kosem Family,« 16.

501 Več o tem glejte: Moder, *Dr. Valentin Meršol*; Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*.

BRITISH TROOPS IN AUSTRIA
Date: June 8th 1949.

U.S.A.
TO WHOM IT MAY CONCERN:

This is to certify that MOSEM Marija born 21.1.1930 Nat. Slovens
and her children: 1) .....
2) .....
3) .....
4) .....
5) .....

has/have been inmate of DP Camp Spittal from 29.6.1945 until up to
.....
.....
..... up to date.

TO: II. A.C.A.
Camp Commandant.
R. D. P. ASSEMBLY CENTRE
ADMINISTRATION & MAINTENANCE

Mari Kosem, preseljena oseba v taborišču Špital, 8. 6. 1949. (Hrani SCNR)

bodo z nami tudi tako naredili, kot so z njimi (domobranci, op. a). Ali gremo res v druga taborišča? Ali bomo prav tako vrnjeni? Smo bili v strahu takrat. Si je težko predstavljati,« je povedala Mari.⁵⁰² Največ slovenskih beguncev je sprejelo taborišče Peggetz pri Lienzu, tja so šli v večini izobraženi. Vsako taborišče je dobilo tudi določeno število učiteljev in duhovnikov, večinoma salezijancev, ki so skrbeli za mladino. Družino Kosem so poslali v Špital ob Dravi, kjer so bili nastanjeni v poslopju oziroma baraki številka devet in v sobi številka dvajset. Sanitarije so imeli na koncu, pralnico pa v sredini barake. Drugi del taborišča so bili nekdanji konjski hlevi, ki so jih spremenili v bivalne prostore in so bili namenjeni v glavnem za odrasle in za družine z odraslimi otroki. Ena od barak je imela prostor, ki je služil kot kapela, v drugem delu pa sta bili kuhinja in jedilnica za otroke, ki so obiskovali osnovno šolo. Manjša baraka je bila namenjena kuhinji za bolnike s tuberkulozo. Na vhodu taborišča sta bila upravni del in zdravstvena ambulanta, zraven pa večja kuhinja za preostale stanovalce taborišča. Oče se je zaposlil kot mesar v glavni kuhinji.⁵⁰³

Slovinci so se hitro organizirali. Vozniki so bili pooblaščen za dostavo hrane, gozdarji pa so pripravljali drva za kuhanje in ogrevanje. Ustanovljene so bile poklicne šole za poučevanje šivanja, mizarstva, obdelave kovin in drugih veščin. Mlada dekleta so rabljena oblačila iz Amerike, ki jih je dobavljala UNRRA, pre-

502 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

503 Kosem, »The Kosem Family,« 17, 18.

delovala v uporabna oblačila za stanovalce taborišča. Mlade moške so poučevali tudi v poklicnih delavnicah. Izdelovali so pohištvo – mize, stole itd. Iz pločevink in drugih zavrženih kovinskih predmetov so izdelovali kuhinjsko posodo. Kmalu so se slovenski begunci iz Ribnice organizirali in začeli izdelovati lesene kuhinjske pripomočke, ki so jih nato prodajali po vsej Avstriji. Vsak je trdo delal in pomagal po svojih zmožnostih. Imeli so tudi zelenjavni vrt in vrt z rožami. Tudi tobak so gojili za kadilce v taborišču.⁵⁰⁴

V Špitalu je bila šola le do 5. razreda in ni bilo t. i. gimnazije, zato so morali otroci najprej obiskovati dvomesečni tečaj, nato pa so opravljali izpite v Peggetzu pri Lienzu. Pred tem so morali otroci opraviti teste, da bi se na podlagi tega določilo, katere razrede bodo učenci obiskovali. Mari je bila določena za vstop v gimnazijo. To pa je pomenilo, da se mora ločiti od staršev in oditi v Peggetz pri Lienzu.⁵⁰⁵ »Pa sem ga naredila (izpit, op. a.) čez prvo gimnazijo. In tako smo začeli s šolo. Na taborišče imam lepe spomine. Zelo organizirano je bilo in mladina je bila aktivna z življenjem, moralno na višku,« se je spominjala Mari.⁵⁰⁶

V Peggetzu so prebivali v posebnih barakah, ki so služile kot dijaški dom. Dekleta so bila pod vodstvom duhovnika dr. Cirila Petelina, cistercijanskega meniha iz Stične, in njegove sestre Francke. Fantje so bili v drugih barakah in pod vodstvom frančiškana patra Fortunata Zormana, pomagal pa mu je kaplan Marjan Lavrič.⁵⁰⁷ Najtežje je bilo, ker jim je primanjkovalo knjig. Dobili so papir, svinčnik in z veseljem zapisovali vse, kar so se učili. Kadar ni bilo šole, pa so obiskovali Katoliško akcijo in Marijino družbo, ki sta delovali v begunskem taborišču. Vseskozi so bili zelo zaposleni in aktivni tudi na področju športa in glasbe. Za mlade v taborišču je bilo vse zelo dobro organizirano. Duhovniki so skrbeli za duhovne potrebe, kapela je bila zasedena od jutra do večera. Vera je beguncem pomenila glavni vir tolažbe in upanja v teh težkih časih.⁵⁰⁸

Jeseni 1946 so begunsko taborišče Peggetz zaprli. Mari se je s sestro Zofi, ki je prav tako obiskovala gimnazijo, preselila nazaj v Špital k njuni družini. V majhni sobi v baraki sta poleg družine Kosem, ki je štela sedem članov, živeli še dve gospe iz Cerkelj. Spali so na lesenih pogradih, imeli so majhno mizo in štedilnik, na katerem so si pogrevali hrano. Za tri dnevne obroke je skrbelo taboriščna kuhinja, kjer so morali vsak dan čakati v vrsti za vsak obrok.⁵⁰⁹ Novembra 1945 se je rodil Nikolaj, ki pa je po novem letu 1946 umrl. Tako mama kot Nikolaj sta bila

.....
504 Ibidem, 18.

505 Ibidem, 18, 19.

506 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

507 Kosem, »The Kosem Family,« 19; Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 166, 167.

508 Kosem, »The Kosem Family,« 19.

509 Ibidem, 19, 20.

slabega zdravja zaradi bega od doma ter slabe prehrane in zdravstvene oskrbe v taborišču. Nikolaj je umrl v bolnici v Beljaku. Begunce so pokopavali skupaj, tako je bil tudi Nikolaj pokopan še z nekom drugim, ki je takrat umrl. Nikoli niso izvedeli, kje je pokopan. Smrti Nikolaja in Lojzeta sta mamu hudo pretresli. Pisala je sestri in materi domov ter spraševala, kakšne so razmere v Sloveniji. Želela se je vrniti domov, tako da so pisma, ki so prihajala iz Slovenije in mamu vzpodbujala k vrnitvi, domači začeli pred njo skrivati.⁵¹⁰ Mari je videla, kako sta oče in mama prizadeta glede vsega, kar se jim je zgodilo, kljub temu pa je oče izgube nekoliko lažje prenašal.

Gledal smo nazaj na tisto vse, kaj vse smo izgubili, ampak mi nismo tega tako občutili, ker smo bili pač otroci, večkrat pa premišljuje, kako sta to mama in ata prenašala, ker sta vse pustila. Ata je vedno govoril: »Petdeset let bom delal, potem bodo pa drug zame delali.« Ker je imel res krasno vse vpeljano (delo doma, op. a.) in je bil zelo dober za ljudi. Ni podarjal, je pa vsak moral malo odslužiti, potem mu je pa dal. /.../ Naš ata je vedno govoril: »Mi imamo Ameriko doma. Krasno življenje.« In potem je vse pustil, da smo si rešili življenje. Ampak naš ata ni nikdar gledal nazaj, vedno naprej, nikdar ni jamral, samo gledal je naprej.⁵¹¹

Prihod v Ameriko

Do leta 1948 so se nadaljevali pritiski za razpustitev taborišč in izselitev beguncev v države po vsem svetu. Argentina je bila prva država, ki je bila pripravljena sprejeti večje družine z otroki. Bilo je veliko propagande glede prednosti selitve celotne družine v novo državo, da bi začeli novo življenje. Družina si je nov dom najprej želela poiskati v Kanadi, vendar je bila vloga zavrnjena, ker je bilo v družini premalo odraslih, ki bi bili sposobni za delo. Združene države Amerike (ZDA) so sprejemale le tiste begunce, ki so imeli sorodnike ali sponzorje. Sponzor jim je tako moral jamčiti za prevoz od New Yorka do končne destinacije ter zagotoviti dom in delo. Za ZDA je bilo težko dobiti sponzorja, ker je povojna slovenska oblast v ZDA izvajala močno propagando proti političnim beguncem.⁵¹² Oče pa je bil odločno proti preselitvi v Argentino, čeprav je veliko prijateljev odšlo tja. Raje so še počakali. V primeru, da jih ZDA ne bi sprejele, so nameravali ostati v Avstriji. Odločitev za Severno Ameriko, kot je povedala Mari, zanje ni bila težka: »*Mi smo samo želeli nekam, ker smo vedeli, da taborišča ne morejo obstajati. Ni bila bodočnost. Za Ameriko smo bili navdušeni, tudi v Kanado bi šli. /.../ V Argentino je pa rekel: ‚Ne. Tja pa absolutno ne, je predaleč.‘ Pa on je veliko bral pa je malo imel pred seboj, kako in kaj je zadeva.*«⁵¹³

510 Ibidem, 20.

511 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

512 Kosem, »The Kosem Family,« 21.

513 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

FULL NAME
 NOM ET PRÉNOMS
 ИМЯ И ФАМИЛИЯ
 FAMILIEN- UND VORNAMEN
Marija
KOSEM

DATE OF BIRTH
 JOUR DE NAISSANCE
 ДЕНЬ РОЖДЕНИЯ
 GEBURTSDATUM
 21. 1. 1930

PLACE OF BIRTH
 LIEU DE NAISSANCE
 Место Рождения
 GEBURTSORT
 Dol pri Ljubljani
 Jugoslavien

PRESENT ADDRESS
 ADRESSE ACTUELLE
 Настоящее Местожительство
 DERZENTIGE ADRESSE
 D.P. Lager Spital Bran
 Karnten

VALID ONLY UNTIL
 SEULEMENT VALABLE JUSQU'A
 Действительно Только До
 GELTIG NUR BIS ZUM
 26. 10. 1949

SIGNATURE OF HOLDER
 SIGNATURE DU TITULAIRE
 Подпись Владельца
 UNTERSCHRIFT DES EIGENTUMERS
Marija Kosem

SIGNATURE OF ISSUING OFFICER
 SIGNATURE DE L'OFFICIER RESPONSABLE
 Подпись ответственного чиновника
 UNTERSCHRIFT DES VERANTWORTLICHEN OFFIZIERS
R. Davis

DATE OF ISSUE
 DATE DELIVRE
 Число Выдачи
 DATUM DER AUSGABE
 26. 4. 1949

Mari Kosem: IRO dokument. (Hrani SCNR.)

Do konca leta 1948 so v ZDA že prišli prvi begunci in odprle so se nove možnosti. Družina je pisala očetovemu bratrancu v Cleveland, če bi bil on njihov sponzor, a ni bilo odgovora. Nato so dobili sponzorja v Minnesoti in tako zapustili Špital v začetku avgusta 1949.⁵¹⁴ S tovornjaki so se odpeljali na železniško postajo in nato z vlakom do Salzburga, kjer so bili en teden. Od tam so šli v Nemčijo do pristanišča Bremerhaven in 19. avgusta odpluli s transportno ladjo ameriške mornarice USS General Omar Bundy.⁵¹⁵ Zajel jih je tudi orkan, a so srečno pripluli do cilja.⁵¹⁶ Pluli so trinajst dni in 1. septembra 1949 prispeli v New York. Pogled na Kip svobode je v njih vzbudil novo upanje za življenje. Tam jih je prevzela agencija za socialno skrbstvo in jih vkrcala na vlak. Naslednji dan so prišli v Minnesoto na kmetijo v Hill City.⁵¹⁷ V časopisu *Ameriška domovina* (angl. *American Home*) so sproti poimensko najavljali prihode beguncev v ZDA s podatkom o mestu in državi, kjer

514 Kosem, »The Kosem Family,« 22.

515 USS General Omar Bundy (AP-152) je bila splovljena 5. 8. 1944. V letu 1949 je prevažala begunce iz Evrope tudi v Avstralijo. Ime je dobila po major generalu ameriške vojske Omarju Bundyju (1861–1940), vojnemu veteranu ameriško-indijanske vojne, špansko-ameriške vojne, filipinsko-ameriške vojne in prve svetovne vojne. Glejte: »USS General Omar Bundy,« Wikipedia, The Free Encyclopedia, pridobljeno 9. 5. 2023, https://en.wikipedia.org/wiki/USS_General_Omar_Bundy; »Omar Bundy,« Wikipedia, The Free Encyclopedia, pridobljeno 9. 5. 2023, https://en.wikipedia.org/wiki/Omar_Bundy.

516 Kosem, »The Kosem Family,« 23, 32, 65.

517 Ibidem, 32, 65, 76.

se bodo naselili. O tem jih je obveščala Liga slovenskih katoliških Amerikancev.⁵¹⁸ Tako je bil v petek, 26. avgusta 1949, objavljen prihod družine Kosem, poimensko z vsemi člani družine. Zapisano je bilo: »*Liga Katoliških Slovenskih Amerikancev je dobila obvestilo, da pridejo v ponedeljek v New York in še isti ali naslednji dan gredo dalje na svoja nova prebivališča v Ameriki naslednji novi slovenski naseljenci /.../ v Hibbing, Minn. pride družina Alojzij Kosem z ženo Frančiško in otroci Zofijo, Marijo, Uršulo, Marjanom in Francem.*«⁵¹⁹

Ko so stopili na ameriška tla, so imeli s seboj le lesen kovček, narejen v begunskem taborišču Špital. Imeli so še nekaj podarjenih oblačil, zvezkov in nekaj šolskih knjig.⁵²⁰ V Minnesoti sta živela brata duhovnika Janez in Stanko Dolšina, ki sta iskala sponzorje. Preko drugega duhovnika Johna Kauseka so našli sponzorja, ki je bil po rodu Irec. Pisal se je McDonald in je bil delni lastnik rudnika železa. Bil je tudi sponzor za družino Dolenc. McDonald je kupil zapuščeno kmetijo v mestecu Hill City, kjer je služboval duhovnik Kausek. Svojim župljanom je napovedal prihod obeh družin in vsi so jih lepo sprejeli. Ob prihodu so se zbrali in jih presenetili s hrano in z oblačili. Bili so zelo veseli, saj niso bili vajeni takšne radodarnosti. McDonald je želel, da bi obnovili kmetijo. Kupil je živino in obema družinama plačal 77 dolarjev na mesec za preživetje. Ko je sponzor kmetije izvedel, da je oče mesar, je lahko klal živino in delal klobase za prodajo.⁵²¹ Prihoda v ZDA in novega doma se je Mari z veseljem spominjala:

Potem, ko se je odprlo za Ameriko, pa je bilo treba sponzorje. Pa je oče rekel: »Samo, da pridemo v Ameriko, bomo že še pomagali.« In tako smo prišli v Minnesoto, na eno kmetijo daleč stran, med Amerikance. Ampak k sreči smo se me v šoli v gimnaziji že učile angleško, da za prvo silo smo pa s sestro že mal govorile. Prijateljicam sem pisala, kako nam je tam, bile smo dve družine, Dolenčeva pa naša, tam na tisti kmetiji. Sami smo jo popolnoma obnovili in hlev napolnili. Ata je bil spet mesar.⁵²²

Vsi na kmetiji so trdo delali, vendar je kmalu postalo jasno, da tam ni prihodnosti. Mari je pisala prijateljici Anici Tushar (Paternost) in ji povedala, kakšna je situacija. Ta je prosila duhovnika Dolšino za pomoč. Dolšina je prišel na obisk k družini Kosem in rekel: »*Ti se kar napravi in greš z nami. In tako so me odpeljali na Gilbert, tam je bilo pa že več naših Slovencev.*«⁵²³ Čez en teden je že odšla na Gilbert, kjer je stanovala pri družini Francel. Pri njih je dobila prvo službo, da je

518 Liga katoliških slovenskih Amerikancev je bila dobrodelna organizacija, ki je pomagala pri vseljevanju slovenskih beguncev v ZDA. Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, 274, 275.

519 »Nova skupina Slovencev prihaja v Ameriko,« Ameriška domovina (American Home), 26. 8. 1949, pridobljeno 28. 9. 2023, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-oJJC7HQC/ce9c77f1-8cf-6-49a4-a77a-f264dcdc4f6d/PDF>.

520 Kosem, »The Kosem Family,« 37.

521 Ibidem, 23.

522 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

523 Kosem, »The Kosem Family,« 23; SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

pazila njihove otroke in opravljala gospodinjska dela, hkrati pa se je učila angleškega jezika. Zaslužila je sedem dolarjev na teden in včasih dobila kakšen kos oblačila. Pri družini Francel se je zelo dobro počutila in za novo leto so ji kupili avtobusno karto, da je lahko obiskala svojo družino v Hill City.⁵²⁴

Novi dom

Oče je bil že kmalu odločen, da se vsa družina preseli na Gilbert takoj, ko izpolnijo osnovne pogoje iz sponzorske pogodbe, se pravi, da odslužijo za pot iz New Yorka do Minnesote ter preskrbo za bivanje in zaposlitev. Velik problem je bil poiskati stanovanje v novem kraju. Družina Gostič jih je začasno vzela k sebi. Mestna občina Gilbert je na koncu mesta prodajala majhno hišico že pokojnega Slovence, ki pa je bil brez sorodnikov.⁵²⁵ Družina je stopila v stik z županom, kot je povedala Mari: *»Župan pa je imel mesarijo tam nasproti in klavnico. Naš ata se je hitro seznanil z njim in je tam dobil delo in tukaj je bila pa ta hišica na prodaj. Jaz sem čez zimo že delala, da sem malo več zaslužila, vse sem prišparala in tako smo tisto hišico kupili.«*⁵²⁶ Občina je prodala hišico družini Kosem za 500 dolarjev in tako so lahko spet zaživel v svoji hiši. Bili so brez denarja, vendar so bili pripravljeni poprijeti za delo.⁵²⁷ *»To je bilo že 50. leta, takoj prvo leto, in tako smo že imel svojo hišo. Ata je pa delal tam v klavnici, spet je bil mesar, ponoči je pa v rudniku delal, je garal pri 50 letih,«* se je prvih začetkov bivanja v ZDA spominjala Mari.⁵²⁸

Mari se je s sestro Urši preselila k staršem na Gilbert. Dobili sta službo v tekstilnem podjetju Arrow, kjer so šivali srajce. Marjan in Franci sta obiskovala šolo na Gilbertu, Zofi se je zaposlila v Virginiji in se vpisala na fakulteto. Ker je bila hiška majhna, je oče načrtoval, da jo poveča. Hišico so premaknili na drugo mesto, na njenih temeljih pa so spomladi 1951 začeli graditi novo in se do zime že vselili vanjo. V stari hišici so živeli, dokler ni bila zgrajena nova. Staro so prodali in nov lastnik jo je prestavil drugam. Po vseh teh letih so bili ponovno veseli, da imajo svoj dom.⁵²⁹

Družina Kosem je bila naročena na časopis *Ameriška domovina*, ki je izhajal v Clevelandu. Tako so bili na tekočem s tem, kaj se je dogajalo v Clevelandu in kaj se je dogajalo z njihovimi prijatelji, ki so jih poznali še iz begunskega taborišča. V dekletih je zorela želja, da bi odšle v Cleveland, saj je bilo v Minnesoti zelo malo Slovencev, zime pa so bile dolge in mrzle. V Clevelandu je takrat živelo večje šte-

---

524 Kosem, »The Kosem Family,« 23, 37.

525 Ibidem, 24.

526 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

527 Kosem, »The Kosem Family,« 24.

528 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

529 Kosem, »The Kosem Family,« 24.

vilo slovenskih beguncev in se je odvijalo bogato družabno življenje. Veliko prijateljev sta Mari in Urši poznali že iz begunskih taborišč, kjer so se srečevali v pevskem zboru, na različnih sestankih, zabavah, piknikih in gledaliških igratih. Vse, kar so imeli v taborišču, sta na Gilbertu v Minnesoti pogrešali. Prihodnost mladih je bila tam razmeroma omejena, zaradi česar je bil Cleveland bolj privlačen kraj za življenje.⁵³⁰

Poleti 1952 se je podjetje Arrow, kjer sta delali Urši in Mari, začasno zaprlo. Odločili sta se, da gresta na obisk k prijateljem v Cleveland. Marina prijateljica Marija Lavriša⁵³¹ se je eno leto prej preselila v Cleveland, ko se je poročila z Antonom Lavrišo. Pripravljena je bila odstopiti sobo Urši in Mari, če bi se želeli preseliti v Cleveland. To jima je odločitev o preselitvi v Cleveland močno olajšalo. V Clevelandu sta se zaposlila v podjetju Richmond Brothers, kjer so šivali moške obleke. Kmalu sta dobili še boljšo službo v podjetju General Electric` s Nela Park, kjer so izdelovali žarnice. Ob večerih je Mari obiskovala srednjo šolo John Hay High School. Želela je nadaljevati s šolanjem, vendar je bilo bolj pomembno zaslužiti denar za družino.⁵³²

Oče si je želel, da bi bila družina skupaj. Cleveland je ponujal večje možnosti za izobraževanje, hkrati pa je bila tam zelo močna slovenska skupnost.⁵³³ »*Ata je rekel: 'One nočejo domov, družina pa lahko ostane še skupaj, zakaj bi bili ločeni, pojdimo pa mi dol.' In tako so hišo v Minnesoti dali v najem in prišli v Cleveland. Midve sva prišli leta 1952, oni pa leta 1953. Tukaj smo hitro dobile delo,*«⁵³⁴ je povedala Mari.

Poleti 1953 so hišo na Gilbertu dali v najem in družina Kosem se je preselila v Cleveland, kjer pa so ponovno imeli težave pri iskanju bivališča. Krajši čas so živeli pri družini Mejač, potem pa so si kmalu našli svoj dom. Hišo na Gilbertu so leta 1954 prodali slovenski družini. S kupnino so lahko kupili svojo hišo z najemniškim stanovanjem v zgornjih prostorih hiše in majhno hišico na koncu parcele na Collinwoodu, v predelu Clevelanda.⁵³⁵

Vedeli so, da bo družina za vedno ostala v Clevelandu in da bodo ZDA njihov novi dom, zato sta oče in mama že leta 1950 zaprosila za ameriško državljanstvo. Želela sta postati polnopravna državljana. Državljanstvo sta prejela leta 1955. Oče se je zaposlil v tovarni in delal s krajšim delovnim časom kot mesar v trgovini z živili. Upokojil se je leta 1958. V tem času sta Urši in njen mož odprla trgovino z

530 Ibidem.

531 Zgodbo Marije Lavriša prav tako objavljamo v tej znanstveni monografiji. Da sta bili prijateljici, pa smo ugotovili šele med pisanjem njunih zgodb.

532 Kosem, »The Kosem Family,« 25, 37.

533 Ibidem, 26, 79.

534 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

535 Kosem, »The Kosem Family,« 26.

mesnimi izdelki, še posebej namenjeno slovenskim kupcem. Oče kot mesar je bil več vseh, kar je bilo povezano z mesnimi izdelki. Delo mu je bilo všeč in užival je v družinskem podjetju. Mama je bila štiri dni v tednu zaposlena v kuhinji restavracije. Kasneje se je zaposlila kot snažilka v trgovini s pohištvom, popoldne pa je do svoje upokojitve delala kot snažilka v javni šoli.⁵³⁶

Leta 1953 se je nekaj članov slovenske skupnosti odločilo, da odprejo sobotno slovensko šolo (angl. Saturday Slovenian School), ki je bila namenjena osnovnošolcem. Na ta način so želeli ohraniti slovenski jezik ter slovenske običaje in kulturo prenesti svojim otrokom in bodočim generacijam. Mari je bila med ustanovnimi člani šole in je deset let poučevala v drugem razredu, v času nosečnosti oziroma bolezni pa jo je nadomestil njen mož Miro.⁵³⁷

Mari in Miro z družino

Jeseni 1954. leta je Mari spoznala moža Miroslava Celestino, ki je ravno emigriral iz Argentine. Bil je najmlajši od devetih otrok, doma iz Zagorja. Med vojno je bil prisilno mobiliziran v nemško vojsko. Po vojni je bil v vojnem ujetništvu, najprej v Franciji in nato v Italiji, dokler ni odšel v Argentino.⁵³⁸ Stric iz Michigana je bil njegov sponzor in tako je prišel v ZDA. Z Mari sta se poročila 30. julija 1955 in bivala v zgornjem nadstropju hiše njenih staršev. O možu Miru je povedala:⁵³⁹

On si je skož želel, da bi prišel v Ameriko. Emigriral je v Argentino z upanjem, da pride enkrat v Ameriko (ZDA, op. a.). Tukaj pa je imel strica, ki mu je podpisal, da je po šestih letih prišel kljub temu v Ameriko. Ni pa hotel iti k stricu, ker je bil v Michiganu in je majhen kraj, je rajši šel v Cleveland in tukaj sva se pa midva srečala leta 1954. Leta 1955 sva se pa poročila. Prišel je s kovčkom. Kot mi, brez vsake reči, čisto iz nič smo začeli. In tako smo nekaj let stanovali pri starših na vrhu, smo imeli dvostanovanjsko hišo.⁵⁴⁰

Po rojstvu prvega otroka Petra, junija 1956, se je Mari odločila, da ostane doma in skrbi za družino. Leta 1957 sta z možem kupila dvonadstropno hišo v sosednji ulici, kjer je bila hiša staršev, v soseski, ki se je imenovala Collinwood. Ta soseska je bila povsem slovenska. V tistem obdobju so tudi v trgovinah v tej soseski govorili samo slovensko. Soseska se je ustanovila v začetku 20. stoletja s priseljenci, ki so prišli iz Slovenije in se nato po drugi svetovni vojni pomešala še s političnimi

---

536 Ibidem, 27, 28.

537 Ibidem, 37.

538 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina; Kosem, »The Kosem Family,« 37.

539 Ibidem, 38.

540 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

begunci.⁵⁴¹ V tej skupnosti je bilo vse dvojezično, zato se mama in oče nikoli nista zares naučila angleškega jezika.⁵⁴²

Vendar pa med slovenskimi staroselci v ZDA v začetku niso bili sprejeti z navdušenjem, je poudarila Mari: »*Prosveta je bila toliko pod vplivom tardečih, da mi nismo bili dobrodošli. V teh kulturnih vrtovih nas niso sprejeli. Šele danes je čist druga pesem. Ko smo mi pisali bratrancu od ata, ata je imel bratranca v Clevelandu, če bi podpisal za nas (bratranec je rekel, op. a.): ‚O, imajo že krvave roke, kar tam naj bodo!‘*»⁵⁴³ Kasneje so z njim postali najbližji sosedje in prijatelji. Nekoč je bratranec rekel: »*Mi smo bili tako prepričani, da imajo oni prav, pa da tako dobro delajo.*»⁵⁴⁴ Kot je poudarila Mari, so imeli tako mnenje »*po vseh teh kulturnih vrtovih. /.../ Par družin, da so nas lepo sprejeli, drugače pa smo bili zelo hladno sprejeti. Danes pa je čisto druga pesem. Vidijo vseeno, da nismo take barabe.*»⁵⁴⁵

Leta 1959 je umrla Mirova mati. Ko je zapustil dom, je bil star sedemnajst let in nikoli ni več srečal svojih staršev. Njegova sestra Milka je skrbela za mamo. Po smrti mame sta Milko povabila k sebi in marca leta 1960 je prišla k njim ter jim bila v pomoč pri skrbi za otroke. V njihovi hiši v zgornjem nadstropju je v najemniškem stanovanju živela še slovenska družina Franca Dolinarja. S pomočjo gospe Pavle Dolinar se je Mari naučila šivanja in je šivala oblačila za otroke. Čez poletje je skupaj z mamo delala kot snažilka na šolah in ta zaslužek delila z Milko, ki je v njeni odsotnosti skrbela za otroke. Milka se je januarja 1961 poročila z Vinkom Skaletom in z njim odšla v Kanado.⁵⁴⁶

Mirov prijatelj Emil Bengaliya, ki je leta 1948 emigriral v Argentino, je prosil Mira, če ga lahko sprejme na svoj dom. Novembra 1964 je prišel iz Argentine in pri njih ostal šest let. Emil se je zaposlil v podjetju Caterpillar. Miru se je zdelo, da bi bilo tudi zanj dobro, če bi se tam zaposlil. Plača je bila boljša, omogočeno je bilo tudi zdravstveno zavarovanje za vso družino, kar je bilo še posebej pomembno kasneje, ker so imeli otroci krito zdravstveno zavarovanje tudi skozi študijska leta.⁵⁴⁷ Mari je poudarila: »*Kadarkoli enemu pomagaš, se ti dvakrat okrog obrne, da imaš pomoč. Samo dobro delajte in pomagajte pa bo.*»⁵⁴⁸

.....
541 Kosem, »The Kosem Family,« 38, 39.

542 Ibidem, 79.

543 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

544 Ibidem.

545 Ibidem.

546 Kosem, »The Kosem Family,« 39.

547 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina; Kosem, »The Kosem Family,« 42.

548 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

Zbolel je tudi Marin oče. Pred božičem 1963 so mu odkrili pljučnega raka in po hudi bolezni je umrl 27. marca 1964.⁵⁴⁹ Očetova smrt je mamo zelo prizadela. Kar nekaj let je potrebovala, da se je sprijaznila s smrtjo svojega moža. Ko se je zaposlila, ji je bilo lažje. Ukvarjala se je s kvačkanjem, kuhanjem, šivanjem in vrtnarjenjem ter delala krajši delovni čas.⁵⁵⁰

Mari in Miro sta imela sedem otrok.⁵⁵¹ Leta 1966 se je rodil sedmi Tomaž. Mari je pomagala v šolski kavarni in nato čez vikende kot strežnica na banketih, porokah in zabavah.⁵⁵² Območje Collinwooda je bilo po Marinih besedah prijetna sosenska za otroke. Peš so lahko šli do šole, knjižnice in sosedov. Ko so otroci odrašali, je nastala potreba po večjem domu. Septembra 1974 sta Mari in Miro kupila parcelo v Richmond Heights⁵⁵³ in začela graditi novo hišo, kamor so se preselili julija 1975.

Družina Celestina v Clevelandu. (Monografija The Kosem Family)

549 Kosem, »The Kosem Family,« 29.

550 Ibidem, 34.

551 Peter (Pete) (1956), Joe (Jože) (1958), Mark (1959), Andrew (1960), Charlie (1962), Mary Ann (Marjanca) (1963), Thomas (Tomaž) (1966). Glejte: Edward Gobetz, »The Journey from Refugee Camps to the American Dream,« *Slovenian American Times*, 12. 12. 2011, 16, 17.

552 Kosem, »The Kosem Family,« 42.

553 Predel Clevelanda.

Otroci in njihova izobrazba so bili njuna prva in največja skrb. Vsi so prišli do izobrazbe in karier, ki so si jih izbrali. Zelo sta bila hvaležna, da je bila otrokom omogočena pot do izobrazbe.⁵⁵⁴ Vseh sedem otrok je pridobilo visoko izobrazbo in so postali uspešni v svojih poklicih.⁵⁵⁵ »Mož je rekel: ‚Največ, kar lahko damo otrokom, je izobrazba‘. /.../ On je bil izreden, samo za družino, za izobrazbo. Nase ni gledal, kaj potrebuje, ampak je zelo pazil na otroke. In tako, hvala Bogu, so vsi šole končali, vsi univerze, trije z doktoratom, dva magistra. Imajo vsi službe, še svojo kompanijo (podjetje, op. a.) imajo. Velik žegenj,« je zadovoljno povedala Mari.⁵⁵⁶

Leta 1972 je Mari skupaj z mamo odpotovala v Rim in nato še za en teden v Slovenijo. Po 27 letih je mama prvič obiskala sorodnike. Spoznala je, da se je vse spremenilo. Bila pa je zadovoljna z odločitvijo, da so odšli v ZDA.⁵⁵⁷ Mari se je spominjala: »In tako smo tri tedne bile na potovanju v Rimu, en teden po Italiji v Benetkah, po vseh teh glavnih mestih, potem pa še v Sloveniji. Leta 1973⁵⁵⁸ sva prišle z mamo. Mama ni bila dobro sprejeta, so se jo kar nekako bali. Takrat so bili še komunisti, so se nas bali, mi smo bili takrat še ‚garjeve ovce‘. Pri sorodnikih smo bili. Mama je imela dve sestri še doma, pa bratrance in sestrične.«⁵⁵⁹ Do svojega triindevetdesetega leta starosti je mama živela samostojno in zadovoljno življenje. Po kapi leta 2001 je težko delala, vendar si je po rehabilitaciji dobro opomogla. Umrla je 14. novembra 2004 v starosti 97 let.⁵⁶⁰

Leta 1988 je Mari pričela z delom v podjetju Allen-Bradley Company, vendar so podjetje po dveh letih zaprli. Šest mesecev je delala s krajšim delovnim časom, nato pa se je leta 1992 odločila za upokojitev. Mož je umrl januarja 1997. Družina je ostala povezana ves čas. Mari je poudarila, da je srečna, ker ve, da se otroci zavedajo pomena družine, dela, in da so ponosni na svojo slovensko dediščino in imajo vero v Boga.⁵⁶¹

Poprava krivic

Po vojni je bilo vse njihovo imetje v domovini nacionalizirano. Za hišo so dobili povrnjeno delno odškodnino, za ostalo pa ne. Čeprav so vse izgubili, tudi tisto, kar so vzeli maja leta 1945 na pot, je Mari na njihov odhod od doma vedno gledala v pozitivni luči. Poudarila je:

.....
554 Kosem, »The Kosem Family,« 41–45.

555 Več o tem glejte: Gobetz, »The Journey from Refugee Camps to the American Dream,« 16, 17.

556 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

557 Kosem, »The Kosem Family,« 29, 30.

558 Slovenijo naj bi prvič po vojni obiskale leta 1972. Glejte: Kosem, »The Kosem Family,« 29.

559 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

560 Kosem, »The Kosem Family,« 34, 35.

561 Ibidem, 45, 47, 48.

Odločba

Okrajno sodišče v Ljubljani je vsled poročila KL00
Ljubljanska okolica z dne 31.12.1945
opr. št.: P 163/45

sklenilo:

V smislu čl. 28 zakona o zaplembah se izreče zaplemba celokupne premične in nepremične imovine K o s e m Aloiz, mesar
Dol pri Ljubljani 20

Obenem se odreja zaznamba uvedbe zaplembenega postopanja v tusodni zemljiški knjigi pri vl. št. _____
k. o. _____

Utemeljitev:

Glasom uvodoma navedenega poročila je imenovani sodeloval z okupatorjem (Bogus domobranec) in je ob osvoboditvi pobegnil — ~~ki je bil zaradi tega izrečen~~ izrek zaplembe po čl. 28 je torej utemeljen.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!

Okrajno sodišče v Ljubljani

dne 15.1.1946. 194

Obt. C - S 234 41

PLEN VEIS.
1946
fa

Življenje doma je bilo tako napeto med vojno, da smo bili srečni, da smo v miru živeli tudi v taborišču. Posebno takrat, ko so prišli krast ponoči (partizani, op. a.), ata ni bilo doma, sami smo bili. Voz so potegnili s kozolca, konja iz hleva pa nosili in pobrali, kar so mogli. Mama je mogla tudi klavnico odpret, da so še tisto meso naložili in odšli. Mi smo se potem tako bali, kadar je kje kaj zaropotalo, smo že misli: »Že spet so prišli«. V takem strahu ni mogoče živeti. Je bolje vse pustiti pa v miru živeti. Hvala Bogu, da smo danes tukaj.⁵⁶²

Z osamosvojitvijo Slovenije so bili dani pogoji za rehabilitacijo žrtev povojnega komunističnega nasilja in za popravilo krivic. Oktobra 1996 je bil v Državnem zboru Republike Slovenije sprejet *Zakon o popravi krivic*,⁵⁶³ ki je to omogočil.

17. oktobra 2005 je vseh pet otrok družine Kosem pri Ministrstvu za pravosodje v skladu z določili 4. odstavka 10. člena *Zakona o popravi krivic* vložilo zahtevo za popravilo krivic zase in za svoja starša. Vsem družinskim članom Kosem se je priznal status bivšega političnega zapornika za čas od 20. maja 1945 do 31. avgusta 1949. Za ta čas sta se jim priznala pravica do odškodnine in dvojno štetje v pokojninsko dobo. Prav tako je bil bratu Lojzetu priznan status žrtve povojnega protipravnega odvzema življenja in družinskim članom je bil priznan status svojca žrtve povojnega protipravnega odvzema življenja.⁵⁶⁴ 6. decembra 2005 je Komisija za izvajanje *Zakona o popravi krivic* na podlagi 9. in 16. člena *Zakona o popravi krivic* podala sklep, s katerim so jim bile te pravice priznane.⁵⁶⁵

---

562 SCNR, pričevanje Mari Kosem Celestina.

563 »Zakon o popravi krivic,« Uradni list RS, pridobljeno 17. 3. 2023, <https://www.uradni-list.si/glasi-lo-uradni-list-rs/vsebina/1996-01-3395/zakon-o-popravi-krivic-zpkri>.

564 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-92/2005, Lojze Kosem, Poročilo, 7. 12. 2005, 1.

565 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-92/2005, Lojze Kosem, Sklep, 6. 12. 2005, 1. 2.

Marija Tomažič Lavrisha

(Cleveland, ZDA)

»Kar smejali smo se, pa kar vzeli smo za dobro.«⁵⁶⁶

Pred nami je zgodba pogumne ženske Marije Lavrisha, ki se je pri svojih štiriindvajsetih letih, še pred razglasitvijo konca vojne, sama podala na neznano in tvegano pot begunstva. Je ena izmed redkih posameznikov, ki so slutili, da ta odhod ne bo začasen. V domovini je zapustila očeta, mamo in mlajšega brata. Njena mladost in neustrašen značaj sta pripomogla, da svojega odhoda ni sprejela tako tragično kot večina povojnih slovenskih beguncev. Marija je bila ženska, ki si je upala izraziti svoje mnenje ne glede na posledice. Prav to pa je bil tudi vzrok, da je morala po koncu vojne bežati pred novo oblastjo, saj je že med vojno javno izražala svoje nestrinjanje glede revolucionarnega nasilja in je bila aktivno vključena v življenje župnije. To je pripoved o ženski, ki je kljub težki izkušnji begunstva ohranila neizmeren optimizem.

*Marija Tomažič Lavrisha
med snemanjem
pričevanja v Clevelandu,
25. 11. 2016. (Hrani SCNR.)*

.....
566 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavrisha.

Predvojni in vojni čas

Marija (Marica) Tomažič Lavriša (Lavriša) se je rodila 12. septembra 1920 na Zaloški cesti v Mostah v Ljubljani materi Elizabeti in očetu Martinu Tomažiču.⁵⁶⁷ Mama je bila gospodinja, oče pa je bil zaposlen kot mizar v splošni bolnišnici. Marija je bila najstarejša od štirih otrok. Drugi po vrsti, bratec, je umrl pri petih mesecih, najmlajšega brata je maja 1945 ubila italijanska granata, ko je s kladivom udarjal po pokrovu granate, tretji brat pa je doživel visoko starost in umrl v Ljubljani.⁵⁶⁸

Marija je obiskovala dekliško šolo pri uršulinkah. Šola se ji je zdela zelo dobra in je nanjo ohranila lepe spomine. Prvo leto se je iz Most v šolo vozila s tramvajem, potem pa je vsak dan hodila peš. Pri uršulinkah je zaključila dve leti gimnazije, nato se je še dve leti šolala na Poljanski gimnaziji. Po štirih letih gimnazije se je zaposlila v pisarni Konzumnega društva,⁵⁶⁹ kjer je delala skupaj še s štirimi dekleti. Bila je najmlajša med njimi. Kot je povedala Marija, je bila v prostem času zelo aktivna v župniji Moste: »*Bila sem pri organizacijah, pri fari sem bila aktivna v Mostah pri Sv. Družini,⁵⁷⁰ potem smo imel Katoliško akcijo,⁵⁷¹ misijonski krožek, to sem bila povsod zraven, pri pevskem zboru na koru. Kar naprej si bil od doma, tako da nisi bil veliko doma.*«⁵⁷²

---

567 Ibidem.

568 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

569 Konzumno društvo s sedežem v nekdanji Mahrovi hiši (danes Krekov trg 10 v Ljubljani) je imelo enajst poslovalnic v Ljubljani, veliko pa tudi po drugih krajih Slovenije. Društvo so ustanovili Krščanski socialisti v Ljubljani leta 1895. Delovalo je v obliki delavskega združenstva, ki je na podlagi kolektivne samopomoči članom omogočalo nakup življenjskih potrebščin po nižjih cenah, brez trgovske marže in dobička. Glejte: Jože Kregar, *Moščanska kronika: obširen vpogled v zgodovino kraja in župnije* (Ljubljana: Didakta, 2016), 217.

570 Župnija Sv. Družina v Mostah (danes Župnija Ljubljana – Moste) je bila ustanovljena 1. januarja 1938, ko je bil umeščen prvi župnik Miha Jenko. Rojen je bil 16. 11. 1896 v Cerkljah na Gorenjskem, umrl pa je v begunskem taborišču Senigallija v Italiji, 12. 10. 1946. Ko je nastopila vojna, je pisal prošnje za izpustitev internirancev iz Most. Tako je na primer 31. 10. 1942 napisal prošnjo na Poveljstvo XI. armadnega zbora, naj izpustijo 49 internirancev iz taborišč v Gonarsu in Trevisu, med drugim tudi pesnika Franceta Balantiča, ki je bil takrat kot študent moščanski faran. Župnik Jenko je bil znan kot sposoben organizator in odličen motivator. Po vojni, maja 1945, je zapustil Moste. Istega dne je odšel tudi kaplan Ignacij Štrancar in še mnogo družin iz Most, na primer družina Franceta Kremžarja, urednika *Slovenca*; Alojzij Kocmur, ravnatelj Prvega ljubljanskega delavskega konzumnega društva s sinovi. Glejte: Kregar, *Moščanska kronika*, 188, 217, 398, 413, 423, 427, 429, 439, 443.

571 Katoliška akcija je bila organizacija pod vodstvom cerkvene hierarhije, združevala je več katoliških organizacij in je na slovenskem delovala od leta 1929 do 1945. Za njenega idejnega ustanovitelja velja papež Pij XI z okrožnico *Ubi arcano* iz leta 1922. Ustanovljena je bila, da bi vzgajala zavedne in načelne katoličane ter na ta način pritegnila najširše množice katoliških laikov k dejavnemu sodelovanju pri evangelizacijskem poslanstvu cerkve. Glejte: Dejan Pacek, »Pregled zgodovine Katoliške akcije na Slovenskem,« v: *Bogoslovni vestnik* 72, (2012), št. 2, 220, 225.

572 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

Brezskrbno Marijino mladost je prekinila druga svetovna vojna. Na cvetno nedeljo, 6. aprila 1941, je nemško letalstvo napadlo Beograd. Z napadom sil osi na Kraljevino Jugoslavijo se je začela druga svetovna vojna tudi na slovenskih tleh. Po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije, 17. aprila 1941, je sledilo razkosanje Dravske banovine med tri okupatorske države: Nemčijo, Italijo in Madžarsko, manjši del slovenskega ozemlja pri Bregani in Mokricah pa je dobila novoustanovljena Neodvisna država Hrvaška. Italijanska vojska je zasedla Ljubljano, Notranjsko in večji del Dolenjske. To ozemlje je postalo del Ljubljanske pokrajine, ta pa je bila 3. maja 1941 priključena Kraljevini Italiji in ji ostala priključena vse do kapitulacije Italije 8. septembra 1943.⁵⁷³

Na veliki petek, 11. aprila 1941, je italijanska vojska zasedla Ljubljano. Prihod Italijanov se je vtisnil v spomin tudi Mariji, ljudem je vzbujal občutek velikega strahu in negotovosti: »No, to so prišli na veliki petek v Ljubljano. Ja, to je bila taka zadeva. Vsi smo bežali, smo rekli: ‚Ja, kaj bo pa zdaj, Italijani so tukaj!‘⁵⁷⁴ O prihodu Italijanov v Ljubljano je poročal tudi časopis *Slovenec*:

Na veliki petek ob pol 7h so prve italijanske izvidnice dospele v Ljubljano in se ustavile pred bansko palačo, pred glavno pošto in pred kolodvorom. V večernih urah in ponoči je dospelo še več italijanskih čet, ki so večina bile motorizirane. Italijanske okupacijske čete so se razmestile po mestu na odkazanih prostorih. Ljubljansko prebivalstvo, ki je bilo že prej pozvano od Narodnega sveta, naj se zadrži disciplinirano in dostojanstveno, je temu pozivu tudi sledilo ter je po potrebi italijanskim vojakom šlo tudi na roke.⁵⁷⁵

Generalni štab divizije »Isonzo«,⁵⁷⁶ pod vodstvom generala Frederica Romere, je 12. aprila 1941 na prebivalce naslovil razglas italijanske zasedbene oblasti:

Italijanska vojska je zasedla vaše kraje. Z današnjim dnem prevzemam poveljstvo mesta Ljubljane z vso vojaško in civilno oblastjo. Vaša lastnina, vaše šege in navade se bodo spoštovale, vendar naj nihče ne žali niti ne napada oboroženih sil, ki v vaših krajih predstavljajo fašistično Italijo. Nadalje je odredil: Da vsakdo (izvzemši policijsko stražo in *žardarmerijo*), ki poseduje orožje ali municijo kakršne koli vrste, izroči to orožje ali municijo mestnemu poglavarstvu v Ljubljani, oziroma svojemu krajevno pristojnemu občinskemu uradu do polnoči med nedeljo 13. t. m. in ponedeljkom 14. t. m. Pri komur se bo po poteku tega roka našlo orožje ali municija, bo kaznovan po vojnem zakonu. Nadalje odrejam, da ponoči od 21. do

573 Več o okupaciji v letu 1941 glejte: *Leto 1941 na Slovenskem: vojna in okupacija*, ur. Renato Podbersič, Matic Batič (Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2021).

574 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

575 »Italijani zasedli Ljubljano,« *Slovenec*, 14. 4. 1941, 1.

576 Divizija »Isonzo« je spadala pod vojaško oblast XI. armadnega zbora s sedežem v Ljubljani pod vodstvom generala Marija Robottija.

5. ure ostane vsakdo doma. Zapustiti stanovanje je dovoljeno le osebam, ki imajo pismeno dovolilo.⁵⁷⁷

Ob začetku vojne je bila Marija že zaposlena v Konzumnem društvu. Ravnatelj Alojzij Kocmur,⁵⁷⁸ ki je vodil Konzumno društvo, je bil po Marijinih besedah zelo veren in dober človek. Tudi na glavnega poslovodjo je imela lep spomin. Oba je zelo spoštovala. V službi so se večkrat pogovarjali o politični situaciji v Ljubljanski pokrajini. Tako ravnatelj kot poslovodja sta bila protikomunistično usmerjena.⁵⁷⁹ Revolucionarnega nasilja,⁵⁸⁰ ki se je v Ljubljanski pokrajini pojavilo že v letu 1941, med pogovori v službi nista odobravalata, enakega mnenja je bila Marija. Močno

---

577 »Razglas italijanske zasedbene oblasti,« *Slovenec*, 14. 4. 1941, 1.

578 Alojzij Kocmur je bil rojen 1877 na Barju. Imel je ekonomsko izobrazbo. Ko je dr. Janez Ev. Krek ustanovil Prvo delavsko konzumno društvo, je bil določen za ravnatelja in je na tem delovnem mestu ostal do maja 1945. Med vojno politično ni bil aktiven, bil pa je aktiven na gospodarsko-socialnem področju. Poleg konzumnega društva je bil predsednik Vincencijeve konference in ključar pri novi župni cerkvi Sv. Družine v Mostah. Ob koncu vojne se je Kocmurjeva družina odločila, da se za štirinajst dni umakne. Alojziju so grozili s smrtjo, ker je bil ožigosan kot klerikalec. Tako so odšli proti Šentvidu in nato do Gameljna, ko je družina ugotovila, da z enomesečno dojenčico ne bodo zmogli poti. Mati, hčerki Irena in Justina z dojenčico so se vrstile domov. Zaradi umika moškega dela družine je bila mama Frančiška obsojena na šest tednov zapora, ki jih je tudi odsedela. Družina je bila razlaščenata in potisnjena v sobo lastne hiše, za katero so morali sprva plačevati najemnino. Sin Marjan je bil fotograf, njegovi ateljeji s celotnim inventarjem so bili nacionalizirani. V begunskih taboriščih na avstrijskem Koroškem se je Marjan preživljal kot fotograf. Oče Alojzij Kocmur je umrl v begunskem taborišču Špital 3. februarja 1947, sin Alojz (1918) je bil vrnjen v Jugoslavijo in bil kot domobranski oficir umorjen na Koroški Beli blizu Jesenic maja 1945. Sinova Marjan in Sebastjan pa sta se leta 1949 umaknila v Argentino. Marjan je kmalu odprl štiri fotoateljeje na različnih koncih mesta Buenos Aires. Pod psevdonomom Franc Ižanc je izdal knjigo v štirih delih z naslovom *Odprti grobovi*, kjer je zbral pričevanja ljudi. Družina se ni nikoli več srečala in celo življenje so živeli narazen. Več o družini Kocmur glejte: Marjan Kocmur, *Umik čez Ljubelj, maj 1945, skozi objektiv Marjana Kocmurja* (Ljubljana: Mohorjeva Celovec, 2015); Kregar, *Moščanska kronika*, 217–20, 427.

579 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša; Kregar, *Moščanska kronika*, 427.

580 V začetku so revolucionarno nasilje izvajali posamezni komunisti ali skupine komunistov in skojevci, ki še niso bili organizirani v VOS. Atentate so izvajali tudi na lastno pest, brez odobritve višjega organa. Od druge polovice septembra 1941 pa je nasilje v Ljubljani izvajala VOS, ponekod tudi partizanske enote. VOS je bila ustanovljena sredi avgusta 1941, oktobra 1941 pa Narodna zaščita, s čimer je »borbena organiziranost v Ljubljani postala širša in učinkovitejša.« Delo VOS-a je do aprila 1943 vodila in organizirala centralna komisija VOS OF za Slovenijo. Glejte: Hančič, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945* 51, 74.

so bili pretreseni, ko so umorili dr. Lamberta Ehrlicha,⁵⁸¹ bana Marka Natlačna⁵⁸² in druge.⁵⁸³ Po navedbah zgodovinarja dr. Damjana Hančiča je bilo v letu 1941 v Ljubljani in njeni okolici ubitih 23 oseb. Od julija 1941 do konca oktobra 1942 pa je bilo ubitih kar 160 civilistov.⁵⁸⁴ Tudi Marija je svoje nestrinjanje z revolucionarnim nasiljem večkrat javno izrazila.

En dan je ravnatelj prinesel v pisarno tiste liste, ki so bili napisani umori, da to je velika zadeva, da se to ne sme goditi. Pa so tako čudno gledali vse to (ostali zaposleni, op. a.). Jaz sem jim pa rekla: »Seveda, ko bo Ljublanica rdeča, takrat boste pa razumeli, kaj je to.« /.../ Bilo je težko, vedno je kakšen na novo bil ubit. Tako, da so rekli (zaposleni, op. a.): »Ja, pa kaj je storil, da so ga ubili?« Drugi je pa rekel: »Nekaj je že moral, da so dobili razlog, da so ga ubili.«⁵⁸⁵

Umik na avstrijsko Koroško

Marijin oče ni bil politično aktiven, je bil pa protikomunistično usmerjen, vendar se med vojno ni izpostavljala. Marija pa je vedno na glas povedala svoje mnenje,

---

581 Dr. Ehrlich Lambert je bil duhovnik in etnolog, rojen 18. 9. 1878 v Žabnicah na Koroškem. Bil je vodilna osebnost katoliškega prosvetnega dela med Korošci. Leta 1919 je bil kot poznavalec koroških razmer imenovan v jugoslovansko delegacijo na mirovni konferenci v Parizu, kjer je izdelal in objavil obsežno poročilo *La Carinthie* (1919). Leta 1922 je postal redni profesor primerjalnega veroslovja na ljubljanski teološki fakulteti, kar je ostal do smrti. Deloval je v raznih cerkvenih organizacijah. Postal je duhovni vodja akademskega kluba Straža. Po kapitulaciji Jugoslavije je leta 1941 obema meščanskima strankama predlagal politični program, ki pa ga nista sprejeli. V njem je kot eno izmed možnosti predlagal samostojnost Slovenije. Kot protikomunist je med okupacijo odločno nasprotoval komunistični revoluciji, zato je aprila 1942 izročil italijanskim vojaškim oblastem spomenico z analizo položaja ter s predlogi za uničenje komunističnih skupin, ki so izvajale terorizem. Dne 26. 5. 1942, ko se je vračal od jutranje maše, je bil ustreljen v Streliški ulici s študentom Viktorjem Rojcem. Na njiju sta streljala »vosovska« varnostnika Franc Stadler – Pepe in Kamilo Kratochwill – Mile. Revolucionarna stran ga je obtoževala, da je vdiral v stanovanja simpatizerjev OF in jih zasliševal ter Slovence izdajal Italijanom. Najbolj so mu zamerili spomenico, ki jo je na začetku aprila 1942 izročil italijanskim oblastem in v kateri je pred vse večjim »vosovskim« nasiljem predlagal formiranje samozaščitnih slovenskih oboroženih enot. V Ehrlichu so komunisti videli enega od možnih voditeljev boja proti okupatorju zunaj vpliva komunističnega OF. Glejte: Hančič, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945*, 138, 139.

582 Marko Natlačen je bil politik, rojen 24. 4. 1886 v Mančah pri Vipavi in umorjen 13. 10. 1942 v Ljubljani. Od leta 1919 je bil odvetnik v Ljubljani. Deloval je v katoliških študentskih organizacijah, bil je predsednik Slovenske dijaške zveze, aktiven v Slovenski krščanski socialni zvezi in pri Orlu (predsednik 1925–1927). Leta 1926 je postal podpredsednik Slovenske ljudske stranke. 11. 9. 1935 je bil imenovan za bana Dravske banovine. V njegovi hiši ga je 13. 10. 1942 ustrelil Franc Stadler – Pepe. Očitek s strani revolucionarjev je bil, da so se sredi julija 1942 v njegovi hiši začeli sestanki voditeljev vaških straž, višjih italijanskih in nemških oficirjev. Imeli so ga za vodjo pri organiziranju vaše straže na podeželju. Glejte: Hančič, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945*, 177; »Natlačen, Marko (1886–1942)«, Slovenska biografija, pridobljeno 4. 5. 2023, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi385548/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>.

583 Več o revolucionarnem nasilju v Ljubljani glejte: Hančič, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945*.

584 Med civiliste štejemo tudi policiste oz. orožnike. Hančič, *Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945*, 95–101.

585 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavrisha.

kot se je sama izrazila: »Jaz sem pa jezikala.«⁵⁸⁶ Ker je javno izražala nestrinjanje zaradi revolucionarnega nasilja in ker je bila aktivno vključena v župnijsko življenje v Mostah, ji je ob koncu vojne oče svetoval, naj se pred partizani umakne iz Ljubljane. Mama se z očetom ni strinjala, želela je, da bi Marija ostala doma.

5. maja 1945 je Marija v službi od sodelavke izvedela, da se Ljubljani približujejo partizani: »Tisti dan, 5. maja dopoldne, sem pomagala v eni trgovini in je tista rekla: ‚Nocoj bomo šli od doma, smo že dobili opozorilo, da naj gremo od doma, da bodo prišli partizani v Ljubljano.‘ Partizani so bili pa komunisti!«⁵⁸⁷

S pomočjo očetovega nasveta se je tudi Marija tega dne odločila za odhod: »Mama je rekla, da ne smem iti, ko je pa oče z dela prišel zvečer, je pa rekel: ‚Samo hitro pojdi,‘ je rekel, ‚nič ne čakaj.‘ Mama je bila razočarana nad njim.«⁵⁸⁸ Vendar pa je bila odločitev prava, saj ko je bila Marija že na poti proti avstrijski Koroški, so 9. maja zgodaj zjutraj prišle v Ljubljano prve partizanske enote.⁵⁸⁹ Partizani so prišli tudi v njihovo hišo ter jo vso preiskali, da bi našli Marijo. »Ko so prišli komunisti v Ljubljano, so prišli v našo hišo in so vso hišo pretolkli, če sem jaz kje zazidana. Samo jaz sem šla.«⁵⁹⁰

Ob odhodu od doma je Marija vedela, da odhaja za daljši čas, saj ji je sodelavka svetovala, da vzame nekaj obleke in brisačo. Mama pa je Mariji dala še kos kruha in jabolko za na pot. Bila je sobota, 5. maja 1945. Marija je bila dogovorjena še z drugimi dekleti iz župnije, da se dobijo ob šestih zvečer, vendar so dekleta že šla in je niso čakala. Na njeno srečo je prišla mimo že druga skupina beguncev iz sosednje župnije. »Potem sem pa videla, da grejo iz Devica Marija Polja,⁵⁹¹ so pa rekli: ‚Kar nam se pridružite, ker sem postokala, da deklet ni, s katerimi smo se zmenile, da bomo šle skupaj.«⁵⁹² Tako se je Marija priključila tej skupini in z njimi prišla do Mengša. Tam je našla dekleta iz svoje župnije. Skupaj so naslednjega

586 Ibidem.

587 Ibidem.

588 Ibidem.

589 Tone Ferenc, *Izbrana dela 4, Odporništvo*, ur. Mitja Ferenc (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Univerze v Ljubljani, 2011), 214; Rant, *Slovenski eksodus leta 1945*, 178.

590 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

591 Med vojno je kot župnik služboval pri Devici Mariji v Polju Janez Kete. Rojen je bil v Dolenju pri Ajdovščini leta 1888. Ker je bil zelo bister otrok, so ga dali v šole, v semenišče v Trst. Za duhovnika je bil posvečen 12. julija 1912 v Logu pri Vipavi. Kot kaplan je služboval v Zagorju ob Savi, nato pa v Šentvidu pri Ljubljani, pri Sv. Petru v Ljubljani, 24. 7. 1916 je odšel kot župnik na Vrhniko, kjer je služboval do novembra 1937, ko je na lastno željo zapustil Vrhniko. Nato je bil imenovan za župnika pri Devici Mariji v Polju leta 1937, kjer je služboval do maja 1945, ko se je tudi sam pridružil valu beguncev na avstrijsko Koroško. Na Koroškem je deloval od 6. 5. 1945 do svoje smrti 27. 7. 1951 kot dušni pastir v taboriščih Vetrinj in Št. Vid na Glini ter v župnijah St. Gertraud in Kotmara vas in slednjič kot hišni duhovnik v Zavodu usmiljenih sester v Oskrbovališču Grades. Pokopan je v Gradesu na avstrijskem Koroškem. Glejte: »Kete Janez,« *Obrazi slovenskih pokrajin*, pridobljeno 16. 5. 2023, <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/kete-janez/>.

592 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

dne pot nadaljevale do Cerkelj. Marija se je spominjala, kako so tam moški začeli razmišljati, kako bi javili svojim ženam, kje so: »*Ko v Cerklje pridemo, pa začnejo študirati možakarji: ‚Joj, pa nimamo žena s seboj, kako pa bo to, pa če bo dolgo časa, kako pa bo to, pa kako bodo pa žene lahko odgovarjale za nas.‘ Potem, so pa rekli: ‚Ko bi šle ene tri punce v Ljubljano, pa nesle našim ženam pošto.‘*»⁵⁹³ Tako so se dogovorile Marija in še dve dekleti iz Most, da gredo nazaj v Ljubljano in nesejo sporočila za žene o tem, kje se nahajajo njihovi možje. V ponedeljek, 7. maja, ob sedmih zjutraj, so odšle iz Cerkelj nazaj v Ljubljano in prišle v mesto ob desetih dopoldne. Ustavile so se še na svojih domovih in v naglici vzele še tisto, kar so potrebovale za na pot: »*Potem smo pa vzele še, kar smo vedele, da potrebujemo: eno posodo pa žlico. Bilo je čudno vzdušje. Tako, da smo hitele, da gremo nazaj. Smo prav hitele. Pošto oddale in šle domov v Moste in spet nazaj čez Šentvid pa na Gorenjsko.*»⁵⁹⁴ Dekleta so vzela tudi kolesa in se z njimi odpravila od doma, tokrat že drugič. Ob enih popoldne so se že vračala nazaj v Cerklje, vendar njihove skupine ni bilo več tam. Dekleta so prenočila v Cerkljah in naslednji dan nadaljevala pot do Tržiča, vendar tudi tam ni bilo več njihove skupine.⁵⁹⁵ Tam so se spomnila na njihovo nekdanjo sodelavko, ki je živela v Tržiču: »*V Tržiču smo pa vedele, da je ena naša blagajničarka bila (iz Konzumnega društva, op. a.), ki se je med vojsko poročila in smo šle pa k njej, tako da smo pri njej prenočile. Potem smo šli pa drugi dan pa naprej pa gor v hrib, da smo prišle gor do vrha, do Ljubelja.*»⁵⁹⁶

Pred predorom Ljubelj je Marija srečala svojega bratranca. Marijo je potolažil in ji rekel: »*Nič se ne boj, bom že poskrbel zate.*»⁵⁹⁷ Srbske četnike je prosil, da Marijo in dekleta na vozovih prepeljejo skozi predor.⁵⁹⁸ Predor Ljubelj,⁵⁹⁹ ki so ga gradili ujetniki iz nemškega taborišča Mauthausen, še ni bil dokončan, zato je bil prehod skozi zelo težaven. V njem je bilo poleg vode še veliko blata, lukenj, skal, in ni bilo luči.⁶⁰⁰ Dekletom so četniki dali svoje plašče, da jih ni zeblo, in nekaj hrane. »*Tako da smo imele prav lepo, so bili zelo prijazni, zelo dobri,*»⁶⁰¹ se je spominjala Marija. Za to skupino deklet prehod skozi temačen in nevaren predor ni predstavljal težave, kot je to pomenil za večino beguncev. V Vetrinj so prispele 12.

593 Ibidem.

594 Ibidem.

595 Ibidem.

596 Ibidem.

597 Ibidem.

598 Ibidem.

599 Predor Ljubelj so gradili, da bi nemška armada imela hitrejši dostop do Jadrana. Gradili so ga prisilni delavci, francoski, poljski, belgijski, italijanski in jugoslovanski civilisti. Glejte: Corsellis in Ferrar, *Slovenija 1945*, 31.

600 Helena Jaklitsch, »Življenje Slovencev v taboriščih v Avstriji in Italiji,« *SLO: slovenski zgodovinski magazin*, posebna izdaja (2023): 8; Corsellis in Ferrar, *Slovenija 1945*, 31.

601 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

maja 1945.⁶⁰² Prav na primeru Marije in njenih prijateljic lahko vidimo, kako je bil umik iz domovine neorganiziran. Predvsem civilisti so bili popolnoma prepuščeni sami sebi.

Vetrinj

Angleži so več deset tisoč beguncev, ne samo slovenskih, ampak različnih narodnosti, namestili v zasilno taborišče Vetrinj, ki je bilo nameščeno na velikem travniku blizu Celovca. Tu ni bilo ne barak ne šotorov, kjer bi bivali, in ne ustreznih sanitarij. Vsak se je znašel po svoje. Večina je spala zunaj na prostem. Begunci so si šotore postavili iz odej in rjuh, smrekovega lubja, vej, lesenih desk ali odpadnega materiala, ki so ga našli v okolici.⁶⁰³ Marija in dekleta so prav tako spale zunaj na prostem, kjer so si same pripravile ležišča.

V Vetrinj smo prišle, to je bilo ravno na vnebohoda, je bil praznik. Ena je bila zelo aktivna od naše skupine, tista je rekla: »Moramo iti hitro, da praprot dobimo, da bomo vsaj praprot imele, da bomo na praproti spale,« ker ni bilo nič. No, potem so šle, so nabrale praprot, ena je imela eno rjuho čez, vse druge smo pa kar pogrnile naše reči pa smo se gor na tisto ulegle. Joj, je bilo tako čudno, ampak smo bili tako veseli, samo da smo se rešili.⁶⁰⁴

V taborišču je primanjkovalo vsega, tudi pitne vode in hrane. Prve dni so begunci jedli tisto, kar so prinesli s seboj, klali so vole in konje, kasneje je bilo poskrbljeno, da so kuhali v skupnih kotlih.⁶⁰⁵

Marija je poudarila, da je življenje v taborišču potekalo dokaj normalno. V lepem spominu ji je ostal pevski zbor. Svoj prvi koncert je imel zbor v vetrinjski cerkvi, tik pred razpustitvijo taborišča konec junija 1945.⁶⁰⁶ Občutje neke »normalnosti« vsakdana je najbrž treba pripisati tudi temu, da so uspeli v taborišču organizirati ljudsko šolo, vrtec in gimnazijo. Kmalu pa so se nad slovenske begunce zgrnili črni oblaki.

Ko so konec maja 1945 begunci izvedeli, da domobranci vračajo v Jugoslavijo, jih je ta vest močno pretresla. Ne civilisti ne vojaki niso pričakovali, da jih bodo zavezniki vrnili v Jugoslavijo, vendar je glavno poveljstvo V. armadnega zbora v Celovcu v Avstriji izdalo ukaz 17. maja 1945, ki ga je naslovljeno na poveljnike divizij

602 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-3056/2007, Poročilo, 11. 4. 2008.

603 Jaklitsch, »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni,« 33, 34.

604 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

605 Jaklitsch, »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni,« 34; SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

606 Jaklitsch, »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni,« 53; SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

tega korpusa. Zapisano je bilo: »Vse osebe jugoslovanskega porekla na območju korpusa bodo predane Titovim silam, brž ko bo mogoče. Vse te enote bodo razorožene, a ni dovoljeno povedati jim, kam gredo.«⁶⁰⁷ Naslednji ukaz, ki ga je izdalo glavno poveljstvo zavezniških sil v Caserti v Italiji, pa se je nanašal še na civiliste: »Vse Jugoslovane na področju 8. armade morate vrniti v Jugoslavijo, razen v primeru, da bi bila potrebna za to sila ...«⁶⁰⁸

Tudi Marija in dekleta so načrtovala, da bi odšla z enim od transportov, vendar je brat ene od deklet rekel: »Ne, ne, nikamor ne greste, boste kar tukaj počakale, kamor bodo šli vsi ta drugi, boste šle pa še ve.' Smo rekle: ‚Ja, saj ima prav, saj ne vemo, kam gredo.‘«⁶⁰⁹ Marija se je z veliko žalostjo spominjala teh tragičnih dni:

Ampak potem, ko smo izvedeli, kam je vse to šlo, kam so šli domobranci. Še ta zadnji dan smo prosile fante, naj ne hodijo nazaj, naj počakajo. In so rekli: »Drugi so šli, gremo še mi. Ja, saj gremo v Italijo.« Smo rekle: »Ja, kaj pa, če ne greste?« Vseeno, kar šli so. Tudi, ko so vedeli, da ne gredo v Italijo. Pa so rekli: »Kamor so šli drugi, bomo pa še mi šli.« Tak izraz je bil potem. Tako so se počutili na tleh. Joj, kako je bilo hudo. Kako je bila polna cerkev, saj si ne morete misliti. Koliko joka je bilo, kako je bilo hudo. Zares hudo, tako smo molili, tako smo prosili, da bi se vse dobro rešilo. Pa je bila taka huda zadeva.⁶¹⁰

Ko so Britanci ukinili Vetrinjsko taborišče, je bila Marija 29. junija 1945 iz Vetrinja premeščena v taborišče Peggetz pri Lienzu. Najprej je bila sicer določena, da gre v Kellerberg, vendar tja ni želela, zato so jo poslali v Peggetz. Med begunci je bilo ves ta čas prisotno veliko nezaupanje do Britancev, saj niso vedeli, kam jih namestavajo odpeljati. Upravičeno so se bali, da bodo tudi njih vrnili v Jugoslavijo. Tudi Marijo je bilo strah in se je že pripravila na pobeg s tovornjaka, ki naj bi jih peljal v Peggetz: »Sem lahko sedela pri šoferju in sem rekla: ‚Če bo zavil tja čez, bom pa hitro ven skočila,‘ ampak ni.«⁶¹¹

Življenje v Peggetzu pri Lienzu

Na taborišče Peggetz so Mariji ostali lepi spomini: »Joj, je bilo lepo tam gor v Peggetzu. So skrbeli za nas (begunce, op. a.), so kuhali.«⁶¹² Marija je poudarila, da je bilo v taborišču tudi veliko duhovnikov, kar je po njenem mnenju bil velik čudež. Tudi kulturno življenje je bilo zelo organizirano.⁶¹³ Kljub pomanjkanju

607 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 48.

608 Ibidem.

609 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

610 Ibidem.

611 Ibidem.

612 Ibidem.

613 Ibidem.

Tisk taboriščnega lista Domači glasovi, v taborišču Peggetz. (Hrani Rafaelova družba.)

papirja in dragemu črnilu so izdajali različne časopise, tudi več kot deset različnih časopisov, ki so bili namenjeni otrokom, mladim, dijakom in starejšim.⁶¹⁴ Že leta 1945 je nastala prva tiskarna z desetimi zaposlenimi.⁶¹⁵ V Peggetzu je začela ponovno delovati slovenska begunska gimnazija, katere ravnatelj je bil Marko Bajuk. Bajuk je želel, da bi se lahko dijaki z maturitetnim spričevalom begunske gimnazije vpisali na graško univerzo, zato je zavezniške oblasti prosil, da pošljejo komisijo, ki bi ocenila maturo. Britanska komisija je prišla in ocenila gimnazijo, kjer je v poročilu zapisala vse najboljše glede gimnazije in tako je bila matura javno priznana. Veliko teh dijakov se je potem vpisalo na univerzo v Gradec in tudi na druge evropske in ameriške univerze.⁶¹⁶ Učitelji so opravljali svoje delo brezplačno, kajti »vzgoja in izobrazba otrok jim je bila na prvem mestu.«⁶¹⁷

Taboriščniki so delali v administraciji kot uradniki, inženirji, policisti, v šolstvu in zdravstvu ter v raznih drugih poklicih, kot so drvarji, šivilje, ključarji, električarji, mizarji, delali pa so tudi v kuhinji kot kuharji in pomočniki osebja.⁶¹⁸ Vsi za delo sposobni begunci so morali opravljati obvezno delovno zadolžitev, med drugim

614 Jaklitsch, »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni,« 83.

615 Ibidem, 130.

616 Ibidem, 71, 73.

617 Ibidem, 79.

618 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 82, 83.

so bili določeni za vzdrževalce cest in čistilce skupnih prostorov v barakah.⁶¹⁹ Marija naj bi delala v kuhinji taborišča, a je prišlo do nesreče: »So rekli, bom v kuhinji pomagala. Jaz pridem v kuhinjo, rečejo, da naj grem mimo kotla in v tistem sem jaz padla, roko pa v kotel vtaknila, v vrelo vodo, in potem sem bila pa cel teden reva, ker sem imela vso roko v mehurjih, od prstov pa do komolca. To so bili sami mehurji. In potem so me tisto zdravil, sem bila cel teden pod kontrolo.«⁶²⁰

Jeseni 1946 je bila izdana odredba, da se mora zmanjšati število taborišč v Avstriji in da se ukinja taborišče Peggetz, begunce pa naj bi do srede novembra 1946 premestili v taborišče Špital ob Dravi.⁶²¹ Odločitev je bila sprejeta na hitro. John Corsellis,⁶²² ki je spremljal slovenske begunce že od Vetrinja, je v pismu materi zapisal, da naj bi bil vzrok selitve zelo ciničen: »Češ, beguncem je tu tako udobno, da nočejo domov; nekoliko neudobnosti jim bo zelo dobro delo in jih opogumilo za vrnitev.«⁶²³ Tudi begunci so imeli podobno razlago: »Pritiski jugoslovanskih oblasti, da se beguncem v tem taborišču predobro godi in da se zaradi tega nočejo vrniti domov.«⁶²⁴

Begunsko taborišče Špital ob Dravi

V taborišču Špital je bilo največ Slovencev z Dolenjske in Notranjske, večinoma je bilo preprosto kmečko prebivalstvo, medtem ko so iz Peggetza prihajali bolj meščani in izobraženci.⁶²⁵ Taboriščniki iz Peggetza so bili preseljeni v novi del taborišča Špital, kjer so bile barake stisnjene druga ob drugo, grajene iz najslabšega lesa, postavljene na vlažna tla, brez izolacije, okna in vrata niso tesnila, sanitarije pa so bile daleč stran. V Špitalu je bilo več kot 100 barak, starejše so bile večje in zidane, novejše pa lesene in manjše.⁶²⁶ »Nekaj novih hiš so tam naredili, za nas so bile hiše, a so bile kočje. Zgornji prostori so bili lepi, spodnji prostori pod cesto so bile pa štale (med vojno, op. a.). Je bilo še vse umazano, tisto je bilo treba vse počistiti, potem so šele lahko ljudje prišli notri. Zgornji prostor je bil pa čist, tam je

---

619 Ibidem, 84.

620 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

621 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 94.

622 Oficir John Corsellis je bil član organizacije kvekerjev Friends Ambulance Unit (FAU) in pomočnik poveljnika civilnega dela taborišča kanadskega majorja Paula Barrja, ki ga je angleška vojaška uprava na to mesto imenovala 14. maja 1945. FAU je bila organizacija, ustanovljena za namen civilnega služenja vojske. Nudili so pomoč trpečim, predvsem beguncem in ujetnikom. Člani te organizacije so delovali predvsem na socialnem področju. Glejte: Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 75.

623 Jaklitsch, »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni,« 97.

624 Švent, *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*, 94.

625 Ibidem.

626 Jaklitsch, »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni,« 97.

Špital, stari del taborišča. Barake so bile postavljene že od leta 1938. (Hrani Rafaelova družba.)

bilo pa lepo. Saj večina, ki so delali v pisarnah, so bili v ta zgornjem prostoru, jaz nisem bila, jaz sem bila v ta spodnjem,«⁶²⁷ je povedala Marija.

Tudi v Špitalu je bilo živahno kulturno, šolsko in družabno taboriščno dogajanje, med drugim je deloval tudi pevski zbor, ki ga je ob nastopu posnel angleški radio BBC. Angleži so slovenskim beguncem obljubili, da jih ne bodo več poslali nazaj v Jugoslavijo, so pa začeli z drugačnimi pritiski. Z namenom, da bi se jih čim več odločilo za odhod domov, so postopoma začeli zmanjševati obroke, omejevali so jim kulturno življenje itd. Pritisk se je vršil tudi na begunsko gimnazijo v Špitalu, saj so jugoslovanske oblasti trdile, da je gimnazija ena glavnih ovir za uspešno repatriacijo, zato je bilo delo gimnazije oteženo in so v določenem trenutku zahtevali, da se preoblikuje v poklicno šolo. Ker pa to ni pomagalo, so iz taborišča izgnali najpomembnejši del učiteljskega zbora, med njimi veliko duhovnikov.⁶²⁸

Marija najprej ni mogla pridobiti begunskega statusa v Avstriji. Spominjala se je, da ji je bilo zaradi tega zelo težko: »Jaz nisem bila v IRO sprejeta, to je bil velik križ.«⁶²⁹ Da bi si uredila begunski status, je odšla v Rim: »Potem so me pa poslali v

627 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

628 Jaklitsch, »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni,« 81, 96, 97.

629 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

Špital, novi del taborišča. (Hrani Rafaelova družba.)

Rim, če bi bla v Rimu lahko sprejeta. V Avstriji so rekli: ‚Brat je doma, on je lahko doma, tudi ti lahko greš domov.‘⁶³⁰ Vendar pa so ji zamolčali, da sta bila brat in oče maja 1945 za en mesec zaprta, ker nje niso našli doma. Ko je izvedela, da sta bila zaprta, je čutila bolečino, saj se je zavedala, da je bila ona glavni razlog za njun odvzem svobode. Medtem, ko je bila Marija v Rimu, je bila obveščena, da je v Avstriji dobila begunski status. Ko se je vrnila na avstrijsko Koroško, je prejela obvestilo, da je ta status dobila tudi v Italiji. Marija se je odločila, da bo ostala v Avstriji. Razveselila se je, ko je dobila priložnost odhoda čez ocean.⁶³¹ »Potem pa je ena družina na Gilbertu (v ZDA, op. a.) sporočila, da bi me vzela,«⁶³² je povedala Marija. Ta družina, ki je ni poznala, je bila njen sponzor. Dolžnost sponzorja je bila, da beguncu priskrbi vozovnico za pot, omogoči bivanje ter službo za dobo enega leta. S tem priseljenc ni bil v breme državi.⁶³³

630 Ibidem.

631 Ibidem.

632 Ibidem.

633 Metod M. Milač, »Petje družji nove priseljence: Ustanovitev in prva leta pevskega zbora Korotan,« v: *Dve domovini*, št. 8, (Ljubljana: ZRC SAZU 1997), 52.

Pot v novi svet, v novo življenje

Z garantnim pismom družine, ki je živela na Gilbertu v državi Minnesota, je Marija odšla v ZDA. Iz Špitala jo je pot najprej vodila v Nemčijo, v pristanišče Hannover, od koder so se z ladjo odpravili v Halifax v Kanado, kjer so odložili nekaj beguncev in pot nadaljevali v New York, kamor je Marija prispela v soboto, 22. aprila 1950.⁶³⁴ Mariji sta se nemirna plovba po Atlantskem oceanu iz Kanade do ZDA in prihod v novo deželo močno vtisnila v spomin: »Potem so nas pa odpeljali v New York in takrat je bil grozen vihar, se je ladja kar vrtela. Joj, nismo smeli

Na poti čez ocean slovenski begunci na ladji pojejo med sveto mašo. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

.....
634 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

nikamor, vsi smo bili v kabinah pa čakali, kaj bo iz tistega. Potem smo pa prišli na soboto opoldne v New York. So pa imeli angleško soboto, da niso popoldne delali pa nas niso sprejel pa smo bili še čez noč tam in še celo nedeljo, šele v ponedeljek (24. aprila 1950, op. a.) so nas potem sprejeli. Ampak je kar bilo. Kar smejali smo se, pa kar vzeli smo za dobro.«⁶³⁵ Iz New Yorka je ob sedmih zvečer nato pot nadaljevala in naslednji dan ob dveh popoldne prispela v Chicago: »Tam so me že čakal, da so bili z mano, da ne bi bilo kaj narobe, ena od Lige. Liga je bla takrat aktivna. In me je čakala in bila z menoj do sedmih. Jaz nisem nič angleško (ni znala angleškega jezika, op. a.), ona ne slovensko. Ob sedmih zvečer je šel vlak v Minnesoto in drugi dan zjutraj ob pol osmih je prišel pa na Eveleth, tam so me pa že čakali eni prijatelji od družine, tako da so me z avtom zapeljali na Gilbert.«⁶³⁶ Na Gilbert v Minnesoto je prispela 26. aprila 1950. Živela je pri družini, ki ji je priskrbela garantsko pismo. Od tu naprej pa se je morala Marija postaviti na lastne noge. Takrat že devetindvajsetletna Marija se je zaposlila v tekstilnem podjetju Arrow.⁶³⁷

Ko je leta 1951 odšla na romanje v Lemont,⁶³⁸ je srečala svojega bodočega moža Antona Lavrišo.⁶³⁹ Anton je Marijo poznal še iz taborišča Špital. Čez pol leta sta se v mestu Duluth v Minnesoti poročila in se že čez en teden preselila v Cleveland. O njunih začetkih se je Marija spominjala:

Smo šli pa v Lemont.⁶⁴⁰ To je bilo prvo romanje. Oh, je bilo lepo. Tista velika soba je bila tako polna. Zelo veliko nas je bilo, od vseh strani smo prišli. On je mene poznal

---

635 Ibidem.

636 Ibidem.

637 Ibidem.

638 Lemont leži na robu mesta Chicago v ameriški zvezni državi Illionis. Lemont je bil slovensko versko in kulturno središče, poimenovano tudi »slovenske Brezje.« Glejte: Stane Granda, *Pot v samoslovenstvo, Prva osamosvojitvena zgodovina Slovencev* (Ljubljana: Družina 2022), 426.

639 Anton Lavriša je bil rojen 10. 6. 1912 v Horjulu očetu Francu Lavriši in materi Marijani Lavriša, rojeni Plestenjak. V družini je bilo sedem otrok. Partizani so 29. 6. 1942 umorili njegovega brata Valentina. V nedeljo zvečer, 28. 6. 1942, so ga odpeljali od doma. Bil je delaven in veren fant. Izučil se je za pleskarja in se vozil na delo v Ljubljano. Ob sobotah se je vračal domov. Bil je tudi cerkveni pevec, član Zveze mladih katoliških delavcev – Delavske katoliške akcije. Vse to njegovo aktivno krščansko udejstvovanje naj bi bilo vzrok za njegov umor. Sredi popoldneva so ga gnali proti žažarskim gozdovom, kjer naj bi ga mučili. Sam si je moral skopati jamo. Partizani so ga umorili v taborišču v Rupah pri Žažarju. Anton pa je po vojni zbežal na avstrijsko Koroško in bival v taborišču Špital vse do odhoda v ZDA. Tja je prispel 24. 11. 1949. Glejte: Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-3056/2007, Poročilo, 11. 4. 2008; Janko Maček, »V dolino je stopil umor,« *Zaveza* 35, št. 4 (1999), 18. »Umrl je za vero,« *Slovenec*, 23. 1. 1943, 3; »Anton Lavriša,« MyHeritage, pridobljeno 25. 5. 2023, https://www.myheritage.si/names/anton_lavrisha#.

640 V Lemontu je deloval frančiškanski pater Vendelin Špendov. Rojen je bil 1. 10. 1921 v Spodnji Dobravi (pri Radovljici), umrl pa 1. 7. 2009 v Lemontu, v državi Illinois, ZDA. V Kamniku je leta 1939 stopil v noviciat, slovesne redovne zaobljube je opravil v Beljaku leta 1945. Čez dve leti je bil posvečen v duhovnika. Leta 1959 je diplomiral iz orgel in kompozicije na De Paul University v Chicagu. Cerkevno glasbo je nato študiral še v Rimu. Nekaj let je bil gvardijan v centralnem samostanu v Ljubljani, nato pa se je vrnil v ZDA, kjer je ostal do smrti. Od leta 1974 je deloval kot duhovnik med slovenskimi izseljenci v Lemontu in med drugim vodil pevski zbor Slovenska pesem. Zložil je več maš, kantat, cerkvenih pesmi in priredil več ljudskih pesmi. Glejte: »Vandelin

(Anton Lavriša, op. a.), jaz pa njega nič. Sva si pisala, potem sem jaz rekla: »Kaj pa jaz vem, kaj je zdaj to za ena reč, najbolje, da nič ne pišem.« Pa nisem nič odpisala, pol leta ni bilo nobene pošte, potem se pa srečava v Lemontu in je potem iskra začela švigati in potem sva se zmenila. Potem je še prišel v Minnesoto, je bil tam en teden, tako da smo se malo bolje srečali (spoznala, op. a.). Ko je bilo ponovno romanje, smo šli v Lemont in sva se potem tam (srečala, op. a.). Poročila sva se 6. oktobra 1951. To je bilo vse na hitro.⁶⁴¹

V Clevelandu je bila takrat velika slovenska skupnost, kjer je bilo okrog leta 1950 približno 60.000 prebivalcev, ki so govorili slovensko.⁶⁴² Celó v trgovinah so se pogovarjali slovensko. Za marsikoga je bila zato težava naučiti se angleškega jezika. Kot se je Marija v pričevanju hudomušno izrazila, angleščine še vedno ne obvlada, največ pa se jo je naučila, ko je otroke poučevala slovenščino v sobotni slovenski jezikovni šoli.⁶⁴³ Novo okolje je pomenljivo opisal tudi povojni politični begunec Metod M. Milač:⁶⁴⁴ *»Posebno zanimivo in delno nepričakovano je bilo naše novo okolje. Pravzaprav se nisem znašel v kaki tuji Ameriki, znašel sem se v slovenskem okolju, na otoku, sredi velikega mesta. Trgovec, brivec, mesar, vsi so znali slovensko. To je v začetku veliko pomagalo, na dolgo roko pa nam ni bilo v korist. Treba se je bilo priučiti novega jezika in novih navad in ne pozabiti na to, kar je našega.«*⁶⁴⁵

Večina novih priseljencev se je med seboj poznala še iz begunskih taborišč in so si v tem novem okolju pomagali tako pri iskanju služb kot stanovanj.⁶⁴⁶ Pomoč je prišla tudi od nekaterih t. i. staroselcev Slovencev. Milač je o tem zapisal: *»Kot v vseh drugih krajih so se slovenski ljudje tudi tukaj delili med tiste, ki so podpi-*

.....
Špendov,« Wikipedija, prosta enciklopedija, pridobljeno 21. 4. 2023, https://sl.wikipedia.org/wiki/Vendelin_%C5%Aopendov; »Vandelin Špendov (1921–2009),« Radio Ognjišče – Graditelj slovenskega doma, pridobljeno 21. 4. 2023, https://avdio.ognjisce.si/share/graditelj_2021_09_19_Vendelin_Spendov_p.mp3.

641 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

642 Milač, »Petje druží nove priseljence,« 52; V ZDA je bilo po ljudskem štetju iz leta 1940 184.390 prebivalcev, katerih materni jezik je bila slovenščina. Glejte: Janez Stanonik, »Slovenci v Clevelandu,« *Zgodovinski časopis* 51, št. 1 (1997): 25.

643 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavriša.

644 Metod M. Milač je bil slovenski muzikolog, bibliotekar, glasbenik in pisatelj, rojen 2. oktobra 1924 na Prevaljah na Koroškem in umrl 24. septembra 2016 v Syracuse, New York, ZDA. Šolal se je na Škofijski klasični gimnaziji in na glasbeni akademiji. Med vojno se je pridružil Državni obveščevalni službi, preživel je koncentracijski taborišči Rab in Auschwitz. Po vojni je ostal do leta 1950 v Avstriji in nato emigriral v ZDA. Magistriral je iz glasbe in bibliotekarstva. Leta 1962 se je zaposlil kot bibliotekar na glasbenemu oddelku na Univerzi Syracuse (New York). Leta 1992 se je upokojil kot oddelčni direktor knjižnic te univerze. Na Univerzi Syracuse je tudi magistriral in doktoriral iz muzikologije. Ustanovil je zbor Korotan v Clevelandu, bil je priložnostni skladatelj in član Društva za slovenske študije. Glejte: Tine Golež, »In memoriam dr. Metod M. Milač,« Zavod sv. Stanislava, pridobljeno 8. 9. 2023, <https://www.stanislaw.si/zavod/in-memoriam-dr-metod-m-milac/>

645 Milač, »Petje druží nove priseljence,« 53.

646 Ibidem, 52.

rali Titov režim v Jugoslaviji, in med tiste, ki so temu sistemu nasprotovali. Novi priseljenci so v glavnem dobili podporo le od druge skupine; tu in tam so bile tudi izjeme.«⁶⁴⁷ Kot je poudarila Marija, so bili v Clevelandu zelo prijazni ljudje. Marija in Anton sta se v clevelandski skupnosti zelo dobro počutila: »No, in je bilo zelo dobro, zelo dobro in so bili prijazni ljudje, lepo prijazni.«⁶⁴⁸

Misijonar Pedro Opeka s predsednico Misijonske znamkarske akcije Marijo Tomažič Lavrisha. (Foto: Anka Žakelj, Slovenski Ameriški časi: Slovenian American Times, 11. 11. 2015.)

Zakonca Lavrisha sta si v Clevelandu ustvarila družino in rodilo se jima je devet otrok. Marija se je aktivno vključila v slovensko skupnost. Bila je članica Marijinega oltarnega društva, Upokojencev slovenske pristave, Društva Sv. Jožef KSKJ #169⁶⁴⁹ in kar 46 let predsednica Katoliške misijonske pomoči. V Clevelandu je živela s svojim možem, ki je umrl leta 2006. Marija je umrla 7. decembra 2020.⁶⁵⁰

---

647 Ibidem.

648 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavrisha.

649 Leta 2021 je Društvo Sv. Jožef #169 praznovalo stoletnico ustanovitve. Vse od njenih začetkov je bila to zelo močna organizacija v Collinwoodski skupnosti v Clevelandu, še posebej v povezavi z Marijo vnebovzeto in Slovenskim domom na Holms Ave. Glejte: »Church of St. Mary of the Assumption, Cleveland, Ohio,« St. Mary Of The Assumption, pridobljeno 24. 5. 2023, <https://stmaryscollinwood.com/wp-content/uploads/2021/11/10242481-1.pdf>.

650 SCNR, pričevanje Marije Tomažič Lavrisha.

Poprava krivic

Marija je decembra 2007 vložila zahtevo za popravo krivic zase in za pokojnega moža Antona. Komisija za popravo krivic je njeno zahtevo v celoti odobrila. Na podlagi 9. in 16. člena *Zakona o popravi krivic* je bil 22. aprila 2008 izdan sklep Komisije za popravo krivic, da se Mariji prizna status bivše politične zapornice za čas odvzema prostosti med 15. majem 1945 in 24. aprilom 1950 in da se ji všteje v pokojninsko dobo v dvojnem štetju, Antonu pa za obdobje med 15. majem 1945 in 24. novembrom 1949.⁶⁵¹

Iz zahteve je razvidno, da je Marija v begunskih taboriščih na avstrijskem Koroškem preživela skoraj pet let, Anton pa štiri leta. Bila sta mlada in polna energije. Marija kot mlado optimistično dekle izkušnjo bega iz ljubljene domovine ni doživljala tako resno in tragično, kot so jo nekateri drugi Slovenci, ki so v strahu pred komunističnim maščevanjem zapustili svoje družine, domove in premoženje.

.....
651 Arhiv SCNR, ZPKri, spis št. 130-3056/2007, Anton Lavriša, Marija Lavriša, Sklep, 22. 4. 2008.

Epilog

Vsaka od sedmih pričevalk – Albina, Helena, Jožejka, Justina, Mari, Marija in Pavla – ima svojo begunsko zgodbo, ki jo je tako ali drugače zaznamovala za vse življenje. V strahu pred komunizmom, ki jim je vzel družino, domovino, imovino, predvsem pa svobodo in varnost, so se odločile za beg in umik. Da bi ohranile življenje in vrednote, v katerih so bile vzgojene, so tvegale pot v neznani svet. V novih državah so pognale korenine ter našle svobodo, mir in blagostanje. Ohranile so slovenski jezik, običaje, kulturo in spomine, kar jim je omogočila močna skupnost Slovencev po svetu, ki je, poleg domače družine, postala njihov drugi dom. Družabno in kulturno življenje v teh skupnostih je bilo neverjetno bogato, vanj so se enakopravno vključile tudi naše pričevalke.

Otroci z velikonočnimi butaricami pred Marijino kapelo v Špitalu leta 1955. (Hrani Rafaelova družba.)

Skok v novo življenje, improvizirana gugalnica na ladji nekje na poti čez Atlantski ocean leta 1948. (Foto: Lojze Erjavec, hrani Muzej za novejšo in sodobno zgodovino.)

Spomine na to izjemno obdobje in izkušnjo begunskega življenja so bile pripravljene deliti s širšo javnostjo, za kar smo jim izjemno hvaležni. Besednjak v slovenskem jeziku, ki so ga pričevalke uporabljale pri opisovanju begunskih poti, je bogat, in to kljub dejstvu, da že desetletja živijo na drugi strani oceana. To zelo konkretno priča o njihovi predanosti Sloveniji.

V obdobju demokratizacije in osamosvojitve Slovenije so bile vse pričevalke navdušene nad spremembami v Sloveniji, večina je Slovenijo po letu 1991 tudi obiskala. Stiki s sorodniki v domovini so se v času komunizma sicer ohranjali, vendar so postali svobodnejši in intenzivnejši šele po osamosvojitvi.

Republika Slovenija je kot demokratična država naredila pomembne korake pri simbolični popravi krivic. Leta 1996 je bil v Državnem zboru Republike Slovenije sprejet *Zakon o popravi krivic*,⁶⁵² s katerim so bili dani pogoji za rehabilitacijo

652 »Zakon o popravi krivic,« Uradni list RS, pridobljeno 17. 3. 2023, <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1996-01-3395/zakon-o-popravi-krivic-zpkri>.

Shod Slovencev v Buenos Airesu v podporo razglasitvi samostojne države Slovenije leta 1991. (Hrani Zedinjena Slovenija.)

žrtev povojnega komunističnega nasilja in za popravilo krivic. Med leti 2005 in 2007 so Albina, Helena, Jožejka, Justina, Mari, Marija in Pavla vložile zahteve za popravilo krivic, ki so bili pozitivno rešeni. S tem je bilo njim, predvsem pa njihovim staršem in družinskim članom vsaj na simbolni ravni vrnjeno dobro ime. Pot do resnične rehabilitacije in poprave storjenih krivic bo še dolga. Zgodovinske raziskave, temelječe na arhivskih virih, literaturi in ustnih pričevanjih, morajo zagotoviti verodostojen prikaz omenjenega obdobja. Demokratična slovenska država mora zagotoviti pravne in civilizacijske pogoje, ki bodo prizadetim omogočili polno vrnitev človeškega dostojanstva in jim priznali enakopravnost v slovenskem narodnem telesu.

Zelo pomembno je, da tudi v matični Sloveniji bolje spoznamo slovenske povojne politične begunce, da črpamo navdih iz njihovih zgodb, da občudujemo njihov trdoživ duh in ljubezen do domovine. Izkušnja, ki so jo preživeli, je velikega pomena za razumevanje slovenske polpretekle zgodovine, iz katere se lahko za bivanje v sožitju in spoštovanju različnih življenjskih poti učijo tudi prihodnji rodovi.

Viri in literatura

Viri

Arhivski viri

Študijski center za narodno spravo, gradivo Komisije Vlade RS za izvajanje *Zakona o popravi krivic* (SCNR, ZPKri):

- Spis št. 130-92/2005, Lojze Kosem;
- Spis št. 130-125/2005, Lukančič Fajfar Justina;
- Spis št. 130-701/2005, Štefka Žonta Smole;
- Spis št. 130-348/2006, Hren Ignacij;
- Spis št. 130-862/2006, Jožefa Katarina Debeljak;
- Spis št. 130-1661/2006, Marjan Loboda;
- Spis št. 130-1662/2006, Albina Malavašič;
- Spis št. 130-259/2007, Marija Arnež Grum;
- Spis št. 130-289/2007, Pavla Arnež Hauptman;
- Spis št. 130-1627/2007, Ferdinand Žonta;
- Spis št. 130-3056/2007, Anton in Marija Lavrisha.

Spletni viri

Ameriška domovina (American Home), 26. 8. 1949. »Nova skupina Slovencev prihaja v Ameriko.« Pridobljeno 28. 9. 2023, <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-OJJC7HQC/ce9c77f1-8cf6-49a4-a77a-f264dc4f6d/PDF>.

Britannica. »Juan Perón president of Argentina.« Pridobljeno 17. 10. 2023. <https://www.britannica.com/biography/Juan-Peron>.

Dve domovini. Avgust Horvat. »Začetek, razvoj in današnje stanje srednješolskih tečajev v povojni slovenski emigraciji v Argentini.« Pridobljeno 21. 9. 2023. <https://ojs.zrc-sazu.si/twohomelands/article/view/13240/11578>.

Družina. »Velika črna maša za pobite Slovence.« Pridobljeno 3. 4. 2023. <https://www.druzina.si/knjiga/velika-crna-masa-za-pobite-slovence>.

Družina. Ksenija Hočevar. »Očeta sem prvič videla pri desetih letih.' Jožejka Debeljak Žakelj, najmlajša hči dr. Tineta Debeljaka.« Pridobljeno 11. 7. 2023. <https://www.druzina.si/clanek/64-27-oceta-sem-prvic-videla-pri-desetih-letih>.

- Gorenjski muzej Jesenice. Marko Mugerli, »Iz zgodovine mesta Jesenic.« Pridobljeno 7. 3. 2023. <http://www.gmj.si/wp-content/uploads/2019/06/Marko-Mugerli-Iz-zgodovine-mesta-Jesenic.pdf>.
- Helena Janežič. »*Stop, cenzura! Cenzura in knjižnice 1945–1991.*« Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2019. Pridobljeno 20. 9. 2023. <https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2019/cenzura-book.pdf>.
- Historia vitae magistra. Miran Črnc. »Valentin Markež, predvojni župan mesta pod Mežaklo ter preganjanec nacizma in komunizma.« Pridobljeno 26. 9. 2023. <https://historiavitaemagistra.si/slovenija/valentin-markez-predvojni-zupan-mesta-pod-mezaklo-ter-preganjanec-nacizma-in-komunizma/>.
- Kamra. »Kranjska industrijska družba d. d.« Pridobljeno 9. 10. 2023. <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/kranjska-industrijska-druzba-d-d/>.
- LomaNegra. »Loma Negra.« Pridobljeno 31. 3. 2023. <https://www.lomanegra.com/quienes-somos/>.
- Moja Slovenija: spletni dom vseh Slovencev. »Slovenci po svetu: Argentina.« Pridobljeno 13. 6. 2023. <https://slovenci.si/drzave/argentina/>.
- Moja Slovenija: Spletni dom vseh Slovencev. »Združene države Amerike.« Pridobljeno 13. 6. 2023. <https://slovenci.si/zdruzene-drzave-amerike/>.
- Digitalna knjižnica Univerze v Mariboru. Monja Poštrak. »Delovanje ženskih odsekov te lovadnega društva Orel med obema svetovnima vojnama.« Pridobljeno 13. 10. 2023. <https://dk.um.si/Dokument.php?id=127682&lang=slv>.
- MyHeritage. »Anton Lavriša.« Pridobljeno 25. 5. 2023. https://www.myheritage.si/names/anton_lavrisha#.
- Obrazi slovenskih pokrajin. »Kete Janez.« Pridobljeno 16. 5. 2023. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/kete-janez/>.
- Obrazi slovenskih pokrajin. »Jurčec Ruda.« Pridobljeno, 7. 9. 2023. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/jurcec-ruda/>.
- Pajk klobuki. »Zgodovina podjetja Pajk klobuki.« Pridobljeno 3. 4. 2023. <https://shop.pajk-klobuki.si/zgodovina>.
- Radio Ognjišče – Graditelji slovenskega doma. »Vandelin Špendov (1921–2009).« Pridobljeno 21. 4. 2023. https://avdio.ognjisce.si/share/graditelji_2021_09_19_Vandelin_Spendov_p.mp3.
- Radio Ognjišče. »Poslovil se je dr. Marko Kremžar (1928–2021).« Pridobljeno 7. 9. 2023. <https://radio.ognjisce.si/sl/239/novice/33402/poslovil-se-je-dr-marko-kremzar-1928-2021.htm>.
- Radio Ognjišče – Moja zgodba. »Jožejka Debeljak Žakelj – pričevanje o družini dr. Tineta Debeljaka, 1. del, 25. 10. 2015.« Pridobljeno 16. 6. 2023. <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2015/11/04/25-10-2015-jo-ejka-debeljak-akelj-n-pri-evanje-o-dru-ini-dr-tineta-debeljaka-1-del>.
- Radio Ognjišče – Moja zgodba. »Jožejka Debeljak Žakelj – pričevanje o družini dr. Tineta Debeljaka, 2. del, 1. 11. 2015.« Pridobljeno 16. 6. 2023. <http://oddaje.ognjisce.si/mojazgodba/2015/11/04/1-11-2015-jo-ejka-debeljak-akelj-n-pri-evanje-o-dru-ini-dr-tineta-debeljaka-2-del>.
- Radio Ognjišče. »Pokojni Milan Povše.« Pridobljeno 5. 7. 2023. <https://radio.ognjisce.si/sl/136/ssd/9347/pokojni-milan-povse.htm>.
- Rafaelova družba. Anči Porcelo Žakelj. »V štirih urah morate oditi,« - I. in II. del. Pridobljeno 11. 10. 2023. https://www.rafaelova-druzba.si/index.php?nav=70&sel_id=1418.

- Revija Ognjišče. Silvester Čuk. »Obletnica meseca: Ivan Dolenc.« Pridobljeno 26. 9. 2023. <https://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/27-obletnica-meseca/2435-ivan-dolenc>.
- RTV SLO – Pričevalci. »Marjan Loboda.« Pridobljeno 5. 3. 2023. <https://365.rtv slo.si/arhiv/pricevalci/174289626>.
- RTV SLO ARS. »Pogovor s predsednikom Slovenske kulturne akcije Damianom Ahlinom.« Pridobljeno 20. 9. 2023. <https://ars.rtv slo.si/podcast/razgledi-in-razmisleki/125576568/174637285>.
- Silaq. »Vinko Žakelj, kratek življenjepisa.« Pridobljeno 17. 3. 2023. https://silaq.org/vinko_zivljenjepis.htm.
- Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Fran. »Begunec.« Pridobljeno 31. 8. 2023. <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=begunec>.
- Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Fran. »Delo na črno.« Pridobljeno 1. 9. 2023. <https://fran.si/iskanje?Query=delo&View=1&All=delo&FilteredDictionaryIds=131>.
- Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Fran. »Emigrant.« Pridobljeno 31. 8. 2023. <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=emigrant>.
- Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Fran. »Emigracija.« Pridobljeno 31. 8. 2023. <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=emigracija>.
- Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Fran. »Imigrant.« Pridobljeno 31. 8. 2023. <https://www.fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=imigrant>.
- Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Fran. »Pampa.« Pridobljeno 19. 9. 2023. <https://fran.si/iskanje?Query=pampa&View=2>.
- Slovenski rod. »Podelitev priznanja Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu argentinski Slovenki Alenki Prijatelj.« Pridobljeno 2. 9. 2023. <https://slovenski-rod.javnost.si/slavnostna-podelitev-spominskih-medalj-ob-30-obletnici-slovenije-in-priznanja-urada/>.
- SAZU. »Zorko Simčič.« Pridobljeno 7. 9. 2023. <https://www.sazu.si/clani/zorko-simcic>.
- Slovenska biografija. »Bajuk, Marko (1882–1961).« Pridobljeno 21. 9. 2013. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133169/>.
- Slovenska biografija. »Natlačén, Marko (1886–1942).« Pridobljeno 4. 5. 2023. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi385548/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>.
- Slovenska biografija. »Bajuk, Marko (1882–1961).« Pridobljeno 21. 9. 2013. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133169/>.
- St. Mary Of The Assumption. »Church of St. Mary of the Assumption, Cleveland, Ohio.« Pridobljeno 24. 5. 2023. <https://stmaryscollinwood.com/wp-content/uploads/2021/11/10242481-1.pdf>. Svobodna Slovenija. »Dr. Miroslav Gogola (1919–2015).« Pridobljeno 4. 6. 2023. <https://svobodnaslovenija.com.ar/dr-mirko-gogola-1919-2015/Svobodna-Slovenija>.
- Svobodna Slovenija. »Dr. Miha Krek.« Pridobljeno 17. 10. 2023. <https://svobodnaslovenija.com.ar/dr-miha-krek-1897-1969/>.
- Svobodna Slovenija. Jože Jan. »Msgr. Janez Hladnik.« Pridobljeno 17. 10. 2023. <https://svobodnaslovenija.com.ar/msgr-janez-hladnik-1902-1965/>.

- Svobodna Slovenija. »In memoriam, Marjana Batagelj, roj. Kovač.« Pridobljeno 5. 9. 2023. <https://svobodnaslovenija.com.ar/in-memori-am-marjana-batagelj-roj-kovac/>.
- Svobodna Slovenija. Alenka Prijatelj. »Začetki v Argentini – moja zgodba: Alenka Prijatelj.« Pridobljeno 2. 9. 2023. <https://svobodnaslovenija.com.ar/zacetki-v-argentini-moja-zgodba-7/>.
- Svobodna Slovenija. »80 let Vere Remec Debeljakove.« Pridobljeno, 18. 8. 2023. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-JT9YCLZX/19d8cd97-9401-4e08-b267-e97c8d532da1/PDF>.
- Svobodna Slovenija. Štefan Kržišnik. »Pogovor: Jožejka Debeljak in Jože Žakelj.« Pridobljeno 14. 6. 2023. <https://svobodnaslovenija.com.ar/pogovor-jozejka-debeljak-in-joze-zakelj/>.
- Svobodna Slovenija. Jože Jan. »Dr. Julij Savelli.« Pridobljeno 7. 9. 2023. <https://svobodnaslovenija.com.ar/dr-julij-savelli-1912-1993/>.
- Svobodna Slovenija. Jože Jan. »Dr. Tine Debeljak (1903–1989).« Pridobljeno 22. 11. 2023. <https://svobodnaslovenija.com.ar/okrogle-obletnice-dr-tine-debeljak-1903-1989/>.
- Svobodna Slovenija. Justina Lukančič Fajfar. »Začetki v Argentini – moja zgodba: Justina Lukančič Fajfar.« Pridobljeno 5. 4. 2023. <https://svobodnaslovenija.com.ar/zacetki-v-argentini/>.
- The Canadian Encyclopedia. »National Council of Women of Canada.« Pridobljeno 22. 2. 2023. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/national-council-of-women-of-canada>.
- Uradni list RS. »Zakon o popravi krivic.« Pridobljeno 17. 3. 2023. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1996-01-3395/zakon-o-popravi-krivic-zpkri>.
- Zakladnica spominov. »Mihajla Bitežnik Habjan.« Pridobljeno 15. 9. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/mihajla-biteznik-habjan/>.
- Zakladnica spominov. Jožefa Katarina Debeljak Žakelj.« Pridobljeno 12. 6. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/jozefa-katarina-debeljak-zakelj-2/>.
- Zakladnica spominov. »Srečko Gaser.« Pridobljeno 2. 10. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/srecko-gaser/>.
- Zakladnica spominov. »Helena Gaser in Pavla Hauptman, rojeni Arnež.« Pridobljeno 17. 2. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/helena-gaser-in-pavla-hauptman-rojeni-arnez/>.
- Zakladnica spominov. »Marie Golobič Dular.« Pridobljeno 14. 9. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/marie-dular-golobic/>.
- Zakladnica spominov. »Ivan Hauptman.« Pridobljeno 2. 10. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/ivan-hauptman/>.
- Zakladnica spominov. »Zdenka Mejač Zakrajšek.« Pridobljeno 20. 7. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/zdenka-mejac-zakrajsek/>.
- Zakladnica spominov. »Marija Oblak Žakelj.« Pridobljeno 1. 9. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/marija-zakelj-oblak/>.
- Zakladnica spominov. »Nežka Ovsenik Vidmar.« Pridobljeno 15. 9. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/nezka-ovsenik-vidmar/>.
- Zakladnica spominov. »Cirila Traven Kermavner.« Pridobljeno 20. 7. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/cirila-traven-kermavner/>.
- Zakladnica spominov. »Irena Zajec Fajdiga.« Pridobljeno 5. 9. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/irena-zajec-fajdiga/>.

- Zakladnica spominov. »Albina Žonta Malavašič.« Pridobljeno 5. 3. 2023. <https://zakladnicaspominov-scnr.si/albinca-zonta-malavasich-2/>. Zavod sv. Stanislava. Tine Golež. »In memoriam dr. Metod M. Milač.« Pridobljeno 8. 9. 2023. <https://www.stanislav.si/zavod/in-memori-am-dr-metod-m-milac/>
- Zavod za krščansko realistično misel. »Milan Komar – Biografija.« Pridobljeno 22. 11. 2023. <https://philosophia.si/milan-komar-2/milan-komar-biografija/>.
- Zgodovina Slovenije – Sistory. Aleš Gabrič. »Kulturni molk.« Pridobljeno 19. 9. 2023. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/1-1000/12/Prispevki_za_novejso_zgodovino_1989_2.pdf#page=106.
- Zgodovina Slovenije – Sistory. »Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.« »Janko Žonta.« Pridobljeno 6. 3. 2023. <https://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=99559>.
- Zgodovina Slovenije – Sistory. »Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.« »Bogomir (Mirko) Žonta.« Pridobljeno 6. 3. 2023. <https://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=99549>.
- Zgodovina Slovenije – Sistory. »Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.« »Jože Lukančič.« Pridobljeno 1. 9. 2023. <https://www.sistory.si/zrtve/zrtev/?id=47847>.
- ZRC SAZU – Dve domovini Two Homelands. Marina Lukšič Hacin. »Političnost migracij po drugi svetovni vojni: Od politike revanšizma do amnestije.« Pridobljeno 14. 9. 2023. Doi: <https://doi.org/10.3986/dd.v2019i50.7465>.
- Wikipedija, prosta enciklopedija. »Dom in svet.« Pridobljeno 12. 6. 2023. https://sl.wikipedia.org/wiki/Dom_in_svet.
- Wikipedija, prosta enciklopedija. »Marijan Marolt.« Pridobljeno 7. 9. 2023. https://sl.wikipedia.org/wiki/Marijan_Marolt.
- Wikipedija, prosta enciklopedija. »Vandelin Špendov.« Pridobljeno 21. 4. 2023. https://sl.wikipedia.org/wiki/Vandelin_%C5%A0pendov.
- Wikipedia, The Free Encyclopedia. »International Refugee Organization.« Pridobljeno 17. 2. 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/International_Refugee_Organization.
- Wikipedia, The Free Encyclopedia. »Omar Bundy.« Pridobljeno 9. 5. 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/Omar_Bundy.
- Wikipedia, The Free Encyclopedia. »USS General Omar Bundy.« Pridobljeno 9. 5. 2023. https://en.wikipedia.org/wiki/USS_General_Omar_Bundy.

Tiskani viri

Slovenec, 1941, 1943, 1945.

Slovenski ameriški časi (Slovenian American Times), 2011.

Koledar Svobodne Slovenije (Buenos Aires, 1949).

Koledar Svobodne Slovenije (Buenos Aires, 1950).

Šmartinski vestnik, 1949.

Zarja: *uradno glasilo Slovenske ženske zveze (The Dawn: official publication of the Slovenian Women's Union of America)*, 1949.

Ustni viri

- Študijski center za narodno spravo (SCNR) – Arhiv pričevanj:
Pričevanje Helene Arnež Gaser in Pavle Arnež Hauptman, Cleveland, 14. 10. 2011;
Pričevanje Mari Kosem Celestina, Cleveland, 11. 10. 2011;
Pričevanje Irene Zajec Fajdiga, Buenos Aires, november 2013;
Pričevanje Jožefe Katarine Debeljak Žakelj, Ljubljana, 17. 6. 2015;
Pričevanje Justine Lukančič Ferjančič, Buenos Aires, november 2013;
Pričevanje Albine Žonta Malavašič, Buenos Aires, 13. 11. 2014;
Pričevanje Mihajle Bitežnik Habjan, Toronto, 19. 11. 2016;
Pričevanje Marije Tomažič Lavriša, Cleveland, 25. 11. 2016.

Literatura

- Arnež, Janez. »Dr. Joža Basaj.« *Zaveza* 30, št. 3 (1998): 72–75.
- Batagelj, Marjana. »Odhod ...,« *Zbornik Svobodne Slovenije* 18 (1966).
- Cerar Hull, Mara in Smolnik, Marijan. »Spomini na mojega očeta.« *Zaveza* 70, št. 3 (2008): 25–31.
- Corsellis, John in Ferrar, Marcus. *Slovenija 1945, Smrt in preživetje po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.
- Debeljak, Tine. *Črni Kamnitnik: Loma Negra*. Ljubljana: Družina, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2003.
- Dežman, Jože in Kokalj Kočvar, Monika. *Slovenija duhovna domovina*. Ljubljana: Mladinska knjiga in Muzej novejšje zgodovine, 2010.
- Drnovšek, Marjan. *Izseljevanje »rakrana« slovenskega naroda*. Ljubljana: Nova revija, 2010.
- Ferenc, Tone. *Izbrana dela 4, Odpornišтво*. Ur. Mitja Ferenc. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Univerze v Ljubljani, 2011.
- Granda, Stane. *Pot v samoslovenstvo, Prva osamosvojitvena zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Družina, 2022.
- Griesser-Pečar, Tamara. *Cerkev na zatožni klopi*. Ljubljana: Družina, 2005.
- Griesser-Pečar, Tamara. »Slovenska politična emigracija v Argentini.« *V: Povojni Slovenci v Argentini: Emigracija in novi svet*. Ur. Pavlinka Korošec Kocmur in Boštjan Kocmur. Celovec: Mohorjeva družba, 2020.
- Hančič, Damjan. *Revolucionarno nasilje na osrednjem in zahodnem Gorenjskem, 1941–1945*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2013.
- Hančič, Damjan. *Revolucionarno nasilje v Ljubljani, 1941–1945*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2015.

- Hančič, Damjan. *Revolucionarno nasilje na osrednjem Notranjskem, 1941–1945*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2018.
- Jaklitsch, Helena. »Kulturni molk – to je bil zločin! Pogovor z akademikom prof. dr. Kajetanom Gantarjem – I. del.« *Zaveza* 103, št. 1 (2017): 66–85.
- Jaklitsch, Helena. »Slovenski oris slovenskega povojnega begunstva.« V: *Cvetoči klas pelina, Slovenski begunci v Avstriji po letu 1945*. Ur. Lenart Rihar. Ljubljana: Rafaelova družba, 2014.
- Jaklitsch, Helena. »Življenje slovenskih beguncev v taboriščih v Italiji in Avstriji po drugi svetovni vojni.« V: *Rojstvo novih domovin*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica in Založba Družina, 2017.
- Jaklitsch, Helena. *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Jaklitsch, Helena. »Življenje Slovencev v taboriščih v Avstriji in Italiji.« *SLO: slovenski zgodovinski magazin*. Posebna izdaja (2023): 6–15.
- Janežič, Helena. »Slovenski tiski iz povojnih begunskih taborišč.« *SLO: slovenski zgodovinski magazin*. Posebna izdaja (2023): 26–31.
- Jevnikar, Ivo. »Zajeti med Ljubeljem in Dravo.« *Zaveza* 116, št. 2 (2020): 30–68.
- Keršič, Marta Milena. *Prva vaška straža v Sloveniji: Šentjošt 1941–43*. Šentjošt: Samozaložba, 1995.
- Keršič, Marta in Stres, Neža. *Dokumenti o privilegijih političnih in državnih funkcionarjev v Sloveniji v obdobju socializma*. Ljubljana: Ministrstvo za pravosodje RS, 2008.
- Keršič, Marta Milena. »Žrtve revolucije v Šentjoštu.« V: *Leto 1945 – 70 let potem*, Ljubljana: Državni svet Republike Slovenije, 2016, 91–106.
- Kocmur, Marjan. *Umik čez Ljubelj, maj 1945, skozi objektiv Marjana Kocmurja*. Ljubljana: Mohorjeva Celovec, 2015.
- Kogej, Pavle. »Vrhnika – poletje 1942.« *Zaveza* 5, št. 2 (1992): 14–16.
- Kokalj Kočevar, Monika. *Mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske v letih 1943–1945*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017.
- Kosem, Marjan. *The Kosem Family, Our Story, Our Journey*. Cleveland, 2006.
- Kosem, Mira *Pozdravljena, zemlja, Spomini* (Trst: Mladika, 2023).
- Kregar, Jože. *Moščanska kronika: obširen vpogled v zgodovino kraja in župnije*. Ljubljana: Didakta, 2016.
- Križnar, Ivan. »Oborožena vstaja 1941. leta in delež Jesenic v NOB na Gorenjskem.« *Zgodovinski časopis* 31 (1977): 97–118.
- Kržan, Vanja. »Nasilje pod Mežaklo in Karavankami,« *Zaveza* 47, št. 4 (2002): 26–40.
- Kržan, Vanja »Še naprej umori pri belem dnevu,« *Zaveza* 51, št. 4 (2003): 33–45.
- Maček, Janko. *Šentjošt brani svoje izročilo*. Ljubljana: Samozaložba, 2005.
- Maček, Janko. »Valovi nasilja v vaseh nad Sv. Heleno.« *Zaveza* 16, št. 1 (1995): 11–18.
- Maček, Janko. »V dolino je stopil umor.« *Zaveza* 35, št. 4 (1999): 10–23.
- Mikola, Milko. *Rdeče nasilje: Represija v Sloveniji po letu 1945*. Celje: Mohorjeva družba, 2012.
- Milač M., Metod. »Petje družji nove priseljence: Ustanovitev in prva leta pevskega zbora Korotan.« V: *Dve domovini*, 8. Ljubljana: ZRC SAZU 1997, 49–70.
- Moder, Janko. *Dr. Valentin Meršol in slovenski veliki teden*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2005.

- Mrak Dolinar, Jelka. *Brazde mojega življenja*. Ljubljana: Družina, 2009.
- Pacek, Dejan. »Pregled zgodovine Katoliške akcije na Slovenskem.« V: *Bogoslovni vestnik* 72, (2012), št. 2: 219–34.
- Pernišek, France. *Moj begunski dnevnik 1945–1949*. Ljubljana: Studia slovenica, 2007.
- Pernišek, France. »Ob 25-letnici Društva Slovencev.« *Zbornik Svobodne Slovenije 1971–1972*. Argentina, 1972.
- Piškuric Jelka in Strajnar Neža. *Skozi čas preizkušenj, Politična zapornica Jelka Mrak Dolinar*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2017.
- Petrič, Iztok. »Zdrav duh v zdravem telesu.« *SLO: slovenski zgodovinski magazin*. Posebna izdaja (2023): 42–51.
- Leto 1941 na Slovenskem: vojna in okupacija*. Ur. Renato Podbersič, Matic Batič. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2021.
- Povalej, Maja in Štrumlj, Žarko. »Preskrba prebivalstva ter prehranjevanje v menzah oz. delavsko-uslužbenskih restavracijah v letih 1945–1950.« V: *37. zborovanje Zveze zgodovinskih društev Slovenije: Programska knjižica*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Inštitut za novejšo zgodovino, 2014.
- Rant, Jože. *Slovenski eksodus leta 1945*. Buenos Aires: Ramos Mejia, Mariano Loboda editor, 2008.
- Remec, Bara. *Njena begunska pot v risbah*. Buenos Aires: Samozaložba, 2011.
- Remec, Marija. *Varčna kuharica, za slabe in dobre čase: sestavila v vojnem letu 1915 Marija Remec*. Ljubljana: Družina, 2015.
- Rozman, Jože. *Geografska analiza prehodov čez Savo med II. svetovno vojno (na odseku Dol-Renke)*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2006.
- Rulitz, Florian Thomas. *Vetrinjska in »bleiburška« tragedija: Nasilje partizanskih enot nad begunci v maju 1945 na avstrijskem Koroškem*. Celovec: Mohorjeva, 2013.
- Stanonik, Janez. »Slovinci v Clevelandu.« *Zgodovinski časopis* 51 (1997), št. 1: 21–32.
- Starman, Majda. *Ostali smo na Koroškem*. Celovec: Mohorjeva Celovec, 2020.
- Švent, Rozina. *Slovenski begunci v Avstriji, 1945–1950*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.
- Taboriščni arhiv priča*, 4. zvezek. Buenos Aires, 1974.
- Tolstoy, Nikolai. »Reševanje slovenskih civilistov v Avstriji.« V: *Totalitarizmi – vprašanja in izzivi*. Ur. Mateja Čoh. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2009.
- Zdešar, Janez. *Pričevalec težkih dni: Spomini na beg iz teharskega taborišča*. Ljubljana: Družina, 2017.

Iz recenzij

Monografija *Čez ocean v novo življenje* osvetljuje pogosto prezrte usode slovenskih deklet in žena, ki so zaradi komunističnega nasilja ob koncu druge svetovne vojne zbežale v tujino. Avtorice Marta Keršič, Neža Strajnar in Mirjam Dujo Jurjevčič s prefinjeno rahločutnostjo odstirajo plasti doživljanja žensk, ki so se zaradi strahu za lastno življenje in življenje svojih družin v veliki stiski odločile za negotovo begunsko pot, pogosto zgolj z najnujnejšimi potrebščinami ali pa celo brez vsega. S pomočjo biografij sedmih begunk avtorice nazorno prikažejo kompleksno doživljanje mladih deklet, njihove odločitve, pogosto prepletene z odločitvami njihovih družin, in čustvovanje v trenutkih, ko so zapustile dom, ter na poti, ki je sledila. Pri tem se jasno izrisujejo težave in nevarnosti, ki so jih čakale na poti, pri neprestanih selitvah iz taborišča v taborišče in končno čez ocean, pa tudi pomen solidarnosti, medsebojne pomoči in upanja, ki so ga črpale iz vere. Begunstvo je močno poseglo v njihova vsakdanja življenja in ustaljene načine življenja, od njih je poleg skromnih materialnih razmer zahtevalo vsakokratno novo začenjanje in prilagajanje. Podpora begunske skupnosti in posebna skrb, ki jo je ta namenjala otrokom in mladini, je bila še posebej za mlada dekleta izjemnega pomena, zato so sogovornice tudi po negotovi poti čez ocean ohranile stike s to skupnostjo in so jo aktivno sooblikovale z delovanjem na kulturnem, verskem in družbenem področju.

dr. Marjeta Pisk

Monografija *Čez ocean v novo življenje* predstavlja obogatitev slovenske zakladnice spominov ljudi, ki dolga desetletja niso imeli pravice do besede, do javnega spominjanja, do prostora znotraj narodne zgodovine. Njihove zgodbe so se pisale v času, ki je najbolj usodno zaznamoval slovenski narod, kruto pa je zarezal tudi v usode posameznikov. Avtorice so se odločile, da izmed teh posameznikov dajo besedo ženskam, saj je njihova vloga »večkrat zapostavljena in obstranska zgodovinska tema«.

Prvi del knjige prinaša krajši zgodovinski oris poti slovenskega povojnega begunca, kar omogoči bralcu umestitev pričevanj sedmih slovenskih povojnih političnih begunk, ki jim je namenjen osrednji del knjige, v širši zgodovinski kontekst. Pripovedi begunk so zapisane na razumljiv in berljiv način, pri nekaterih so deli izpovedi zapisani v pogovornem jeziku, tako kot so pripovedovale svojo zgodbo, kar daje zapisom avtentičnost.

Pozoren bralec lahko skozi drobce, ujete v pripovedih nekdanjih begunk, zazna in odkriva vso razsežnost tragedije, ki jo je prinesla komunistična revolucija našim krajem in slovenskemu človeku. Ne gre le za pomorjene domobrince ter nekajtedenski odhod – ki se je raztegnil v desetletja – več kot deset tisoč Slovencev iz domovine, da bi obvarovali svoja življenja in življenja bližnjih. Pričujoča monografija nas opozori na širino in globino posledic tega časa – na premnoge razbite družine, izgubo domovine, premoženja in družbenega statusa, ljudje so morali začenjati iz nič nekje na tujem, brez znanja jezika in poznavanja novega sveta. Tu je tudi odhod narodne elite, skrb Slovencev, ki so že živeli na tujem, za svoje rojake, ki so bili na preizkušnji. Iz pripovedi lahko izluščimo, kaj se je dogajalo s tistimi, ki so ostali doma. Bili so ožigosani in brez pravic.

Zgodbe pričevalk so pretresljive, vendar je v njih mogoče prepoznati neuničljivo upanje, ki se napaja v globoki veri v Boga in ljubezni do domovine, naroda in maternega jezika, zaradi česar so zmogle prenesti vse preizkušnje in, čeprav na tujem, na novo zaživeti.

dr. Helena Jaklitsch

Monografija *Čez ocean v novo življenje* osvetljuje pogosto prezrte usode slovenskih deklet in žena, ki so zaradi komunističnega nasilja ob koncu druge svetovne vojne zbežale v tujino. Avtorice Marta Keršič, Neža Strajnar in Mirjam Dujo Jurjevčič s prefinjeno rahločutnostjo odstirajo plasti doživljanja žensk, ki so se zaradi strahu za lastno življenje in življenja svojih družin v veliki stiski odločile za negotovo begunsko pot, pogosto zgolj z najnujnejšimi potrebščinami ali pa celo brez vsega.

Iz recenzije dr. Marjete Pisk

Monografija *Čez ocean v novo življenje* predstavlja obogatitev slovenske zakladnice spominov ljudi, ki dolga desetletja niso imeli pravice do besede, do javnega spominjanja, do prostora znotraj narodne zgodovine. Njihove zgodbe so se pisale v času, ki je najbolj usodno zaznamoval slovenski narod, kruto pa je zarezal tudi v usode posameznikov. Avtorice so se odločile, da izmed teh posameznikov dajo besedo ženskam, saj je njihova vloga »večkrat zapostavljena in obstranska zgodovinska tema«.

Iz recenzije dr. Helene Jaklitsch